

ПВНЗ УНІВЕРСИТЕТ КОРОЛЯ ДАНИЛА

НАУКОВО- ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВІСНИК

**ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ПРАВА
ІМЕНІ КОРОЛЯ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО:
ЖУРНАЛ. СЕРІЯ ПРАВО**

Видається 2 рази на рік
Заснований у 2010 р.

№6 (18), 2018

Івано-Франківськ
Університет Короля Данила
2018

Засновник та видавець
ПВНЗ Університет Короля Данила

Свідоцтво про державну реєстрацію
серія KB №17191-5961 ПР від 23.11.2010

Журнал включений до переліку наукових фахових видань
(Наказ МОН України №1328 від 12.12.2015 р.)

Мови видання
українська, російська, англійська, польська.

Рекомендовано до друку
рішенням Вченої ради ПВНЗ Університету Короля Данила
(протокол № 5 від 27.12.2018 р.).

Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право. – Івано-Франківськ: Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, 2018. – №. 6 (18). – 207 с.

У журналі досліджуються проблемні питання сучасної української юридичної науки, здійснюється розробка проблем державотворення в Україні, наукових концепцій щодо вдосконалення вітчизняного законодавства.

In the magazine to research the modern Ukrainian lawyers, conducted a scientific discussion of a state in Ukraine, development of scientific concepts to improve national law.

За достовірність інформації, що міститься в опублікованих матеріалах, відповідальність несуть автори.

Рукописи не рецензуються і не повертаються.

При використанні наукових ідей та матеріалів цього випуску посилання на це видання є обов'язковим.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Луцький А. І. – доктор юридичних наук, доцент.

ВІДПОВІДАЛЬНІ РЕДАКТОРИ:

Короед С. О. – доктор юридичних наук;
Луцький М. І. – доктор юридичних наук, доцент;

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Луцький А. І. – доктор юридичних наук, доцент;
Шутак І. Д. – доктор юридичних наук, доцент; заслужений діяч науки і техніки України;
Короед С. О. – доктор юридичних наук;
Скоморовський В. Б. – доктор юридичних наук, доцент;
Басиста І. В. – доктор юридичних наук, професор;
Вовк В. М. – доктор юридичних наук, професор;
Гуменюк Т. І. – доктор історичних наук, доцент;
Гусарєв С. Д. – доктор юридичних наук, професор;
Костицький М. В. – доктор юридичних наук, професор акад. НАПрН, член-кор. АПНУ, заслужений юрист України, екс-суддя Конституційного Суду України;
Кушерець Д. В. – доктор юридичних наук;
Луцький М. І. – доктор юридичних наук, доцент;
Луцький Р. П. – доктор юридичних наук, доцент;
Раянов Ф. М. – доктор юридичних наук, професор (Російська Федерація);
Фріс П. Л. – доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;
Андріяшко М. В. – кандидат юридичних наук, доцент (Барановичі, Республіка Білорусь)
Махарадзе А. А. – кандидат юридичних наук, професор (м. Батумі, Грузія)
Жукевич І. В. – кандидат юридичних наук, доцент;
Зварич Р. В. – кандидат юридичних наук, доцент;
Книш В. В. – кандидат юридичних наук, доцент;
Косьмій М. М. – кандидат юридичних наук, доцент;
Кушакова-Костицька Н. В. – кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України;
Мельник П. В. – кандидат юридичних наук, доцент;
Острогляд О. В. – кандидат юридичних наук, доцент;
Ілин Л. М. – кандидат історичних наук, доцент.

ВІДПОВІДАЛЬНА ЗА ВИПУСК:

Федик Л. Б. – кандидат історичних наук, доцент.

ISSN	2618-0308 (Online)
Включено	до електронного архіву наукових періодичних видань України "Наукова періодика України" Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.
Включено	до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International, індексується у 2016, 2017 роках.
Індексується	пошуковою системою Google Scholar
Науковим публікаціям	присвоюється міжнародний ідентифікатор цифрового об'єкта DOI , з 2018 року.

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ПИТАННЯ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА, СОЦІОЛОГІЇ ПРАВА ТА ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Андрухів О. І.

Правові заходи організації радянської системи виховання безпритульних дітей
(на прикладі західних областей).....10

Євдокимов В. В.

Ефективність нормотворчої діяльності польської та української фракцій
Галицького крайового сейму: порівняльний аналіз.....17

Луцький Р. П.

Позитивно-правовий аспект християнського розуміння гендерної рівності.....25

Сворак С. Д.

Державно-правовий устрій ЗУНР як феномен європейської історії.....31

Федик Л. Б.

Співвідношення прав людини і прав народу у теоретичній спадщині
українського опозиційного руху 1960-1980-х рр.....38

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО. СУДОУСТРІЙ, ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

Щербюк Н. Ю., Мороз С. П.

Європейська конвенція з прав людини у механізмі реалізації головного
конституційного обов'язку України.....47

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, СІМЕЙНЕ, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ТРУДОВЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Гнатюк Т. М.

Нематеріальні активи як елементи майнового комплексу підприємства.....54

Короед С. О.

Юридична (матеріально-правова) заінтересованість позивача
як передумова надання йому судового захисту цивільних прав.....60

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА ТА СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

Волошина М. О.

Окремі аспекти правового регулювання оперативного пошуку первинної
оперативно-розшукової інформації підрозділами Національної поліції України.....65

Давидюк В. М.

Сили оперативно-розшукової діяльності підрозділів
Національної поліції: зміст поняття.....71

Звірянський Г. В.

Оперативно-розшукова характеристика особи-злочинця, що вчиняє крадіжки особистого майна громадян в метрополітені.....78

Зосим А. В.

О гуманизации уголовной политики в сфере пенализации преступных деяний.....84

Калиновська Я. О.

Проблемні аспекти протидії організованим злочинності загальнокримінальної спрямованості в Україні.....89

Капустник Н. Г.

Наукова розробленість проблеми оперативно-розшукової протидії шахрайству, що вчиняється організованою злочинністю.....96

Ключко О. А.

Оперативно-розшукова характеристика незаконних заволодінь транспортними засобами, що вчиняються із проникненням у приміщення чи інше сховище.....101

Криворучко А. В.

Оперативно-розшукова характеристика викрадення малолітніх осіб.....108

Маслій Є. Д.

Окремі аспекти правового регулювання оперативно-розшукової протидії незаконному збуту та придбання наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів.....114

Мацак В. В.

Законодавче регулювання гарантій законності під час здійснення аудіо-та відео контролю особи.....121

Одарченко М. С., Стащак М. В.

Порівняльний аналіз іноземного законодавства з питання забезпечення гарантій законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності.....127

Плескач О. Ю.

Характеристика осіб, зниклих безвісно.....135

Пономаренко О. С.

Особливості оперативно-розшукової характеристики вимагання.....141

Савка О. І.

Стан наукового дослідження питання імітування обстановки вбивства на замовлення в реаліях сучасної кримінальної обстановки в Україні.....147

Таволжанський О. В.

Особливості забезпечення кібербезпеки у сучасному світі: огляд суб'єктів запобігання кіберзлочинності.....154

Урсу В. О.

К вопросу о гуманизации уголовного законодательства на примере Республики Молдова.....164

Фільчаков О. В.

Сучасний стан наукової розробленості питання прокурорського нагляду за додержанням законності при проведенні оперативно-розшукових заходів підрозділами кримінальної поліції.....173

Чиж С.А.

Стан дослідження оперативно-розшукової протидії підрозділами захисту економіки злочинам у сфері обігу побутових відходів в науковій площині.....179

Шахова К. В.

Зміст дефініції «оперативно-розшукова протидія злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності особи».....186

Шведова Г. Л.

Загальносоціальне запобігання корупційним передумовам поширення торгівлі людьми.....193

Шендрик В. В., Ценов Д. М.

Організація взаємодії слідчого з підрозділами кримінальної поліції під час досудового розслідування злочинів корисливо-насильницького спрямування.....198

Нотатки.....206

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW. QUESTION PHILOSOPHY OF LAW, SOCIOLOGY OF LAW AND LEGAL PSYCHOLOGY

Andrukhiv O. I.

Legal measures of the organization of the Soviet system for the education
of homeless children (on the example of the western regions).....10

Ievdokymov V.V.

Efficiency of normative activity of polish and ukrainian faction
of Galician regional seim: comparative analysis.....17

Lutsky R. P.

Positive and legal aspect of Christian understanding of gender equality.....25

Svorak S. D.

Country-legal treatment of WUPR as a phenomenon of European history.....31

Fedyk L. B.

Ratio of human rights and people's rights in the theoretical heritage
of the Ukrainian opposition movement of the 1960-1980's.....38

CONSTITUTIONAL LAW AND PROCEDURE, ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE, FINANCIAL LAW AND PROCEDURE. PUBLIC INTERNATIONAL LAW. JUDICIARY, THE JUDICIARY AND THE BAR

Shcherbyuk N. Y., Moroz S. P.

European convention on human rights in the mechanism of implementation
of the main constitutional obligation of Ukraine.....47

CIVIL LAW AND PROCEDURE, FAMILY, BUSINESS LAW AND PROCESS. PRIVATE INTERNATIONAL LAW

Hnatiuk T. M.

Intangible assets as elements of the material complex of enterprise.....54

Koroied S. A.

The legal (substantive) interest of the plaintiff as a prerequisite
for granting him judicial protection of civil rights.....60

CRIMINAL LAW, CRIMINOLOGY, PENAL PARVO. CRIMINAL PROCEDURE, CRIMINOLOGY AND FORENSIC EXAMINATION

Voloshyna M. A.

Specific aspects of legal regulation of the operational search for the private operative
and broadcast information by National police departments of Ukraine.....65

Daviduk V. M.

The forces of operational and investigative activities of the units of the National police: the
content of the concept.....71

Zviryansky G. V. Operational search characteristic of criminals committing theft of personal property of citizens in the subway.....	78
Zosim O. V. On the humanization of criminal policy in the field of the penalization of criminal deeds.....	84
Kalinovskaya Ya.O. Problems of controlled organized criminality of general criminological integrity in Ukraine.....	89
Kapustnyk N. H. Scientific development of the problem of operational and sustainable counteraction in the criminal organized mine.....	96
Klochko A.A. Operative and broadcasting characteristics of independent capacity by vehicles which are expected from placing in an application or otherwise.....	101
Kryvoruchko A.V. Operative and broadcasting characteristic of clearing of small persons.....	108
Masliy E. D. Separate aspects of legal regulation of operational and investigative counteraction to the illegal sale and acquisition of narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues.....	114
Matsak V. V. Legislation of legal guarantees after the performance of audio- and video personal control.....	121
Odarchenko M. S., Stashchak M. V. Comparative analysis of foreign legislation on the provision of guarantees of liability under the operational and sustainable activity.....	127
Pleskach O.Yu. Characteristics of undertakings.....	135
Ponomarenko O. S. Features of operational-search characteristics of extortion.....	141
Savka A. I. The state of scientific research of the questionnaire of immigration of the situation of invalidity on order in the realities of the modern criminal situation in Ukraine.....	147
Tavolzhansky A. V. Features of providing cyber security in the modern world: review of substances of cyber-fraud protection.....	154
Ursu V. O. On the issue of humanization of criminal legislation on the example of the Republic of Moldova.....	164
Filchakov A. V. The current state of scientific development of the issue of prosecutor's oversight of legality in conducting operational-search activities by units of the criminal police.....	173

Chyzh S. A.

The status of research of operational research counteraction by the economical protection units in the field of domestic wastes in the scientific plane.....179

Shahova K. V.

The content of the definition of “operational search investigation of crimes against sexual freedom and sexual inviolability of the person”186

Shvedova G. L.

General social prevention of corrupt preconditions for the dissemination of human trafficking.....193

Shendrik V. V., Tsenov D. M.

Organization of the interaction of successful subsidizations of criminal police under the defense investigation of crime use-violent court.....198

Notes.....206

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ПИТАННЯ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА,
СОЦІОЛОГІЇ ПРАВА ТА ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

УДК 340.1

ПРАВОВІ ЗАХОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ ВИХОВАННЯ
БЕЗПРИТУЛЬНИХ ДІТЕЙ (НА ПРИКЛАДІ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ)

Андрухів Олег Ігорович,
кандидат юридичних наук, доцент,
проректор з виховної роботи Університету Короля Данила
м. Івано-Франківськ, вул. Коновальця, 35, 76018, Україна
e-mail: oleh.andrukhir@iful.edu.ua

У статті здійснюється аналіз основних правових заходів радянської влади у сфері боротьби з дитячою безпритульністю та бездоглядністю. Акцентується увага на діяльності постійних і тимчасових комісій, які створювалися з метою збору інформації та здійснення виховної діяльності по відношенню до неповнолітніх. На прикладі Станіславівської та Львівської областей аналізується практична діяльність комісій боротьби з дитячою безпритульністю та безнадзорністю, яка велася в умовах протистояння з українським визвольним рухом, та одночасним посиленням ідеологічної складової. На підставі порівняльного методу, а також аналізу та дедукції, вдалося визначити основні практичні наслідки превентивної політики радянської влади. Здійснюється висновок, що радянська політика і законодавство у сфері боротьби з дитячою безпритульністю було найефективнішим і найдемократичнішим, з поміж інших типів нормативних актів.

Ключові слова: дитяча безпритульність, правове регулювання, постанови, УРСР, західні області, радянське право, тоталітаризм.

O. I. Andrukhir
Candidate of Law, Associate Professor
Vice-Rector for the educational work of King Danylo University
Ivano-Frankivsk, street. Konovalets, 35, 76018, Ukraine, e-mail: oleh.andrukhir@iful.edu.ua

LEGAL MEASURES OF THE ORGANIZATION OF THE SOVIET SYSTEM FOR THE
EDUCATION OF HOMELESS CHILDREN (ON THE EXAMPLE OF THE WESTERN REGIONS)

Purpose. The purpose of our research is to analyze the legal foundations of the work of commissions for combating childhood homelessness and negligence, as well as measures for the labor and educational upbringing of minors in the western regions of the Ukrainian SSR in post-war years. **Method.** The methodology includes a detailed comprehensive analysis and synthesis of the source database – archival materials and statistical information of the investigated period, which had not been published before. At the same time, the comparative method allows singling out the peculiarities of Soviet and contemporary Ukrainian legislation in the field of counteracting children's homelessness, as well as distinguishing conclusions and practical recommendations. **Results.** Analysis of the minutes of meetings of almost all executive committees of district councils of workers' deputies on the issues of elimination of child homelessness and homelessness both in the Stanislaviv region and other western oblasts testifies that the «standard» self-criticism on the work of commissions, departments of education, militia, standing commissions, etc., however, from the meeting to the meeting, which considered the issue of work on the elimination of child homelessness and homelessness, offered the same «measures» for the «improvement» of work, from which the results tatty work in the coming years is not much different. **Scientific novelty.** Neither Ukrainian nor foreign lawyers paid attention to the study of legal principles of regulating the phenomenon of child homelessness, the activities of educational institutions, orphanages, and the elucidation of the motives of child crime. In addition, on the basis of previously unpublished archival materials, it was possible to provide statistical information on the

quantity and quality of work of specialized commissions to combat childhood homelessness and negligence in the western regions of the Ukrainian SSR. **Practical significance.** The results of the study can be used in further historical, legal and historical studies that reveal the specifics of the legal status of Ukrainian lands in the Soviet era, as well as characterize the level of observance of human rights in the Ukrainian SSR.

Key words: child homelessness, legal regulation, regulations, USSR, western regions, Soviet law, totalitarianism.

Постановка проблеми. Ідеологічна заангажованість радянського права мала далекосяжні прояви. З одного боку, постійний тоталітарний контроль за усіма сферами суспільного життя, призвів до правових маніпуляцій, які по різному ставилися до схожих подій. Особливо негативно, тоталітарний режим впливав на українців, які до початку 1960-х років продовжували боротьбу в західних областях. З іншого боку – окремі аспекти і межі правового регулювання, які стосувалися проблем дитячої безпритульності, кардинально відрізнялися, від установленної системи, хоча розвивалися в її рамках. Для радянського права, боротьба з дитячою безпритульністю стала тим важливим кроком, що демонстрував соціальну і демократичну спрямованість законодавства.

Виходячи із зазначеного, наукова актуальність обумовлюється потребою комплексного дослідження правових засад організації системи виховання безпритульних дітей, яка складалася з кількох складових – трудової, освітньої, ідеологічної. особливої уваги заслуговують дані правові заходи, що мали місце в західних областях УРСР, де радянське право сприймалося неоднозначно.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В українській історико-правовій наці, проблемі боротьби з дитячою безпритульністю а радянський період, не приділялося спеціальної уваги. Окремі дослідження здійснювалися в рамках загальноправових досліджень правової системи та системи законодавства УРСР та СРСР. Натомість. Достатньо вивченим є міжвоєнне десятиліття, яке досліджували Г.Голиш, Л.Голиш, Т.Долинянська та О.Шеремет. Однак, вони не вивчали повоєнний досвід боротьби з дитячою безпритульністю, зокрема у західних областях УРСР.

Ані українські, ані іноземні правники не приділяли уваги дослідженню правових засад регулювання явища дитячої безпритульності, діяльності виховних органів, дитячих будинків, з'ясування мотивів дитячої злочинності. Окрім того, на підставі раніше неопублікованих архівних матеріалів вдалося навести статистичні відомості кількості та якості роботи спеціалізованих комісій по боротьбі з дитячою безпритульністю та бездоглядністю в західних областях УРСР.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є аналіз правових основ функціонування комісій з боротьби з дитячою безпритульністю та бездоглядністю, а також заходи із трудового та освітнього виховання неповнолітніх у західних областях УРСР в повоєнні роки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Новий період в історії постійних комісій у боротьбі з дитячою безпритульністю та бездоглядністю розпочався з постанови РНК СРСР від 23 січня 1942 р. «Про влаштування дітей, які залишилися без батьків» [10] та положення «Про комісії з влаштування дітей, які залишилися без батьків», введеного в дію постановою РНК СРСР в листопаді 1943 р. [11]. Більш конкретні завдання перед комісіями було поставлено в спільній постанові РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 30 липня 1944 р. в якій від місцевих органів влади вимагалось «створити при виконкомах обласних, міських і районних Рад депутатів трудящих постійні комісії для боротьби з безпритульністю та бездоглядністю дітей в складі: заступника голови виконкому, представників профспілок, комсомолу, органів НКВС УРСР, народної освіти і охорони здоров'я. Встановити, що ці комісії в своїй роботі використовують апарат виконкомів Рад депутатів трудящих» [11].

Однак, як свідчать доповідні записки та звіти перевіряючи із центральних органів влади, а також питання розгляду роботи комісій на засіданнях облвиконкомів і бюро обкомів КП(б)У у більшості західних областей, а особливо в районах, «комісії були бездіяльними» [12, арк. 41]. Водночас аналіз звітно-виборних зборів постійних комісій боротьби з дитячою безпритульністю та безнадзорністю, проведений у червні-серпні 1946 р. в районах Станіславської області, дав можливість простежити таку особливість: чим на більший віддалі від обласного центру знаходився район, тим гірше працювали ці комісії. На нашу думку, це було зумовлено, перш за все тим, що у віддалених сільських районах не було достатніх матеріальних, фінансових і людських ресурсів,

особливо серед педагогічних та комсомольсько-партійних працівників для проведення цієї роботи. В основному прислані зі східних регіонів УРСР педагогічні та радянсько-партійні працівники здебільшого боялися проявляти надмірну активність через діяльність збройного підпілля ОУН та УПА. Крім того, до них з недовірою ставилося і місцеве населення, яке боялося, що дітей-сиріт можуть «вивезти в східні регіони», а тому часто приховували, особливо близькі родичі, таких дітей, тим більше тих, батьки яких були учасниками збройного підпілля. Водночас, дещо краще працювали постійні комісії в обласному центрі та ближчих до нього населених пунктів, де вплив націоналістичного підпілля не був таким відчутним і загрозливим для життя. Так, у Яблунівському районі Станіславської області, як відзначалося в рішення райвиконкому від 19 червня 1946 р. відзначалося, що ні членами комісії ні райвно «до цього часу не було приділено належної уваги питанню боротьби з дитячою безпритульністю та бездоглядністю», а з боку директорів шкіл «проявлено безвідповідальність у цьому питанні». Зокрема, райвно не володіло точними даними про кількість дітей-сиріт у районі, не проводилася робота з патрунування по селах району». Райвиконком зобов'язав райвно до 25 липня 1946 р. завершити «точний облік всіх дітей-сиріт у районі», а також «запатрунувати, усиновити або видати під опіку дітей-сиріт, які ще незапатруновані до цього часу та оформити це відповідними актами». Крім того, наказувалося «виплатити дітям-сиротам заборгованість за попередні місяці та надалі не допускати заборгованості». А для допомоги райвно, наказувалося «організувати інститут громадських інспекторів» [5, арк. 109].

Незадовільною було визнано і роботу постійної комісії Жовтневої райради, оскільки в районі станом на 9 серпня 1946 р. «й досі є діти-сироти, які знаходяться без нагляду». У зв'язку з цим було призначено новий склад комісії з ліквідації дитячої безпритульності й бездоглядності в складі 5 осіб, і зобов'язано її «приступити до своїх обов'язків в найближчий час». Завідуючому райвно наказано визначити позаштатних інспекторів з числа вчителів і розподілити їх по селах району на допомогу постійній комісії [7, арк. 15].

Водночас у місті Станіславі членами постійної комісії, міськвно та громадськими інспекторами впродовж 1945–1946 навчального року було виявлено і взято на облік 104 дітей-сиріт, з яких 79 передано під патрунування, окремим із них надано матеріальну допомогу «не лише галошами, що їх одержано по лінії міськторгвідділу», але і «за рахунок списаного американського майна». Крім того, по лінії міськздороввідділу було влаштовано 42 дітей віком до 3-х років у будинки дитини. Недоліком в роботі було визнано той факт, що не було повністю взято на облік дітей-сиріт у віці від 4 до 8 років. А тому від нового складу постійної комісії вимагалось завершити облік до 1 січня 1947 р. [3, арк. 455-456]. Але, як відзначалося на засіданні міськвиконкому 10 грудня 1946 р. при розгляді питання «Про стан роботи по боротьбі з дитячою безпритульністю та бездоглядністю», обраний 8 серпня 1946 р. новий склад комісії «навіть не приступав за цей час до роботи» [3, арк. 455-456].

І все ж необхідно відзначити, що незважаючи на певні недоліки, які мали місце в роботі комісій окремих районів західних областей, у переважній більшості ними була проведена значна робота в питанні передачі безпритульних дітей-сиріт під патрунування, опіку, усиновлення, працевлаштування.

Необхідно зазначити, що завдяки співпраці постійних комісій боротьби з дитячою безпритульністю і бездоглядністю та громадських інспекторів було зроблено чимало не лише в плані виявлення та взяття на облік безпритульних дітей-сиріт, напівсиріт, а й з перевірки їх життя й побуту в сім'ях, які взяли їх на опіку, піклування та патрунування. Ними фіксувалися випадки грубих порушень умов патрунування й опіки, використання патронатними вихователями виділених державою коштів для власних потреб, використання патрунованих дітей у своїх корисливих цілях, мали місце факти, коли дітей змушували жебракувати, погано харчували й одягали тощо. Наприклад, у Тернопільській області під час перевірки 500 патрунованих дітей, проведеної у березні–квітні 1946 р., було встановлено, що більшість із них живе в поганих умовах і не відвідують школу [12, арк. 26-27]. Наприклад, у Скала-Подільському районі Тернопільської області, принципові громадські інспектори встановили, що 4 опікуни не забезпечували підопічних «комуністичним вихованням» за що їх було позбавлено прав опікунства [9, арк. 209].

У Жаб'євському районі (нині – Верховинський) Станіславської області районний відділ освіти упродовж 1949 та в I кварталі 1950 р. надавав щомісячну допомогу лише 104 дітям-сиротам у розмірі 50 крб., оскільки не мав на той час «повного обліку дітей-сиріт по району і хто, де перебуває», а також відсутніми були «списки дітей, які перебували під патронуванням та опікуном», «не було укладено угод з опікунами» [4, арк. 52].

У Городенківському районі, як відзначалося в констатуючій частині ухвали райміськвиконкому від 11 липня 1949 р., недостатньо активно працювали члени постійної комісії БДББ, органи міліції, райвно, громадські інспектори, оскільки в районі впродовж 1948 р. і за I-е півріччя 1949 р. було взято на облік лише 172 дітей-сиріт, із яких тільки 18 сиріт влаштовано в дитячі будинки, 42 – передано на опіку і 3 – працевлаштовано. Матеріальну допомогу було надано лише 100 сиротам, а за втрату контролю за вихованням дітей було оштрафовано тільки 6 батьків. Серед ухвалених заходів із ліквідації недоліків більшість носили декларативний характер, як, наприклад: до кінця липня 1949 р. провести рейди «по вилученню з вулиць всіх безпритульних і бездоглядних дітей» і забезпечити їх влаштування в дитячих будинках, передачу під патронат, усиновлення та працевлаштування, або ж до 1 вересня 1949 р. забрати з-під опікунства всіх дітей-сиріт і передати їх під патронат колгоспам, які мали їх годувати, одягати, організовувати навчання та працевлаштування [6, арк. 179].

На нашу думку, причина наявності окремих фактів поганого утримання дітей-сиріт на опіці, які, безперечно мали місце, полягала не в тому, що їх «експлуатували» опікуни чи патронатні вихователі, або ж вони масово тинялися вулицями, а в тому, що 50 крб., які виділяла держава на їх утримання і поношеного одягу чи взуття було явно замало для їх нормального забезпечення. Тому як патронованим дітям, так і сім'ям, в яких вони перебували доводилося спільно долати матеріальні злидні, що були характерними для більшості населення західного регіону в умовах проведення «суцільної колективізації», обов'язкових державних поставок та репресій, які продовжувалися проти родин учасників збройного підпілля ОУН–УПА і так званих «бандпособників».

Крім того, як свідчать статистичні дані, дитяча злочинність у сільській місцевості була незначною, а якщо й проявлялась, то у вигляді дрібних крадіжок чи дрібного хуліганства. Більш характерним це явище було для міської місцевості. Так, при розгляді питання безпритульності й бездоглядності в Станіславській області на спільній нараді відповідальних працівників облвно, міліції, партії, комсомолу, соціальних служб та постійних комісій БДББ, що відбулася 21 грудня 1950 р., було відзначено, що до дитячих кімнат міліції впродовж року було доставлено понад 500 безпритульних і бездоглядних за вчинення дрібних кримінальних злочинів та адміністративних порушень, більшість з яких приходилася на долю бездоглядних дітей, що проживали в Станіславі. Зокрема, було взято на облік 62 бездоглядних дітей шкільного віку, які займалися дрібними крадіжками, жебрацтвом, хуліганями, грубо себе поводити у громадських місцях. При перевірці членами комісій і громадськими інспекторами їх умов проживання було встановлено, що 24 із них взагалі не відвідували школу, у більшості були погані матеріально-побутові умови проживання, батьки не контролювали проведення ними вільного часу.

Учасники наради дійшли спільного висновку, що головна причина дитячої бездоглядності полягає у відсутності з боку батьків і школи системного контролю за діяльністю дітей, не організовують їхнє дозвілля, не цікавляться їх навчанням у школах, а школи не вивчають їх побут і не організовують системно для дітей позашкільні виховні заходи.

Значним недоліком, на думку учасників наради, було й те, що органи міліції до батьків, які ухилялися від контролю за дітьми, застосовували лише адміністративні покарання у вигляді штрафів, а не притягують до кримінальної відповідальності, особливо тих батьків, які свідомо заставляють дітей жебракувати та вчиняти крадіжки.

Мали місце й факти грубого порушення працівниками крамниць і гастрономів правил торгівлі, продаючи неповнолітнім тютюнові вироби та алкогольні напої. Касири кінотеатрів без перешкод пропускали дітей на вечірні сеанси після 22-ї години. Заможні батьки, даючи дітям гроші на кишенькові витрати, не цікавилися їх дозвіллям, яке часто закінчувалося розпиванням алкогольних напоїв.

Впливав на поведінку дітей і аморальний спосіб життя окремих батьків, які на очах у неповнолітніх дітей влаштовували за місцем проживання п'янки, часто змінювали чоловіків і дружин.

В ухваленій постанові поряд із іншими заходами заслуговував на увагу пункт про створення під контролем обласно при школах групи продовженого дня для дітей, в яких матері-одиначки працювали до 18–20-ї години вечора, з організацією для них гарячих обідів, гуртків, підготовки уроків тощо [8, арк. 22-29].

На засіданні виконкому Станіславської міської Ради 18 квітня 1952 р. було розглянуто питання «Про роботу комісії по боротьбі з безпритульністю» за наслідками усунення недоліків, озвучених на обласній нараді 21 грудня 1951 р. Кількість дітей сиріт та напівсиріт фактично не змінилася: на патрунуванні перебувало 103 дитини, із яких 33 – на частковому патрунуванні (напівсироти). У I кварталі 1952 р. дітям-сиротам та напівсиротам було надано допомогу одягом і взуттям на суму 10181 крб. і влаштовано в дитбудинки за ухвалами комісії 5 дітей-сиріт. Водночас була відзначена незадовільна робота органів міліції та педагогічних колективів шкіл, які недостатньо координували роботу по контролю за безпритульними та бездоглядними дітьми, особливо в позаурочний та вечірній час. В ухваленій постанові пропонувалося органам міліції посилити контроль за перебуванням бездоглядних дітей на залізничному вокзалі та привокзальній площі, базарах, де саме вони вчиняли дрібні крадіжки, займалися жебрацтвом, торгували, вчиняли хуліганські дії. Від начальників будинкоуправлінь та міліції теж вимагалось виявити всі можливі в місті місця зібрань та ночівель бездоглядних дітей і вжити заходів для їх ліквідації.

Від директорів і педагогічних колективів вимагалось взяти під контроль всіх безпритульних і бездоглядних дітей у мікрорайоні знаходження школи й постійно відвідувати їх з метою перевірки матеріально-побутових умов та проведення дозвілля.

Пропонувалося також не менше одного разу кожного місяця проводити спільні рейди за участю працівників міліції, комсомольських організацій міста та вчителів з виявлення безпритульних та бездоглядних дітей.

Директорам кінотеатрів та начальнику міськторгу наказувалося заборонити продавати квитки неповнолітнім на вечірні сеанси, а в торгових точках продавати алкогольні напої та тютюнові вироби. Відповідно, вчителі шкіл у своєму мікрорайоні мали час від часу під контролем міськвно проводити рейди з перевірки дотримання постанови міськвиконкому кінотеатрами та торговими точками, які знаходилися в тому ж мікрорайоні, що й школа.

У постанові вимагалось також посилити правовий всеобуч і серед батьків бездоглядних дітей, яких пропонувалося викликати на засідання комісії БДББ та виконкому з пояснення ними їх ролі й участі у вихованні своїх дітей. Зверталася увага у постанові й на контроль за дітьми під час шкільних канікул [2, арк. 84-85].

При розгляді питання на засіданні райвиконкому «Про заходи по ліквідації дитячої безпритульності по Надвірнянському району», що відбулося 30 вересня 1952 р. було відзначено, що «окремі сільські Ради, директори шкіл незадовільно виконують постанову Уряду про ліквідацію дитячої безпритульності, влаштування дітей, що залишилися без батьків та дітей пів сиріт, які знаходяться в поганих матеріально-побутових умовах. Діти цих сіл ходять по місту та їздять у поїздах по станціях безпритульними. Виховна робота не стоїть на належному рівні, не створено належних умов, а тому частина дітей залишила школу». Виконком також визнав незадовільною роботу як постійної комісії при райраді з влаштування дітей-сиріт, так і відділу народної освіти [1, арк. 228].

Висновки. Таким чином, аналіз протоколів засідань майже всіх виконкомів районних Рад депутатів трудящих із питань ліквідації дитячої безпритульності й бездоглядності як Станіславської області, так й інших західних областей засвідчує, що в ухвалах постійно присутня «стандартна» самокритика щодо роботи комісій, відділів освіти, міліції, постійних комісій тощо, однак від засідання до засідання, на яких розглядалося питання про роботу з ліквідації дитячої безпритульності й бездоглядності, пропонувалися одні й ті ж «заходи» на «покращення» роботи, від яких результати роботи в наступні роки мало чим відрізнялися.

Список використаних джерел

1. ДАІФО. Ф. Р-1039 (Виконавчий комітет Надвірнянської районної Ради депутатів трудящих Станіславської області). Оп. 1. Спр. 65 (Протоколи засідань виконкому районної Ради депутатів трудящих з №21 по №30, 22.07. – 07.10. 1950 р.). 291 арк.
2. ДАІФО. Ф. Р-11 (Виконавчий комітет Станіславської міської Ради депутатів трудящих). Оп. 2. Спр. 35 (Протокол засідання міськвиконкому №12 від 18 квітня 1952 р., 04.04. – 17.06.1952 р.). 447 арк.
3. ДАІФО. Ф. Р-11 (Виконавчий комітет Станіславської міської Ради депутатів трудящих). Оп. 2. Спр. 7 (Протоколи засідань міськвиконкому від №1 по №44, 16.01. – 29.12.1946 р.). 487 арк.
4. ДАІФО. Ф. Р-1215 (Жаб'вський районний виконавчий комітет ради депутатів трудящих). Оп. 1. Спр. 7 (протоколи засідань Райвиконкому з №1 по №28, 10.01. – 26.12. 1950 р.). 357 арк.
5. ДАІФО. Ф. Р-1309 (Виконавчий комітет Яблонівської районної Ради депутатів трудящих). Оп. 1. Спр. 11 (Протоколи засідань виконкому від №11 по «20, 19.03. – 09.07.1946 р.). 147 арк.
6. ДАІФО. Ф. Р-295. Оп. 5. Спр. 479 (Протоколи засідань виконкому Городенківської районної Ради депутатів трудящих, 01.06. – 13.09. 1949 р.). 368 арк.
7. ДАІФО. Ф. Р-651 (Виконавчий комітет Жовтневої районної Ради депутатів трудящих). Оп. 1. Спр. 43 (Протоколи засідань виконкому за 1946 рік, том III, 09. 08.– 30.12. 1946 р.). 185 арк.
8. ДАІФО. Ф. Р-788 (Станиславский областной отдел социального обеспечения). Оп. 1, спр. 63 (протоколы областных совещаний руководящих работников органов социального обеспечения за 1950 год, 21.12.1950 г. – апрель 1951 г.). 31 арк.
9. ДАТО. Ф. Р-18 (Тернопільський обласний відділ народної освіти). Оп. 1. Справа 164 (Плани розгортання мережі дитячих будинків області і списки педагогічних працівників на 1950-1951 навчальний рік, 1950-1951 рр.). 260 арк.
10. Об устройстве детей, оставшихся без родителей: Постановление СНК СССР от 23 января 1942 г. *Собрание постановлений правительства СССР*. 1942. № 2. Ст. 26.
11. Положение о комиссиях по устройству детей, оставшихся без родителей: Постановление СНК СССР (1943 р.) *Собрание постановлений правительства СССР*. 1943. № 3. Ст. 25
12. ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 73. Спр. 332. 43 арк.

References

1. DAIFO. F. R-1039 (Vykonavchyi komitet Nadvirnianskoi raionnoi Rady deputativ trudiashchikh Stanislavskoi oblasti). Op. 1. Spr. 65 (Protokoly zasidan vykonkomu raionnoi Rady deputativ trudiashchikh z №21 po №30, 22.07. – 07.10. 1950 r.). 291 ark.
2. DAIFO. F. R-11 (Vykonavchyi komitet Stanislavskoi miskoi Rady deputativ trudiashchikh). Op. 2. Spr. 35 (Protokol zasidannia miskvykonkomu №12 vid 18 kvitnia 1952 r., 04.04. – 17.06.1952 r.). 447 ark.
3. DAIFO. F. R-11 (Vykonavchyi komitet Stanislavskoi miskoi Rady derutativ trudiashchikh). Op. 2. Spr. 7 (Protokoly zasidan miskvykonkomu vid №1 po №44, 16.01. – 29.12.1946 r.). 487 ark.
4. DAIFO. F. R-1215 (Zhabvskyi raionnyi vykonachyi komitet rady deputativ trudiashchikh). Op. 1. Spr. 7 (protokoly zasidan Raivykonkomu z №1 po №28, 10.01. – 26.12. 1950 r.). 357 ark.
5. DAIFO. F. R-1309 (Vykonavchyi komitet Yablonivskoi raionnoi Rady deputativ trudiashchikh). Op. 1. Spr. 11 (Protokoly zasidan vykonkomu vid №11 po «20, 19.03. – 09.07.1946 r.). 147 ark.
6. DAIFO. F. R-295. Op. 5. Spr. 479 (Protokoly zasidan vykonkomu Horodenkivskoi raionnoi Rady deputativ trudiashchikh, 01.06. – 13.09. 1949 r.). 368 ark.
7. DAIFO. F. R-651 (Vykonavchyi komitet Zhovtnevoi raionnoi Rady deputativ trudiashchikh). Op. 1. Spr. 43 (Protokoly zasidan vykonkomu za 1946 rik, tom III, 09. 08.– 30.12. 1946 r.). 185 ark.
8. DAIFO. F. R-788 (Stanyslavskyi oblastnoi otdel sotsyalnoho obespecheniya). Op. 1, spr. 63 (protokoly oblastnykh soveshchanyi rukovodiashchikh rabotnykov orhanov sotsyalnoho obespecheniya za 1950 hod, 21.12.1950 h. – aprel 1951 h.). 31 ark.

9. DATO. F. R-18 (Ternopil'skyi oblasnyi viddil narodnoi osvity). Op. 1. Sprava 164 (Plany rozghortannia merezhi dytiachykh budynkiv oblasti i spysky pedahohichnykh pratsivnykiv na 1950-1951 navchalnyi rik, 1950-1951 rr.). 260 ark.
10. Ob ustroistve detei, ostavshykh bez rodytelei: Postanovlenye SNK SSSR ot 23 yanvaria 1942 h. Sobranye postanovleniy pravytelstva SSSR. 1942. № 2. St. 26.
11. Polozhenye o komys'siyakh po ustroistvu detei, ostavshykh bez rodytelei: Postanovlenye SNK SSSR (1943 r.) Sobranye postanovleniy pravytelstva SSSR. 1943. № 3. St. 25
12. TsDAHOU. F. 1. Op. 73. Spr. 332. 43 ark.

Надійшла до редакції 3 грудня 2018 р.

УДК 340.1

ЕФЕКТИВНІСТЬ НОРМОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛЬСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ФРАКЦІЇ ГАЛИЦЬКОГО КРАЙОВОГО СЕЙМУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Євдокимов Віктор Валерійович,

доктор економічних наук, професор, ректор Житомирського державного технологічного
університету, вул. Чуднівська, 103, м. Житомир, 10005, Україна
e-mail: rector@ztu.edu.ua

Мета. Порівняльний аналіз ефективності нормотворчої діяльності польської та української фракцій Галицького крайового сейму та визначення факторів, що на неї впливали. **Методика.** Під час дослідження з метою вивчення процесу функціонування фракцій Галицького сейму застосовувався історико-правовий метод, порівняльно-правовий метод дозволив виявити особливості законодавчої діяльності польської та української фракцій сейму. **Результати.** Встановлено, що показником ефективності законодавчої діяльності депутатів Галицького крайового сейму виражалася у готовності виборців голосувати за кандидатів у депутати. Зменшення чисельності українських депутатів обумовлювалося рядом причин: виборчими зловживаннями, протидією поляків, міжпартійною конфронтацією у межах сейму, розчаруванням виборців у можливостях українських депутатів. Попри це українські депутати намагався реалізувати низку проектів для покращення становища галицьких українців, особливо у сфері освіти та мови. Натомість польська фракція Галицького крайового сейму відзначалася кількісною перевагою, однак водночас браком дисципліни та ідеологічними розбіжностями. **Наукова новизна.** Виявлено фактори, що впливали на ефективність законодавчої діяльності фракцій Галицького крайового сейму. **Практична значимість.** Вивчення нормотворчої діяльності фракцій Галицького сейму в контексті ефективності дозволить використати їхній досвід та досягнення для розвитку національного законодавства та державотворення.

Ключові слова: Галицький крайовий сейм, депутати, ефективність, нормотворча діяльність, Руський клуб, Польське коло, фракція.

V.V.Ievdokymov

Doctor of Economics, Professor, Rector of Zhytomyr State Technological University, 103, Chudnivska str.,
Zhytomyr, 10005, Ukraine
e-mail: rector@ztu.edu.ua

EFFICIENCY OF NORMATIVE ACTIVITY OF POLISH AND UKRAINIAN FACTION OF GALICIAN REGIONAL SEIM: COMPARATIVE ANALYSIS

Goal. A comparative analysis of the effectiveness of normative activities of the Polish and Ukrainian factions of the Galician Regional Sejm and the definition of factors influencing it. **Method.** During the study to study the functioning of the factions of the Galician Sejm, the historical and legal method was used, and the comparative legal method allowed to reveal the peculiarities of the legislative activity of the Polish and Ukrainian factions of the Sejm. **Results.** It was established that the indicator of the effectiveness of legislative activity of deputies of the Galician Regional Sejm was expressed in the willingness of voters to vote for candidates for deputies. The decrease in the number of Ukrainian deputies was conditioned by a number of reasons: electoral abuses, the opposition of the Poles, inter-party confrontation within the Diet, disappointment of voters in the capabilities of Ukrainian deputies. Despite this, Ukrainian deputies tried to implement a number of projects to improve the situation of Galician Ukrainians, especially in the field of education and language. Instead, the Polish faction of the Galician Regional Sejm was marked by a quantitative advantage, but at the same time lack of discipline and ideological differences. **Scientific novelty.** The factors that influenced the effectiveness of the legislative activity of the factions of the Galician Regional Sejm were identified. **Practical significance.** Studying the rule-making activity of the factions of the Galician Sejm in the context of effectiveness will allow using their experience and achievements for the development of national legislation and state-building.

Key words: Galician Regional Sejm, deputies, efficiency, norm-setting activity, Ruskyi Klub, Polish circle, faction.

Постановка проблеми. Категорія «ефективності» є показником, що відображає наскільки доцільною є робота певної інституції. Ефективність полягає в результатах реалізації усіх задумів, платформ, програм, здатності ефективно управляти всіма сферами суспільного життя, досягати політичної мети оптимальними засобами. З виникненням держави саме право стало основним регулятором відносин між людьми. Ефективність правових норм визначається відповідністю кінцевих правових результатів цілям заради яких були прийняті відповідні правові приписи. Однак важливим елементом, який потрібно враховувати є соціальна ефективність права. Важливим при цьому є встановлення мотивів, якими керувалися законодавці при встановленні тих чи інших норм права. Вони ж визначалися рядом факторів: державним устроєм, правовою системою, соціально-економічними відносинами, власними інтересами та ін. В залежності від поєднання цих факторів здійснювалася законотворча діяльність, яка формувала правову свідомість суспільства, правовідносини та сприяла витворенню національних особливостей правової системи держави. Вивчення нормотворчої діяльності фракцій Галицького сейму в контексті ефективності дозволить використати їхній досвід та досягнення для розвитку національного законодавства та державотворення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Низка праць вітчизняних істориків та правознавців присвячених різним аспектам парламентаризму в Галичині та нормотворчої діяльності Галицького крайового сейму. До таких можна віднести наукові дослідження О.Аркуші [1, 2], Л.Ілина, М.Мудрого [10], І.Чорновола [12, 14]. Однак доцільним видається проведення історико-правового дослідження щодо факторів, які сприяли чи навпаки стояли на перешкоді у ефективній нормотворчій діяльності фракцій Галицького сейму, оскільки такий історичний досвід може стати у нагоді сучасним законодавцям. Саме це зумовило звернення автора до цієї теми.

Постановка завдання. Тому завданням нашого дослідження є порівняльний аналіз ефективності нормотворчої діяльності польської та української фракцій Галицького крайового сейму та визначення факторів, що на неї впливали.

Виклад основного матеріалу дослідження. При визначенні ефективності політичної влади необхідно врахувати такі чинники:

- відображення в діяльності влади інтересів тих суспільних груп, які вона представляє;
- оптимальність організаційної структури фракцій Галицького крайового сейму;
- фаховість політичних кадрів;
- оптимальність прийняття та впровадження політичних рішень;
- легітимність влади.

Крайовий сейм «Королівства Галичини і Володимирії з великим князівством Краківським, князівствами Освенцимським і Заторським» узаконив статут від 26 лютого 1861 року. До крайового сейму входив 151 (1900 року 161) посол на чолі з крайовим маршалком, якого призначав монарх із депутатів. Членами сейму були владики – три львівські архієпископи (греко-католицький, латинський та вірменський), два перемиські, один тарнівський, краківський, а потім і станиславівський єпископи; два ректори університетів – Львівського і Краківського (з 1900 року до них приєдналися ректор Львівської політехніки та президент Академії наук у Кракові). Обирали 44 великих землевласників, 20 представників від міст, 74 представників від сільських громад. Три представники були від Львівської, Бродівської та Краківської торгово-промислових палат. Такі диспропорції пояснювалися більшою сумою податків, які платили землевласники та заможні міщани [8].

Перші три курії делегували до Галицького крайового сейму лише польських послів. Соціальний склад українського суспільства з вузьким вищим прошарком обмежував депутатські перспективи курією «сільських громад». Однак двоступеневі вибори у селянській курії, коли від усієї сільської громади голосувала одна уповноважена особа, та виборчі зловживання галицької адміністрації зводили кількість українських послів у сеймі до 10-15 осіб [15, с. 77].

Виборча система, яку розробив галицький намісник, а згодом віденський міністр внутрішніх справ Агенор Голуховський, надала шляхті цілковиту гегемонію і відвела галицьким русинам-українцям маргінальну роль. Згідно з виборчим законом, українці в Галицькому крайовому сеймі могли мати лише 33% послів, хоча греко-католицьке населення становило 45% людності краю.

Насправді ж кількість українських послів була значно меншою. Лише у першій каденції «Руський клуб» налічував 50 послів. У 1867-1869 роках їх стало 33, у 1870-1876 рр. – 36, у 1877-1882 рр. – 18, у 1883-1889 рр. – 15, у 1889-1895 рр. – 21, у 1895-1901 рр. – 18. А 1901 року було обрано лише 13 [8].

Таким чином, забезпечення в законі преференцій для вищих верств означало переваги для політично сильніших («історичних») народів та слабші стартові позиції для тих, хто починав розбудовувати національну інфраструктуру.

Найбільшою проблемою українців був стан організації суспільства, який не давав змоги конвертувати майже однакову з поляками кількість населення в мовну та управлінську рівність у провінції. Вразливе ж місце поляків було у відносинах із Віднем. Так зване руське питання, яке з точки зору місцевої польської еліти з'явилося нізвідки і на яке вона не мала позитивної відповіді, ще більше роз'ятрювало настрої у польському політикумі. Поляки прагнули будь-що усунути австрійську владу зі сфери польсько-українських відносин [10].

Головував у сеймі цісарський намісник, який за національністю був поляком. Віце-маршалком завжди був українець. Однак посада була маловпливовою і більше почесною. У Крайовому виділі (виконавчий і керівний орган Галицького крайового сейму), який складався з шести членів, їх заступників і канцелярії, українці були зазвичай представлені однією особою і одним заступником. Зважаючи на те, що до повноважень цього органу входили: організація роботи сейму, право законодавчої ініціативи, представлення ухвал сейму до санкціонування цісарем, управління майном, крайовими ресурсами та фундаціями, контроль над діяльністю повітових і громадських рад, така незначна кількість українських представників суттєво звужувала їхні можливості реального захисту прав українського населення Галичини.

Водночас у зв'язку з важливістю посади члена крайового виділу, поляки блокували обрання навіть одного українця, або добивалися, щоб посаду обіймали українські діячі прийнятні (лояльні) для польської сторони [3, с. 334].

Відмінними були погляди польських та українських депутатів щодо завдань та можливостей сейму. Українці не до кінця розуміли можливостей, які надавав їм Галицький крайовий сейм. Вони розглядали його не як інституцію влади, а місце для обміну думками. Перевага у сеймі депутатів з четвертої курії зумовлювала більшість внесків економічного характеру з боку української сторони. Однак, як відзначає К.Левицький незважаючи на те, що такі внески формально приймалися краєвим Сеймом, фактично відповідні закони не ухвалювалися [6, с. 80]. Та частина українських депутатів, яка представляла інтелігенцію, піднімала питання про свободу і рівноправність українців, тобто більше зосереджувалася на захисті національно-культурних прав, а тому робила відповідні внески і законопроекти. При цьому за партійною належністю депутатами ставали переважно представники консервативного напрямку, які не висували радикальних гасел, а були прихильниками поступової праці у всіх напрямках. Галицькі українці, політичну конкурентноспроможність яких суттєво послаблювали дискусії навколо власної національної ідентичності, задовольнялися статусом опозиції. для здобуття політичних прав; значно більше важив т. зв. «стан володіння» – сукупність майнових, політичних, культурних позицій [2, с. 589].

До особливостей діяльності українських депутатів Галицького крайового сейму відносимо і те, що у перші десятиліття сеймова політика українських депутатів перебувала в руках русофілів, які мало контактували з населенням. У 1880-х рр., з приходом до влади народоців, була вироблена нова стратегія української сеймової політики, яка передбачала використання сейму для пропагування національних домагань, висунення пропозицій, намагання отримати конкретні результати, зв'язок з виборцями, а отже і розуміння їх проблем. Поступово відбувалася структуризація політичних сил, визначення програм, виникали нові можливості, а головне – претенденти на роль політичної еліти мусили хоч якось розуміти і враховувати потреби свого виборця, розмовляти з ним, вивчати його внутрішній світ і спосіб мислення. Очевидно саме це змушувало український депутатів Галицького крайового сейму приділяти велику увагу економічним питанням та висувати відповідні законопроекти [2, с. 589].

Про зростання ефективності діяльності українських депутатів свідчила підтримка виборцями їх законодавчих ініціатив на початку ХХ ст. Так, у відповідь на блокування

польськими депутатами Галицького крайового сейму законопроекту щодо відкриття у Львові українського університету, українські студенти двічі вдавалися до сецесії (вихід частини з цілісності, залишення певної установи групою її членів), чого раніше не було.

Українське представництво намагалося висловлювати позицію з більшості питань, однак для цього не завжди вистачало фахових сил. За соціальною структурою переважало духовенство і селяни. Хоча до початку XX ст. спостерігалася тенденція до збільшення в українській фракції юристів, переважно адвокатів, які мали матеріальні та особисті можливості займатися депутатською діяльністю. Очевидно тут важливою була співпраця. Оскільки селяни не завжди були грамотні, а також не мали ні фінансових можливостей, ні достатнього досвіду чинити опір зловживанням.

Найбільш назрілими для українців були питання про мову, шкільництво, аграрні відносини, дрібне виробництво, еміграцію, місцеве самоуправління, фінансування національно-культурних товариств, виборчу реформу. Тому можна виділити три основні напрями діяльності української фракції Галицького крайового сейму: економічні, культурно-освітні та суспільно-політичні. Найбільш актуальними був перший, найбільшу конфронтацію викликав другий і третій. За ініціативи українських депутатів, у парламенті прийнято низку податкових знижок для селян у випадках руйнації господарств внаслідок різноманітних стихійних лих, а також законів спрямованих проти лихварства, які однак були неефективними [4, с. 142]. Культурно-освітній напрям переважно знаходив вираження у проектах про розширення сфери вживання української мови та збільшенні кількості українських навчальних закладів. Досягненням українських депутатів Галицького крайового сейму у цьому напрямі стали: відкриті українські школи при семінаріях у Станіславові, Тернополі, Львові, українські класи в Коломиї та Перемишлі, кафедра історії Східної Європи у Львівському університеті, розпорядження про навчання поляків української мови в гімназіях. Один з депутатів сейму зазначав: «Десять років боротьби в середньому коштує нас здобуття однієї середньої школи на нашій землі під крилами австрійської конституції» [9]. Однак численні внески українських депутатів переважно не реалізовувалися через бюрократичні процедури їх розгляду та затвердження. Крім того ці досягнення втрачали сенс в умовах недостатнього фінансування. З 730 тис. корон, виділених за бюджетом 1911 року на дотації місцевим науковим і навчальним установам, на долю українських установ припадало лише 75 тис. З 214 тис. корон, призначених на театри, польські трупи одержали 186 тис., а українські – лише одну тисячу корон. За бюджетом 1912 р. з фонду допомоги приватним школам українські навчальні заклади одержали лише 350 корон. У тому ж році Галицький крайовий сейм виділив 10 тис. на польські та українські спортивні товариства, проте з цієї суми українські товариства одержали всього 575 корон [5, с.8]. Хоча політичні питання не відносилися до компетенції сейму, вони теж обговорювалися. Основним питанням, яке ставилося українськими депутатами, у відповідь на антиукраїнські дії польських депутатів, були вимоги про територіальний та політичний поділ Галичини. Таким чином на сеймовій трибуні українські депутати формулювали національні вимоги [3, с. 334].

Головними завданнями для польських політиків у Галичині було зберегти цілісність провінції та добитись якнайширшої автономії. Таким чином вони розглядали Галичину як польську територію, а українців як частину польського народу і вважали, що закони повинні прийматися для блага краю в цілому, а не на користь окремих національностей. Хоча здебільшого законодавчі ініціативи польських депутатів були спрямовані на реалізацію інтересів польського населення.

У другій половині 1860-х років під враженням від поразки польського повстання з краківського консерватизму виокремилася течія станьчиків. Їхнім маніфестом стала опублікована в 1869 р. «TeKa Stańczyka». Станьчики пропонували спрямувати зусилля на внутрішні перетворення в суспільстві, прищеплення йому дисципліни і поваги до влади; закликали знайти умови існування під чужою владою; визнати «не лише конечність, а й корисність компромісу з дійсністю, який тривалий час відкидався [3, с. 342]. Погляди станьчиків перейшли в політичну практику і здобули довіру Відня. У 1870–1890-х роках станьчики відігравали в Галичині роль партії влади; на початку XX ст. вони конкурували з польськими націонал-демократами. Станьчики

стали ініціаторами порозуміння з українцями. Декларація міжнаціональної угоди відповідала теж ідеології та стилю політичної діяльності польських ліберальних демократів. Однак через протидію польських консерваторів зі Східної Галичини (так званих подоляків) [10]. Запеклий опір будь-яким рішенням органів влади, які б сприяли національному розвитку українців, чинили подоляки. Звідси численні внески польських депутатів цієї течії у Галицькому крайовому сеймі, які нівелювали українські законопроекти. Польська націонал-демократія в Галичині була партією міської інтелігенції. Вихідним пунктом їх ідеології був “стан загрози” національним інтересам [2, с. 593]. Засобом утримання єдності Східної Галичини з Польщею ендеки вважали польське населення цієї частини краю. На польському національному вічі у Львові (1903) С. Ґломбінський проголосив програму підтримки польського населення в Східній Галичині, підкресливши завдання забезпечувати перевагу поляків у галицькій автономії. Ця програма передбачала: збереження цілості провінції, всіх органів крайової влади та установ, польського характеру системи освіти і міст, асиміляційної сили останніх, скерування польських переселенців до великих міст, де вони зберігали б національну ідентичність; піднесення національної самосвідомості польських селян і робітників за допомогою школи, релігії, освітніх товариств, читалень, національних віч, покращення добробуту польського населення за сприянням економічних і фінансових товариств; національний солідаризм поляків, запобігання зміні обряду, будівництво римо-католицьких костелів. Ці заходи лежали в основі східногалицької політики ендеків аж до початку Першої світової війни. Одним із шляхів збереження польської переваги в Східній Галичині було утримання в руках поляків польської земельної власності. Іншим важливим чинником ендеки вважали утримання політичної та адміністративної влади на всіх рівнях. Інтегруючим чинником Галичини ендеки вважали польську мову й культуру, із цих міркувань відкидали популярні серед східногалицьких консерваторів ідеї творення в Східній Галичині двомовних навчальних закладів, передумовою розпаду провінції. Ендеки відкидали можливість побудови Польської держави як багатонаціональної, на взір Австро-Угорщини

Багаторічна боротьба за визнання української нації, її мови та за рівноправний розвиток спонукала депутата, суддю Вищого галицького суду Юліяна Лаврівського виступити 27 жовтня 1869 року на засіданні сейму з промовою про проблеми українсько-польських відносин. Лаврівський запропонував дуже помірковану концепцію щодо порозуміння з поляками: «Єднають нас тисячі зв'язків: родинні, товариські та інші, навіть смерть нас не розділяє, бо маємо спільні гроби... Домагаємося тільки двох речей: перша – це рівноправність, щоби ви нас не полонізували, друга – щоби ви нас не деморалізували». Однак поступово розклад сил змінювався. Український рух, знайшовши опору в конституційних свободах, міцнів. На початку ХХ ст. у Галичині склалася ситуація, коли поляки фактично здобули все, що було можливим за існуючого державного ладу, натомість український рух стрімко розширював позиції, породжуючи серед поляків відчуття, що це відбувається за їх рахунок, що вони втрачають здобуті важкими зусиллями впливи.

Важливим для розуміння особливостей ефективності нормотворчої діяльності польських та українських депутатів Галицького сейму є те, що між політичними елітами обох народів – українською демократичною інтелігенцією, здебільшого селянського і священницького походження, й польською аристократією існувала глибока соціальна прірва. Світ аристократії для більшості українських політиків залишався закритим. Українці, природно, болісно сприймали твердження польських політиків про слабкість національного руху, брак почуття національної свідомості, відсталість української науки й культури тощо. Чималі зусилля українських політиків спрямовувалися на те, щоб змусити поляків визнати вагу українського питання в Східній Галичині [2, с. 604].

Коли в українському русі виникала міжпартійна конфронтація, як це було у 1890-х рр. – це використовували польські політики, які підтримували або лояльнішу, або просто слабшу силу [1]. Таким чином ще більше послаблюючи позиції і без того нечисленної групи українських депутатів у Галицькому сеймі.

Якщо розглядати поняття фракції, то її можна розглядати як організовану групу депутатів парламенту, які належать до однієї або кількох партій, мають спільні позиції, прагнуть проводити у законодавчому органі певну лінію у політиці і дотримуються фракційної дисципліни [11, с. 147].

У крайовому парламенті було дві фракції: українська, яка називалася Руським клубом, і польська – Польське коло, які перебували у стані перманентної конфронтації. Українцям, які становили від 10 до 30% складу Галицького крайового сейму, було важко своїми голосами побороти чисельніше польське угруповання. Українська фракція об'єднувала депутатів різного ідеологічного спрямування. Це фактично було прагматичне об'єднання з метою забезпечення впливу у сеймі. Очевидно українські депутати часто виконували роль опозиції, що виявлялося у критиці, а інколи протидії політичній лінії сейму. Це був вимушений крок, оскільки більшість у Галицькому крайовому сеймі складали поляки, які впроваджували у життя лінію на розширення польських впливів у Галичині. Впродовж перших двох каденцій «Руський клуб» формально не мав голови. Причиною цього стала традиція за якою найавторитетнішим представником галицьких русинів був митрополит. Саме він мав би очолити «Руський клуб». Але Г.Яхимович не з'являвся на його засідання. Фактично керував клубом єпископ Спиридон Литвинович (митрополит з 1863 р.), віце-маршал Галицького сейму. Проте він не лише не брав участі в його засіданнях, а й не з'являвся в Сеймі взагалі [14]. Українську фракцію послаблював й те, що деякі послі з Руського клубу входили до «Польського кола». Так, впродовж 1861-1873 рр. декілька селян належали до Польського кола. А у 1871 р. на засідання Руського клубу перестали з'являтися прихильники порозуміння з поляками Ю.Лаврівський, С.Качала, Іван Левицький. Восени 1892 р. на знак протесту угоди народовців зі «станьчаками» Руський клуб покинули москвофіли і організували окрему фракцію. А у 1897 р. троє представників Русько-Української радикальної партії на чолі з Теофілом Окуновичем відмовилися увійти до складу клубу [13, с. 55-56].

У межах українського політичного табору, а відповідно і в Галицькому крайовому сеймі, відбувався процес політичного структурування. У таборі народовців це призвело до його розколу на три угруповання: радикалів, незалежних (обидва виступили проти, «нові ери») та новокурників, або угодовців (саме вони на чолі з О. Барвінським у 1890 р., за посередництва австрійського уряду, уклали угоду з поляками і дотримувалися її). Поляки, бачачи роз'єднаність українських сил, зберігали впевненість в собі [12, с. 51].

Зміна балансу серед польських політичних сил на користь «подоляків» і ендеків унеможливила втілення традиційної тактики О. Барвінського – досягнення українських прагнень шляхом компромісів і сеймових ухвал. Під час сесії українських депутатів Галицького крайового сейму в червні 1901 р., коли прихильники польсько-української угодової акції, християнські суспільники на чолі з О. Барвінським, від імені українського представництва проголосили заяву про вихід депутатів із сейму, вони не змогли налагодити співпрацю з народовцями [7, с. 96-97]. Таким чином міжпартійна конфронтація виливалася в не узгоджену діяльність у сеймі і зумовлювала втрату у багатьох випадках можливості здійснення ефективної законодавчої діяльності, що зрештою призводило до втрат для українського суспільства в цілому. Саме за результативністю діяльності депутата виборець оцінює його ефективність та висловлює готовність голосувати за нього. Подібні дії українських депутатів викликали критичне ставлення виборців до можливостей сейму, як інституції здатної репрезентувати та захистити інтереси українців. Саме це, разом із зловживаннями на виборах стало причиною неухильного зменшення чисельності українських депутатів у Галицькому крайовому сеймі.

Водночас на відміну від Польського кола Руський клуб відзначався дисципліною: скликався постійно, а його рішення були обов'язковими для всіх членів. Особливістю польської фракції було те, що поділ відбувався не так за ідеологічним принципом як за особистими амбіціями польських послів.

Висновки. Таким чином показником ефективності законодавчої діяльності депутатів Галицького крайового сейму виражалася у готовності виборців голосувати за кандидатів у депутати. Зменшення чисельності українських депутатів обумовлювалося рядом причин: виборчими зловживаннями, протидією поляків, міжпартійною конфронтацією у межах сейму, розчаруванням виборців у можливостях українських депутатів. Попри це українські депутати намагався реалізувати низку проектів для покращення становища галицьких українців, особливо у сфері освіти та мови. Натомість польська фракція Галицького крайового сейму відзначалася кількісною перевагою, однак водночас браком дисципліни та ідеологічними розбіжностями.

Список використаних джерел

1. Аркуша О. Виборча система в Галичині у другій половині XIX – на початку XX століття. URL: <https://zaxid.net/news/>
2. Аркуша О. Польсько-українські дискусії про національний характер східної Галичини на початку XX ст. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Збірник наукових праць. Випуск 15 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. 2006. С. 586–606
3. Історія державної служби в Україні / Авт. колектив: О.Г.Аркуша, О.В.Бойко, Є.І.Бородін, С.В.Віднянський, П.П.Гай-Нижник та інш. / Відп. ред. Т.В.Мотренко, В.А.Смолій. НАН України. Інститут історії України; Головне управління державної служби України. У 5 т. К.: "Ніка-Центр", 2009. Т.1. 544 с.
4. Кліш А. Парламентська діяльність Анатолія Вахнянина (кінець XIX–початок XX ст.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Сер. Історія / за заг. ред. І. С. Зуляка; редкол.: М. Алексієвєць, Л. Алексієвєць, М. Бармак [та ін.]. Тернопіль: [ТНПУ], 2015. Вип. 1, ч. 2. С. 142–145.
5. Кульчицький В.С. Галицький крайовий сейм – знаряддя соціального і національного пригнічення трудящих. *Питання теорії і практики радянського права*. Львів, 1958. Випуск 4. С. 5–19.
6. Левицький К. Історія політичної думки. Львів, 1926. 738 с.
7. Лехнюк Р. Українсько-польські відносини в Галичині на зламі XIX–XX століть у висвітленні газети «Руслан». *INTERMARUM: історія, політика, культура*. 2015. Вип. 2. С. 92–105.
8. Мельник І. Реформа Галицького сейму // *Zbruc*. URL: <https://zbruc.eu/node/18758>
9. Мікула Т. Компетенція і діяльність Галицького крайового сейму. URL: <http://radnuk.info/home/24863-----c.html>
10. Мудрий М. Порозуміння у тіні конфлікту. *Zaxid.net*. 2012. 28 червня. URL: https://zaxid.net/porozuminnya_u_tini_konfliktu_n1258783
11. Основи демократії: навчальний посібник / за заг. ред. А.Колодій. К.: Ай – бі, 2002. 684 с.
12. Плекан Ю. Українсько-польсько-австрійські відносини наприкінці XIX – на початку XX ст. *Вісник Прикарпатського університету*. Історія. Випуск XV. Ів.-Франківськ; 2009. с.48–54.
13. Чоново І. Українська фракція Галицького крайового сейму 1861–1901 (нарис з історії українського парламентаризму). Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. 288 с.
14. Чорново І. Як галицькі священики у депутати ходили (1861–1914). URL: https://risu.org.ua/ua/index/exclusive/events_people/61440/
15. Швагуляк-Шостак О. Галицька політреформа: [в 1782 р. в м. Львові розпочав роботу регіональний парламент – Становий сейм]. *Контракти*. К.: Галицькі контракти, 2008. 3 листопада (№44). С. 76–78.

References

1. Arkusha O. Vyborcha systema v Halychyni u druhii polovyni KhIKh – na pochatku KhKh stolittia. URL: <https://zaxid.net/news/>
2. Arkusha O. Polsko-ukrainski dyskusii pro natsionalnyi kharakter skhidnoi Halychyny na pochatku XX st. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. Zbirnyk naukovykh prats. Vypusk 15 / Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NANA Ukrainy. 2006. S. 586–606
3. Istoriia derzhavnoi sluzhby v Ukraini / Avt. kolektyv: O.H.Arkusha, O.V.Boiko, Ye.I.Borodin, S.V.Vidnianskyi, P.P.Hai-Nyzhnyk ta insh. / Vidp. red. T.V.Motrenko, V.A.Smolii. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy; Holovne upravlinnia derzhavnoi sluzhby Ukrainy. U 5 t. K.: "Nika-Tsentr", 2009. T.1. 544 s.
4. Klish, A. Parlamentska diialnist Anatoliia Vakhnianyna (kinets XIX –pochatok XX st.). *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka*. Ser. Istoriia / za zah. red. I. S. Zuliaka; redkol.: M. Aleksiiievets, L. Aleksiiievets, M. Barmak [ta in.]. Ternopil: [TNPU], 2015. Vyp. 1, ch. 2. S. 142–145.

5. Kulchytskyi V.S. Halytskyi kraiovyi seim – znariaddia sotsialnoho i natsionalnoho pryhnychennia trudiashchykh. *Pytannia teorii i praktyky radianskoho prava*. Lviv, 1958. Vypusk 4. S. 5-19.
6. Levytskyi K. Istoriiia politychnoi dumky. Lviv, 1926. 738 s.
7. Lekhniuk R. Ukrainsko-polski vidnosyny v Halychyni na zlami KhIKh–KhKh stolit u vysvitleni hazety «Ruslan». *INTERMARUM: istoriia, polityka, kultura*. 2015. Vyp. 2. S. 92-105.
8. Melnyk I. Reforma Halytskoho seimu. *Zbruč*. URL: <https://zbruc.eu/node/18758>
9. Mikula T. Kompetentsiia i diialnist Halytskoho kraiovoho seimu. URL: <http://radnuk.info/home/24863-----c.html>
10. Mudryi M. Porozuminnia u tini konfliktu. *Zaxid.net*. 2012. 28 chervnia. URL: https://zaxid.net/porozuminnya_u_tini_konfliktu_n1258783
11. Osnovy demokratii: navchalnyi posibnyk / za zah. red. A.Kolodii. K.:Ai –bi, 2002. 684 s.
12. Plekan Yu. Ukrainsko-polsko-avstriiski vidnosyny naprykintsi XIX – na pochatku XX st. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu*. Istoriiia. Vypusk XV. Iv.-Frankivsk; 2009. s.48-54.
13. Chonovol I. Ukrainska fraktsiia Halytskoho kraiovoho seimu 1861-1901 (narys z istorii ukrainskoho parlamentaryzmu). Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 2002. 288 s.
14. Chonovol I. Yak halytski sviashchenyky u deputaty khodyly (1861-1914). URL: https://risu.org.ua/ua/index/exclusive/events_people/61440/
15. Shvahuliak-Shostak O. Halytska politreforma: [v 1782 r. v m. Lvovi rozpochav robotu rehionalnyi parlament – Stanovy seim]. *Kontrakty. K. : Halytski kontrakty*, 2008. 3 lystopada (№44). S. 76-78.

Надійшла до редакції 20 вересня 2018 р.

УДК 340. 130

ПОЗИТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ХРИСТИЯНСЬКОГО РОЗУМІННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Луцький Роман Петрович,

доктор юридичних наук, доцент,

директор науково-дослідного інституту імені Академіка Івана Луцького Університету
Короля Данила, м. Івано-Франківськ, вул. Коновальця, 35, 76018, Україна

e-mail: roman.lutskyi@iful.edu.ua

Мета. Метою дослідження є позитивно-правовий аналіз питання гендерної рівності крізь призму християнського світогляду. Зокрема, враховуючи Європейський досвід доцільно спроектувати, які наслідки для інституту сім'ї та виховання дітей тягне за собою втілення в життя гендерної політики. **Методика.** Методика включає детальний комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу із піднятої проблематики на основі якого робляться обґрунтовані світоглядні висновки та рекомендації щодо розкриття сутності досліджуваних понять. **Результати.** На основі систематизованого матеріалу та аналізуючи небезпеки наявних негативних наслідків запровадження гендерної теорії, маємо на меті привернути увагу та спонукати до глибшого вивчення цієї проблеми теоретиками та сучасними законодавцями. **Наукова новизна.** У статті проаналізовано фундаментальні дослідження і погляди теоретиків гендерної рівності та охарактеризовано позитивні, а також негативні сторони впливу цього терміну на вітчизняне законодавство. Вперше викладено християнське сприйняття інституту гендерної рівності в сучасній життєдіяльності та рекомендовано, як ці положення можна реалізувати через сучасне позитивне право. **Практична значимість.** Результати дослідження будуть сприяти кращому розумінню системоутворюючих факторів, які впливають на сучасне позитивне право України та імплементовані міжнародно-правові норми.

Ключові слова: християнство, гендерна рівність, гендер, стать, свобода, позитивне право, природне право, правова реальність, соціальні зв'язки, відповідальність.

R. P. Lutsky

Director of the Research Institute named after Academician Ivan Lutsk, King Danylo University, Ivano-Frankivsk, st. Konovalets, 35, 76018, Ukraine, e- mail: roman.lutskyi@iful.edu.ua

POSITIVE AND LEGAL ASPECT OF CHRISTIAN UNDERSTANDING OF GENDER EQUALITY

Purpos. The purpose of the study is to provide a positive and legal analysis of the issue of gender equality through the prism of the Christian world outlook. In particular, taking into account the European experience, it is advisable to design what implications for the institution of the family and the upbringing of children entails the implementation of gender policy. **Methodology.** The methodology includes detailed detailed analysis and generalization of the available scientific and theoretical material with the raised issues, on the basis of which grounded world-view conclusions and recommendations on the disclosure of the essence of the investigated concepts are made. **Results.** On the basis of the systematized material and analyzing the dangers of the negative consequences of the introduction of the gender theory, we want to attract attention and encourage more profound study of this problem by theorists and modern legislators. **Originality.** The article analyzes the fundamental researches and views of the theorists of gender equality and describes the positive, as well as the negative aspects of the impact of this term on domestic legislation. For the first time, there is a Christian perception of the Institute of Gender Equality in modern life and it is recommended how these provisions can be realized through modern positive law. **Practical significance.** The results of the research will contribute to a better understanding of the system-forming factors that affect the modern positive law of Ukraine and implemented the national legal norms.

Key words: Christianity, gender equality, gender, gender, freedom, positive law, natural law, legal reality, social ties, responsibility.

Постановка проблеми. Прагнучи долучитися до великої і рідної нам сім'ї Європейського Союзу наша держава бере на себе зобов'язання щодо втілення гендерної політики в сфері забезпечення рівності чоловіків і жінок у суспільстві та сучасному економічному житті. Саме пособи твердження виглядає цілком зрозумілим і прийнятним, якщо не брати до уваги того широкого значення, якого набуло поняття гендер за останній час. Первісно термін «гендер» (від англ. Gender – «стать» від лат. Genus – «рід») використовувався у граматиці для розрізнення роду слова. Приклад сучасного тлумачення: «гендер – це змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої й жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та стосунків жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі» [7, с. 11]. Гендер розуміється нині як соціальна стаття. Такий підхід дає можливість розвивати ідеї про багатостатей: гетеро-, гомо-, бі- та транссексуальних осіб, а також можливість ці статі вибирати, змінювати. Гетеросексуальність ж деякі починають трактувати як примусовість. «Марш рівності» щоразу збуджує українську громадськість і змушує визначатися з позицією «за» чи «проти». Сьогодні, у непростий час формування українського суспільства на засадах свободи і відкритості, важливо аналізувати, які наслідки матиме та чи інша світоглядна парадигма. Саме ці положення становлять актуальність піднятої проблематики.

Так, Інститут ліберального суспільства здійснив аналіз гендерної політики Європейського союзу, наголошуючи на тому, що ЄС не звертає належну увагу на вирішення проблем гендерної рівності в Україні. Дослідження «Гендерна політика Європейського Союзу: загальні принципи та найкращі практики» [3], оперуючи соціологічними даними, висвітлює сучасну ситуацію в Європі щодо забезпечення рівності прав жінок та чоловіків у різних сферах суспільного життя. На загальному фоні інформаційних та аналітичних досліджень, які подають гендерну рівність як правильну і таку, до якої маємо прагнути, резонансно звучить голос Габрієли Кубі – відомої німецької письменниці, соціолога, публіциста, яка вважає гендеризм новою ідеологією з явними ознаками тоталітаризму. Інститут родини та подружнього життя Українського католицького університету переклав кілька її праць. У листопаді 2016 р. Г. Кубі перебувала в Україні і мала кілька відкритих зустрічей та доповідей у Львові та Києві. Знайомство з її працями дає вагомі підстави застановитися над тим, чи варто Україні йти слідами гендерної політики Європейських країн і потім пожинати гіркі плоди.

Постановка завдання. Метою дослідження є позитивно-правовий аналіз питання гендерної рівності крізь призму християнського світогляду. Зокрема, враховуючи Європейський досвід доцільно спроектувати, які наслідки для інституту сім'ї та виховання дітей тягне за собою втілення в життя гендерної політики.

Методика включає детальний комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу із піднятої проблематики на основі якого робляться обґрунтовані світоглядні висновки та рекомендації щодо розкриття сутності досліджуваних понять.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно статті 35 Конституції в Україні Церква та релігійні організації відокремлені від держави [6], але більшість українців визнають християнський світогляд, саме тому під час написання законів і внесення змін до Конституції депутати повинні враховувати світоглядні переконання людей, яких представляють у парламенті. Останнє ухвалення проекту Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству» за винятком понять «гендер» та «сексуальна орієнтація» виявило усвідомлення депутатами (принаймні частиною) тієї небезпеки, яку тягне за собою підміна «поняття гендерної рівності: замість рівних прав жінок та чоловіків – рівні права тим, хто асоціює себе з чоловічою або жіночою статтю. У такому формулюванні гендер став тотожним до транс-гендерів, транссексуалів та інших секс-меншин» [1].

Г. Кубі, проаналізувавши присвячені темі гендеризму декларації Всесвітніх конференцій і документи ООН, ЄС та інших організацій, сформулювала головні цілі гендерної революції: «поступова легалізація одностатевих подружжів; штучне продукування дітей і купівля їх «по

частинах»: яйцеклітина, сперма; усунення всіх моральних меж для сексуальних практик. Чинним має залишитися лише «принцип консенсусу»: не роби того, чого не хочуть інші. Однак цей принцип не діє в гіперсексуалізованому суспільстві, як це видно зі зростання сексуального насильства. Тому щодо панування над сексуальним потягом потрібно виховувати; скорочення кількості населення через контрацепції та просування вигаданого «права людини» на аборт; сексуалізація дітей та молоді через обов'язкове «статеве виховання» в дитячих садках і школах; індокринізація дітей гедоністичним розумінням сексуальності: «Усе дозволено, що приносить задоволення»; виховання у дітей сприйнятливості до «сексуальної різноманітності» (лесбійської, гей-, бі-, транссексуальності: ЛГБТ); розмивання статевої відмінності (полярності) з одночасним узаконенням довільної «зміни статевої ідентичності» (трансгендерність) [4].

Чи хочемо ми, щоб такі тенденції утверджувалися в Україні? Проведення «маршів рівності» є доказом того, що гендерні ідеї вже пустили коріння в Україні і далі проростають під маскою рівності та свободи всіх і вся. Постає питання про розуміння свободи та рівності. Свобода передбачає вибір і відповідальність. У християнському розумінні цей вибір має здійснюватися на користь добра. Якого добра можемо очікувати від сексуалізації дітей та молоді через обов'язкове «статеве виховання» в дитячих садках і школах? Якого добра очікувати від узаконення одностатевих шлюбів та дозволу їм виховувати дітей? Психологічні дослідження однозначно доводять пряму залежність між вихованням у повноцінній сім'ї з люблячими мамою і татом та здоровою психікою дитини. Нас переконують у природності гомосексуалізму. Спеціаліст у галузі біоетики М. Ярема зазначає: «Людська свобода не може суперечити людській природі. Це абсурд. Природність гомосексуалізму, яку намагаються ствердити прихильники ЛГБТ-спільнот, не терпить наукової критики. Згідно з даними сучасної генетики, на рівні біології людини не існує нічого іншого, ніж можлива схильність до гомосексуалізму. Така схильність рівнозначна схильності до алкоголізму чи до азартних ігор. Чому тоді так завзято сучасне суспільство намагається оправдати «природність» гомосексуалізму? Окрім того, така схильність спостерігається не у всіх представників ЛГБТ-спільнот. Переконлива більшість із них не має жодної біологічної диспозиції до одностатевих стосунків, натомість перебуває під впливом психологічних і культурних чинників» [9, с. 24]. Г. Кубі унаочнює: «Боротьба за одностатеві «подружжя» – вигадана. Це показує статистика: тільки приблизно 2 % осіб мають схильності до тої самої статі. Серед них лише 2 % сприймають нововведення «реєстрованих партнерств», або одностатевих «подружж». Це означає, що порядок цінностей, правову систему та інституції подружжя і сім'ї ставлять з ніг на голову заради 0,04 % населення» [4, с. 11].

Хіба можна вважати справедливістю, коли маленька частка вимагає більшість підпорядкуватися її вимогам?

Інститут сім'ї в Україні та світі розхитаний так званими «громадянськими шлюбами». Поширеність такого співжиття свідчить, що «нешлюбне статеве життя є виявом боязні взяти на себе відповідальність, тоді як відповідальність властива людині по природі, оскільки людська особа обдарована свободою. Свобода ж без відповідальності немислима». Апелюючи до рівності усіх і в усьому, нас намагаються переконати, що гомосексуальні пари мають такі ж права у творенні родини, як і традиційні сім'ї. Важко не погодитись з М. Яремою: «Рівність між ким і ким? Між особами традиційної і нетрадиційної орієнтації? Чи ці особи, як громадяни, не є рівними перед законом? Хіба не мають рівного доступу до освіти, медицини тощо? Скажуть прихильники ЛГБТ, що вони не мають рівних прав у межах сімейного права. Так, але тут справа не у рівності, а в неправомірності претензій... Представник ЛГБТ не здатний нести відповідальності, оскільки його спосіб життя сам по собі унеможливує народження та нормальне виховання дітей. З іншого боку сама суть сім'ї противиться суті гомосексуалізму. Між ними немає нічого спільного. Перше – спільнота чоловіка і жінки, що творять одне тіло (пор. Бут 2, 24), взаємодоповнюючи одне одного та відкриваючись на дар життя, натомість друге – спільнота осіб однієї статі, не побудована ані на взаємодоповнюванні, ані на відкритості на потомство, ані на природному законі, ані на людській доцільності» [9, с. 24-25]. Подібно зауважує о. І. Луцький: «Як говорив свого часу наш улюблений Папа Бенедикт XVI – дискримінація буває слухна і неслухна. Що це означає? Наприклад, якщо б я відмовляв представникам сексуальних меншим у праві на житло чи автомобіль, то це була б

неслушна дискримінація, це було б недотримання загальнолюдських прав, але коли я відмовляю їм у праві на всиновлення або на відкриту пропаганду їхнього стилю життя, то я таким чином захищаю природне, вроджене право дитини до того, щоб народитися та вирости у нормальній родині. Можливо, що при цьому представники сексуальних меншин будуть почуватися дискримінованими, але об'єктивно, це захищає натуральні права суспільства»[2].

Намагаючись подолати традиційний погляд на подружжя та родину, що доброго пропонує гендерна рівність?

Г. Кубі зазначає, що у Німеччині «починаючи з 70-х років, політику провадять безперервно у тому самому напрямку: ліквідація традиційної сім'ї та закриття «соціальної прогалини», чого домоглася Сімона де Бовуар добрих шістдесят років тому. Все менше сім'ї, все більше держави: з ясел у дитячий садок, який потрібно обов'язково відвідувати, а звідти – у цілоденну школу. Держава посягає на дітей» [5, с. 16]. Україна вже проходила посягання на дітей в Радянському Союзі, метою якого було виховання в дусі атеїзму та матеріалізму, формування «гвинтика» – слухняної «радянської людини». Нинішня економічна ситуація штовхає українок відриватися від дітей та якомога швидше виходити на роботу задля заробітку і збільшення сімейного бюджету. Але ж Г. Кубі пише про Німеччину. Чому багата країна не може виплатити матері гідну соціальну допомогу, щоб вона могла бути з дитиною і дати їй те, чого дитя найбільше потребує, – любові, захисту, тепла? Гендерна пропаганда прямо і непрямо нав'язує жінкам переконання, що вони можуть і мають бути рівні з чоловіками в усьому та виходити на роботу тоді, коли вони хочуть, незалежно від потреб дитини. Зазвичай це називали егоцентризмом, нині – правом жінки. І якими виростуть позбавлені материнської турботи діти? «Стандарти сексуальної освіти в Європі» рекомендують: заохочення до мастурбації з молодшого дитячого віку; повідомлення про гомосексуальність як про норму ще в дитячому садку; руйнування специфічних статевих стереотипів у маленьких дітей; заохочення до сексуальних ігор у дитячому садку та інше [4, с. 24], – все те, що ми звикли називати розбещенням, пропонують прийняти за норму. Ці стандарти розроблені Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ) разом з німецьким державним органом – Федеральним центром просвіти з питань здоров'я. Інформація вільно доступна в Інтернеті [10].

Наведені факти доводять, що, відкинувши християнські цінності у пошуку рівності та толерантності, Європа дійшла до «заперечення дійсності» – заперечення того, що є природним і очевидним. «Статевість пронизує усі виміри людського буття... Стать не є просто якимось додатком до людського ества, вона пронизує його наскрізь таким чином, що людське ество немислиме без буття чоловіком чи жінкою. Чоловічість і жіночість – подвійний спосіб буття людиною. Статевість є дійсністю, яка позначає у видимий спосіб тіло, але водночас визначає психіку людини і пронизує її духовний вимір» [8, с. 193]. Папа Бенедикт XVI звертаючись до кардиналів, сказав: «Там, де свобода чинити перетворюється у свободу витворювати самого себе, неминуче відбувається заперечення самого Творця, і через це людина врешті втрачає свою гідність як Боже творіння, як Божий образ в суті свого буття. І стає очевидно, що там, де стається заперечення Бога, руйнується і гідність людини. Хто захищає Бога, захищає і людину» [Цит. за: 4, с. 30]. Вибираючи стать, людина «витворює себе». Вибираючи гомосексуальність, вибирає смерть, оскільки припиняє продовження роду. Якщо ж це право вибору насаджується змалку і по своїй суті суперечить як Божому, так і природному закону, постає питання, хто за цим стоїть. Програми, пов'язані з просуванням гендерної теорії, фінансуються Міжнародними організаціями, «проштовхуються «згори вниз» через співпрацю з різними комісіями ООН, зокрема з тими, що займаються правами людини, жінок і дітей, а також з урядами майже всіх країн Західного світу... з могутніми глобальними компаніями: Apple, Facebook, Microsoft, багатомільярдними фондами, такими як фонд Рокфеллера, фонд Білла і Мелінди Гейтсів та мільярдерами, зокрема з Ворреном Баффетом і Джорджем Соросом, та іншими» [4, с. 19]. Це приховані, та все ж видимі «творці» нового образу людини. А в метафізичному, невидимому вимірі: якщо це не від Бога, не від Творця – то від кого? Хто може бути «автором» теорії, яка веде до смерті? У релігійному світогляді персоніфіковано називаємо його дияволом, у моральному вимірі – злом.

У статті проаналізовано фундаментальні дослідження і погляди теоретиків гендерної рівності та охарактеризовано позитивні, а також негативні сторони впливу цього терміну на вітчизняне законодавство. Вперше викладено християнське сприйняття інституту гендерної рівності в сучасній життєдіяльності та рекомендовано, як ці положення можна реалізувати через сучасне позитивне право.

Результати дослідження будуть сприяти кращому розумінню системоутворюючих факторів, які впливають на сучасне позитивне право України та імплементовані міжнародно-правові норми.

Висновки. Отже, аналізуючи небезпеки і вже наявні негативні наслідки запровадження гендерної теорії в сусідніх країнах, маємо на меті привернути увагу та спонукати до глибшого вивчення цієї проблеми, оскільки Європа – це не «зібрання геїв, лесбіянок, трансвеститів ...» (такою картинкою лякали противників Революції Гідності), а цивілізований світ, який частково почав рухатися в хибному напрямку. Попри те, нам треба мати широко відкриті очі, вуха та ясний розум, щоб бачити, що нам слід переймати в Європи, а чому слід сказати тверде «ні». Критерій, запропонований у Євангелії «Ото ж бо, по їхніх плодах ви пізнасте їх!» (Мт. 7: 20) залишається актуальним до нині. У самій Європі бачимо протести щодо зміни традиційних поглядів на подружжя та сім'ю: в Угорщині Конституція визнає подружжям союз чоловіка і жінки та захищає життя від зачаття до природної смерті; на референдумі у Хорватії дві третини громадян висловилися за те, щоб подружжя в Конституції визначалося як союз чоловіка і жінки; у Словаччині парламент заборонив одностатеві «подружжя»; референдум у Словенії змусив відкликати парламентське рішення щодо впровадження одностатевих «подружжів»; виникнення у Франції масового руху «Manif pour tous», який бореться за право дитини мати батька й матір та інші ініціативи у Польщі, Швейцарії тощо. Ці дії є прикладом для нас: можемо протистояти насадженню гендерної ідеології шляхом маніфестацій, підписання петицій, шляхом ширення правди про людину та її природу, про свободу та рівність. «Намагання Української держави прирівняти подружжя і різні форми співжиття свідчать, на жаль, про те, що нерідко державотворці готові знехтувати моральним законом і суспільним благом заради примарних політичних інтересів та вигідної підміни понять» [12, с. 25]. Тому необхідно на законодавчому рівні протидіяти насиллю в сім'ї, добиватися більшого представництва жінок у парламенті та уряді, усувати дискримінацію між чоловіками та жінками під час влаштування на роботу та оплати праці, але для реалізації цих кроків немає необхідності підривати моральні цінності і спростовувати природну відмінність між чоловіками і жінками. Відстежування механізмів просування гендерних ідей з метою запобігання тим негативним наслідкам, які спостерігаються в Європі, є перспективою подальшого розвитку цього дослідження.

Список використаних джерел

1. ВР не пропустила у законопроектах поняття «гендер» і «сексуальна орієнтація». URL: <http://www.credo-ua.org/2016/11/167952>.
2. Наукова спадщина академіка Луцького Івана Михайловича. Книга пам'яті під редакцією Р.П. Луцького: монографія / До 20-річчя Івано-Франківського ун-ту права ім. Короля Данила Галицького. 1997-2017. Івано-Франківськ, 2017. 328 с.
3. Гендерна політика Європейського Союзу: загальні принципи та найкращі практики. URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/files/gender_block_20150518_interactive_stronger_together.pdf.
4. Кубі Габрієла. Гендер – нова ідеологія руйнує сім'ю. Тернопіль, 2016. 32 с.
5. Кубі Габрієла. На шляху до нової гендерної людини: як німецька держава виховує дітей. Львів, 2013. 27 с.
6. Конституція України від 28.06.1996 р. (у редакції від 01.12.2017 р.). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print1452694845618617> (дата звернення: 01.12.2017 р.).
7. Основи теорії гендеру : навч. посіб. / [Агєєва В. П., Близнюк В. В., Головашенко І. О. та ін.]. К., 2004. – 536 с.
8. Оніщенко Н. М. Сприйняття права в умовах демократичного розвитку: проблеми, реалії, перспективи: монографія / Відп. ред. академік НАН України Ю. С. Шемшученко. К., 2008. 320 с.

9. Ярема М, Байда В. Не потрібно думати, що особисте свідчення – це крапля в морі, яка не міняє солоності води. Міняє. *Католицький часопис «Пізнай Правду»*. 2016. № 2 (111): У пошуках раю. С. 23–26.

10. Standards for Sexuality Education in Europe. URL: <http://www.english.forschung.sexualaufklaerung.de/4474.html>

References

1. VR ne propustyla u zakonoproektakh poniattia «gender» i «seksualna oriantatsiia». URL: <http://www.credo-ua.org/2016/11/167952>.

2. Scientific heritage of academician Lutsky Ivan Mikhailovich. The book of memory, edited by R.P. Lutsky: monograph / To the 20th anniversary of Ivano-Frankivsk University of Law. King Danylo Galitsky. 1997-2017. Ivano-Frankivsk, 2017. 328 p.

3. Genderna polityka Yevropeiskoho Soiuzu: zahalni pryntsypy ta naikrashchi praktyky. URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/files/gender_block_20150518_interactive_stronger_together.pdf.

4. Kubi Gabriela. Gender – nova ideolohiia ruiniue sim'iu / Gabriela Kubi. – Ternopil: Mandrivets, 2016. – 32 s.

5. Kubi Gabriela. Na shliakhu do novoi gendernoi liudyny: yak nimetska derzhava vykhovuie ditei. Lviv, 2013. 27 s.

6. The Constitution of Ukraine of June 28, 1996 (in the wording of 01.12.2017). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print1452694845618617> (application date: 01.12.2017).

7. Osnovy teorii genderu: Navchalnyi posibnyk / [Aheieva V. P., Blyzniuk V. V., Holovashenko I. O. ta in.]. K., 2004. 536 s.

8. Onischenko N. M. - Perception of law in conditions of democratic development: problems, realities, perspectives: monograph / Vp. Ed. Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine Yu.S. Shemshuchenko. K., 2008. 320 p..

9. Yarema M., Baida V. Ne potribno dumaty, shcho osobyste svidchennia – tse kraplia v mori, yaka ne miniaie solonosti vody. Miniaie. *Katolytskyi chasopys «Piznai Pravdu»*. 2016. № 2 (111): U poshukakh raiu. S. 23–26.

10. Standards for Sexuality Education in Europe URL: <http://www.english.forschung.sexualaufklaerung.de/4474>

Надійшла до редакції 23 жовтня 2018 р.

УДК 340.11

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ УСТРІЙ ЗУНР ЯК ФЕНОМЕН ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІСТОРІЇ

Сворак Степан Дмитрович,

доктор історичних наук, доктор юридичних наук, професор кафедри теорії та історії держави і права Навчально-наукового Юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», доктор філософії Українського Вільного Університету в Мюнхені, академік Української академії політичних наук, член-кореспондент інженерної академії України, Тисменицький міський голова, 77400, м. Тисмениця, вул. Зелена, 15, e-mail: professor_ssd_@ukr.net

Мета. Метою дослідження є аналіз державотворчої діяльності лідерів ЗУНР, висвітлення процесу становлення та трансформації народовладного просвітолюбного державного устрою на теренах Східної Галичини у ході національно-визвольної революції 1918-1923 рр. **Методика.** Методологічну основу статті формують ряд принципів та методів державно-правового дослідження серед яких превалюють історико-хронологічний, герменевтичний та функціональний за допомогою яких нам вдалося визначити вектор розвитку державно-правових інститутів ЗУНР. Серед спеціальних юридичних методів у роботі застосовувався порівняльно-правовий та формально-юридичний. **Результати.** Найсуттєвіші результати одержані нами особисто у результаті комплексного аналізу проблеми полягають у тому, що у статті вперше визначено процес формування державницьких інститутів ЗУНР у контексті європейського державотворення, вказано на феноменалізм процесів які відбувалися у Східній Галичині. **Наукова новизна.** У публікації на основі глибинного аналізу державотворчих процесів у ЗУНР обґрунтовано висновок про національно визвольний характер революції, а процеси уконституювання ЗУНР носять виключно демократичний і народовладний характер. **Практична значущість.** Значення наукових результатів та висновків для теорії та практики державно-правових досліджень полягає у сприянні подальшого дослідження історії ЗУНР у цивілізаційно-правовому вимірі.

Ключові слова: національно-визвольна революція, державно-правовий апарат ЗУНР, державотворення, Кость Левицький, Державний секретаріат, Українська Національна рада.

S. D. Svorak

Doctor of History, Doctor of Law, Professor of the Department of Theory and History of State and Law of the Educational and Scientific Law Institute of the State Pedagogical University "Vasyl Stefanyk Precarpathian National University", Doctor of Philosophy at the Ukrainian Free University in Munich, Academician of the Ukrainian Academy of Political Sciences, Corresponding Member of the Engineering Academy Ukraine, Tysmenytsya Mayor, 77400, Tysmenytsia city, st. Zelena, 15, e-mail: professor_ssd_@ukr.net

COUNTRY-LEGAL TREATMENT OF WUPR AS A PHENOMENON OF EUROPEAN HISTORY

Goal. The purpose of the study is to analyze the state-building activities of the leaders of the WUPR, to highlight the process of formation and transformation of a pro-European pro-European state system in the territory of Eastern Galicia during the national liberation revolution of 1918-1923. **Methodology.** The methodological basis of the article forms a number of principles and methods of state-legal research, among which prevail historical, chronological, hermeneutical and functional with the help of which we were able to determine the vector of development of state-legal institutes of the WUPR. Among the special legal methods in the work used comparative legal and formal legal. **Results.** The most significant results we received personally as a result of the complex analysis of the problem are that the article first defined the process of formation of state institutes of the WUPR in the context of European state formation, pointed out to the phenomenal nature of the processes that took place in Eastern Galicia. **Scientific novelty.** The publication, based on a deep analysis of state-building processes in the WUPR, substantiates the conclusion about the national liberation nature of the revolution, and the processes of constitutionation of the WUPR are exclusively democratic and popular. **Practical significance.** The significance of scientific results and conclusions for the theory and practice of state-legal research is to facilitate the further study of the history of the WUPR in the civilization-legal dimension.

Key words: national liberation revolution, state legal apparatus of WUPR, state formation, Kostya Levytsky, State Secretariat, Ukrainian National Council.

Постановка проблеми. Генеза та становлення державно-правових устоїв Західно-Української Народної Республіки сьогодні у час розбудови національної держави потребує нового аналізу та переосмислення, особливо у європейському та цивілізаційному вимірах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Історія формування державницьких устоїв у час національно-визвольної революції в Галичині на сучасному етапі перебуває у колі наукових інтересів ряду провідних дослідників історії держави і права серед яких особливої уваги заслуговують праці С. І. Барана, Л. О. Зашкільняка, Я. Й. Грицака, М. в. Кугутяка, М. М. Мацькевича, І. О. Андрухів, А. В. Стечишин, О. А. Вівчаренка, Б. В. Тищика, М. І. Луцького та ряду інших.

Однак, не зважаючи на значну кількість досліджень державно-правовий устрій ЗУНР розглядається у них лише дотично, що і визначає головне завдання та актуальність публікації.

Постановка завдання. Мета статті обумовлюється, по-перше, необхідністю звільнення історії держави і права України доби національно-визвольних змагань кінця XIX – початку XX ст. від неадекватних оцінок російських і радянських науковців державотворчої ролі нового покоління української інтелігенції; по-друге, доцільністю творчого використання спадщини минулого, зокрема застосування правових ідей, поглядів К. Левицького в умовах розбудови демократичної правової держави. До цього часу у вітчизняній правовій думці недостатньо прослідкована послідовність процесів українського державотворення в контексті Європейського Просвітництва.

У цьому контексті варто відзначити, що перша світова війна дала поштовх руху підкорених народів за своє національне самовизначення, під яким не втримувалися багатовікові імперії – Німецька, Австрійська, Турецька. У них виникають численні гуртки й національні органи управління, що вимагають повалення самодержавства й створення власних державних утворень. Австро-Угорщина, до складу якої входили західноукраїнські землі, не була виключенням у цьому відношенні. Так, слід відзначити, що західноукраїнські землі протягом тривалого часу перебували в складі інших держав, однак навіть у таких скрутних умовах населення краю зберегло національну ідентичність і прагнуло до відновлення власної державності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Швидкий розвиток національних рухів наприкінці Першої світової війни змусив українців взятися до рішучих дій, але ситуація ускладнювалася націленістю поляків на захоплення Східної Галичини. Польські лідери, яких підтримувала імперська влада, розробила план встановлення власного панування у краї й спеціально створили Польську Ліквідаційну комісію [3, с. 178]. Однак їхні плани так і не були реалізовані, оскільки українські військові на чолі з Д. Вітовським захопили владу у Львові й проголосили створення незалежної західноукраїнської держави – Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР).

Особливість Західноукраїнської Народної Республіки полягає в тому, що вона зазнала більшого впливу з боку європейського державо- та правотворення ніж решта України. Це було зумовлено штучним відокремленням західноукраїнських земель від решти етнічної території, що стало проявом монархічних амбіцій того періоду. Ідейним лідером та прогресивним рушієм розбудови державно-правових основ ЗУНР був Кость Антонович Левицький – доктор права, адвокат, публіцист, прем'єр-міністр ЗУНР.

Уже тоді, коли до розпаду Австро-Угорської імперії залишалися лічені дні, 31 жовтня 1918 р. керівники підпільної військової організації на чолі з поручиком Дмитром Вітовським, що діяла серед українських підрозділів австро-угорської армії, зажадали від керівників українських буржуазно-націоналістичних партій у Львові зважитись на рішучий наступ. Саме військові захопили владу в м. Львові у свої руки і проголосили створення української держави. Вони мали перед собою приклад Чехії і Словаччини, які проголосили себе 28 жовтня Чехословацькою республікою.

Саме у якості прем'єра на посаді голови Державного Секретаріату – першого уряду ЗУНР, Кость Левицький вніс найбільший вклад в українське державотворення. Він від імені уряду 13 листопада подав на розгляд УНРради Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії, який одноголосно схвалили.

Відповідно до цього акту затверджено нову назву держави – Західноукраїнська Народна Республіка. Як фаховий правник і досвідчений державний діяч К. Левицький був серед авторів ряду законопроектів про основи державного устрою, військову, грошову, аграрну та інші реформи, які були ухвалені вже після його відставки; наполягав на забезпеченні достойного представництва в системі влади національним меншинам, здійснив значну частку підготовчої роботи для проголошення злуки УНР і ЗУНР. Слід відзначити, що ключовими законами, які було прийнято за його активної участі були закони ЗУНР «Про Сойм», «Про громадянські права», земельний закон тощо.

Під керівництвом К. Левицького уряд ЗУНР приймав перші рішення щодо державного будівництва, створював вертикаль влади на місцях, дбав про забезпечення населення продовольством і товарами першої необхідності. Зокрема, вищим представницьким органом державної влади в ЗУНР була Українська Національна Рада, яка, вважаючи себе тимчасовим владним органом, мала самоліквідуватися з обранням парламенту країни – Союму (Сейм) ЗУНР. Однак законам про Сейм та виборам до нього так і не судилося бути реалізованими. Українська Національна Рада була як законодавчим, так і виконавчим органом, а з утворенням Державного Секретаріату (Ради Державних Секретарів), що перебрав на себе виконавчі (виконавчо-розпорядчі) функції, Українська Національна Рада залишила за собою законодавчу і контрольну функції. У структурі вищих владних органів важливе місце належало також Президії та Виділу (комітету) Української Національної Ради, а згодом інституту Диктатора ЗУНР та його уповноваженням.

У короткий термін, під керівництвом К. Левицького, було сформовано досить чітку систему місцевих органів влади і управління. Такими органами стали: у селах та містах – громадські та міські комісари; у повітах – повітові комісари. У всіх адміністративно-територіальних одиницях були створені «прибічні ради», які виконували функції дорадчого органу. Повітового комісара призначав державний секретар внутрішніх справ, а сільських, міських комісарів і «прибічні» ради обирало населення.

Досить швидко зростали і збройні сили ЗУНР, які взяли собі назву Галицька Армія. До неї добровільно вступали солдати-українці старої австро-угорської армії, селянські і робітничі дружини.

До весни 1919 р. Галицька Армія виросла до 100 тисяч чоловік. Виробилась її організаційна структура: рій – сотня – курінь – кіш – загін (сотня – батальйон – бригада – корпус), чіткого значення набрали військові звання: стрілець, старший стрілець, десятник, бунчужний, хорунжий, поручик, сотник, підполковник, полковник, генеральські чини [5, с. 135].

К. Левицький у державотворчій діяльності чітко та послідовно дотримувався філософсько-правової концепції ліберальної демократії, що забезпечило формування громадянсько-правової суб'єктності української спільноти Східної Галичини та сприяло організації народного війська, здатного захищати суверенітет держави.

Як голова уряду ЗУНР К. Левицький забезпечив правове регулювання військово-адміністративних інститутів та існуючих національно-територіальних самоуправ Східної Галичини, що дозволило уникнути надмірного бюрократизму та правового нігілізму. К. Левицький створив правову базу для організації збройних сил ЗУНР на національно-територіальних засадах. Новостворена професійна армія, до складу якої ввійшли представники різних народів, що мешкали в Галичині, мала підтримку всього українського народу, всіх українських політичних партій. Плідна робота К. Левицького на посаді голови Ради Державних Секретарів стала вінцем всієї його державотворчої діяльності.

Загалом Державний секретаріат мав «поважні успіхи в своїй праці. Зокрема створення майже без жадних засобів 125-тисячної, регулярної армії залишиться назавжди доказом живучості й організаційного хисту українського народу, якщо в його проводі стоять відповідні люди». Незважаючи на всі недоліки, створено упорядковану державу, в якій панував повний лад і порядок. Коли зважити, що внутрішня ситуація в Польщі довгий час була на краю повної анархії (творення окремих республік, бандитські напади, єврейські погроми, неспроможність створити сильну владу, завзята боротьба партій між собою); що соціальні тертя в Чехословаччині

загрожували революційним вибухом; що в Угорщині запанував більшовизм, а в Росії та Україні йшла соціальна революція з жахливими її виявами, то Галичина була в Середньо-Східній Європі «справжньою оазою», де не було революційних зривів, соціальних заворушень і хаосу [2, с. 181].

Причиною та передумовами цього було те, що ще у другій половині XIX ст. в західноукраїнських землях у складі Австрії було запроваджене конституційне право, яке гарантувало всім народам рівні громадянські і політичні права і свободи. Перша австрійська конституція, проголошена 1848 р., відкривала можливості для розвитку особи, народів і народностей Австрії. Проголошувався принцип суверенітету народу: «Всяка влада держави виходить від народу і здійснюється у спосіб, визначений в конституції». Ствердження австрійського конституціоналізму сприяло піднесенню політичної активності всього населення Галичини. Вже в кінці XVIII ст. австрійська монархія почала втілювати передові для того часу філософсько-правові ідеї, які стосувалися приватної власності, свободи, юридичного статусу громадянина і національних меншин [14, с. 477-479].

Особливо важливою для українського населення Галичини стала конституційна норма, яка проголошувала, що всі народності, які проживають у коронному краї, є рівними в управлінні, і кожен народ має право на збереження і розвиток своєї народності і своєї мови. Правові реформи, проведені австрійським урядом, істотно сприяли галицьким українцям вийти за межі вузького етнографічного провінціалізму та призвичаїли їх жити за нормами конституційного права і відчувати себе рівноправними громадянами цієї держави. Порівняно з українцями Наддніпрянщини, які перебували у правовому статусі підданих самодержавства, західноукраїнська спільнота стала суб'єктом суспільно-політичного і громадянського життя, «самостійною суспільною силою, якою не можна вже було ігнорувати» [14, с. 69].

Розбудова громадянського суспільства і правової держави є нагальним завданням сучасного українського державотворення. Історія формування громадянського суспільства у Східній Галичині на початку XX ст. переконує, що державні діячі ЗУНР поділяли філософсько-правові засади західноєвропейської ліберальної демократії та реалізували їх у практику українського державотворення. Нині ж спостерігаємо розбіжності між задекларованим вектором розвитку державно-правових інститутів та їх практичним функціонуванням.

Про те, як реалізувати правові засади для розвою громадянського суспільства, засвідчує думка К.Левицького, яку він оприлюднив 28 березня 1919 р. на з'їзді Національно-демократичної партії. Він наголосив, що партія буде робити все для будівництва «народної республіки на основах демократизму, поступу та соціальної і політичної справедливості для всього народу» [10].

Польська окупація Галичини аж ніяк не викликала симпатії до поляків, однак частина проєвропейських політиків все ж бажала порозуміння з Польщею більше ніж приходу більшовицького уряду. Свідома частина польської еліти уже тоді розуміла, що «тільки Україна, національна Україна як незалежна держава може бути запорукою від більшовизму» [13, с. 227]. Однак, характеризуючи військово-політичну ситуацію на фронті, польський міністр праці п. Безпалко наголосив, що «польська воєнна акція на Україні відбувається без порозуміння з українцями» [13, с. 227].

Водночас «Газета Варшавська» розміщує допис паризького кореспондента який твердить, що «Росія не дозволить щоб Естонія, Латвія або Україна стали самостійними державами, хоча вона готова віддати Польщі Галичину і Холмщину» [7, с. 231]. Стосовно міжнародної політики польських керманичів М.Грушевський уже в 1920 році твердив що з польською стороною українському уряду сьогодні неможливо дійти до жодної згоди, адже, отримавши від «мирової конференції в тимчасову окупацію, нічого мудрішого не вміють показати як нищити українські школи та видавництва; виморювати українську інтелігенцію голодом і тифусом по арештах ...» [9, с. 235].

Звертаючись до українців Америки М. Грушевський наголошує, що Європейські держави віддали Галичину Польщі лише тимчасово, а у зв'язку з порушенням прав українців у Західній області «необхідно добиватися перегляду цієї справи», «підняти цю справу перед компетентними американськими кругами» [9, с. 236].

Революція на Сході і на Заході України як свідчать відверто критичні висловлювання сучасників і учасників тих подій відбувалася за іншими принципами та мала різні перспективи. Так, характеризуючи політичну діяльність М. Грушевського головний редактор часопису «Воля» А. Войнаровський відверто називає його лівим есером який не раз впадав у «совєтський» блуд. А соратник М. Грушевського В. Винниченко у листі до редакції «Боротьби» 17 січня 1920 року передрукованому у часописі «Воля» прямо вказує що «найбільшою помилкою української революції й її проводирів була якраз та орієнтація на Захід ...» [1, с. 237]. Більше того, він впевнений що «Єдиною формою державності нашої селянсько-робітничої нації в даний момент є робітничо-селянська держава», а «робітнича революція в Росії дала нам змогу створити й затвердити цю державність» [1, с. 237].

Таким чином, будуючи українську державність на таких принципах – «по образу і подобию» більшовицької Росії її лідери М. Грушевський, В. Винниченко так і не змогли сформувати національну ідею і об'єднати фактично дві Українські республіки. Це ставлення лідерів УНР до європейського права і європейських цінностей та конституціоналізму рівночасно зрозуміли і керівники ЗУНР, які у пошуках союзників розпочали переговори з Денікіним, через що, на думку М. Грушевського, відбулося «внутрішнє роздвоєння яке наповнило зневірою своїх, а наших ворогів радістю й надією на неминучий упадок української справи» [8, с. 236].

Відсутність союзників-однодумців будівничих української держави у ЗУНР застало військо вести безперервну війну на два фронти, що дуже швидко виснажило сили галицьких дивізій і змусило командування шукати союзників серед європейських держав і активно розпочати переговори з Німеччиною. Водночас, Директорія вважала що «український нарід не може вести безупинної війни на всі фронти й особливо з тими західними сусідами через землю яких проходять шляхи до Європи її сильної цивілізації й міцної культури» [6, с. 200]. І тому її керівництво через відсутність політичної єдності лідерів УНР та ЗУНР було готове на переговорах пожертвувати Західною областю у зв'язку з чим спроба українського народу здобути свободу і побудувати соборну Українську державу зазнала повного краху [12, с. 154].

Готуючись звернутися до урядів держав Антанти К. Левицький розробив проект Конституції під назвою «Основи державного устрою Галицької Республіки». Галицька Республіка проголошувалася самостійною, суверенною державою, а її сувереном – народ. Визнавалося три головні народності: українська, польська і єврейська, яким надавалися рівні права у сфері публічного життя. Право інших національних меншин теж гарантувалося Конституцією. Четвертий розділ «Державний устрій» визначав, що Галицька Республіка є правовою державою з республіканською формою правління, а її метою є «загальний моральний, як і матеріальний добробут її горожан». П'ятий розділ «Загальні права горожан» забезпечував демократичні права для всіх громадян. У шостому розділі «Державна Рада» визначено, що законодавча влада в республіці належить народові, який виконує її через Державну Раду, обрану на підставі загального, рівного, таємного і пропорційного виборчого права. Водночас, визначався порядок виборів Державної Ради, керівництво якою здійснювали Президент і 4 віце-президенти (щонайменше один віце-президент мав бути з поляків, а один – із євреїв).

Порівняльний аналіз конституційного проекту К.Левицького з Конституцією УНР та «Законом про тимчасовий державний устрій України» Української Держави – Гетьманату дає підстави стверджувати про їх достатню подібність, що серед іншого зумовлено єдиним періодом їх розробки. Поряд із цим, новелами конституційного проекту «Основи державного устрою Галицької Республіки» є встановлена (п. 6) заборона рабства та примусової праці, гарантування права на освіту (п. 12), а також детальна регламентація свободи віросповідання (п. 11), де зазначається про недопустимість будь-яких форм дискримінації та обмеження прав чи обов'язків особи на підставі віросповідання.

Розгляд проекту Конституції Галицької Республіки країнами Антанти було заплановано на 27 вересня 1921 р., де його мав представляти К.Левицький. Однак польським дипломатам вдалося добитися, щоб це питання було знято з порядку денного. Хоча українське державотворення було перерване, розроблений К.Левицьким проект Конституції Галицької Республіки, який втілював ідеї ліберальної демократії, правової держави, спертої на волю громадянського суспільства,

справив значний вплив на практичну діяльність органів державної влади ЗУНР та подальший розвиток українського конституціоналізму.

Висновки. Усе сказане дає підстави сформулювати висновок. Розвиток інститутів громадянського суспільства в Східній Галичині на рубежі XIX–XX ст. відбувався різновекторно і за різними життєдайними параметрами, але він був чітко орієнтований на формування української національної державно-правової громадянської суб'єктності. К. Левицький брав активну участь у правовому забезпеченні громадських організацій і суб'єктів господарювання і вважав, що вони активно співпрацюватимуть з політичними партіями у розбудові правової національної держави. Будучи головою Української націонал-демократичної партії, К. Левицький спрямував зусилля на консолідацію політичних партій та їх діяльність з інститутами громадянського суспільства. Розроблений К. Левицьким проект Конституції Галицької Республіки мав прогресивний характер, оскільки втілював ідеї ліберальної демократії, правової держави, спертої на волю громадянського суспільства.

Логічно, що на першому етапі в Галичині відбувався процес формування національної свідомості яка кристалізувала національну ідею що базувалась на державній незалежності. Тому, уже в 1919 році на противагу урядам окупантів-більшовиків та Денікіна у Галичині формується політична потреба власного демократичного українського уряду. Логічно що «український нарід відріжняє добре чужий накинений уряд від свого власного. Бажає він спокою і такого уряду, який відповідав би його потребам» [11, с. 227].

Величезна різниця між сходом і заходом України полягала у ролі, яку відігравала церква у національно-визвольній революції. Уже до початку революційних подій на сході України духівництво і вся церковна організація були до решти зросійщені, особливо в політичному сенсі. На Волині, чи на Поділлі священники родини, які, хоч і не вживали вдома російської мови, і за зовнішніми ознаками належали до української народності, політично стояли цілком і без застережень на платформі російської єдності і «московського самодержавія». Свідомі одиниці серед українського православного духівництва просто губилися у морі московського чорносотенства, що панувало серед православних батюшок. Також церковна організація була до абсурду зрусифікована, до абсурду, «бо не робила концесій українським обрядам і народним звичаям навіть там, де це могло статися без порушення церковної єдності з Москвою». В Галичині, натомість Греко-Католицька Церква виконувала величезну усвідомну роль в національному житті. Так звані москвофільські впливи серед греко-католицького духівництва не були значними і майже кожна священнича родина була – натуральним осередком національно-української культури. З цих патріотично-українських родин вийшли цілі покоління свідомих українських інтелігентів і народних діячів, міцно пов'язаних з народною масою. Напередодні переломних подій 1918 року в Галичині витворилась уже досить чисельна ідеологічно сильна верства національно-свідомої інтелігенції, яка перебрала провід у політичному житті. Негативною стороною цього, – на нашу думку був – специфічний брак революційності в галицько-українській спільності, а найкращим її представникам «забрало у вирішальну хвилину могутнього революційного пориву в боротьбі за національну свободу західноукраїнської частини нації. Відчутними були і рештки політичних і культурних впливів спеціальної австрійської ментальності, які нівелювались» [12, с. 68, 70].

Характеризуючи в цілому революційні події та державно-правове будівництво в Західному регіоні України слід зазначити, що Галичина 1918-1919 років була єдиним у новітній історії Європи прикладом українського державного правопорядку. Становлення українського конституціоналізму пов'язане з формуванням численних конституційних проектів і теорій, які з початку визвольних змагань 1917–1920 років та проголошення Української держави започаткували реальний конституційний процес в Україні, який дозволив за короткий історичний період існування ЗУНР зусиллями К. Левицького та інших провідних діячів сформувати демократичну і правову систему новопосталої держави.

Список використаних джерел

1. В. К. Винниченко і большевики. *Воля* (тижневик). Т. 1. Ч. 5. Відень, 31 січня 1920. 240 с.

2. Грушевський М. С. Ілюстрована історія України. К. : Наук. думка, 1992. 544 с.
3. Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Уряди. Постаті / упоряд. М.Литвин та ін. Л., 2009. 348 с.
4. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923: Історія / Кер. авт. кол., відп. ред. проф. Олександр Карпенко. Івано-Франківськ, 2001.
5. Красівський О. Я. Галичина у першій чверті XX ст.: проблеми польсько-українських стосунків. Львів : Вид-во ЛФУАДУ, 2000. 414 с.
6. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Івано-Франківськ, 1993. 200 с.
7. Міжнародне читання. *Воля* (тижневик). Т. 1. Ч. 5. Відень, 31 січня 1920. 240 с.
8. Ол. Ковалевський Про польсько-українські відносини. *Воля* (тижневик). Т. 1. Ч. 5. Відень, 31 січня 1920. 240 с.
9. Проф. М. С. Грушевський про події в Україні. *Воля* (тижневик). Т. 1. Ч. 5. Відень, 31 січня 1920. 240 с.
10. *Республіка*. Станіславів, 1919. 30 березня.
11. Сохоцький І. Будівничі новітньої української державности в Галичині. Історичні постаті Галичини XIX–XX ст. / Наукове товариство ім. Шевченка. Бібліотека українознавства, Ч. 8. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1961. 247 с.
12. Станіславів у часи Західно-Української Народної Республіки. Документальні свідчення, спогади, оголошення, накази революційної доби / Упорядкував Іван Монолатій. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. 175 с.
13. Україна. *Воля* (тижневик). Т. 1. Ч. 5. Відень, 31 січня 1920. 240 с.

References

1. V. K. Vynnychenko i bolshevyky. *Volia* (tyzhnevyyk). T. 1. Ch. 5. Viden, 31 sichnia 1920. 240 s.
2. Hrushevskyi M. S. Iliustrovana istoriia Ukrainy. K. : Nauk. dumka, 1992. 544 s.
3. Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika 1918-1923. Uriady. Postati / uporiad. M. Lytvyn ta in. L., 2009. 348 s.
4. Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika 1918–1923: Istoriia / Ker. avt. kol., vidp. red. prof. Oleksandr Karpenko. Ivano-Frankivsk, 2001.
5. Krasivskyi O. Ya. Halychyna u pershii chverti KhKh st.: problemy polsko-ukrainskykh stosunkiv. Lviv : Vyd-vo LFUADU, 2000. 414 s.
6. Kuhutiak M. Halychyna: storinky istorii. Ivano-Frankivsk, 1993. 200 s.
7. Mizhnarodnie chytannia. *Volia* (tyzhnevyyk). T. 1. Ch. 5. Viden, 31 sichnia 1920. 240 s.
8. Ol. Kovalevskyi Pro polsko-ukrainski vidnosyny. *Volia* (tyzhnevyyk). T. 1. Ch. 5. Viden, 31 sichnia 1920. 240 s.
9. Prof. M. S. Hrushevskyi pro podii v Ukraini. *Volia* (tyzhnevyyk). T. 1. Ch. 5. Viden, 31 sichnia 1920. 240 s.
10. *Respublika*. Stanislaviv, 1919. 30 bereznia.
11. Sokhotskyi I. Budivnychi novitnoi ukrainskoi derzhavnosti v Halychyni. Istorychni postati Halychyny KhIKh–KhKh st. / Naukove tovarystvo im. Shevchenka. Biblioteka ukrainoznavstva, Ch. 8. – Niu-York – Paryzh – Sidnei – Toronto, 1961. 247 s.
12. Stanyslaviv u chasy Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliky. Dokumentalni svidchennia, spohady, oholoshennia, nakazy revoliutsiinoi doby / Uporiadkuvav Ivan Monolatii. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, 2008. 175 s.
13. Ukraina. *Volia* (tyzhnevyyk). T. 1. Ch. 5. Viden, 31 sichnia 1920. 240 s.

Надійшла до редакції 17 жовтня 2018 р.

УДК 341.231.14 (477)»1960/1980»

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ І ПРАВ НАРОДУ У ТЕОРЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ УКРАЇНСЬКОГО ОПОЗИЦІЙНОГО РУХУ 1960-1980-Х РР.

Федик Лідія Богданівна,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права
Університету Короля Данила,
м. Івано-Франківськ, вул. Коновальця, 35, 76018, Україна
e-mail: lidiia.fedyk@iful.edu.ua

Актуальність дослідження обумовлює наявність проблеми співвідношення прав людини, прав народів та прав національних меншин, їх слабкою розробкою правовій думці. **Мета.** Метою статті є на підставі аналізу історико-правової спадщини українських дисидентів простежити процес становлення та узагальнити їх погляди на співвідношення індивідуальних та колективних прав. **Методика.** При визначенні змісту понять права людини та права народу використано метод аналізу, встановлення їх співвідношення досліджено за допомогою синтезу. При дослідженні наукового доробку українських дисидентів з метою максимально об'єктивного трактування застосовувався метод герменевтики. **Результати.** Дисиденти доводили, що тільки в межах власної національної держави, яка створює за допомогою нормативно-правової бази відповідні механізми забезпечення та захисту прав людини, а у випадку їх порушення несе відповідальність перед міжнародною спільнотою, відбувається ефективна реалізація прав і свобод кожної людини і громадянина. **Наукова новизна.** У дослідженні простежено еволюцію та розкрито основні постулати українського опозиційного руху у питанні співвідношення індивідуальних та національних прав. **Практична значимість.** Проведене дослідження сприятиме розвитку української юридичної науки та правозастосовної практики у сфері забезпечення та захисту індивідуальних та колективних прав людини.

Ключові слова: дисиденти, незалежність, права людини, Українська Гельсінська Група, українська держава.

L. B. Fedyk

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and History of State and Law of the King Danylo University,
street. Konovalets, 35, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine, e-mail: lidiia.fedyk@iful.edu.ua

RATIO OF HUMAN RIGHTS AND PEOPLE'S RIGHTS IN THE THEORETICAL HERITAGE OF THE UKRAINIAN OPPOSITION MOVEMENT OF THE 1960-1980'S.

The urgency of the research determines the existence of a problem of the relationship between human rights, the rights of peoples and the rights of national minorities, and their weak development of legal opinion. **Goal.** The purpose of the article is, based on the analysis of the historical and legal heritage of Ukrainian dissidents, to trace the process of formation and to generalize their views on the relation of individual and collective rights. **Method.** In determining the content of the concepts of human rights and people's rights, the method of analysis was used, and their correlation was investigated by means of synthesis. In the study of the scientific work of Ukrainian dissidents in order to maximally objectively interpret the method of hermeneutics was used. **Results.** The dissidents argued that only within the limits of their own national state, which creates with the help of the legal framework the appropriate mechanisms for the protection and protection of human rights, and in the event of their violation, bears the responsibility to the international community, the effective realization of the rights and freedoms of each person and citizen. **Scientific novelty.** The research traces the evolution and reveals the main postulates of the Ukrainian opposition movement on the issue of the balance of individual and national rights. **Practical significance.** The study will promote the development of Ukrainian legal science and law enforcement practices in the field of the provision and protection of individual and collective human rights.

Key words: dissidents, independence, human rights, Ukrainian Helsinki Group, Ukrainian state.

Постановка проблеми. Оскільки саме індивід є основою права, перелік прав і свобод, а також наявний механізм його забезпечення свідчить про рівень демократичності держави. Людина є соціальною істотою і їй властива належність до певного колективу, а тому індивідуальні та колективні права є невід'ємно пов'язаними. Питання співвідношення прав нації і людини належить до складних та дискусійних (Україні та інших пострадянських державах), які потребують ґрунтовного дослідження. Для розвитку української юридичної науки та правозастосовної практики важливого значення набуває наукове осмислення інтелектуальної спадщини, що залишили за собою науковці попередніх поколінь, які здійснювали теоретичні та прикладні дослідження у галузі правознавства, що покликані забезпечувати розвиток правової держави. До числа таких належить наукова спадщина українських дисидентів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До проблем співвідношення індивідуальних та колективних прав людини зверталися у різні часи зарубіжні та вітчизняні науковці, серед яких А.Ковалко, А.Мельник, Ю.Омельченко, П.Рабінович, О.Римаренко, Ю. Тищенко, О. Гьофе, А. Карті. Дослідження з приводу постановки питання такого співвідношення представниками українського опозиційного руху 1960-1980-х рр. наразі відсутнє. Отже актуальність обраної теми зумовлена також недостатнім ступенем її наукової розробки.

Постановка завдання. Мета статті – на підставі аналізу історико-правової спадщини українських дисидентів простежити процес становлення та узагальнити їх погляди на співвідношення індивідуальних та колективних прав.

Виклад основного матеріалу дослідження. Співвідношення прав людини і прав народу (нації) в умовах проголошення існування єдиного радянського народу – понаднаціональної спільноти, набувало особливої актуальності. Вважалося, що Радянський Союз є багатонаціональною державою, якій вдалося розв'язати національні проблеми. Однак баланс сил між росіянами та неросійськими народами у складі СРСР перетворила частину націй Радянського Союзу в спільноти, підлеглі росіянам, а російська мова й культура зайняли «провідні» позиції.

Україна, як складова СРСР, не мала ані своєї армії, ані державних кордонів, ані власних грошової одиниці, митної служби, не мала вона також економічної, політичної, духовно-культурної та інших ознак незалежності. Не існувало, зрозуміло, й українського громадянства. Нічого у цьому сенсі не змінювала та обставина, що УРСР мала такі зовнішні атрибути державності, як прапор, гімн, герб. Отож вона *de facto*, у кращому випадку, була адміністративною територією іншої держави, але ніяк не державою. А відтак в Україні (як і в інших радянських республіках) ніяк не могло бути й державо-нації. Не могло йтися про Україну і як про політичну націю [10, с. 92].

Радянська концепція прав людини суттєво відрізнялась від концепції, яка переважала на Заході. Згідно з західною правовою теорією, саме індивід виступає носієм прав людини, що передбачають відповідні вимоги щодо держави, в той час як радянський закон стверджував протилежне. Радянська держава розглядалася як джерело прав людини. Таким чином, радянська правова система розглядала право як важіль політики і суди як органи влади. Таким чином недосконалість або й відсутність механізму реалізації охорони та захисту прав і свобод громадянина призвела до втрати практичної цінності цих прав і свобод, як наслідок, негативно впливає на формування громадянського суспільства та правової держави.

Одним із неодмінних складників загальносоціальних прав людини є можливість зберігати, виявляти, реалізовувати й розвивати свою національну самобутність. Як

стверджує П.М. Рабінович взаємозалежність прав людини і прав нації видається очевидною: адже, з одного боку, будь-яке порушення прав нації неминуче тягне за собою порушення прав людей, які до цієї нації належать; а з іншого – порушення прав людини часто-густо (хоч, ясна річ, не всюди й не завжди) може відбуватися саме через її національність [11, с. 62]. Українські дисиденти усвідомлювали цей взаємозв'язок, однак не маючи можливості відкрито виступити за державну незалежність України, йшли шляхом обґрунтування національних прав як базових прав людини. Намагаючись не виходити за межі радянської правової ідеології на озброєння українські дисиденти брали положення проголошенні у національному питанні В.І.Леніним, теоретична спадщина якого стала основою марксизму-ленінізму. У статті 1914 року «О праве наций на самоопределение», В.Ленін визнавав природним бажання будь-яких відокремлених суспільних груп – культурними, релігійними та найперше мовними особливостями – до створення власної національної держави

У 1959 р. у Львові групою юристів була створена Українська робітничо-селянська спілка (УРСС). Головним ідеологом і засновником був Левко Лук'яненко. Сама організація протягом всього часу свого існування була доволі нечисельною. До 1961 р. група нараховувала всього біля десяти членів – жителів різних областей України, які в умовах суворой конспірації намагалися виробити програму своїх дій [15].

Метою організації стало сприяння виходу України зі складу СРСР. Для здійснення цього завдання, члени УРСС при розробці майбутньої програми вирішили скористатися неоднозначним тлумаченням статей 17 та 14 Конституції СРСР (1936) та Конституції УРСР (1937) щодо права виходу радянських республік зі складу Радянського Союзу. З одного боку згідно цих вимог Українська РСР, як союзна радянська республіка *de jure* мала право на вільний вихід з Союзу, проте *de facto* практичний механізм цього виходу не був детально прописаним у радянських законах.

Влітку-восени 1959 р. Левком Лук'яненком був складений текст програми майбутньої партії під назвою: «Розширений проект програми Української робітничо-селянської спілки» [7, с. 11-34]. Документ констатував колоніальний статус України, політичну організацію суспільства визначав як «диктатуру партійної верхівки», підкреслював безправне становище в УРСР робітників та кріпацьке – селян, ізоляцію СРСР від зовнішнього світу, вимагав визнати національно-визвольний характер боротьби Організації українських націоналістів (ОУН) та Української Повстанської Армії (УПА), піднімав питання про створення української армії, вбачався вихід України зі складу СРСР відповідно до чинної конституції Союзу, яка не заперечувала в теорії такого кроку [7, с.10].

Програма передбачала встановлення у суспільстві справжнього народовладдя, самоуправління на виробництві, вибору форм господарювання в економіці, дерусифікації громадсько-культурного життя. Досягнення мети групи передбачалося мирними засобами, шляхом поетапного реформування радянської політичної системи, з поєднанням легальних і нелегальних форм та методів політичної роботи.

Хоча Л. Лук'яненко на сторінках програми і визнає марксизм-ленінізм передовою ідеологією сучасності, проте у своїх підсумках щодо оцінки політичного режиму в СРСР, приходить до цілком протилежного офіційній комуністичній пропаганді висновку тому, що зветься реальним соціалізмом [15].

Програма закликала до створення «абсолютно незалежної держави із широко розвинутим соціалістичним устроєм та завоюваннями демократичних прав» [8, с. 13].

Л. Лук'яненко вважав, що в СРСР панувала диктатура однієї партії. Для усунення цієї диктатури від влади на першому етапі члени організації вважали за необхідне

проведення широкої демократизації радянського суспільства, на другому – здобуття Україною державного суверенітету через проведення всенародного референдуму [2, с.445]. У програмі підкреслювалося, що демократизація суспільного життя – об'єктивний процес, пов'язаний передусім, з потребами розвитку продуктивних сил суспільства. Розширення демократичних свобод мало створити відповідні суспільні умови для постановки питання про самостійність України, про її вихід зі складу ССРСР. У програмі значне місце відводилося соціальним та національним проблемам. Ішлося про нерівноправність економічного становища України у складі ССРСР, необхідність українізації армії на території України, нерівноправне становище української мови та культури [4, с. 39].

У випадку негативних результатів цього референдуму УРСС зобов'язувалась саморозпуститись. Тому не випадково, у тексті проекту програми містились слова, що у майбутньому самостійна Україна «на ґрунті усупільненої економіки» мала б розвиватися у «напрямку до комунізму».

Таким чином через розширення прав і свобод Л.Лук'яненко планував еволюційним шляхом реалізувати ідею політичної незалежності України. На жаль реалізувати програму організації не вдалося, оскільки усіх її членів було звинувачено у антирадянській діяльності і засуджено до різних термінів ув'язнення. Водночас малочисельність спілки та нетривалий період діяльності, разом із відсутністю у тогочасному українському суспільстві сталих демократичних традицій зумовили недостатній вплив організації у загальнонаціональному вимірі.

У серпні 1975 р. радянські газети опублікували повний текст Заключного Акта Гельсінської наради з питань безпеки та співробітництва в Європі. На цій нараді СРСР в обмін на остаточне визнання повоєнних кордонів давали обіцянку виконувати пункти гуманітарних статей Заключного Акта, які передбачали недопустимість переслідування громадян за їх політичні переконання. Це обумовило створення в Україні правозахисної організації Української Гельсінської спілки, першим документом якої стала декларація, в якій окреслювалися завдання і напрями її діяльності. Преамбулою до Декларації взяли ст. 19 Загальної декларації прав людини ООН, яка проголошує: кожна людина має право на свободу переконань і вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань і свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими способами і незалежно від державних кордонів. У декларації однією із вимог ставилося вимога представництва України на нарадах, де мали обговорюватися підсумки виконання Гельсінських угод, окремою делегацією [4, с.160].

Виходячи з того, що без участі широкої громадськості країн-учасниць не може бути забезпечене виконання статей Заключного Акту (особливо гуманітарних), УГГ мало на меті:

1) Виходячи з переконань, що мир між народами не можна забезпечити без вільних контактів поміж людьми, а також без вільного обміну інформацією та ідеями, активно сприяти виконанню гуманітарних статей Прикінцевого Акту Наради з питань безпеки і співпраці в Європі.

2) Домагатися, щоб на всіх міжнародних нарадах, де мають обговорюватись підсумки виконання Гельсінських Угод, Україна як суверенна європейська держава і член ООН була представлена окремою делегацією [3].

В іншому документі – відкритому листі Миколи Руденка до людей доброї волі, який теж можна вважати програмним, – йдеться про важке становище України, про її нерівноправність із Росією. Микола Руденко привертає увагу до того, що Україна,

репрезентована в ООН як суверенна держава, не була представлена в Гельсінкі. У цьому листі підкреслюється те, що Група приділяє значну увагу національному питанню: «Наша Група не має ніяких політичних цілей, наше завдання виключно гуманітарне: сприяти виконанню Гельсінкських Угод у ділянці людських прав. Але ми не можемо обійти національне питання: більшість українських політв'язнів засуджено за вигаданий або справжній націоналізм» [14, с. 28].

У першому Меморандумі Української Гельсінської Групи «Вплив Європейської Наради на розвиток правосвідомості на Україні», оприлюдненому 6 грудня 1976 р., Група привертає увагу світової громадськості до необхідності вирішення національного питання в Україні. Наголошуючи, що право України на відокремлення від СРСР є не злочином, а саме правом народу, правозахисники зазначають, що Конституція держави стоїть вище від волі уряду, адже історично склалося, що суб'єктом права є не партія і не держава, а людина. «Національні права України у складі Союзу внаслідок бюрократичного зруйнування принципів Декларації про створення Союзу РСР перестали бути суцільною реальністю... Протягом десятиліть українцеві вбивали в голову, що для нього жодних національних питань не існує, що лише закляті вороги радянської влади здатні думати про відокремлення України від Росії» [14, с. 37]. Як виявляється з Радянської Конституції, прагнення виходу з СРСР не є злочином, а є правом України. «У Кримінальному Кодексі УРСР також ніде не сказано, що агітація за відокремлення від Росії карається законом» [14, с. 38]. У Кодексі йшлося про інше – про агітацію й пропаганду з метою підризу або ослаблення радянської влади (стаття 62 КК УРСР).

Програмові вимоги УГГ формувалися також у Меморандумі № 5 «Україна літа 1977 р.» від 15 лютого 1977 р., адресованому учасникам Белградської наради країн – учасниць Гельсінського процесу. Автори Меморандуму не мають сумніву у тому, що формальна суверенність України в СРСР, як і інших республік, – фікція: «Не будемо гратися в піжмурки: та наша державність – лише паперовий міраж». Далі у Меморандумі проголошуються положень щодо державності:

- Не Людина для держави, а держава для Людини...
- Ми за Спільку, яка називається Союзом Радянських Соціалістичних Республік, а згодом трансформується у Братерство Вільних Народів Землі. Але кожен народ повинен бути в цій спільці вільним чинником, незалежним творчим духом...
- ...повна суверенність творчого прояву у всіх сферах духовно-господарського життя...» [14, с. 82].

Таким чином, Меморандум знову підіймає питання суверенітету українського народу та визначає базові засади становлення української державності: пріоритетність інтересів людини, а не держави в суспільному розвитку; вільна, мисляча людина – важливий чинник історичного прогресу людства; Україна має приєднатися до спільки інших націй, до єдиного духу людства, проте залишитися «господарем своєї землі, своєї традиції, свого творчого спадкоємства, своєї волі до побудови кращого життя – для всіх, для кожного». Розглядаючи СРСР як бюрократичну структуру, що не виконує взяті на себе міжнародні зобов'язання щодо прав людини, автори Меморандуму в вважають необхідним повернутися до «правосуб'єктності людини, що відображено й у ст. 6 Загальної декларації прав людини, і діяти у відповідності з волею суб'єкта, а не параграфу закону, створеного для затьмарення права, а не здійснення його» та вимагають від імені групи забезпечення державою демократичних прав і свобод людини [16].

Спробу надати новий поштовх ідеології УГГ зроблено влітку 1978 р. Саме тоді були написані документи «Наші завдання» та «Рух за права людини на тлі національних змагань українського народу». У статті «Наші завдання» вперше висунулася ідея про те,

що боротьба за права людини в Україні фактично перетворюється на права нації [9, с. 22-27]. У ній заявлялося, що виходить із засад єдності загальнолюдських і національних прав українських громадян: «кожен, хто думає про права людини на Україні, стикається з проблемою національних прав українського народу. Національні права стали вагомою частиною загальнолюдських прав нації, що прагне відстояти себе під сонцем. Саме з засад єдності загальнолюдських і національних прав українських громадян виходила українська Група сприяння виконанню Гельсінських угод. Матеріали, які вона опублікувала за останні 2 роки, підтвердили правильність її позицій» [9, с. 22]. Захист національних прав українців та громадян інших національностей, а також релігійних прав, був поставлений на перше місце в її діяльності.

В іншій статті «Рух за права людини на тлі національних змагань українського народу» теж ідеться про національні права українського народу, про їх нерозривність із правами людини [12, с. 6-8].

Приєднання до УГГ у червні 1978 р. Ю. Литвина можна розцінювати як посилення теоретичності правозахисної думки. Ним була підготовлена програмна стаття «Правозахисний рух на Україні – його засади і перспективи». «Суспільство і держава аж ніяк не тотожні явища, – стверджував Ю.Литвин – і їх теоретичне ототожнювання є політична демагогія, спрямована на те, щоб приховати справжні протиріччя, що існують між цими двома явищами. Держава це є замкнута технічна система, яка в тоталітарних країнах досягає своєї, так би мовити, ідеологічної завершеності – соціально-політичного деспотизму. Суспільство – це живий організм, що живе і розвивається за своїми природними законами з тенденціями до все більшої свободи. Національно-визвольна боротьба українського народу була завжди наповнена змістом соціальної і особистої свободи (антифеодальний характер національно-визвольних рухів) і саме тому цю боротьбу не можна кваліфікувати як суто національну. Свободолюбство, демократизм є характерними ознаками як українця, так і всієї української нації. Отож і не дивно, що боротьба з іноземним поневоленням велась під знаменами національної самобутності, свободи і демократії (народовласти)». Більшовицька влада, стверджує автор, не принесла українській нації ні національної, ні соціальної, ні особистої свободи. Формальні права і свободи були дані Україні центральною більшовицькою владою не для реального користування ними, а виключно в пропагандистських цілях: Україна і надалі залишилась колонією радянської імперії, а найменша спроба вийти з колоніального стану розцінювалася більшовицькою владою як контрреволюційна націоналістична діяльність, яка підлягала найжорстокішій боротьбі і репресіям. Далі Ю.Литвин пише: «В своїй правозахисній діяльності Українська група Гельсінкі не виключає національне питання. Питання національного самовизначення є найактуальнішою проблемою в житті українського суспільства. Виключивши цю проблему зі сфери своєї діяльності, Українська правозахисна група втратила б своє національне і соціальне обличчя і не змогла б по-справжньому виконувати своїх правозахисних функцій. Захист прав [і] свобод людини без захисту прав і свобод нації не має під собою ґрунту. Українська правозахисна група за своїми принципами має вести боротьбу з політикою офіційного великодержавного шовінізму в його найрізноманітніших проявах, захищати право нації на свій самобутній розвиток, без чого не можна вести успішну боротьбу за свободу соціальну та особисту. Так само група буде вести боротьбу проти будь-яких проявів національної ворожнечі в Українській РСР» [6, с. 29-33].

Влітку 1979 р. 18 українських політв'язнів написали «Звернення українського національно-визвольного руху в справі української самостійності». Автори закликали

поставити українське питання на розгляд Наради Об'єднаних Націй, уповноважуючи президента Світового конгресу Вільних Українців вжити всіх заходів, необхідних для виходу України зі складу СРСР.

У статті «Класова та національна боротьба на сучасному етапі розвитку людства» головною ідеєю є нехтування національним питанням у марксистській ідеології, фіктивність теорії класової боротьби і побудови комунізму. Найхарактернішою рисою марксизму є звеличування класової боротьби при повному ігноруванні національної боротьби [4, с. 91-92].

Центральний твір самвидаву праця І.Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація» теж зосереджується на національних проблемах. Автор доводив, що українська нація опинилася в стані кризи і робив висновок, що ця криза постала внаслідок порушення ленінської національної політики і підміни її сталінським великодержавництвом та хрущовським прагматизмом, несумісним з науковим комунізмом [1, с. 32]. І.Дзюба піддавав критиці ряд офіційних концепцій з національного питання, зокрема тезу про незмінність і спадкоємність політики партії в національному питанні, ідею майбутнього злиття націй при комунізмі, спростовував тезу про «цивілізаторську місію» російського народу щодо інших народів СРСР і про добровільність територіальних «возз'єднань» під егідою царської Росії; заперечував тезу про рівність становища українців і росіян у самій Україні, доводячи, що існує нерівність у правах на користь останніх [4, с. 97].

У 1980 р. члени УГГ вимагали виходу України з складу СРСР, у одній із заяв говорилося: «Ми розуміємо що значить жити під колоніальним гнітом, і тому заявляємо, що народові, який живе в нашій країні, будуть забезпечені найширші політичні, економічні і соціальні права, будуть безумовно гарантовані всі права національних меншин та різноманітних релігійних асоціацій».

Процес лібералізації влади в СРСР за часів М.Горбачова, уможливив пробудження до політичного життя широких мас населення України. 30 грудня 1987 р. було оголошено про поновлення роботи УГГ [13, с. 48]. Головою УГГ було проголошено Л. Лук'яненка. З цього часу український дисидентський рух починає ставити перед собою виразно політичні цілі, які з перетворенням її на Українську Гельсінкську Спілку (7 липня 1988 р.) були зазначені у статутних документах новоствореної громадської організації. 7 липня була оприлюднена Декларація принципів цієї організації. Першим серед основних принципів організації було проголошено відновлення української державності. В Декларації зазначалося, що майбутнє співжиття народів СРСР уявляється можливим у формі конфедерації незалежних держав, перехідним етапом до чого могла бути федерація суверенних демократичних республік Союзу СРСР з максимальною політичною, економічною та культурною децентралізацією. Важливе значення мала пропозиція внести до Конституції статтю про громадянство України. УГС також вимагала негайного конституційного визнання статусу української мови як державної, гідного суверенної держави представництва України на міжнародній арені, опіки українського уряду над національними громадами українців у союзних республіках та країнах Східної Європи. Існувала також вимога передачі фактичної влади в республіці від компартії до рук обраних демократичним шляхом рад народних депутатів. УГС виступала й за створення республіканських військових формувань, незалежних профспілок, за легалізацію Української греко-католицької та Української автокефальної православної церков [5, с. 71-72]. Отже фактично у декларації вимагалось проголошення основних ознак суверенної держави.

На вересневих зборах 1989 р. Всеукраїнської Координаційної Ради УГС було ухвалено нову політичну лінію: перейти до прямої агітації за вихід України зі складу

СРСР. Шлях до незалежності Л. Лук'яненко вбачав «у поступовій трансформації окупаційних державних, економічних, громадських інституцій на патріотичні інституції мирними, конституційними засобами». Еволюція політичного розвитку Української Гельсінської спілки призвела до того, що на проведеному 29–30 квітня 1990 р. з'їзді цю громадську організацію було перетворено на Українську Республіканську партію УРП [5, с. 72], першу в Україні політичну організацію, альтернативну КПРС/КПУ, метою якої стало «створення Української незалежної соборної держави як неодмінної умови політичного, економічного й культурного відродження, консолідації та самопоступу народу України, піднесення його добробуту, утвердження демократичного ладу і розвитку громадянського суспільства, виведення України з міжнародної ізоляції на гідне місце серед вільних народів світу». Серед головних засад партії зазначається абсолютна цінність життя, свободи, самобутності людини і кожної нації, що має забезпечити демократичний державний та суспільний лад зі свободою економічної діяльності, рівноправністю різних форм власності, ринковим регулюванням та здоровим природним середовищем.

Отже, обґрунтування національних прав займало провідні позиції у ідеології українського опозиційного руху. Однак дисиденти чітко усвідомлювали, що без забезпечення індивідуальних прав, яке має бути основною цінністю держави, досягти колективних прав досить складно, оскільки право народу на суверенітет, самовизначення і самоврядування спирається на корінні, фундаментальні індивідуальні права і свободи людини. Водночас дисиденти доводили, що тільки в межах власної національної держави, яка створює за допомогою нормативно-правової бази відповідні механізми забезпечення та захисту прав людини, а у випадку їх порушення несе відповідальність перед міжнародною спільнотою, відбувається ефективна реалізація прав і свобод кожної людини і громадянина.

Список використаних джерел

1. Дзюба І. М. Інтернаціоналізм чи русифікація? К., 1998. 276 с.
2. Довідник з історії України. Т. 3. (Р - Я). / За ред. І. З. Підкови, Р. М. Шуста. Київ, 1999. 688 с.
3. Захаров Б. Українська Гельсінкська Група (УГГ) // Віртуальний музей «Дисидентський рух в Україні» <http://museum.khpg.org/index.php?id=1160728419>
4. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-80-х років. К., 1995. 224 с.
5. Кривдина І. Б. Програмові засади та організаційні форми існування Гельсінського руху в Україні (1976-2010 рр.). *Інтелігенція і влада*. 2010. Вип. 19. С. 68-76.
6. Литвин Ю. Правозахисний рух на Україні, його засади та перспективи. *Інформаційний бюллетень*. 1978. Листопад. № 4. С. 28-34.
7. Лук'яненко Л. Не дам загинуть Україні! К., 1994. 512 с.
8. Лук'яненко Л. Сповідь у камері смертників. Зб. творів. К., 1991. 124 с.
9. Наші завдання. *Інформаційний бюллетень*. 1978. Листопад. № 4. С. 22-27.
10. Нельга О.В. Українська етносоціологія: навч. посібник. Київ, 2015. 538 с.
11. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Навчальний посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів, 2007. 192 с.
12. Рух за права людини на тлі національних змагань українського народу. *Інформаційний бюллетень*. 1978. Листопад. № 4. С. 5-9.

13. Савіч К.С. Правозахисний рух в Україні 60-80-х рр. XX ст. // Правозахисний рух: історія та сучасність: матеріали 9 Всеукр. студ. наук.-практ. конф. (11 жовтня 2016 р., м. Полтава). Полтава, 2016. С. 47-48.

14. Українська Громадська Група сприяння виконанню Гельсінських угод: В 4 т. Т.2.: Документи і матеріали. 9 листопада 1976-2 липня 1977 / Харківська правозахисна група; Упорядник В.В. Овсієнко; Худож.-оформлювач Б.Ф.Бублик. Харків, 2001.

15. Федько А. В., Каліберда Ю. Ю. Українська робітничо-селянська спілка у протиборстві з радянською тоталітарною системою. URL: http://www.rusnauka.com/22_PNR_2012/Istoria/1_115204.doc.htm

16. Шевченко О. Правозахисна діяльність Гельсінського руху в Україні (середина 70-х – 80-ті роки XX ст.). *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 4. С. 70-79.

References

1. Dziuba I. M. Internatsionalizm chy rusyfikatsiia? K., 1998. 276 s.
2. Dovidnyk z istorii Ukrainy. T. 3. (R - Ya). / Za red. I. Z. Pidkovy, R. M. Shusta. Kyiv, 1999. 688 s.
3. Zakharov B. Ukrainska Helsinska Hrupa (UHH) // Virtualnyi muzei «Dysydentskyi rukh v Ukraini» <http://museum.khpg.org/index.php?id=1160728419>
4. Kasianov H. Nezghodni: ukrainska intelihentsiia v rusi oporu 1960-80-kh rokiv. K., 1995. 224 s.
5. Kryvdyna I. B. Prohramovi zasady ta orhanizatsiini formy isnuvannia Helsinskoho rukhu v Ukraini (1976-2010 rr.). Intelihentsiia i vlada. 2010. Vyp. 19. S. 68-76.
6. Lytvyn Yu. Pravozakhysnyi rukh na Ukraini, yoho zasady ta perspektyvy. Informatsiinyi biulleten. 1978. Lystopad. № 4. S. 28-34.
7. Lukianenko L. Ne dam zahynut Ukraini! K., 1994. 512 s.
8. Lukianenko L. Spovid u kameri smertnykiv. Zb. tvoriv. K., 1991. 124, s.
9. Nashi zavdannia. Informatsiinyi biulleten. 1978. Lystopad. № 4. S. 22-27.
10. Nelha O.V. Ukrainska etnosotsiologhiia: navch. posibnyk. Kyiv, 2015. 538 s.
11. Rabinovych P. M. Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy. Navchalnyi posibnyk. Vyd. 9-e, zi zminamy. Lviv, 2007. 192 s.
12. Rukh za prava liudyny na tli natsionalnykh zmahan ukrainskoho narodu. Informatsiinyi biulleten. 1978. Lystopad. № 4. S. 5-9.
13. Savich K.S. Pravozakhysnyi rukh v Ukraini 60-80-kh rr. KhKh st. // Pravozakhysnyi rukh: istoriia ta suchasnist: materialy 9 Vseukr. stud. nauk.-prakt. konf. (11 zhovtnia 2016 r., m. Poltava). Poltava, 2016. S. 47-48.
14. Ukrainska Hromadska Hrupa spriannia vykonanniu Helsinskykh uhod: V 4 t. Т.2.: Dokumenty i materialy. 9 lystopada 1976-2 lypnia 1977 / Kharkivska pravozakhysna hrupa; Uporiadnyk V.V. Ovsienko; Khudozh.-oformliuvach B.F.Bublyk. Kharkiv, 2001.
15. Fedko A. V., Kaliberda Yu. Yu. Ukrainska robitnycho-selianska spilka u protyborstvi z radianskoiu totalitarnoiu systemoiu. URL: http://www.rusnauka.com/22_PNR_2012/Istoria/1_115204.doc.htm
16. Shevchenko O. Pravozakhysna diialnist Helsinskoho rukhu v Ukraini (seredyna 70-kh – 80-ti roky KhKh st.). Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy. 2011. № 4. S. 70-79.

Надійшла до редакції 30.11.2018 р.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО. СУДОУСТРІЙ, ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 341.29

ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ У МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ ГОЛОВНОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО ОБОВ'ЯЗКУ УКРАЇНИ

Щербюк Наталія Юріївна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних наук, соціального забезпечення та права Луцького національного технічного університету, вул. Львівська, 45, м. Луцьк, 43000, Україна, e-mail: molnia005@gmail.com

Мороз С.П.,

студентка 3 курсу Машинобудівного факультету Луцького національного технічного університету, вул. Львівська, 45, м. Луцьк, 43000, Україна e-mail: lanaratne@gmail.com

Після здобуття незалежності Україною обрано європейську демократичну модель формування суспільного і державного життя. Велика кількість звернень громадян України до Європейського суду з прав людини свідчать про ефективність діяльності цього європейського інституту. В силу цього, метою статті є дослідження значення Європейської Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини як для світового співтовариства, так і для України зокрема, а також визначення чинників, які впливають на повільні темпи реалізації її положень. **Методика.** Методика включає детальний комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу із обраної проблематики. **Наукова новизна.** На основі цього зроблено обґрунтовані узагальнення та рекомендації щодо розкриття сутності досліджуваних аспектів захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. **Результати.** У статті встановлено, що прийняття Європейської Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини має епохальне значення як для усього світового співтовариства, так і для України зокрема. Її ратифікація в нашій державі, по суті, зрушила з місця процес переходу від декларативного закріплення прав і свобод людини в законодавстві до впровадження дієвих механізмів, які б давали реальну можливість їх реалізувати і захистити у разі необхідності. Рушійною силою у цьому процесі виступає Європейський суд з прав людини, у який громадяни України можуть позиватися до держави Україна. І як свідчить практика, цей процес є досить активним. Для того, щоб покращити свій імідж у сфері захисту прав і основоположних свобод Україні необхідно максимально усунути причини, які впливають на невиконання рішень ЄСПЛ, і врахувати напрацьовані Радою Європи рекомендації у зазначеній сфері. **Практична значимість.** Результати проведеного дослідження сприятимуть виправленню ситуації у сторону реального виконання Україною свого головного обов'язку, передбаченого ч.2 ст. 3 Конституції України.

Ключові слова: держава, права і свободи, людина, обов'язок, захист прав.

N. Y. Shcherbyuk

Associate Professor, PhD in Juridical Sciences, Associate Professor at the Department of Humanities, Social Security and Law in Lutsk National Technical University, Lvivska street, 45, Lutsk, 43000, Ukraine, email: molnia005@gmail.com

S. P. Moroz

3rd year student Faculty of Machine Building in Lutsk National Technical University, Lvivska street, 45, Lutsk, 43000, Ukraine, email: lanaratne@gmail.com

EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS IN THE MECHANISM OF IMPLEMENTATION OF THE MAIN CONSTITUTIONAL OBLIGATION OF UKRAINE

After gaining independence, Ukraine has chosen a European democratic model for the formation of public and public life. A large number of appeals of citizens of Ukraine to the European Court of Human Rights testify to

the effectiveness of this European institution. Therefore, the purpose of the article is to study the significance of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms for both the world community and for Ukraine in particular, as well as determining the factors that influence the slow pace of implementation of its provisions. **Method.** The method includes a detailed comprehensive analysis and synthesis of available scientific and theoretical material on selected topics. **Scientific novelty.** On the basis of this, grounded generalizations and recommendations for disclosing the essence of the investigated aspects of the protection of human rights and freedoms in Ukraine are made. **Results.** The article establishes that the adoption of the European Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms has an epoch-making significance for the whole world community as well as for Ukraine in particular. Its ratification in our country, in essence, has shifted from the place the process of transition from declarative consolidation of human rights and freedoms in the legislation to the introduction of effective mechanisms that would give a real opportunity to realize and protect them if necessary. The driving force behind this process is the European Court of Human Rights, in which Ukrainian citizens can claim Ukraine. And as practice shows, this process is quite active. In order to improve its image in the field of protection of rights and fundamental freedoms Ukraine needs to eliminate as much as possible the reasons that affect the non-enforcement of ECHR judgments and to take into account the recommendations made by the Council of Europe in this area. **Practical significance.** The results of the study will contribute to correcting the situation towards the real fulfillment by Ukraine of its primary duty, as provided for in Part 2 of this article. 3 of the Constitution of Ukraine.

Key words: state, rights and freedoms, person, duty, protection of rights.

Постановка проблеми. У сучасному світі проблема прав людини вийшла далеко за межі окремої держави. Переважно в усіх демократичних державах світу конституції у загальній формі гарантують основні права людини. Останні по-різному у процесі реалізації наповнюються змістом, відмінним також є ступінь їх здійснення і захисту. Не стоїть осторонь зазначених процесів і Україна. Після здобуття незалежності нею обрано європейську демократичну модель формування суспільного і державного життя. Визнання міжнародно-правових актів, ратифікація і реалізація їх положень у внутрішньодержавному законодавстві є одним з обов'язків, взятих на себе Україною перед міжнародним співтовариством. З огляду на європейський вибір у нашій державі започатковано процес змін, в основу якого покладено подальший розвиток прав і свобод людини. «Утвердження і забезпечення прав і свобод людини і громадянина є головним обов'язком держави», – зазначається у ч.2 ст. 3 Конституції України. Конституційне закріплення зазначених процесів у статті 8 Основного закону виступає важливою правовою підставою можливості регулювання суспільних відносин в Україні за посередництвом Європейської Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини (далі - Конвенції) та рішень Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ).

З огляду на це, логічно було б очікувати значних змін у вітчизняному законодавстві і вагомих зрушень у правозастосовній практиці. Вони б стали закономірним результатом забезпечення відповідності внутрішньодержавного законодавства та судової практики Конвенції і прецедентному праву ЄСПЛ. Але, на жаль, не вирішеною залишається й до нині велика низка проблем. Протягом багатьох років Україна займає одне з перших місць серед держав-членів ради Європи за кількістю справ, які перебувають на розгляді в ЄСПЛ. Станом на 31.12.2017 року Україна займала четверте місце [9].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методологічною основою статті стали наукові дослідження, які відображені у фундаментальних працях таких вітчизняних науковців, як: В.Д. Бабкін, М.О. Баймуратов, М.В. Буроменський, Ю.О. Волошин, В.Н. Денисов, О.Л. Копиленко, А.Р. Крусян, Н.Р. Нижник, М.П. Орзіх, В.Ф. Погорілко, І.Д. Сліденко, В.Я. Тацій, Ю.М. Тодика, В.Л. Федоренко, О.Ф. Фрицький, В.М. Шаповал, С.В. Шевчук, Ю.С. Шемшученко та ін. Віддаючи належне науковим досягненням вчених-правознавців, вважаємо за доцільне проводити власні дослідження зазначеної проблематики.

Постановка завдання. Велика кількість звернень громадян України до Європейського суду з прав людини свідчать про ефективність діяльності цього інституту. Але, у той же час, виникає низка проблемних питань під час виконання його рішень. Це зумовлює необхідність дослідження окремих аспектів виконання рішень ЄСПЛ та напрацювання рекомендацій, спрямованих на удосконалення процесу реалізації головного конституційного обов'язку Україною в умовах

сьогодення. В силу цього, *метою* статті є дослідження значення Європейської Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини як для світового співтовариства, так і для України зокрема, а також визначення чинників, які впливають на повільні темпи реалізації її положень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Саме з початку ХХІ ст. розвинені держави світу чітко окреслили, що у подальшому пріоритетним напрямком розвитку державності є вдосконалення системи захисту прав людини. На думку А. Кассезе, абсолютні міжнародні норми з питань захисту прав людини знаходяться на вершині міжнародного правопорядку і є передовим установчим конституційним принципом міжнародного співтовариства [10, с. 136-143].

Але такий стан речей мав тривалу і непросту історію становлення. До середини ХХ століття учасники міжнародних відносин виходили із абсолютизації свого суверенітету і вважали, що регулювання прав людини і їх захист є питанням виключної внутрішньої компетенції держави [3, с. 11]. Вперше принцип поваги прав людини офіційно було проголошено у Статуті ООН. У ньому, зокрема, зазначалося, що перед ООН ставиться мета здійснювати міжнародне співробітництво у ... заохоченні та розвитку поваги до прав людини і основних свобод для всіх незалежно від раси, статі, мови, релігії (п. 3 ст. 1) [8]. Варто зауважити, що зазначене положення було сформульоване не у якості обов'язкового принципу, а лише як мета, котру переслідує ООН.

Прийняття Статуту ООН не зумовило виникнення єдиної позиції у тлумаченні принципу поваги прав людини як в теорії міжнародного права, так і у практиці міжнародних відносин. Не випадково, що після цього державні діячі, дипломати і науковці висловлювали різні позиції стосовно юридичної сили норм, які стосувалися прав людини.

Деякі західні юристи, наприклад, вважали, що у Статуті ООН не визначено юридичних обов'язків держав стосовно поваги прав людини і їх дотримання. На їх думку, у ньому визначено лише цілі, яких необхідно досягнути [5, с. 30-31].

Державний департамент США стосовно зазначеного питання заявив, що Статут ООН не передбачає жодних юридичних обов'язків гарантувати дотримання прав людини і основних свобод для усіх незалежно від раси, статі, мови, релігії [11].

Виступаючи на ГА ООН перед прийняттям Загальної декларації прав людини, глава радянської делегації А.Я. Вишинський заявив, що Радянський Союз не зможе голосувати за прийняття Декларації, оскільки положення цього документа можна трактувати як втручання у внутрішні справи [2, с. 389-390].

І лише після прийняття Загальної декларації прав людини, Пактів про права людини та інших міжнародних договорів у цій сфері держави-члени ООН стали поступово визнавати обов'язковий характер основних прав і свобод людини.

Розвиток міжнародного права і міжнародних відносин починаючи із другої половини ХХ ст. й до нині свідчить, що сфера дії принципу поваги прав людини постійно розширюється. Більше того, він наповнюється все новим змістом. В умовах сьогодення зазначений принцип зобов'язує держави не тільки поважати і дотримуватися прав людини, але і вживати заходів для їх захисту.

Прийняття Загальної декларації прав людини і Пактів про права людини призвело до певних обмежень у сфері абсолютизації державного суверенітету. А створення конвенційних контролюючих органів ООН, а потім і органів міжнародного правосуддя, особливо Міжнародного Кримінального Суду (МКС), мало серйозний вплив на звуження рамок державного суверенітету. Зазначені процеси призвели до того, що в сучасному світі багато питань внутрішньодержавних відносин виводяться зі сфери дії п. 7 ст. 2 Статуту ООН, тобто звужується внутрішня юрисдикція держав.

Як зазначається у літературі, суверенітет держав в сучасних міжнародних відносинах піддається серйозним обмеженням в наступних випадках: 1) коли держава добровільно бере на себе певні міжнародні зобов'язання; 2) коли вона стає учасником двостороннього або багатостороннього міжнародного договору; 3) коли держава вступає в ту чи іншу міжнародну організацію, приймаючи на себе відповідні зобов'язання; 4) коли міжнародними або регіональними органами приймаються рішення, що мають обов'язкову силу для держав; 5) коли держава визнає верховенство норм міжнародного права над національним законодавством [3, с.14-15].

У зв'язку з цим варто згадати Європейську Конвенцію про захист прав і основоположних свобод людини. Створений відповідно до неї механізм захисту прав і свобод людини є фактично наднаціональною владою. Варто зауважити, що подібні процеси мали місце по усьому світу і суди з прав людини було створено не лише в Європі. Зокрема, у 1969 р. був створений Міжамериканський суд з прав людини, а в 2004р. – Африканський суд з прав людини.

Як зауважує С. Гардбаум, міжнародна система захисту прав людини, по-перше, створює системи-близнюки національного і міжнародного конституційного права, що захищають основні права. Таким чином, у кожній із зазначених систем юридичний статус захищених прав є однаковим. По-друге, враховуючи її чіткий правовий статус, система прав людини характеризується як конституційований режим міжнародного права. По-третє, розвиток міжнародного права людини є серйозною рисою ситуації відмови від традиційної, горизонтальної парадигми міжнародного права, заснованого на суверенній рівності держав і заміни її на більш вертикальну, конституціоналістську парадигму. В цьому науковець вбачає паралель із національною ситуацією, в якій національне законодавство про права людини конститує всю правову систему загалом [12, с. 752].

Європейська конвенція з прав людини стала першим міжнародним правозахисним документом, спрямованим на захист широкого спектру цивільних та політичних прав, що запровадив ефективний контрольний механізм. На думку І.І. Лобасюка, це стало можливим завдяки тому, що сам документ був представлений у вигляді міжнародної угоди, держави-учасниці якої брали на себе відповідні зобов'язання, а також у результаті запровадження системи контролю за імплементацією прав на національному рівні [5].

Варто зауважити, що Конвенції не відводилася роль дещо зміненої копії Загальної декларації прав людини. За задумом її авторів на неї покладалося завдання внести дещо принципово нове в систему міжнародно-правового захисту прав людини. Цим новим стало створення наднаціональної юрисдикції, покликаній забезпечити конкретну практичну реалізацію прав, передбачених Конвенцією, і тим самим не дозволити їй стати декларативним документом. Учасник підготовки Конвенції лорд Лептон сказав про це так: «Наша Конвенція буде мати реальне значення лише в тому випадку, якщо ми переведемо її в режим дії, і щоб зробити це швидко й ефективно, слід забезпечити її чіткими юридичними санкціями» [7, с. 3]. Показово, що з 66 статей Конвенції власне каталогу прав присвячено менше двадцяти, а переважна більшість визначали організацію і порядок діяльності особливого наднаціонального складного юрисдикційного механізму, основне завдання якого – застосування норм Конвенції до конкретних ситуацій [1, с. 118].

Принципово важливим стало й те, що Конвенція відмовилась від традиційних уявлень про компетенцію постійних міжнародних судових органів як обмеженою виключно спорами між державами. Вона допустила пряме звернення громадян в створену нею наднаціональну юрисдикцію [7, с. 3]. Судовий захист прав громадян перестав бути виключною прерогативою відповідних держав. Саме завдяки ефективному забезпеченню прав особи, насамперед через реалізацію права на індивідуальне звернення за захистом порушених прав до Європейського Суду з прав людини, Конвенція стала першим міжнародним правовим документом, який реально забезпечує широкий спектр громадянських та політичних прав. Таким чином, Конвенція та Протоколи до неї запровадили революційну новелу у сфері захисту прав людини - право громадянина на звернення зі скаргою на свою власну державу до міжнародного судового органу.

Для нашої держави усе це знайшло прояв у формуванні двох рівнів у механізмі захисту прав і свобод громадян України: внутрішньодержавного (національного) і міжнародного. Як зазначає О.О. Кочура, зазначені рівні полягають у такому:

- внутрішньодержавний (національний) рівень містить; а) нормативну складову – систему конституційно-правових норм, що закріплюють права і свободи людини і громадянина та встановлюють гарантії їх реалізації; б) інституційну – систему відповідних органів державної влади, місцевого самоврядування, інших інституцій держави та інституцій громадянського суспільства, які здійснюють захист цих прав; в) процесуальну – діяльність та взаємодія вищезазначених суб'єктів щодо їх захисту;

- міжнародний рівень має такі складові: а) нормативна – система міжнародно-правових норм; б) інституційна – система відповідних міжнародних інституцій, завданням яких є захист прав і свобод; в) процесуальна – відповідна діяльність цих інституцій. При цьому інституційною складовою міжнародного рівня конституційно-правового механізму захисту прав і свобод громадян Україна виступають відповідні міжнародні установи, що мають універсальний та регіональний характер та юрисдикція яких визнана Україною і одним з найефективніших регіональних інструментів захисту прав людини і громадянина є Європейський суд з прав людини [4, с. 9].

Європейський суд з прав людини - це унікальний орган, який продукує стандарти захисту прав людини, які є визначальними для правових систем практично усіх держав Європи. Крім того, він має вирішальний вплив на національне законодавство і судову практику.

Привертає увагу те, що система Конвенції побудована на двох принципах: субсидіарності і солідарності. Принцип субсидіарності передбачає першочергову відповідальність за забезпечення прав і свобод, закріплених у Конвенції, саме влади держави. І лише у випадку, якщо вона не виконає покладені на неї обов'язки, рішення повинен прийняти Суд. Принцип солідарності передбачає, що юрисдикція Суду є частиною Конвенції, і поширює зобов'язуючу силу Конвенції *erga omnes* на усі інші сторони. Це означає, що усі держави-учасниці не лише зобов'язуються виконувати рішення Суду по справах, у яких виступають стороною у процесі. Вони також повинні враховувати і рішення, винесені в інших справах, для власної правової системи і юридичної практики [6].

З огляду на це, Європейський суд не підміняє собою національної юрисдикції держави. Адже його робота побудована на принципі субсидіарності, втіленому в ст. 35 Конвенції, згідно з якою Суд приймає справу до розгляду тільки в тому випадку, якщо були вичерпані всі внутрішньодержавні засоби правового захисту. Тобто саме державі надається першочергова можливість виправити ситуацію із можливими порушеннями прав і свобод власних громадян. Тому, неприпустимо перекладати на Європейський суд з прав людини відповідальність за наведення порядку в державах - учасниках Конвенції у сфері дотримання прав людини. Діяльність останнього є допоміжним механізмом Конвенції. І він може застосовуватися лише тоді, коли держави реально не виконують свого обов'язку щодо гарантування і захисту права та свобод людини.

Україна уже тривалий час перебуває у числі лідерів за кількістю заяв, що надходять до Європейського суду з прав людини поряд із Туреччиною, Угорщиною, Росією і ін. Приклад нашої держави не є поодиноким. Це – серйозний сигнал як для вітчизняних органів державної влади про те, що механізм захисту прав людини потребує істотного вдосконалення, так і для Ради Європи в цілому.

Варто зауважити, що у Резолюції ПАРЕ №1226 відповідальність за невиконання деяких рішень Суду переважно покладається на держави-учасниці Конвенції, які зобов'язані виконувати рішення Суду. Але, у той же час, частково відповідальність покладається і на сам Суд. Серед причин, які зумовлюють труднощі у виконанні рішень ЄСПЛ виокремлюються наступні: 1) політична доцільність; 2) причини, пов'язані із необхідністю проведення реформ; 3) практичні аспекти державних законодавчих процедур; 4) бюджетні аспекти; 5) причини, пов'язані із суспільною думкою; 6) казуїстичність і неясність винесених рішень; 7) суперечності, які виникають із зобов'язань, пов'язаних із членством в інших організаціях.

У Резолюції зазначається, що вирішення зазначених проблем однаково залежить як від дій на національному рівні, так і від Ради Європи. зокрема. На національному рівні пропонується наступне:

1) Уряди повинні вжити необхідних заходів для виконання рішень ЄСПЛ з метою попередження повторних порушень. У випадку виникнення обґрунтованих сумнівів стосовно того, як повинно виконуватися те чи інше рішення, необхідно скористатися своїм правом згідно пункту 1 статті 79 Правил процедури ЄСПЛ і зробити запит до ЄСПЛ про тлумачення відповідного рішення протягом року з дати його прийняття.

2) Уряди повинні вжити заходів щодо відновлення прав конкретних заявників, а також забезпечити щоб законодавство держави передбачало можливість перегляду результатів судових спорів відповідно до рішення ЄСПЛ.

3) Судді і адміністративний апарат повинні працювати над тим, що щоб рішення ЄСПЛ мали пряму дію з метою їх безпосереднього застосування національними судовими органами.

4) Державна влада повинна забезпечити поширення рішень ЄСПЛ на мові (мовах) своєї держави.

5) Уряди повинні проводити відповідні законодавчі, а за необхідності – і конституційні, реформи з метою приведення національного законодавства у повну відповідність до Конвенції. До вступу у силу реформ в їх кінцевому вигляді влада і суди держави повинні забезпечити заходи тимчасового характеру.

Таким чином, на наше переконання, прийняття Європейської Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини має епохальне значення як для усього світового співтовариства, так і для України зокрема. Її ратифікація в нашій державі, по суті, зрушила з місця процес переходу від декларативного закріплення прав і свобод людини в законодавстві до впровадження дієвих механізмів, які б давали реальну можливість не лише їх реалізувати, а й захистити у разі необхідності. Рушійною силою у цьому процесі виступає Європейський суд з прав людини, у який громадяни України можуть позиватися до держави Україна. І як свідчить практика, цей процес є досить активним. Для того, щоб покращити свій імідж у сфері захисту прав і основоположних свобод Україні необхідно максимально усунути причини, які впливають на невиконання рішень ЄСПЛ, і врахувати напрацьовані Радою Європи рекомендації у зазначеній сфері. Усе це сприятиме виправленню ситуації у сторону реального виконання Україною свого головного обов'язку, передбаченого ч.2 ст. 3 Конституції України. З огляду на вищевикладене, вбачаємо необхідність у подальших розвідках зазначеної проблематики.

Список використаних джерел

1. Васюк Н.О., Рожкова М.Г. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод як обов'язковий міжнародний договір про систему наднаціонального контролю за дотриманням прав людини. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 13. С. 118-12.

2. Вышинский А.Я. «О проекте Декларации прав человека.» Речь на заседании Генеральной Ассамблеи ООН 10 декабря 1948 г.». *Вопросы международного права и международной политики*. М., 1951. С. 379- 390.

3. Карташкин В.А. Принцип уважения прав человека и государственный суверенитет. *Международная защита прав человека и государственный суверенитет* : мат. Международной научно-практической конференции / отв. ред. Т. А. Сошникова. М. : Изд-во Моск. гуманит. ун-та, 2015. 330 с.

4. Кочура, О.О. Європейський суд з прав людини в конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод громадян України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2015. 20с.

5. Лобасюк І.І. Місце Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини в Конституції та праві України. URL: <http://www.judges.org.ua/seminar21-2.htm> 13.12.2028 [13.12.2018]

6. Резолюция ПАСЕ 1226 (2000) «Об исполнении решений Европейского суда по правам человека». URL: <http://assembly.coe.int/nw/Home-EN.asp> [13.12.2018]

7. Туманов В.А. Европейский Суд по правам человека. Очерк организации и деятельности. М.: НОРМА, 2001. 304 с.

8. Устав Организации Объединённых Наций и Устав Международного Суда URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010 [13.12.2018]

9. Щорічний звіт про результати діяльності Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2017 році URL <https://minjust.gov.ua/files/general/2018/02/20/20180220171407-57.pdf> [13.12.2018]

10. Cassese A. A Plea for a Global Community Grounded in a Core of Human Rights. In *Realizing Utopia*. / A. Cassese, Oxford: Oxford University Press, 2012. - P. 136–143.
11. Documents of the United Nations Conference International Organization. San-Francisco, 1945. Vol. VI. - P. 1705.
12. Gardbaum S. Human Rights as International Constitutional Rights. *European Journal of International Law*. 2008. №19, P. 749–768.
13. Hudson M. Integrity of International Instruments. *American Journal of International Law*. 1948. Jan. Vol. 42. No. 1. - P. 105-108; Kelsen H. The Law of the United Nations. L., 1950. P. 29-32.

References

1. Vasiuk N.O., Rozhkova M.H. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod yak oboviazkovyi mizhnarodnyi dohovir pro systemu nadnatsionalnoho kontroliu za dotrymanniam prav liudyny. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. 2013. № 13. S. 118-12.
2. Вышинский А.И. «О проекте Декларации прав человека.» Речь на заседании Генеральной Ассамблеи ООН 10 декабря 1948 г.». *Voprosy mezhdunarodnogo prava y mezhdunarodnoi polytyky*. M., 1951. S. 379- 390.
3. Kartashkyn V.A. Pryntsyp uvazheniya prav cheloveka y hosudarstvennyi suverenytet. *Mezhdunarodnaia zashchita prav cheloveka y hosudarstvennyi suverenytet : mat. Mezhdunarodnoi nauchno-praktycheskoi konferentsyy / otv. red. T. A. Soshnykova*. M. : Yzd-vo Mosk. humanyt. un-ta, 2015. 330 s.
4. Kochura, O.O. Yevropeyskyi sud z prav liudyny v konstytutsiino-pravovomu mekhanizmi zakhystu prav i svobod hromadian Ukrainy : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.02; MVS Ukrainy, Khark. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv, 2015. 20s.
5. Lobasiuk I.I. Mistse Yevropeiskoi konventsii pro zakhyst prav i osnovnykh svobod liudyny v Konstytutsii ta pravi Ukrainy. URL: <http://www.judges.org.ua/seminar21-2.htm> 13.12.2028 [13.12.2018]
6. Rezooliutsiya PASE 1226 (2000) «Ob yspolnenyy resheniy Evropeiskoho suda po pravam cheloveka» URL: <http://assembly.coe.int/nw/Home-EN.asp> [13.12.2018]
7. Tumanov V.A. Evropeyskyi Sud po pravam cheloveka. *Ocherk orhanyzatsyy y deiatelnosti*. M.: NORMA, 2001. 304 s.
8. Ustav Orhanyzatsyy Ob'edynennykh Natsyi y Ustav Mezhdunarodnogo Suda. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010 [13.12.2018]
9. Shchorichnyi zvit pro rezultaty diialnosti Upovnovazhenoho u spravakh Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u 2017 rotsi. URL <https://minjust.gov.ua/files/general/2018/02/20/20180220171407-57.pdf> [13.12.2018]
10. Cassese A. A Plea for a Global Community Grounded in a Core of Human Rights. In *Realizing Utopia*. / A. Cassese, Oxford: Oxford University Press, 2012. - P. 136–143.
11. Documents of the United Nations Conference International Organization. San-Francisco, 1945. Vol. VI. - P. 1705.
12. Gardbaum S. Human Rights as International Constitutional Rights. *European Journal of International Law*, 2008, №19, P. 749–768.
13. Hudson M. Integrity of International Instruments. *American Journal of International Law*. 1948. Jan. Vol. 42. No. 1. - P. 105-108; Kelsen H. The Law of the United Nations. L., 1950. P. 29-32.

Надійшла до редакції 10 грудня 2018 р.

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, СІМЕЙНЕ, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС.
ТРУДОВЕ ПРАВО. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347. 77(477)

НЕМАТЕРІАЛЬНІ АКТИВИ ЯК ЕЛЕМЕНТИ МАЙНОВОГО
КОМПЛЕКСУ ПІДПРИЄМСТВА

Гнатюк Тетяна Миколаївна,

аспірант кафедри цивільного права і процесу
Львівського національного університету імені Івана Франка,
вул. Кармелюка, 110 Б, м. Чернівці, 58000, Україна

Мета. Метою дослідження є нормативно-правовий аналіз нематеріальних активів як елементів майнового комплексу підприємства. Зокрема, враховуючи те, що у законодавстві немає чіткого формулювання нематеріальних активів та їх видів, це тягне за собою аналіз нормативно-правових актів та їх вдосконалення у сфері майнового комплексу підприємства. **Методика.** Методика включає детальний аналіз та узагальнення наявного матеріалу, як нормативного так і наукового у даній проблематиці, на основі чого характеризуються нові концепції, теорії та практики питання нематеріальних активів як елементів майнового комплексу підприємства. **Результат.** Аналізуючи сутність та особливості нематеріальних активів як елементів немайнового комплексу підприємства, маємо на меті ввести основні концепції теорії, які розкриватимуть та даватимуть можливість правильно характеризувати майновий комплекс підприємства та нематеріальні активи як його повноцінну частину. **Наукова новизна.** У статті зроблено класифікацію нематеріальних активів на чотири групи і здійснений аналіз кожної із них як елемента майнового комплексу підприємства, також належно висвітлили питання аналізу нематеріальних активів та виявили юридичну сутність нематеріальних активів підприємства. **Практична значимість.** Результати проведеного дослідження можуть бути корисні керівникам, спеціалістам підприємств, вищих юридичних закладів, студентам юридичних спеціальностей.

Ключові слова: майновий комплекс підприємства, нематеріальні активи, право інтелектуальної власності, комерційне найменування, гудвіл, інтелектуальна власність, підприємницька діяльність.

Т. М. Hnatiuk

Postgraduate student of the Department of Civil Law and Process of the Ivan Franko National University of Lviv,
110, Karmelyuk St., Chernivtsi, 58000, Ukraine

INTANGIBLE ASSETS AS ELEMENTS OF THE MATERIAL
COMPLEX OF ENTERPRISE

The article discusses the nature and features of intangible assets as elements of the enterprise property complex. The classification of intangible assets into four groups was made and the analysis of each of them as an element of the enterprise's property complex was carried out. The basic concepts of the theory were introduced, which reveal the essence and make it possible to correctly interpret and characterize the property complex of an enterprise and intangible assets as its full-fledged part.

Purpose. The purpose of the study is the regulatory and legal analysis of intangible assets as elements of the property complex of the enterprise. In particular, taking into account the fact that the legislation does not clearly define intangible assets and their types, this entails an analysis of regulatory acts and their improvement in the area of the property complex of the enterprise. **Method.** The methodology includes a detailed analysis and synthesis of existing material, both normative and scientific in this problem, on the basis of which are characterized by new concepts, theories and practices of intangible assets as elements of the property complex of the enterprise. **Result.** Analyzing the essence and peculiarities of intangible assets for items of the non-property complex of the enterprise, we aim to introduce the basic concepts of the theory that will reveal and enable the proper characterization of the property complex of the enterprise and intangible assets as its full part. **Scientific novelty.** The article deals with the classification of intangible assets into four groups and analyzes each of them as an element of the property complex of the enterprise, also properly highlighted the issues of analysis of intangible assets and revealed the legal essence

of intangible assets of the enterprise. **Practical significance.** The results of the conducted research can be useful for managers, specialists of enterprises, higher law establishments, students of legal specialties.

Key words: property complex of the enterprise, intangible assets, intellectual property right, commercial name, goodwill, intellectual property, entrepreneurial activity.

Постановка завдання. Нематеріальні активи єдиного майнового комплексу підприємства є самостійною категорією що охоплює об'єкти немайнового характеру. Всі вони, незважаючи на немайновий характер, використовуються в процесі господарської діяльності для отримання прибутку. Актуальними є дослідження саме складової нематеріальних активів, розширення сфери розуміння та застосування цих активів, формування суміжних правових категорій та конструкцій. Також сьогодні на практиці актуальним є укладення договору управління підприємництвом – єдиним майновим комплексом, оскільки предмет договору є складним, охоплює всі види майна, призначені для здійснення підприємницької діяльності, включаючи земельні ділянки, будівлі, споруди, устаткування, інвентар, сировину, продукцію, права вимоги, борги, а також право на торгівельну марку, або інше позначення та інші права, якщо інше не встановлено договором або законом, тому виникає необхідність детальнішого розтлумачення та аналізу нематеріальних складників єдиного майнового комплексу, що і виступає основною проблемою у даній статті. Необхідність розвитку наукової бази визначення, обліку та управління нематеріальними активами обумовлена актуальністю та важливістю дослідження, виявлення юридичної сутності та узагальнення поділу нематеріальних активів на вітчизняних підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Даною проблематикою займалися вчені – юристи, доктори наук та професори. Дослідження підприємства як єдиного майнового комплексу має місце у працях Герц А. А. (Іпотека підприємства як єдиного майнового комплексу: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, Львів, 2006); Грущинської Н. І. (Договір купівлі – продажу підприємства як єдиного майнового комплексу : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, К., 2012) та інших вчених. Проблема поняття нематеріальних активів можна знайти в працях науковців у галузі цивільного, господарського права, у працях економістів: О. В. Ридзевська, П. Сук, Л. Сук, С. Марченко, І. В. Бриль, В. М. Косак, І. Є. Якубівський та багато інших, але належної уваги науковцями не приділялося. Наукові розвідки у цій сфері носили різноплановий характер, однак здебільшого стосувалися лише окремих проблемних питань.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття суті поняття нематеріальних активів як елементів майнового комплексу підприємства, поділу їх на групи та окрема характеристика кожного із них.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємство є єдиним майновим комплексом, що використовується для здійснення підприємницької діяльності. У законодавстві визначено, що до складу підприємства як єдиного майнового комплексу входять усі види майна (які розкривають матеріальні елементи майнового комплексу підприємства), призначені для його діяльності, включаючи земельні ділянки, будівлі, споруди, устаткування, інвентар, сировину, продукцію, права вимоги, а також право на торгівельну марку або інше позначення та інші права, якщо інше не встановлено договором або законом.

В літературі немає однозначності думок щодо поняття підприємства як єдиного майнового комплексу. Тому проблемним залишається питання складу майнового комплексу як об'єкта цивільного обороту. А.М. Олефіренко наголошує [4, с. 7], що до складу майнового комплексу входять матеріальні та нематеріальні об'єкти, які умовно можна розділити на чотири групи:

- 1) матеріальні об'єкти, які складають майнову базу підприємства (в свою чергу поділяються на основні засоби (фонди), засоби, які перебувають в обігу і нематеріальні активи;
- 2) майнові права та обов'язки;
- 3) виключні права;
- 4) особливі нематеріальні елементи.

Стандартами бухгалтерського обліку вони визначаються як нематеріальні активи або т.зв. немонетарні активи. Натомість у цивільно-правовій доктрині нематеріальні активи розглядаються як бухгалтерський аналог майнових прав [1, с. 10].

Податковий кодекс України в ст. 14.1.120 визначає нематеріальні активи як право власності на результати інтелектуальної діяльності, у тому числі промислової власності, а також аналогічні права, визначені об'єктом права власності (інтелектуальної власності), право користування майном та майновими правами платника податку в установленому законодавством порядку, у тому числі набуті в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном та майновими правами.

Можна виділити кілька груп нематеріальних активів. До першої належать права інтелектуальної власності: право власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок, сорт рослин, знаки для товарів і послуг; на фірмове найменування; на комп'ютерні програми; на базу даних на науково-технічну інформацію (результати науково-технічних, виробничих робіт та іншої науково-технічної діяльності, що зафіксована у формі, яка забезпечує їх відтворення, використання та поширення).

До другої групи включено права користування ресурсами природного середовища: земельною ділянкою, надрами, геологічною та іншою інформацією про природне середовище, іншими ресурсами природного середовища.

Третьою групою охоплюються права користування економічними, організаційними та іншими вигодами: від користування монополією становищем на ринку та права на використання економічних та інших привілеїв (податкових, господарських).

До четвертої групи належить гудвіл (ділова репутація) – комплекс заходів, спрямованих на збільшення прибутку підприємств без відповідного збільшення активних операцій, включаючи використання кращих управлінських здібностей, домінуючу позицію на ринку продукції (робіт, послуг), нові технології.

Аналіз кожної з перерахованих груп в цивільно-правовому аспекті дасть можливість з'ясувати місце кожного з нематеріальних складників на правовий режим єдиного майнового комплексу підприємства. Інтелектуальна власність в умовах ринкової економіки є своєрідним товаром так само як об'єкти матеріального світу. Особливість відносин в сфері інтелектуальної власності полягає у тому, що вони є результатом інтелектуальної та творчої діяльності. Але їх можна використовувати не лише для задоволення духовних потреб суспільства, але й в підприємницькій діяльності.

Традиційно результати творчої діяльності поділяються на об'єкти авторських і суміжних прав та об'єкти промислової власності. Серед останніх виділяють винаходи, корисні моделі та промислові зразки, правові засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг; сорти рослин і породи тварин; компонування (топографія) інтегральних мікросистем; раціоналізаторські пропозиції; комерційну таємницю. Перелічені об'єкти права інтелектуальної власності можуть розглядатися як складові елементи єдиного майнового комплексу підприємства [6, с.98].

Найбільш часто використовувані як немайнові активи права на об'єкти промислової власності та об'єкти, які індивідуалізують суб'єкта підприємницької діяльності та їх продукцію.

До першої групи нематеріальних активів входять винаходи. До них належать: продукт, процес (спосіб), застосування відомого продукту чи процесу (способу) за новим призначенням.

Винахід для одержання правової охорони повинен не суперечити публічному порядку, принципам гуманності і моралі та відповідати умовам патентоспроможності.

Законодавством визначені такі критерії патентоспроможності винаходу: новизна, винахідницький рівень, промислова придатність.

Остання вимога має безпосередній вплив на використання винаходу як складника єдиного майнового комплексу підприємства.

Корисна модель як об'єкт права інтелектуальної власності є близькою до винаходу. Це підтверджується правовою регуляцією одним і тим самим законодавчим актом. Корисна модель є

результатом інтелектуальної діяльності у сфері технологій, що безпосередньо пов'язано з діяльністю підприємства як виробничої структури.

Відмінність між винаходом і корисною моделлю виявляється в умовах патентоспроможності. Законом для корисної моделі встановлено дві умови патентоспроможності:

- новизна;
- промислова придатність.

Отже, для корисної моделі на відміну від винаходу достатньо двох перелічених умов патентоздатності.

Промисловий зразок – згідно з ст. 1 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» є результатом творчої діяльності в галузі художнього конструювання. У промисловому зразку поєднуються художні та техніко-конструктивні елементи. Тому об'єктом промислового зразка може бути форма, малюнок чи розфарбування або їх поєднання, які визначають зовнішній вигляд промислового виробу і призначені для задоволення естетичних та ергономічних потреб.

Спільним для перелічених об'єктів патентного права є те, що їх володілець користується майновими і немайновими правами, пов'язаними із переліченими об'єктами. Тому передання виключних майнових прав на об'єкти патентного права до єдиного майнового комплексу підприємства правовим наслідком має включення їх в якості складника до майна юридичної особи. В майновому комплексі підприємства вони зараховуються до нематеріальних активів.

Елементом єдиного майнового комплексу підприємства є об'єкти інтелектуальної власності, що індивідуалізують учасників цивільного обороту, товари і послуги. До правових засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг належать:

- торговельна марка (знак для товарів і послуг);
- комерційне (фірмове) найменування;
- географічне зазначення.

Комерційне найменування може передаватися іншій особі лише разом з майновим комплексом підприємства або його частини.

Право на торговельну марку може передаватися іншій особі за умови, що не вводитиме в оману споживача товарів, послуг. Географічне зазначення вказує на місце знаходження єдиного майнового комплексу підприємства, на якому виготовлюється продукція і тому не може передаватися іншим особам. Оскільки до складу єдиного майнового комплексу підприємства належать об'єкти нерухомого майна, то зміна власника не впливає, як правило, на використання географічного зазначення.

Що стосується торговельної марки, то власник єдиного майнового комплексу підприємства повинен зареєструвати своє право на торговельну марку з метою її правової охорони. В такому разі торговельна марка буде відноситися до нематеріальних активів і розглядатися як елемент єдиного майнового комплексу підприємства.

Право інтелектуальної власності на торговельну марку як елемент єдиного майнового комплексу підприємства використовується для здійснення підприємницької діяльності з метою отримання прибутку.

Комерційне найменування має на меті індивідуалізувати суб'єкта господарської діяльності. Але водночас виокремлюється його єдиний майновий комплекс, який служить економічно-майновою базою виготовлення продукції, виконання робіт або надання послуг. Основна функція комерційного найменування індивідуалізувати конкретного суб'єкта господарської діяльності. Але перехід прав на комерційне найменування до іншої особи неможливе без передання єдиного майнового комплексу підприємства. Тому право на комерційне найменування тісно пов'язано з використанням єдиного майнового комплексу підприємства.

Нематеріальним складником, який входить до єдиного майнового комплексу підприємства є комерційна таємниця. Її поняття міститься в ст. 508 ЦК України. Під комерційною таємницею розуміють інформацію, яка є секретною, в тому розумінні, що вона в цілому, чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була

предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію. Цінність комерційної таємниці полягає в можливості використання інформації для підвищення ефективності господарської діяльності та використання єдиного майнового комплексу підприємства.

Комерційна таємниця в кінцевому результаті спрямована на отримання майнових вигод для суб'єкта від об'єкта інтелектуальної власності. Суб'єкт права інтелектуальної власності, в нашому випадку, підприємство має право одержувати корисний майновий ефект від застосування інформації, що є комерційною таємницею і дозволяти її використання іншим особам.

Права на географічне зазначення індивідуалізують виробника та його продукцію. Вони вказують місце знаходження підприємства як єдиного майнового комплексу.

Закон України «Про охорону прав на зазначення походження товарів» диференціює географічні зазначення на два види:

- просте зазначення походження товарів;
- кваліфіковане зазначення походження товарів.

Просте зазначення товару не підлягає реєстрації, тому й не може бути елементом єдиного майнового комплексу підприємства. Натомість право на кваліфіковане зазначення походження товару потребує реєстрації, і її наслідком є видача свідоцтва про реєстрацію. Це дає підстави вважати кваліфіковане зазначення походження товарів як елемент нематеріальних складників єдиного майнового комплексу і повинно враховуватися при оцінці його вартості у разі відчуження без зміни місцезнаходження майнового комплексу підприємства.

До нематеріальних складників єдиного майнового комплексу підприємства належить гудвіл, який впливає на ціну останнього при його відчуженні. Під гудвілом розуміється нематеріальний актив, який має вартісну цінність внаслідок використання кращих управлінських якостей, нових технологій, ділової репутації та зв'язків. Гудвіл входить до складу активів нематеріального характеру. Він включає немайнові складники, які збільшують вартість єдиного майнового комплексу підприємства.

Гудвіл в немайновому вимірі – це перевага, як виникає внаслідок відомої комерційної назви, ділової репутації підприємства. Гудвіл не може бути переданий на основі договору іншій особі або іншим способом. Але гудвіл може бути складовою частиною єдиного майнового комплексу підприємства і може передаватися разом з ним. До комерційного гудвілу відносяться всі нематеріальні активи підприємства, які спрямовані на отримання прибутку та збільшення ринкової вартості єдиного майнового комплексу підприємства.

Гудвіл представляє собою додаткову вартість до ціни єдиного майнового комплексу підприємства у вигляді ділової репутації. Остання складається про єдиний майновий комплекс підприємства в процесі використання його для здійснення підприємницької діяльності. Тому гудвіл слід розглядати як невід'ємний елемент складу майнового комплексу підприємства. За своєю природою гудвіл не може існувати окремо від єдиного майнового комплексу підприємства.

Таким чином, до гудвілу належать нематеріальні елементи підприємства, що включають вартість ділових зв'язків, клієнтуру, товарні знаки, ділову репутацію, різницю між балансовою вартістю активів і зобов'язань компанії та її справедливою ринковою вартістю. Гудвіл може бути визначений як спосіб оцінки активів при придбанні єдиного майнового комплексу підприємства, що включає в себе додаткову плату, яку має сплатити покупець понад балансову вартість компанії, оскільки торгові зв'язки, репутацію, використання відомих торговельних марок, досвід керівників та загальні технології неможливо відобразити в точних сумах і цифрах балансу підприємства.[2, с.181].

Висновки. До складу підприємства як єдиного майнового комплексу входять нематеріальні активи. Їх можна диференціювати на чотири групи. До першої належать права інтелектуальної власності. До другої групи відносяться права користування ресурсами природного середовища (земельною ділянкою, надрами, іншими ресурсами природного середовища). Третьою групою охоплюються права користування економічними, організаційними та іншими вигодами (податковими, господарськими привілеями). До четвертої групи належать гудвіл (ділова репутація, яка включає комплекс заходів, спрямованих на збільшення прибутку підприємств без

відповідного збільшення активних операцій, в тому числі використання кращих управлінських здібностей, домінуючу позицію на ринку продукції (робіт, послуг), нові технології. Комерційне найменування зазначення походження товарів та гудвіл є невід'ємними елементами підприємства як єдиного майнового комплексу. Нематеріальні активи єдиного майнового комплексу підприємства є самостійною категорією, що охоплює об'єкти немайнового змісту. Вони, незважаючи на немайновий характер використовуються в процесі господарської діяльності для отримання прибутку.

Список використаних джерел

1. Інструкція з бухгалтерського обліку необоротних активів бюджетних установ. Наказ 2000 р. у ред. наказу від 21 лютого 2001 р. *Офіційний Вісник України*. 2000. №31. С. 1327.
2. Енциклопедія цивільного права України. Відп.ред. Я.М. Шевченко. К.: Ін Юре, 2009, 925 с.
3. Сук Л., Сук П. Облік нематеріальних активів. *Бухгалтерія в сільському господарстві*. 2011. №15-16. С. 64.
4. Олефіренко А. М. Договір купівлі-продажу підприємства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. М. Олефіренко ; наук. кер. Р. О. Стефанчук ; офіц. опон.: В. М. Косак, І. Р. Калаур ; Нац. акад. внутр. справ. , К., 2013 , С. 18.
5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, №17-18, С. 27 .
6. Право інтелектуальної власності : підручник / В.М. Косак, І. Є. Якубівський; М-во освіти і науки України, Львів. нац. ун-т імені І. Франка., Київ: Істина, 2007, 206 с.
7. Спасибо-Фатеева І. В. Поняття майна, майнових та корпоративних прав як об'єктів права власності. *Вісник комерційного права*. 2004. № 5. С. 9–18.

References

1. Instruktisiia z bukhgalterskoho obliu neoborotnykh aktyviv biudzhetsykh ustanov. Nakaz 2000 r. u red. nkakazu vid 21 liutoho 2001 r. *Ofitsiinyi Visnyk Ukrainy*. 2000. №31. st. 1327.
2. Entsyklopediia tsyvilnoho prava Ukrainy. Vidp.red. Ya.M. Shevchenko. K.: In Yure, 2009, 925 s.
3. Suk L., Suk P. Oblik nematerialnykh aktyviv. *Bukhhalteriia v silskomu hospodarstvi*. 2011. №15-16. St. 64.
4. Olefirenko A. M. Dohovir kupivli-prodazhu pidpriemstva : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk / A. M. Olefirenko ; nauk. ker. R. O. Stefanchuk ; ofits. opon.: V. M. Kossak, I. R. Kalaur ; Nats. akad. vnutr. sprav. K., 2013. 18 s.
5. Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 r. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2011. № 13-14, № 15-16, №17-18, st. 27 .
6. Pravo intelektualnoi vlasnosti : pidruchnyk / V.M. Kossak, I. Ye. Yakubivskyi; M-vo osvity i nauky Ukrainy, Lviv. nats. un-t imeni I. Franka. Kyiv: Istyna, 2007. 206 s.
7. Spasybo-Fatieieva I. V. Poniattia maina, mainovykh ta korporatyvnykh prav yak obiektiv prava vlasnosti. *Visnyk komertsiiinoho prava*. 2004. № 5. S. 9–18.

Надійшла до редакції 11 грудня 2018 року

УДК 347.91/95

ЮРИДИЧНА (МАТЕРІАЛЬНО-ПРАВОВА) ЗАІНТЕРЕСОВАНІСТЬ ПОЗИВАЧА ЯК ПЕРЕДУМОВА НАДАННЯ ЙОМУ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Короєд Сергій Олександрович,

доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного права і процесу
Університету Короля Данила, вул. Коновальця, 35, м. Івано-Франківськ, 76018, Україна
e-mail: koroed_sergey@ukr.net

Мета. Метою нашого дослідження є встановлення юридичної (матеріально-правової) заінтересованості позивача як передумова надання йому судового захисту цивільних прав. **Методика.** Методика включає детальний комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу із піднятої проблематики, а також рішення судової практики на підставі яких робляться обґрунтовані висновки та рекомендації стосовно реформування чинного цивільного законодавства України. **Результати.** Встановлено, що бажання позивача "покарати" відповідача додатковими "заходами" чи "обмеженнями" (пред'явивши позов та, наприклад, вживши заходи його забезпечення без реальних намірів здійснення своїх прав), не пов'язаними з реальним прагненням позивача відновити (захистити) своє суб'єктивне право, не повинно знаходити підтримку суду, оскільки суперечить завданню цивільного судочинства. **Наукова новизна.** Питання розмежування матеріально-правової та процесуальної заінтересованості в цивільному процесі, визначення їх відмінностей і правових наслідків в аспекті реалізації права на пред'явлення позову та права на задоволення позову є актуальним, теоретично значущим і практично необхідним, адже категорія юридичної заінтересованості визначає наслідки цивільної процесуальної діяльності, тобто безпосередньо пов'язана з наданням позивачу судового захисту або відмову в цьому. **Практична значимість.** Результати дослідження можуть бути використані в практичній діяльності адвокатів та усіх зацікавлених осіб, що займаються матеріально-правовою заінтересованістю позивача.

S. A. Koroied

Doctor of Law, Associate Professor, Head of the Department of Civil Law and the Process of the King
Danylo University, st. Konovalets, 35, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine
e-mail: koroed_sergey@ukr.net

THE LEGAL (SUBSTANTIVE) INTEREST OF THE PLAINTIFF AS A PREREQUISITE FOR GRANTING HIM JUDICIAL PROTECTION OF CIVIL RIGHTS

Purpose. The purpose of our study is to establish the legal (material) interest of the plaintiff as a prerequisite for providing him with judicial protection of civil rights. **Method.** The methodology includes a detailed comprehensive analysis and synthesis of available scientific and theoretical material on the raised issues, as well as decisions of judicial practice on the basis of which substantiated conclusions and recommendations concerning the reforming of the current civil law of Ukraine are made. **Results.** It is established that the plaintiff's desire to "punish" the defendant with additional "measures" or "restrictions" (by filing a lawsuit and, for example, taking measures to ensure it without real intentions to exercise their rights), not related to the real aspirations of the plaintiff to restore (protect) its subjective right, should not find support for the court, as it contradicts the task of civil proceedings. **Scientific novelty.** The issue of demarcation of material and legal interest in the civil process, the definition of their differences and legal implications in the aspect of the realization of the right to sue and the right to meet a claim is relevant, theoretically significant and practically necessary, since the category of legal interest determines the consequences of civil procedural activities, that is, it is directly related to granting or refusing a plaintiff's defense. **Practical significance.** The results of the study can be used in the practical work of lawyers and all interested persons who are concerned with the material interests of the plaintiff.

Key words: civil proceedings, judicial protection, plaintiff, substantive and legal interest, exercise of civil rights.

Постановка проблеми. Визначивши завданням цивільного судочинства справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту

порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави, Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК) встановив, що кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів. (ст. 2, 4 ЦПК). Право на звернення до суду також закріплено в ч. 1 ст. 16 Цивільного кодексу України (далі – ЦК). Поряд із правом на звернення до суду, ст. 15 ЦК передбачено також й право на захист цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорення. З огляду на зазначене, в теорії цивільного процесу прийнято розмежовувати право на судовий захист (право на позов як матеріально-правову категорію), передбачене ст. 15 ЦК, та право на звернення до суду (право на пред'явлення позову як процесуально-правову категорію), передбачене ст. 55 Конституції та ст. 4 ЦПК.

Можливість реалізації права на пред'явлення позову (право на звернення до суду за захистом) та можливість отримання судового захисту (право на судовий захист) залежить від сукупності передумов (чинників), одним із яких є юридична заінтересованість особи, яка звертається до суду. При цьому, з огляду на існування права на позов (права на судовий захист) та права на пред'явлення позову (права на звернення до суду), варто розмежовувати й юридичну заінтересованість в цивільному процесі на два види – матеріальну і процесуальну. А відтак, варто окремо розглядати й правові наслідки, які тягне за собою для позивача встановлення факту наявності чи відсутності у нього матеріальної чи процесуальної юридичної заінтересованості.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є встановлення юридичної (матеріально-правової) заінтересованості позивача як передумова надання йому судового захисту цивільних прав.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання юридичної заінтересованості в цивільному процесі пов'язане, передусім, з цивільною процесуальною формою захисту прав в цілому [5], окремі аспекти якої розглядалися багатьма вченими-процесуалістами. Безпосередньо питання юридичної заінтересованості в цивільному процесі ґрунтовно досліджували зокрема такі вчені, як Р.Е. Гукасян, Р.Ю. Банніков, М.А. Гурвич. Водночас в літературі достатня увага юридичній заінтересованості особи, яка звертається до суду, не приділяється, її поділ на матеріальну і процесуальну зазвичай не здійснюється, їх відмінності і правові наслідки не визначаються. Крім того, деякі науковці взагалі заперечують можливість існування матеріальної юридичної заінтересованості, вважаючи, що юридична заінтересованість в цивільному процесі може бути лише процесуальною і пов'язана лише із правом на пред'явлення позову [1]. Інші ж вчені, навпаки, визнають лише матеріальну юридичну заінтересованість, заперечуючи її процесуальний характер [6].

Питання розмежування матеріально-правової та процесуальної заінтересованості в цивільному процесі, визначення їх відмінностей і правових наслідків в аспекті реалізації права на пред'явлення позову та права на задоволення позову є актуальним, теоретично значущим і практично необхідним, адже категорія юридичної заінтересованості визначає наслідки цивільної процесуальної діяльності, тобто безпосередньо пов'язана з наданням позивачу судового захисту або відмову в цьому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Що стосується процесуальної заінтересованості, то ми раніше вже досліджували це питання в аспекті дії принципу диспозитивності, розглядаючи процесуальну заінтересованість як “процесуальний фільтр” від надходження до судів необґрунтованих позовів. На прикладі судової практики нами було доведено існування та юридичне значення процесуальної заінтересованості як передумови права на звернення до суду, та обґрунтовано, що процесуальна заінтересованість особи, яка звертається до суду, пов'язана передусім із наявністю у конкретної особи юридичної (процесуальної) можливості звернутися із заявою до суду з конкретними вимогами [3].

Поряд із процесуальною заінтересованістю виділяють ще (і ми приєднуємось до такої позиції) матеріально-правову заінтересованість, існування якої пов'язано з правом на задоволення позову, що є формою надання позивачу судового захисту.

Саме матеріально-правова заінтересованість позивача визначає можливість надання йому судового захисту шляхом задоволення пред'явленого ним позову. У зв'язку з цим нижче ми розкриємо умови, за якими варто оцінювати наявність або відсутність у позивача матеріально-правової заінтересованості та покажемо її зв'язок із фактом порушення його прав як передумовою отримання судового захисту (задоволення позову).

Так, як відомо, для задоволення судом пред'явленого позову позивач повинен довести суду факт порушення свого суб'єктивного права чи охоронюваного законом інтересу, за захистом якого він звернувся до суду, діями відповідача. Проте, доведення цього факту порушення ще не означає, що позивач вправі (може) отримати судовий захист шляхом задоволення судом його позову. Адже позивач повинен мати ще й конкретний матеріально-правовий інтерес в спорі, тобто бути заінтересованим в реалізації свого суб'єктивного права, про захист якого він просить суд.

А отже, метою пред'явлення позовних вимог до відповідача може бути лише задоволення цього інтересу, а саме: реальне бажання позивача відновити своє порушене право або охоронюваний законом інтерес чи забезпечити їх реалізацію з метою реального створення для себе юридичних наслідків.

З огляду на положення ст. 2, 4 ЦПК заінтересованість (матеріально-правова) наявна лише у тому випадку, якщо особа, яка звертається до суду, шукає захисту (заінтересована в захисті). Заінтересованою в цивільному процесі визнається особа, яка звертається до суду за захистом своїх порушених чи оспорюваних прав та інтересів, які охороняються законом і в силу цього підлягають судовому захисту. Отже, якщо звернення особи до суду обумовлено іншими корисливими цілями, що нерідко має місце в судовій практиці, відсутня заінтересованість в зазначеному вище розумінні.

Перевірити відповідність мети пред'явлення позову вимогам закону можна шляхом аналізу заявлених позовних вимог на предмет їх здатності відновити (захистити) порушені права позивача, в реалізації яких заінтересований позивач.

Таким чином, якщо мета звернення до суду не відповідає тим умовам, з якими ст. 1, 3 ЦПК пов'язують надання судового захисту, то необхідність і можливість примусового (судового) захисту відсутня, а в позові має бути відмовлено через відсутність матеріально-правової заінтересованості позивача.

Отже, в позові варто відмовляти у випадку доведення факту порушення суб'єктивного права позивача, але не доведення заінтересованості позивача в реалізації цього права.

В окремих випадках на підтвердження наявності у позивача матеріально-правової заінтересованості закон вимагає вчинення ним певних дій при зверненні до суду з відповідним позовом. Таким прикладом є пред'явлення одним із співвласників позову до іншого співвласника про оспорення відчуження останнім своєї частки у спільному майні третій особі без пропозиції позивачу-співвласнику придбати цю частку, за відсутності у останнього заінтересованості реалізувати своє переважне право купівлі частки у праві спільної часткової власності та відсутності у нього бажання переводити на себе права і обов'язки покупця та вносити на депозит суду грошову суму, яку мав сплатити покупець (ч. 4 ст. 362 ЦК). Іншим прикладом є пред'явлення одним із співвласників позову до іншого (-их) співвласника (-ів) про припинення права останнього (их) на частку у спільному майні, коли постановлення судом такого рішення залежить від попереднього внесення позивачем вартості цієї частки на депозитний рахунок суду (ч. 2 ст. 365 ЦК). Аналогічне правило застосовується й стосовно присудження одному з подружжя грошової компенсації замість його частки у праві спільної сумісної власності на майно (ч. 4, 5 ст. 71 СК).

В судовій практиці також зустрічаються випадки відмови в судовому захисті з мотивів недоведення позивачем своєї матеріально-правової заінтересованості в корпоративних спорах. Так, наприклад, в справі за позовами акціонерів про оскарження рішення загальних зборів товариства суд відмовив в задоволенні позову, за результатами розгляду справи не встановлено факту порушення прав та інтересів позивачів (акціонерів) ухваленням оскаржуваних рішень, а також наявності у них власної юридичної заінтересованості в оскарженні зазначених рішень

загальних зборів. Також суд зазначив, що позивачі (акціонери) не намагалися реалізувати та захистити свої корпоративні права, вважаючи їх порушеними, а відтак у них відсутня власна юридична заінтересованість в результатах вирішення цієї справи. До того ж одна з позивачів (акціонерів) також не обґрунтувала, яким чином рішення суду про задоволення її позову в обраний нею спосіб призведе до захисту (відновлення) її корпоративних прав через сім років після прийняття загальними зборами оскаржуваного рішення (рішення господарського суду м. Києва від 17.12.2012 р. та постанова Київського апеляційного господарського суду від 18.03.2013 р. в справі № 5011-66/8202-2012). як в позовній заяві, так й у судовому засіданні представник позивача не обґрунтував та не довів заінтересованості позивача як акціонера у визнанні недійсним оскаржуваного рішення загальних зборів в частині обрання нових членів правління. Під час розгляду справи представник позивача також не довів суду заінтересованість позивача у реалізації саме корпоративних прав акціонера, а також не висловив свої заперечення по суті прийнятого загальними зборами рішення із зазначеного питання, не навів переконливі аргументи його неправильності. Відмовляючи в позові суд зазначив, що позивач не обґрунтував перед судом свою заінтересованість та бажання в реалізації вищенаведених корпоративних прав акціонера. При цьому суд зробив висновок, що право на судовий захист пов'язано виключно із порушенням суб'єктивних корпоративних прав позивача та обов'язково зумовлено наявністю у позивача як акціонера юридичної заінтересованості в ухваленні рішення про задоволення позову, яке для позивача як акціонера повинно мати юридичне значення та породжувати виникнення, зміну або припинення корпоративних прав чи корпоративних правовідносин (рішення господарського суду м. Києва від 21.03.2013 та постанова Київського апеляційного господарського суду від 20.06.2013 в справі № 5011-66/13160-2012).

До випадків відсутності у позивача власної матеріально-правової заінтересованості (як підстави для відмови в позові) варто віднести також пред'явлення обґрунтованого позову, але коли боржник (відповідач) своєю поведінкою не давав позивачу жодного приводу для того, щоб за здійсненням свого права той звертався до суду, тобто не давав приводу для пред'явлення позову. Так, згідно з радянською доктриною, "недобросовісне" пред'явлення обґрунтованого позову, що полягає у пред'явленні позову без приводу для цього з боку боржника, тягне за собою як необґрунтоване потребою позивача порушення діяльності суду, так й свідоме заподіяння шкоди відповідачеві, не співмірної з інтересом позивача в судовому рішенні [5].

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що своїм рішенням суд вправі задовольнити лише вимоги, спрямовані на реальний (дійсний) захист (відновлення) порушеного права позивача. Тому бажання позивача "покарати" відповідача додатковими "заходами" чи "обмеженнями" (пред'явивши позов та, наприклад, вживши заходи його забезпечення без реальних намірів здійснення своїх прав), не пов'язаними з реальним прагненням позивача відновити (захистити) своє суб'єктивне право, не повинно знаходити підтримку суду, оскільки суперечить завданню цивільного судочинства.

Список використаних джерел

1. Банников Р. Юридический интерес как предпосылка права на предъявление иска в суд. *Арбитражный и гражданский процесс*. 2009. № 10. С. 13–17.
2. Васильев С.В. Гражданский процесс: Учебное пособие. Издание второе, дополненное. Х.: ООО "Одиссей", 2007. 654 с.
3. Коросед С.О. Процесуальне забезпечення ефективності цивільного судочинства: монографія. К.: «МП Леся», 2013. 508 с.
4. Новохацкая И.П. К вопросу о возможности злоупотребления правом на иск: теоретические аспекты. *Вестник Томского государственного университета*. Право. 2016. № 2 (20). С. 110-120.
5. Рассахатская Н.А. Гражданская процессуальная форма: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Саратов, 1995. 21 с.
6. Штефан М.Й. Цивільний процес: Підручник для студ. юрид. спеціальностей вищих закладів освіти. Вид. 2-ге, перероб. та доп. К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2001. 608 с.

References

1. Bannykov R. Yurydicheskyi ynteres kak predposylka prava na predyavlenye yska v sud. Arbytrazhnyi y hrazhdanskyi protsess. 2009. № 10. S. 13–17.
2. Vasylev S.V. Hrazhdanskyi protsess: Uchebnoe posobyе. Yzdanye vtore, dopolnennoe. Kh.: OOO “Odyssei”, 2007. 654 s.
3. Koroied S.O. Protsesualne zabezpechennia efektyvnosti tsyvilnoho sudochynstva: monohrafiia. K.: «MP Lesia», 2013. 508 s.
4. Novokhatskaia Y.P. K voprosu o vozmozhnosti zloupotrebleniya pravom na usk: teoretycheskye aspekty. Vestnyk Tomskoho gosudarstvennoho unyversyteta. Pravo. 2016. № 2 (20). S. 110-120.
5. Rassakhatskaia N.A. Hrazhdanskaia protsessualnaia forma: avtoref. dyss. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.03. Saratov, 1995. 21 s.
6. Shtefan M.I. Tsyvilnyi protses: Pidruchnyk dlia stud. yuryd. spetsialnostei vyshchykh zakladiv osvity. Vyd. 2-he, pererob. ta dop. K.: Vydavnychy Dim “In Yure”, 2001. 608 s.

Надійшла до редакції 3 грудня 2018 р.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО.
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА ТА
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

УДК 343.71

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПЕРАТИВНОГО ПОШУКУ
ПЕРВИННОЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІДРОЗДІЛАМИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Волошина Марина Олександрівна,

кандидат юридичних наук, викладач кафедри ОРД та СТ Дніпропетровського ДУВС,
проспект Гагаріна, 26, м. Дніпро, 49005, Україна
ORCID ID - <https://orcid.org/0000-0001-9416-688>
e-mail: Shtabik64@gmail.com

Мета. Метою статті є визначення перспективних напрямків правового регулювання оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами Національної поліції України. **Методика.** Методика включає детальний комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу із піднятої проблематики на основі якого робляться обґрунтовані світоглядні висновки та рекомендації щодо розкриття сутності досліджуваних понять. **Результати.** Констатовано що процес правового регулювання оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами Національної поліції України складається із великої кількості нормативних актів, положення яких мають спірні або неврегульовані аспекти та існує нагальна необхідність наукового обґрунтування та практичного впровадження змін та доповнень до них. **Наукова новизна.** Вперше проаналізовано фундаментальні дослідження і погляди практиків щодо сучасного стану правового регулювання оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами Національної поліції України. **Практична значимість.** Визначено, які саме в нормативних актах містяться колізії та недоліки, які негативно впливають на проведення оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами Національної поліції та шляхи їх усунення.

Ключові слова: оперативний пошук первинної оперативно-розшукової інформації, підрозділи Національної поліції України.

M. A. Voloshyna

Candidate of Law, lecturer of the department of Operational and Investigative Activity and Special Equipment Dnipropetrovsk state university of internal affairs
House 26, Gagarin Avenue, Dnipro, 49005, Ukraine
e-mail: Shtabik64@gmail.com

SPECIFIC ASPECTS OF LEGAL REGULATION OF THE OPERATIONAL SEARCH FOR THE
PRIVATE OPERATIVE AND BROADCAST INFORMATION BY NATIONAL POLICE DEPARTMENTS
OF UKRAINE

Goal. The purpose of the article is to determine the prospective directions of legal regulation of the operational search of the primary operational intelligence information by the units of the National Police of Ukraine. **Method.** The methodology includes a detailed comprehensive analysis and synthesis of available scientific and theoretical material on the raised issues, on the basis of which grounded worldview conclusions and recommendations on the disclosure of the essence of the concepts under study are made. **Results.** It was stated that the process of legal regulation of the operational search of the primary operational information by the units of the National Police of Ukraine consists of a large number of normative acts, the provisions of which have controversial or unresolved aspects, and there is an urgent need for scientific substantiation and the practical implementation of amendments and additions to them. **Scientific novelty.** For the first time, fundamental researches and views of practitioners regarding the current state of legal regulation of operational search of primary operational

intelligence information by units of the National Police of Ukraine have been analyzed. **Practical significance.** It is determined what exactly in the normative acts contain conflicts and disadvantages, which negatively influence on conducting operative search of the primary operational-search information by units of the National police and ways of their elimination.

Key words: operative search of primary operative-search information, subdivisions of the National police of Ukraine.

Постановка проблеми Необхідність здійснення оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами Національної поліції України обумовлюється, перш за все, високою результативністю такої діяльності для досягнення цілей пов'язаних із протидії злочинності. Зокрема, аналіз емпіричного матеріалу переконливо свідчить про те, що саме в результаті проведення оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами Національної поліції України, спроможна отримати відомості, що становлять інтерес для оперативно-розшукової діяльності або кримінального провадження. До того ж опитані працівники Національної поліції вказують, що сьогодні в практичній діяльності вони стикаються не тільки з колізіями та недоліками чинного законодавства в сфері організаційно-правових аспектів оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами Національної поліції України, а з тим, що існують недоліки та прогалини, які в загальному вигляді унеможливають проведення вказаної діяльності.

Враховуючи вказане, вважаємо доцільним розглянути питання правового регулювання оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами Національної поліції України, визначити проблемні аспекти та запропонувати перспективні шляхи їх усунення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти здійснення оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації розглядалися у працях як О.Л.І. Аркуші, А.В. Баб'яка, Д.В. Бойчука, Е.О. Дідоренка, В.П. Захарова, М.І. Камлика, І.П. Козаченка, О.І. Козаченка, Я.Ю. Кондратьєва, Д.Й. Никифорчука, Ю.Ю. Орлова, В.Л. Ортинського, М.М. Перепелиці, М.А. Погорецького, В.Д. Пчолкіна, М.В. Стацака, А.О. Шелехова, В.В. Шендрика та ін. Однак, перелічені вчені, по-перше, не дійшли до консенсусу щодо змісту оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації та похідних від нього формулювань; по-друге, сьогодні наукова спільнота активно дискутує з практичними працівниками щодо шляхів оперативного пошуку.

Постановка завдання. Метою статті є визначення перспективних напрямків правового регулювання оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами Національної поліції України

Виклад основного матеріалу дослідження. В теорії оперативно-розшукової діяльності правове регулювання будь-якої діяльності розглядається декількома шляхами, однак найбільш розповсюдженим є аналіз положень нормативних актів, виокремлення за наявності проблемних аспектів в них та визначення перспективних шляхів їх усунення. В свою чергу ми також зробимо спробу досягнути мети даного підрозділу шляхом розгляду нормативних актів, що входять до системи правового регулювання оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами Національної поліції України.

Оперативний пошук первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами Національної поліції України не передбачений прямо чинним законодавством України, однак аналізуючи більшість способів отримання первинної оперативно-розшукової інформації можна про те, він є синтезом певних дій оперативного працівника передбачених як права оперативних підрозділів в ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [5]. В той самий час, слід відмітити, що всі нормативні акти, які регулюють окреслений процес слід розділити на три групи:

- 1) нормативні акти, які є лежать в основі визначення основних засад здійснення оперативного пошуку;
- 2) нормативні акти, які визначають права та обов'язки суб'єктів, що здійснюють оперативний пошук та передбачають відповідальність за порушення принципу законності під час окресленого процесу;

3) нормативні акти, які визначають організаційно-тактичні засади оперативного пошуку.

Отже, до першої групи беззаперечно слід віднести Конституцію України. Зокрема у вказаному нормативному акті закріплюється:

1) норми, пов'язані із основними правами та свободами особи, що не можуть бути порушені під час ОРД, зокрема оперативного пошуку:

- ст. 21 Конституції України передбачає, що усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними;

- ст.27 Конституції України передбачає, що кожна людина має невід'ємне право на життя;

- ст. 28 Конституції України передбачає, що кожен має право на повагу до його гідності;

- ст. 29 Конституції України передбачає, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність;

- ст. 30 Конституції України передбачає, що кожному гарантується недоторканність житла;

- ст. 31 Конституції України передбачає, що кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та ін. [1];

2) норми, пов'язані із визначенням основних принципів здійснення ОРД, зокрема оперативного пошуку:

- ст. 55 Конституції України передбачає, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом;

- ст. 56 Конституції України передбачає, що кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень;

- ст. 57 Конституції України передбачає, що кожному гарантується право знати свої права і обов'язки;

- ст. 58 Конституції України передбачає, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи;

- ст. 60 Конституції України передбачає, що ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази;

- ст. 61 Конституції України передбачає, що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення;

- ст. 62 Конституції України передбачає, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду;

- ст. 63 Конституції України передбачає, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом;

- ст. 64 Конституції України передбачає, що Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України та ін. [1].

Тобто, Конституція України прямо вказує, що право на недоторканність її особистого життя (як основного, що порушується під час оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами Національної поліції України) та його складових закріплено за кожною особою та є непорушним, однак в той же час може бути обмежене в законодавчо передбаченому порядку виключно з метою припинення вчинення нею злочинних діянь [1].

Разом з цим, слід відзначити, що вказаній групі нормативних актів входять й міжнародні договори, що ратифіковані Верховною Радою України. Наприклад, на думку авторського колективу підручника «Міжнародне співробітництво в боротьбі зі злочинністю» найбільш значущими універсальними договорами з питань протидії злочинності є: Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього; Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами; Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних

агентів; Міжнародна конвенція про припинення злочину апартеїду і покарання за нього; Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму; Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності; Конвенція ООН проти корупції; Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму; Міжнародна конвенція для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень; Конвенція про взаємну правову допомогу і видачу з метою боротьби з тероризмом; Конвенція про боротьбу з незаконними актами щодо міжнародної цивільної авіації та ін.[4].

Як приклад багатосторонніх цільових договорів, в яких є норми та інститути про відповідальність за окремі злочини, що зачіпають інтереси багатьох держав або всього світового співтовариства, можна назвати, зокрема: Конвенцію про попередження злочину геноциду і покарання за нього; Єдину конвенцію про наркотичні засоби 1961 р з поправками, внесеними в неї відповідно до Протоколу про поправки до Єдиної конвенції про наркотичні речовини 1961 р.; Конвенцію про психотропні речовини; Конвенцію ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин; Міжнародну конвенцію про боротьбу із захопленням заручників і ін.

До багатостороннім регіональним конвенціям (договорами, угодами), що має, як правило, також цільовий характер, тобто передбачають норми про відповідальність за окремі види злочинів або регламентує інші питання боротьби зі злочинністю в рамках певного регіону, відносяться: Європейська конвенція про видачу з Додатковими протоколами до неї (1975 і 1978 рр.); Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом (і Протокол до неї 2003); Європейська конвенція про протидію торгівлі людьми; Конвенція Ради Європи про відмивання, виявлення, вилучення і конфіскацію доходів від злочинної діяльності; Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах; Шанхайська конвенція про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом і екстремізмом; Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах; Конвенція Ради Європи про попередження тероризму; Угода держав - учасниць СНД про обмін інформацією у сфері боротьби зі злочинністю тощо [4].

Водночас, аналізуючи положення міжнародного законодавства можна дійти висновку, що вони не регулюють здійснення безпосереднього оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами Національної поліції України, однак визначають основні принципи, які не можуть бути порушені під час його здійснення.

Враховуючи вказане перед державою постає завдання унеможливити незаконне порушення прав та свобод особи під час оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами Національної поліції України та встановити покарання за такі порушення.

Зокрема, з метою досягнення вказаних цілей законодавчо визначається виключний перелік суб'єктів, які мають право обмежувати прав та свобод особи, порядок таких обмежень та встановлюють покарання за порушення досліджуваного права особи визначено в Кримінальному Кодексі України [2]. Так, Кримінальний кодекс України визначає відповідальність за здійснення оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами Національної поліції України наявності відповідних підстав для цього та порушення основних принципів та свобод особи, зокрема в:

- статті 182 КК України «Порушення недоторканності приватного життя», яка в своїй положеннях закріплює, що незаконне збирання, зберігання, використання або поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди або поширення цієї інформації у публічному виступі, творі, що публічно демонструється, чи в засобах масової інформації, - караються штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років;

- статті 359 КК України «Незаконне використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації», відповідно до якої незаконне використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації-карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до чотирьох років або позбавленням волі на той самий строк. До того ж встановлено кваліфікуючі знаки такої діяння та збільшується

відповідно санкція за його вчинення («ті самі дії, якщо вони вчинені повторно, за попередньою змовою групою осіб або організованою групою або заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб, - караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років»)[2].

Отже, другу групу нормативних актів складають Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси України, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність». Водночас, слід відмітити, деякі нормативні акти все ж таки доцільно віднести до третьої групи, оскільки вони в більшій мірі визначають організаційні оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами Національної поліції України.

Зокрема, Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності за наявності передбачених статтею 6 вказаного Закону підстав надається право проводити різні оперативно-розшукові заходи, які в своїй сукупності становлять заходи оперативного пошуку [5]. КПК України в свою чергу визначає основні принципи та організаційні засади такої діяльності в межах досудового розслідування кримінального провадження [3].

Водночас, з точки зору оперативно-розшукової діяльності представляє інтересу відомчі нормативні акти, однак здебільшого вони носять закритий характер.

У статті проаналізовано фундаментальні дослідження і погляди практиків щодо сучасного стану правового регулювання оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами Національної поліції України, охарактеризовано сучасні проблеми та шляхи їх усунення.

Відмітимо, що аналіз емпіричного матеріалу дозволяє стверджувати, що в нормативних актах саме третьої групи містяться колізії та недоліки, які негативно впливають на проведення оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами Національної поліції України, зокрема:

- невизначеність порядку та організації залучення до проведення окремих заходів оперативного пошуку осіб, що негласно співпрацюють з поліцією;
- законодавча неврегульованість статусу окремих заходів оперативного пошуку та складових їх проведення;
- неврегульованість прав та обов'язків як суб'єктів здійснення оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації так об'єктів контролю відносно яких вказані заходи здійснюються.

В той же час, аналіз чинного законодавства дозволяє стверджувати, що вказані недоліки доцільно усунути шляхом редагування таких нормативних актів як: КПК України, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», відомчі та міжвідомчі нормативні акти.

Висновки. Отже, підсумовуючи наведене можна дійти висновку, що процес правового регулювання оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами Національної поліції України складається із великої кількості нормативних актів, положення яких мають спірні або неврегульовані аспекти та існує нагальна необхідність наукового обґрунтування та практичного впровадження змін та доповнень до них.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 26 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL : http://www.gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_№/webproc4_1?id. (дата звернення: 25.11.2018).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III []. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (дата звернення: 25.11.2018).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. (дата звернення: 25.11.2018).
4. Міжнародне співробітництво в боротьбі зі злочинністю. URL : https://stud.com.ua/44908/pravo/dzherela_mizhnarodnogo_spivrobotnitstva_schodo_protidiyi_zlochinnost_i (дата звернення: 25.11.2018).

5. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XI. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>. (дата звернення: 25.11.2018).

References

1. Konstytutsiya Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 26 chervnya 1996 roku № 254k/96-VR. URL : http://www.gksa2.rada.gov.ua/pls/zweb_№/webproc4_1?id. (data zvernennya: 25.11.2018).
2. Kryminal'nyy kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (data zvernennya: 25.11.2018).
3. Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 13 kvitnya 2012 r. № 4651-VI. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. (data zvernennya: 25.11.2018).
4. Mizhnarodne spivrobitnytstvo v borot'bi zi zlochynnistyuu. URL : https://stud.com.ua/44908/pravo/dzherela_mizhnarodnogo_spivrobitnitstva_schodo_protidiyi_zlochinnost_i (data zvernennya: 25.11.2018).
5. Pro operatyvno-rozshukovu diyal'nist' : Zakon Ukrainy vid 18.02.1992 № 2135-XI. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>. (data zvernennya: 25.11.2018).

Надійшла до редакції 30 листопада 2018 р.

УДК 343.01

СИЛИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ: ЗМІСТ ПОНЯТТЯ

Давидюк Вадим Миколайович,

кандидат юридичних наук, докторант Харківського національного університету
внутрішніх справ, пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080, Україна

e-mail: dava_s@gmail.com

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8998-1981>

Мета. Метою дослідження є визначення змісту дефініції «сили оперативно-розшукової діяльності» та похідної від неї «сили оперативно-розшукової діяльності Національної поліції». Зокрема, визначається, що до сьогодні серед вчених відсутній консенсус щодо змісту вказаної дефініції, а аналіз чинного законодавства свідчить про те, що законодавець розуміє під поняттям сили оперативно-розшукової діяльності всіх можливих суб'єктів такої діяльності, однак, не зрозумілим залишається те, чи відносить законодавець до сил ОРД не тільки відповідні оперативні підрозділи, а й інші категорії суб'єктів, право залучення яких до оперативно-розшукової діяльності передбачено в інших положеннях вказаного Закону.

Методика. Методика включає детальний комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу із піднятої проблематики на основі якого робляться обґрунтовані світоглядні висновки та рекомендації щодо розкриття сутності досліджуваних понять. **Результати.** На основі систематизованого матеріалу та аналізуючи небезпеки наявних негативних наслідків запровадження гендерної теорії, маємо на меті привернути увагу та спонукати до глибшого вивчення цієї проблеми теоретиками та сучасними законодавцями. **Наукова новизна.** У статті проаналізовано фундаментальні дослідження і погляди теоретиків у сфері оперативно-розшукової діяльності та охарактеризовано позитивні, а також негативні сторони впливу цього терміну на вітчизняне законодавство. Вперше надано визначення дефініції «сили ОРД» на підставі аналізу не тільки чинного законодавства, а й врахування думки практичних працівників Національної поліції України. **Практична значимість.** Результати дослідження будуть сприяти покращенню теоретико-прикладних засад оперативно-розшукової діяльності.

Ключові слова: сили, оперативно-розшукова діяльність, Національна поліція протидія злочинності.

V. M. Daviduk

Ph.D in Law, Doctoral Student of Kharkiv National University of Internal Affairs,
L. Landau avenue, 27, Kharkiv, 61080, Ukraine
e-mail: dava_s@gmail.com

THE FORCES OF OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE ACTIVITIES OF THE UNITS OF THE NATIONAL POLICE: THE CONTENT OF THE CONCEPT

Goal. The purpose of the study is to determine the meaning of the definition of "force of operational and investigative activity" and its derivative "force of operational and investigative activities of the National Police". In particular, it is determined that, to date, there is no consensus among scientists about the meaning of this definition, and the analysis of current legislation suggests that the legislator understands the force of operational and investigative activity of all possible actors of such activity, however, it remains unclear whether attributes the legislator to the forces of the ORD not only the relevant operational units, but also other categories of subjects whose right to engage in operational-search activities is provided for in other provisions of the said Law. **Method.** The methodology includes a detailed comprehensive analysis and synthesis of available scientific and theoretical material on the raised issues, on the basis of which grounded worldview conclusions and recommendations on disclosure of the essence of the studied concepts are made. **Results** On the basis of systematized material and analyzing the dangers of the negative effects of the introduction of gender theory, we aim to attract attention and encourage theoreticians and contemporary legislators to in-depth study of this problem. **Scientific novelty.** The article analyzes the fundamental researches and views of theorists in the sphere of operative-search activity and describes the positive, as well as the negative aspects of the influence of this term on domestic legislation. For the first time, the definition of the definition of the "ORD force" was given on the basis of an analysis of not only the current legislation, but also the opinion of practical workers of the National Police of Ukraine. **Practical**

significance. The results of the study will contribute to the improvement of the theoretical and applied principles of operational-search activity.

Key words: forces, operative-search activity, National Police counteraction to crime.

Постановка проблеми. Розглядаючи діяльність держави, її правових інститутів і органів правопорядку, спрямовану на протидію злочинним проявам у суспільстві, можна констатувати, що одним з пріоритетних напрямків кримінальної політики держави є протидія злочинності [2]. Зокрема, чинне законодавство України у значній кількості нормативних актів саме вказане передбачає основним завданням правоохоронних органів, в тому підрозділів Національної поліції. Так, Закон України «Про Національну поліцію» визначає як пріоритетні напрямки діяльності вказаного органу: пріоритет превентивної діяльності над правоохоронною; максимальне дотримання принципу законності; комплексне використання всіх можливостей для протидії злочинності; забезпечення рівності всіх фізичних та юридичних осіб перед законом; надання поліцією в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги; міжнародне та двостороннє співробітництво держав при протидії злочинності [3]. Враховуючи вказане, сьогодні діяльність органів поліції перебуває в епіцентрі позитивних та негативних явищ соціально-політичного, економічного та суспільного життя нашої країни, що вимагає від останніх постійного оновлення та вдосконалення існуючих, а також пошуку нових способів протидії злочинності, одним із яких є максимально ефективне використання сил підрозділів Національної поліції в процесі оперативно-розшукової діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання пов'язані із організаційно-правовими та тактичними засадами використання сил оперативно-розшукової діяльності на протязі багатьох років перебувають в полі зору науковців. Так, наприклад, свою увагу приділили окресленому питанню такі науковці як О.П.Бойко, А.А. Венедіктов, Д.І. Горишний, М.Л. Грібов, В.А. Дашко, П.В.Євдокімов, В.П.Євтушок, М.В. Корнієнко, А.С. Морозов, Д.Й.Никифорчук, М.А. Погорецький, Л.П. Скалозуб, І.В.Сервецький, М.В. Стащак, Л.Г.Титаренко, Н.Є. Філіппенко, І.А.Федчак, Р.А. Халілев, В.В. Шендрик та ін. Однак, все рівно на сьогодні єдиної думки щодо змісту дефініції «сили оперативно-розшукової діяльності» не має.

Постановка завдання. Метою статті є визначення змісту дефініції «сили оперативно-розшукової діяльності підрозділів Національної поліції»

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз фахової юридичної літератури та чинного законодавства свідчить, що використання терміну «сили оперативно-розшукової діяльності» та похідного від нього є досить розповсюдженим. Водночас, слід наголосити, що до цього часу серед вчених відсутній консенсус щодо змісту вказаної дефініції, у зв'язку з чим доцільно розглянути та узагальнити існуючі точки зору.

Продовжуючи розгляд предмета публікації відзначимо, що в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» вказується, що завдання ОРД досягається шляхом використання сил, засобів та заходів оперативно-розшукової діяльності [4], однак у вказаному нормативному акті поняття «сили оперативно-розшукової діяльності» не розшифровується, а лише надається перелік суб'єктів такої діяльності. Вважаємо, що вказане пов'язано з тим, що термін «сили» використовується для позначення певної групи осіб, що є суб'єктами тої чи іншої діяльності. Наприклад, відзначимо, що відповідно до тлумачного словника термін «сили» в контексті певної групи осіб потрібно розуміти як:

- люди, що належать до якого-небудь виробничого колективу, до однієї професії; люди, зайняті якоюсь спорідненою працею, діяльністю;
- частина суспільства або суспільна група, що характеризується певними ознаками або спрямованістю у своїй діяльності, своїх намірах;
- озброєні війська [6].

Тобто, з наведеного можна дійти висновку, що законодавець розуміє під поняттям сили оперативно-розшукової діяльності всіх можливих суб'єктів такої діяльності. Однак, не зрозумілим залишається те, чи відносить законодавець до сил ОРД не тільки відповідні оперативні підрозділи,

а й інші категорії суб'єктів, право залучення яких до оперативно-розшукової діяльності передбачено в інших положеннях вказаного Закону. (Наприклад, в ст.8 вказаного Закону передбачено, що оперативні працівники мають право залучати до проведення оперативно-розшукової діяльності осіб, що гласно чи негласно співпрацюють з ними, проте у Законі не визначено, чи є вказана категорія осіб силами оперативно-розшукової діяльності [4]).

Вказане призвело до того, що окремі науковці розглядають сили оперативно-розшукової діяльності виключно в контексті суб'єктів такої діяльності. Зокрема, наприклад, Р.А. Халілев визначає, що у сучасній науці послуговуються кількома категоріями, які визначають суб'єкти ОРД: «оперативні підрозділи», «оперативно-розшукові **органи**», «сили ОРД», «гласні сили», «негласні сили», «учасники оперативно-розшукового процесу» тощо. Тобто, на думку вказаного науковця, терміни суб'єкти ОРД та сили ОРД є тотожними, однак сьогодні бракує однотайності в усвідомленні сутності суб'єктів та їх класифікації, що ускладнює завдання реформування правоохоронних органів загалом та системи оперативних підрозділів поліції зокрема. Разом з цим, Р.А. Халілев визначає, що суб'єктами розшукової діяльності можна розуміти такого її виконавця, на якого законодавець поклав цю функцію, відповідні завдання й обов'язки, для здійснення яких він наділений певними правами на застосування конкретних заходів ОРД і використання оперативних та оперативно-технічних засобів. Таким суб'єктам притаманні специфічні загальні ознаки: вони є представниками державних правоохоронних органів; повноважними суб'єктами ОРД, наділеними комплексними оперативно-розшуковими функціями боротьби зі злочинністю, яким відповідають їх завдання та обов'язки; мають право з метою виконання завдань оперативно-розшукової діяльності здійснювати гласні й негласні пошукові, розвідувальні та контррозвідувальні заходи, а також використовувати оперативні й оперативно-технічні засоби; перебувають у різній відомчій підпорядкованості, яка в окремих випадках має різну правову та процесуальну регламентацію; підконтрольні прокуророві з нагляду за дотриманням законності в процесі здійснення ОРД, а також органам державної влади й управління; мають у своєму складі гласних і негласних штатних працівників, а також залучених на конфіденційних засадах до виконання завдань ОРД негласних працівників [9, с.92]. Тобто, Р.А. Халілев визначає, що до сил ОРД слід віднести оперативні підрозділи всіх видів та їх особовий склад, наділений повноваженнями здійснювати ОРД повним та обмеженим обсягом, інші структурні підрозділи правоохоронних органів, що беруть участь у вирішенні окремих завдань оперативно-розшукової діяльності. Разом з цим, відмітимо, цікавий умовивід Р.А. Халілева щодо того, що до сил оперативно-розшукової діяльності слід також віднести й представників прокуратури, які здійснюють нагляд за законністю під час ОРД. До того ж для виконання завдань перевірки оперативних матеріалів залучають представників контролюючих органів. Означені дві категорії не є суб'єктами оперативно-розшукової діяльності, але виконують окремі функції з реалізації завдань оперативно-розшукової діяльності, тому можуть бути віднесені до категорії сил оперативно-розшукової діяльності [9, с.93]. Взагалі, на думку Р.А. Халілева сили оперативно-розшукової діяльності становлять сукупність суб'єктів оперативно-розшукової діяльності визначених чинним законодавством України, організацій, установ та їх працівників, які виконують завдання ОРД [9, с.101].

Такої ж думки дотримується І.Р. Шинкаренко та О.В. Кириченко, які під час вивчення питання щодо використання можливостей підрозділів оперативної служби для отримання оперативної інформації та здійснення негласних слідчих (розшукових) дій, визначили, що сили ОРД - це оперативні підрозділи, а усе різноманіття оперативних служб залежно від обсягу їх повноважень та функцій, які ними виконуються, можна поділити на підрозділи, які здійснюють ОРД:

1. У повному обсязі проводять гласні та негласні оперативно-розшукові заходи, здійснюють агентурну роботу підрозділи внутрішньої безпеки та кримінальної поліції (карного розшуку; захисту економіки; по боротьбі з незаконним обігом наркотиків; кіберполіції; боротьби із торгівлею людьми);

2. Підрозділи, які виконують окремі оперативно-розшукові заходи за завданнями інших оперативних підрозділів: підрозділи оперативної служби, оперативно-технічні підрозділи. Ці

підрозділи можна класифікувати як допоміжні підрозділи, що здійснюють ОРД в обмеженому обсязі, та іменувати спеціальними оперативними підрозділами.

3. Підрозділи, що здійснюють ОРД частково в обмеженому обсязі – усі інші структурні підрозділи Національної поліції [11, с. 76].

Водночас відмітимо, що існує й інша група вчених, які підтримують думку щодо охоплення змістом дефініції «сили оперативно-розшукової діяльності» поняття «суб'єкти оперативно-розшукової діяльності», як більш ширшим, та включають до складу сил ОРД не тільки передбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» суб'єктів оперативно-розшукової діяльності, а також інші категорії осіб.

Так, наприклад, на думку, Я. Ю. Кондратьєва до сил оперативно-розшукової діяльності належать:

- посадові особи підрозділів кримінальної поліції, які функціонують відповідно до оперативно-розшукового законодавства (ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність») і здійснюють загальне керівництво даною діяльністю на чолі з міністром внутрішніх справ України та його першими заступниками;

- начальники територіальних підрозділів МВС, їх заступники з оперативної роботи, уповноважені на здійснення оперативно-розшукової діяльності;

- керівники та оперативний склад оперативних підрозділів зазначених органів;

- начальники міських, районних управлінь і відділів внутрішніх справ та їх заступники, які є начальниками кримінальної поліції;

- працівники оперативних підрозділів кримінальної поліції, які мають відповідний допуск до ОРД;

- особи, які конфіденційно співпрацюють з оперативними підрозділами кримінальної поліції, у тому числі гласні та негласні, штатні та позаштатні працівники [1, с. 234].

Разом з цим, В.Г. Телійчук в лекції на тему «Сили оперативно-розшукової діяльності» визначає, що оперативно-розшукові сили складають інтелектуальний потенціал оперативно-розшукової діяльності, який відіграє вирішальну роль у боротьбі органів внутрішніх справ із правопорушеннями і злочинністю та до них належать:

- співробітники оперативних підрозділів;

- негласні співробітники;

- представники громадськості, які залучаються до виконання оперативно-розшукових завдань [8, с. 3].

В той самий час, на думку російського вченого Ю.Б. Чупилкіна, сили оперативно-розшукової діяльності – це штатні легальні і негласні (зашифровані) співробітники органів, які здійснюють ОРД, а також працівники допоміжних підрозділів, конфіденти і позаштатні співробітники [10].

Інша же, група російських вчених, розглядаючи питання сил оперативно-розшукової діяльності в контексті такої служби як митні органи, визначає, що провідна роль в організації та проведенні оперативно-розшукової діяльності належить посадовим особам, що є кадровими співробітниками оперативних підрозділів, тому саме кадрові співробітники і є основні сили оперативно-розшукової діяльності, які організують, направляють і координують роботу всієї системи оперативних підрозділів митних органів. Тобто, оперативний склад безпосередньо займається добуванням оперативної інформації, здійснює роботу по підборі, залучення та використання джерел інформації, проводить весь комплекс передбачених законодавством оперативно-розшукових заходів, веде справи оперативного обліку. Водночас, вказаний вчений зазначає, що особливу категорію сил оперативно-розшукової діяльності складають особи, які надають сприяння оперативним підрозділам, оскільки для вирішення завдань боротьби зі злочинністю співробітники оперативних підрозділів в установленому порядку залучають до співпраці на добровільній основі повнолітніх дієздатних громадян. Особи, які сприяють оперативно-розшуковій діяльності, як правило, виконують розвідувальні та допоміжні функції. Це особи, які співпрацюють з оперативними підрозділами в тих випадках, коли неможливо або недоцільно використовувати офіційні джерела отримання інформації. Особи, які сприяють

оперативним підрозділам, переважно виконують доручення щодо збирання та аналізу інформації про події та факти, що відносяться до сфери забезпечення безпеки особистості, суспільства і економічних інтересів держави, до якої вони мають законний доступ, а також можуть залучатися до участі в проведенні нескладних оперативно-розшукових заходів, як правило, без посвячення їх в суть оперативного задуму [7]. Тобто, в загальному вигляді до сил оперативно-розшукової діяльності митних органів відносяться:

- посадові особи (співробітники) оперативних підрозділів митних органів;
- фахівці митних органів, які беруть участь в технічне та інше забезпечення діяльності митних органів;
- особи, які надають сприяння оперативним підрозділам, які залучаються для підготовки і проведення оперативно-розшукових заходів [7].

Водночас, такі вітчизняні вчені як І.В. Сервецький та А.В. Дашко визначають, що відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» сили, які беруть участь у спеціальних оперативно-розшукових операціях, слід розглядати як складну керовану систему з усіма загальними закономірностями, властивими керованим системам, як управлінський блок варто розглядати керівника операції, а оперативні групи – як керовані підсистеми з властивими їм особливостями [5, с. 43].

У статті проаналізовано фундаментальні дослідження і погляди теоретиків у сфері оперативно-розшукової діяльності та охарактеризовано позитивні, а також негативні сторони впливу цього терміну на вітчизняне законодавство. Вперше надано визначення «сили ОРД» на підставі аналізу не тільки чинного законодавства, а й врахування думки практичних працівників Національної поліції України.

Відзначимо, що опитані респонденти (працівники оперативних підрозділів Національної поліції) визначили, що сили оперативно-розшукової діяльності складають:

- 1) працівники оперативних підрозділів, які безпосередньо здійснюють оперативно-розшукову діяльність та мають відповідні повноваження, передбачені ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»;
- 2) працівники оперативних підрозділів, що мають право здійснювати окремі оперативно-розшукові заходи, однак виключно на підставі доручення підрозділу-ініціатора;
- 3) працівники підрозділів, що не здійснюють безпосередньо оперативно-розшукову діяльність, однак здійснюють її узагальнення, аналіз та оцінку (наприклад, підрозділи інформаційно-аналітичного забезпечення);
- 4) працівники інших підрозділів Національної поліції, що не мають законодавчо закріпленого права здійснення оперативно-розшукової діяльності, однак залучаються до проведення окремих заходів оперативно-розшукової діяльності (дільничні інспектори поліції) чи з метою легалізації отриманих в результаті здійснення оперативно-розшукової діяльності матеріалів та набуття ними статус речових доказів (слідчі);
- 5) особи, які гласно чи негласно співпрацюють з органами поліції на засадах добровільності та використовуються оперативними працівниками з метою виконання завдань оперативно-розшукової діяльності.

Враховуючи вказане практичним значенням статті є консолідація поглядів теоретиків та практиків у визначенні дефініції «сили ОРД».

Висновки. Отже, підсумовуючи наведене можна дійти висновку, що:

- 1) відповідно до чинного законодавства термін «сили оперативно-розшукової діяльності» використовується для позначення певного кола осіб, що залучаються до здійснення оперативно-розшукової діяльності;
- 2) Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» не розмежовується фактично визначення суб'єктів оперативно-розшукової діяльності та сили оперативно-розшукової діяльності, однак аналізуючи положення ст. 5, 7, 8 та 14 вказаного Закону можна дійти висновку, що поняття «сили оперативно-розшукової діяльності» є ширшим ніж «суб'єкти оперативно-розшукової діяльності» та охоплює останнє;

3) в загальному вигляді дефініцію «сили оперативно-розшукової діяльності підрозділів Національної поліції» слід розуміти як узагальнююче поняття, що охоплює собою всі категорії осіб, які безпосередньо виконують оперативно-розшукові та кримінальні процесуальні завдання або залучаються уповноваженими підрозділами для сприяння чи безпосереднього виконання означених завдань.

Список використаних джерел

1. Кондратьев Я. Ю. Теоретичні, правові та оперативно-тактичні засади запобігання злочинам оперативними підрозділами кримінальної міліції : монографія. К., 2004. 444 с.
2. Майоров А.В. Понятие и структура системы противодействия преступности. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-i-struktura-sistemy-protivodeystviya-prestupnosti>
3. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 14.04.2018).
4. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XI. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 19.03.2018).
5. Сервєцький І.В., Дашко В.А. Сутність, зміст та структура спеціальної оперативно-розшукової операції. *Бюлетень з обміну досвідом роботи: Науково-практичне видання*. К.: МВС України, 2007. №167. С.42-45.
6. «Сила». Словник української мови. Тлумачний словник. URL : <http://sum.in.ua/s/syla>
7. Силы и средства оперативно-розыскной деятельности должностных лиц таможенных органов. URL : <http://www.lawereg.ru/kenims-436-1.htm>
8. Телійчук В.Г. Сили ОРД : лекція. Кіровоград, 2004. 24 с.
9. Халілев Р.А. Сили оперативно-розшукової діяльності ОВС у протидії злочинності на підґрунті етнічних і конфесійних суперечностей. *Бюлетень обміну досвідом роботи : наук.-практ. видання МВС України*. К., 2013. № 194. С. 92-101
10. Чупилкин Ю.Б. Правоохранительные органы Российской Федерации. URL : https://studref.com/415438/pravo/pravoohranitelnye_organu_rossiyskoy_federatsii (дата звернення: 05.09.2018)
11. Шинкаренко І.Р., Кириченко О.В. Використання можливостей підрозділів оперативної служби для отримання оперативної інформації та здійснення негласних слідчих (розшукових) дій: навчальний посібник. Дніпропетровськ, 2015. 120 с.

References

1. Kondrat'ev YA. YU. Teoretychni, pravovi ta operatyvno-taktychni zasady zapobihannya zlochynam operatyvnymy pidrozdilamy kryminal'noyi militsiyi : monohrafiya. K., 2004. 444 s.
2. Mayorov A.V. Pnyatye y struktura systemy protyvodeystviya prestupnosti. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-i-struktura-sistemy-protivodeystviya-prestupnosti>
3. Pro Natsional'nu politsiyu : Zakon Ukrayiny vid 02.07.2015 № 580-VIII. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (data zvernennya: 14.04.2018).
4. Pro operatyvno-rozshukovu diyal'nist': Zakon Ukrayiny vid 18 lyutoho 1992 r. № 2135-XI. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (data zvernennya: 19.03.2018).
5. Servets'kyi I.V., Dashko V.A. Sutnist', zmist ta struktura spetsial'noyi operatyvno-rozshukovoyi operatsiyi. *Byuleten' z obminu dosvidom roboty: Naukovo-praktychne vydannya*. K. : MVS Ukrayiny, 2007. №167. S.42-45.
6. «Syla». Slovnyk ukrayins'koyi movy. Tlumachnyy slovnyk. URL : <http://sum.in.ua/s/syla>
7. Syly y sredstva operatyvno-rozysknoy deyatel'nosti dolzhnostnykh lyts tamozhennykh orhanov. URL : <http://www.lawereg.ru/kenims-436-1.htm>
8. Teliychuk V.H. Syly ORD : lektsiya. Kirovohrad, 2004. 24 s.
9. Khalilev R.A. Syly operatyvno-rozshukovoyi diyal'nosti OVS u protydyi zlochynnosti na pidhrunti etnichnykh i konfesiynykh superechnostey. *Byuleten' obminu dosvidom roboty : nauk.-prakt. vydannya MVS Ukrayiny*. K., 2013. № 194. S. 92-101

10. Chupylkyn YU.B. Pravookhranytel'nye orhany Rosyyskoy Federatsyy. URL : https://studref.com/415438/pravo/pravoohranitelnye_organ_rossiyskoy_federatsii (data zvernennya: 05.09.2018)

11. Shynkarenko I.R., Kyrychenko O.V. Vykorystannya mozhyvostey pidrozdiliv operatyvnoyi sluzhby dlya otrymannya operatyvnoyi informatsiyi ta zdiysnennya nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) diy : navchal'nyy posibnyk. Dnipropetrovs'k, 2015. 120 s.

Надійшла до редакції 4 грудня 2018 р.

УДК 343

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ-ЗЛОЧИНЦЯ, ЩО ВЧИНЯЄ КРАДІЖКИ ОСОБИСТОГО МАЙНА ГРОМАДЯН В МЕТРОПОЛІТЕНІ

Звірянський Геннадій Володимирович,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ,

пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080, Україна

e-mail: Zvirjanskij.gennadij@ukr.net

ORCID 0000-0002-6687-8575

Мета. Метою є статті є визначення оперативно-розшукової характеристики особи-злочинця, що вчиняє крадіжки особистого майна громадян в метрополітені для подальшого використання працівниками поліції в протидії вказаним видам злочинів. **Методика.** Методика включає детальний комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу із піднятої проблематики на основі якого робляться обґрунтовані світоглядні висновки та рекомендації щодо розкриття сутності досліджуваних понять. **Результати.** Оперативно-розшукова характеристика осіб, що вчиняють крадіжки особистого майна громадян в метрополітені, включає в себе визначення сукупності таких особливостей як: соціально-побутові (вік, стать, соціальний стан, сімейний стан, рівень освіти, місце мешкання та місце праці), психо-емоційні (мотив вчинення злочину, фактори, що впливають на формування мотиву вчинення злочину), спеціальні (наявність спеціальних знань, використання співучасників, місце в кримінальному світі тощо). **Наукова новизна.** Зокрема, аналіз емпіричного матеріалу дозволив констатувати типові ознаками осіб, що вчиняють крадіжки особистого майна громадян в метрополітені. **Практична значимість.** Практична значимість полягає в тому, що практика свідчить, що знання працівниками кримінальної поліції типових ознак осіб, що вчиняють крадіжки особистого майна громадян в метрополітені надасть змогу ефективніше протидіяти вказаному виду злочинів.

Ключові слова: крадіжки в метрополітені, протидія, особа злочинця, оперативно-розшукова характеристика

G. V. Zvirjansky

Applicant to Kharkiv National University of Internal Affairs

L. Landau avenue, 27, Kharkiv, 61080, Ukraine

e-mail: Zvirjanskij.gennadij@ukr.net

OPERATIONAL SEARCH CHARACTERISTIC OF CRIMINALS COMMITTING THEFT OF PERSONAL PROPERTY OF CITIZENS IN THE SUBWAY

Goal. The purpose of the article is to determine the operational-search characteristics of the perpetrator who assassinates the personal property of citizens in the subway for further use by police officers in counteracting the specified types of crimes. **Method.** The methodology includes a detailed comprehensive analysis and synthesis of available scientific and theoretical material on the raised issues, on the basis of which grounded worldview conclusions and recommendations on disclosure of the essence of the studied concepts are made. **Results** The operational-search characteristic of persons committing the theft of personal property of citizens in the subway includes the definition of a set of such features as: social and everyday life (age, gender, social status, marital status, level of education, place of residence and place of work), psycho- emotional (the motive for committing a crime, the factors that influence the formation of the motive for committing a crime), special (the presence of special knowledge, the use of accomplices, the place in the criminal world, etc.). **Scientific novelty.** In particular, the analysis of empirical material allowed to state typical features of those who commit theft of personal property of citizens in the subway. **Practical significance.** The practical significance is that the practice shows that the knowledge of the employees of the criminal police of the typical features of those who commit the theft of personal property of citizens in the subway will make it possible to more effectively counteract this type of crime.

Key words: underground theft, counteraction, personality of the offender, operative-search characteristics.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною

цінністю. При цьому головним обов'язком держави є забезпечення прав і свобод людини [7]. Водночас, відповідно до чинного законодавства України функцію охорони та захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, покладено на правоохоронні органи, одним із яких є органи Національної поліції України. Тобто, проведення сучасних реформ правоохоронної організації, зокрема поліції, розвиток демократії, забезпечення прав і свобод громадян нерозривно пов'язані із підвищенням ефективності протидії злочинності, зокрема спрямованої проти власності громадян. Разом з цим, аналіз статистичних даних Генеральної прокуратури свідчить, що сьогодні більшу кількість серед усіх злочинів проти власності займають такий вид злочинів як крадіжки, питома вага вказаного виду злочинів у загальній кількості корисливих злочинів проти власності становить більше 30 %. Однак, слід відзначити і те, крадіжки як різновид злочинної діяльності розподіляється на декілька підвидів: квартирні крадіжки, крадіжки у громадських місць чи на транспорті тощо. Однак, як свідчить аналіз практичної діяльності підрозділів кримінальної поліції сьогодні саме вчинення крадіжок в громадському транспорті, зокрема метрополітені, є найбільшою проблемою великих міст, при цьому слід ще й пам'ятати, що для них характерний високий рівень латентності (потерпілі майже в 65 % не звертаються до правоохоронних органів). Враховуючи вказане сьогодні перед органами Національної поліції постало завдання термінового покращення стану протидії ним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед вітчизняних науковців у сфері ОРД в різних аспектах проблемам протидії злочинам проти власності, зокрема крадіжка, приділяли увагу А.В. Баб'як, Л.В. Асадчих, О.М. Бандурка, В.Я. Горбачевський, С.М. Гусаров, О.В. Ганжа, О.Ф. Долженков, К.В. Драчова, В.П. Захаров, В.А. Некрасов, Д.Й. Никифорчук, В.Л. Ортинський, Ю.Ю. Орлов, М.А. Погорецький, В.Д. Пчолкін, В.В. Плукар, М.В. Стацак, К.В. Шахова, В.В. Шендрик, О.О. Юхно та ін. Однак необхідно визнати, що вказані вчені в більшості випадків розглядали виокремлено питання протидії крадіжкам із кваліфікуючими ознаками, залишаючи поза увагою крадіжки, що вчиняються в громадському транспорті, зокрема метрополітені.

Постановка завдання. Метою є статті є визначення оперативно-розшукової характеристики особи-злочинця, що вчиняє крадіжки особистого майна громадян в метрополітені для подальшого використання працівниками поліції в протидії вказаним видам злочинів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В теорії оперативно-розшукової діяльності існує доволі жвава дискусія щодо визначення як безпосередньо змісту дефініції «оперативно-розшукова характеристика» так і її складових. Однак, більшість вчених дотримується думки, що визначення оперативно-розшукової характеристики злочинів, неможливо без визначення типових ознак осіб, що вчиняють такі злочини, тобто без визначення оперативно-розшукової характеристики особи-злочинця, щодо змісту якої також відсутня єдина наукова думка.

Зокрема, як визначає Електронний словник «Вікіпедія» «особа злочинця» це сукупність соціально-психологічних властивостей і якостей людини, які є причинами і умовами вчинення злочинів. Особа злочинця відрізняється від особи законослухняної людини, суспільною небезпекою, їй притаманні злочинні потреби і мотивація, емоційно-вольові деформації і негативні соціальні інтереси. Проблема особистості злочинця є однією з центральних для наук, пов'язаних зі злочинністю, і, перш за все, для кримінології. Суспільна небезпека особистості формується зазвичай ще до моменту вчинення злочину. Цей процес знаходить вираз у дисциплінарних та адміністративних правопорушеннях, аморальних вчинках. Однак в кримінології момент якісного переходу від особи, яка має соціально небезпечними якостями, до особистості злочинця зв'язується з моментом вчинення особою злочину. Одні кримінологи стверджують, що про існування особистості злочинця можна говорити лише в певних законом часових межах: від вступу в законну силу обвинувального вироку суду і до відбуття покарання і погашення судимості. Інші вказують, що, на відміну від кримінально-виконавчої системи, кримінолог повинен розглядати не тільки засуджених, а й фактичних злочинців, оскільки найдосвідченіші і небезпечні злочинці нерідко йдуть від кримінальної відповідальності; не брати їх до розгляду - це значить не побачити істотного пласта кримінальної мотивації. У будь-якому випадку, сучасна наука вважає, що наявність у людини соціально небезпечних якостей не дає підстав для «випереджаючого» поведіння з ним як зі злочинцем [4].

Питання визначення характерних ознак особи-злочинця на протязі багатьох років перебуває в полі зору вчених-криміналістів, кримінологів та фахівців у сфері ОРД. Зокрема, як визначає, А.Ю. Лісова в період становлення криміналістичних знань в кінці XIX - на початку XX ст. ми зустрічаємося як з даними про біологічні (соматичні) властивості особи (риси зовнішності, папілярні візерунки, різні сліди-відображення тощо) у дослідженнях А. Бертільона, Ж. Вучетича, Ф. Гальтона, Р. Гейндля, Г. Гросса, Е. Локара, В. Лебедева, Р. Рейса, С. Трегубова, Г. Фудса, В. Хершеля та ін., так і з даними про психологічні особливості особи і шляхи їх використання в процесі розшуку і слідства у дослідженнях Е. Анушата, А. Вейнгарта, Г. Гросса, Л. Ягемана. З середини 70-х років по даний час дані про особу злочинця, потерпілого, свідка та інших учасників слідчих дій входять як органічний елемент у зміст різних окремих криміналістичних теорій, зокрема у криміналістичне вчення про навички, вчення про спосіб вчинення злочину та ін. З кінця 70-х років XX ст. почалося формування криміналістичного вчення про особу злочинця як самостійну окрему криміналістичну теорію. Р.С. Белкін, підсумовуючи дані про властивості особи, що є об'єктом дослідження кримінології, судової психології, у певній мірі наук кримінального та кримінально-процесуального права, дійшов висновку, що на долю криміналістики припадають дослідження: а) соматичних і психофізіологічних властивостей особи, дані про які використовуються з метою розшуку та ідентифікації; б) соматичних і психофізіологічних властивостей особи, що визначають і проявляються у способі вчинення злочину; в) методики вивчення особи учасників процесу слідчим і судом, тобто методів і правил вивчення особи з практичною метою кримінального судочинства. У діях злочинця знаходять відображення багато властивостей його особистості, а це, у свою чергу, дозволяє створити модель найбільш ймовірного типу злочинця – подумки моделює систему, яка, відображаючи або відтворюючи об'єкт пошуку, здатна заміщати його таким чином, що дослідження моделі дає нову інформацію про злочинця [8].

В той же час, вчені-кримінологи розподіляють ознаки про особу-злочинця на декілька видів. Так, російський кримінолог Е. Алауханов зазначає, що теорія особи злочинця об'єднує осіб, які вчинили злочин. Тому необхідний аналіз всієї сукупності антисоціальних поглядів, навичок, звичок і схильностей, цінностей і переконань, деформованих потреб та інтересів, мотивів і цілей, які породжують злочинну поведінку особистості. Таким способом можна розкрити ті соціальні зв'язки і відносини, які, в кінцевому рахунку, сформували антисоціальну спрямованість особистості злочинця, його негативний або нігілістичне ставлення до певних суспільних відносин. І оскільки всякий злочинний акт відображає, перш за все, інтелектуальні, емоційні, вольові та моральні якості людини, для кримінології важливо встановити об'єктивні характеристики цих якостей, простежити етапи їх деформації. На основі цього вона може побудувати цілісну класифікаційну систему криміногенних обставин в соціальній сфері, які детермінують особистість злочинця і його злочинну поведінку.

Головною відмінною рисою особи злочинця є його деформований моральне і правова свідомість. Відповідно до цього і досконалим конкретним злочином особистість злочинця слід обмежувати від особистості інших людей. Особа злочинця - це особистість людини, який «самовільно порвав який-небудь вузол з безлічі соціальних вузлів», що зв'язують його з державою і суспільством. Вивчення ж особи злочинця охоплює і дослідження видів соціальних характеристик, які допомагають з'ясувати всі її структурнобудуючі елементи. Система цих соціальних характеристик (з приводу якої існують різні точки зору) включає:

- а) соціально-демографічну;
- б) кримінально-правову;
- в) соціально-психологічну;
- г) соціально-моральну [1].

Водночас, Ю.В. Олександров, визначає, що особа злочинця – це сукупність соціально-психологічних властивостей особи, що при певних ситуативних обставинах (або поза ними) призводять до вчинення злочину [2, с. 77].

До того ж, як визначає Ю. М. Антонян вказує, що вивчення особи злочинця, не є самоціллю, оскільки, в кінцевому рахунку, кримінологічні знання про особу злочинця, причинах та

механізмах злочинної поведінки є теоретичною основою індивідуальної профілактики злочинів [3, с.3]. Враховуючи вказане, розглядаючи оперативно-розшукову характеристику осіб, фахівці у сфері ОРД тримаються трохи іншої думки.

Наприклад, Б.В. Петухов виділяє основні ознаки і розробляє класифікацію інформації про злочинця за трьома категоріями:

- інформація анатомо-фізіологічного характеру (вік, стать, етнічний тип, конституція тіла, дієво-функціональні ознаки, наявність хвороб);
- інформація психологічного характеру (тип характеру, мотивація і мотиви, психічний стан, розумові здібності, характер мови, манера поведінки, моральні цінності і т.п.);
- інформація соціального характеру (сімейний стан, соціальний статус, стосунки з рідними, освіту, судимість, роль у злочинній групі і т.п.).

Таким чином, перша і друга категорії представляють інформацію про особу злочинця, а третя несе додаткову інформацію, що характеризує не тільки злочинця, а й його оточення, соціальні формації, в яких він знаходиться [9].

В той же час, О.Ю. Зуєв визначає, що оперативно-розшукова характеристика особи злочинця, зокрема осіб, які збувають майно, одержане злочинним шляхом, уявляє собою доволі складне явище та характеризується цілим рядом ознак, кожна із яких, безумовно, має достатньо важливе значення [5].

Разом з цим, А.М. Кислий говорячи про наповнення змісту дефініції «особа економічного злочинця» пропонує ми розуміти сукупність таких істотних і стійких корисливо-індивідуалістичної спрямованості морально-психологічних установок, властивостей та ознак, різною мірою притаманних особам, які вчинили економічний злочин або займаються економічною злочинною діяльністю, а їх загальна характеристика відтворюється в сукупності соціально-демографічних, морально-психологічних і кримінально-правових ознак. Також вказаний вчений зазначає, що для складання кримінологічної характеристики особи сучасного корисливого економічного злочинця доцільно з'ясовувати такий перелік його властивостей та якостей, які дозволяють встановити причинні зв'язки і найближчі ланцюжки, що ведуть до характеру злочинного промислу, кримінального середовища, органів влади, соціальних інститутів. Тому можна скористатися виробленим у вітчизняній кримінології системним угрупованням ознак (структурою особи злочинця), які відображають наступні особливості: соціально-демографічні; кримінально-правові; морально-психологічні.

Отож, погоджуючись із переліченими думками вчених, на нашу думку, найбільш доцільно визначати типові ознаки особи-злочинця саме шляхом визначення таких особливостей як: соціально-побутові (вік, стать, соціальний стан, сімейний стан, рівень освіти, місце мешкання та місце праці), психо-емоційні (мотив вчинення злочину, фактори, що впливають на формування мотиву вчинення злочину), спеціальні (наявність спеціальних знань, використання співучасників, місце в кримінальному світі тощо) [6].

Враховуючи вказане визначимо всі вказані ознаки осіб, що вчиняють крадіжки особистого майна громадян в метрополітені.

Зокрема, аналіз емпіричного матеріалу дозволяє констатувати, типовими ознаками осіб, що вчиняють крадіжки особистого майна громадян в метрополітені є:

1) соціально-побутові ознаки визначають наступний розподіл: за статтю це здебільшого чоловіки (75,4 %), які розподіляються за віком від 14 до 21 року (33,2 %), від 21 до 30 років (17, 6%), від 30 до 40 років (13, 5 %), від 40 до 50 років (30,1 %), мають середній або середньо-спеціальний рівень освіти (67,8 %), неодружені (35,9 %) або розлучені (32, 7 %), не мають постійного місця праці (91, 3%) та інколи навіть місця мешкання (23,4 %), за національністю – слов'яни (22,3 %), кавказці (32,3 %), ромської національності (30, 5 %);

2) психо-емоційні чинники: мотивом вчинення є бажання легкого збагачення (86, 7 %). До того ж характерним є те, що такі особи взагалі не розглядають будь-яку фізичну працю як спосіб заробітку на проживання. Також такі особи не мають на меті спричинення потерпілій особі жодного тілесного ушкодження, у випадку коли потерпіла особа побачить факт вчинення злочину намагатимуться зникнути не привертаючи уваги та без скандалу;

3) спеціальні: здебільшого досліджувана категорія осіб, раніше потрапляла до поля зору поліції (89,9 %), були раніше засуджені (76,5 %), вчиняють також інші види злочинів корисливої спрямованості (67, 5%). Водночас, такі особи потребують спеціальних навичок щодо вчинення непомітних крадіжок та в кримінальному світі мають назву «щипачі». До того ж, не працюють по одинці, а здебільшого в по 2-3 особи (96,5 %).

Практика свідчить, що знання працівниками кримінальної поліції типових ознак осіб, що вчиняють крадіжки особистого майна громадян в метрополітені надасть змогу ефективніше протидіяти вказаному виду злочинів.

Висновки. Оперативно-розшукова характеристика осіб, що вчиняють крадіжки особистого майна громадян в метрополітені, включає в себе визначення сукупності таких особливостей як: соціально-побутові (вік, стать, соціальний стан, сімейний стан, рівень освіти, місце мешкання та місце праці), психо-емоційні (мотив вчинення злочину, фактори, що впливають на формування мотиву вчинення злочину), спеціальні (наявність спеціальних знань, використання співучасників, місце в кримінальному світі тощо).

Список використаних джерел

1. Алауханов Е. Криминология: учебник. Алматы. 2008. 429 с. URL: <http://www.allpravo.ru/library/doc4204p0/instrum6815/item6832.html> (дата звернення: 01.12.2018).
2. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Криминология : курс лекций. К. : МАУП, 2002. 295 с.
3. Антонян Ю.М. Личность преступника – индивидуальная профилактика преступлений: сопоставление и выводы. Личность преступников и индивидуальное воздействие на них. М.: Юрид. Лит., 1989. 335 с.
4. Вікіпедія «Особа злочинця». URL : https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C_%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0 (дата звернення: 01.12.2018).
5. Зуєв О. Ю. Оперативно-розшукова характеристика осіб, які збувають майно, одержане злочинним шляхом. *Журнал східноєвропейського права*. 2014. № 10. С. 159-164. URL : http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2014/12/zuev_10.pdf (дата звернення: 01.12.2018).
6. Кислий А.М. Щодо визначення елементів оперативно-розшукової характеристики злочиніву сфері економіки, що вчиняються організованими групами. URL : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAG E_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/boz_2012_2_6.pdf. (дата звернення: 01.12.2018).
7. Конституція України : Закон України від 26 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL : http://www.gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_/webproc4_1?id. (дата звернення: 01.12.2018).
8. Лісова А.Ю. Особа злочинця як структурний елемент криміналістичної характеристики згвалтування. URL : <http://www.pap.in.ua/4/9/Lisova%20A.Yu..pdf> (дата звернення: 01.12.2018).
9. Петухов Б. В., Лунин Н. Н. К вопросу о понятии мошенничества. *Юрист*. 2004. № 3. С. 62-64

References

1. Alaukhanov E. Krymynolohyya: uchebnyk. Almaty. 2008. 429 s.. URL : [s.http://www.allpravo.ru/library/doc4204p0/instrum6815/item6832.html](http://www.allpravo.ru/library/doc4204p0/instrum6815/item6832.html)(data zvernennya: 01.12.2018).
2. Aleksandrov YU. V., Hel' A. P., Semakov H. S. Kryminolohiya : kurs leksiyy. K. : MAUP, 2002. 295 s.
3. Antonyan YU.M. Lychnost' prestupnyka – yndyvdyual'naya profylaktyka prestuplenyy: sopostavlenye y vyvody. Lychnost' prestupnykov y yndyvdyual'noe vozdeystvye na nykh. M.: Yuryd. Lyt., 1989. 335 s.
4. Vikipediya «Osoba zlochyntsy». URL : https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C_%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0

A%D0%B0(data zvernennya: 01.12.2018).

5. Zuyev O. YU. Operatyvno-rozshukova kharakterystyka osib, yaki zbuyayut' mayno, oderzhane zlochnym shlyakhom // Zhurnal skhidnoyeuropeys'koho prava. – 2014. № 10. S. 159-164. URL : http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2014/12/zuev_10.pdf (data zvernennya: 01.12.2018).

6. Kyslyy A.M. Shchodo vyznachennya elementiv operatyvno-rozshukovoyi kharakterystyky zlochnivu sferi ekonomiky, shcho vchynyayut'syaorhanizovanymy hrupamy. URL : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/boz_2012_2_6.pdf. (data zvernennya: 01.12.2018).

7. Konstytutsiya Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 26 chervnya 1996 roku № 254k/96-VR. URL : http://www.gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_№/webproc4_1?id. (data zvernennya: 01.12.2018).

8. Lisova A.YU. Osoba zlochyntsy yak strukturnyy element kryminalistychnoyi kharakterystyky zgyaltuvannya. URL : <http://www.pap.in.ua/4/9/Lisova%20A.Yu..pdf> (data zvernennya: 01.12.2018).

9. Petukhov B. V., Lunyn N. N. K voprosu o ponyatyy moshennychestva. *Yuryst*. 2004. № 3. S. 62-64

Надійшла до редакції 14 грудня 2018 р.

УДК 343.2

О ГУМАНИЗАЦИИ УГОЛОВНОЙ ПОЛИТИКИ В СФЕРЕ ПЕНАЛИЗАЦИИ ПРЕСТУПНЫХ ДЕЯНИЙ

Зосим Александр Васильевич,

доктор права, доцент, Академия МВД Республики Молдова

Телецентр, ул. Г.Асаки, 21, Кишинёв, Молдавия,

e-mail: alexanderzosim@gmail.com

В статье проводится анализ трансформации уголовно-правовой политики современности ввиду формирования новых принципов уголовной политики, резкий рост уровня преступности и соответствующих реформ законодательства. Отдельный акцент осуществляется на то, что несмотря на рост преступности, следует обратить внимание на гуманизацию уголовной ответственности, которая должна стать основополагающей в современных условиях. Делается вывод о том, что большинство постсоветских стран, как основное проявление гуманизации уголовной ответственности выбрали отказ от смертной казни. Однако, в наше время, в условиях рыночной экономики, именно ограничения финансовых свобод человека, следует рассматривать, как действенный механизм уголовного наказания.

Ключевые слова: уголовно-правовая политика, уголовная ответственность, гуманизация, пенализация преступной деятельности, криминализация, декриминализация.

A. V. Zosim

Doctor of Law, Associate Professor, Academia "Ștefan cel Mare"

or. Chisinau, Str. Gh. Asachi 21, Republica Moldova,

e-mail: alexanderzosim@gmail.com

ON THE HUMANIZATION OF CRIMINAL POLICY IN THE FIELD OF THE PENALIZATION OF CRIMINAL DEEDS

Purpose. The aim of our study is to determine the level of humanization of criminal responsibility as a component of the criminal policy of the state. **Method.** The methodology includes a detailed comprehensive analysis and synthesis of existing scientific and theoretical material, taking into account the experience of Romanian, Ukrainian and Russian colleagues, on the basis of which reasonable conclusions are made regarding new approaches to humanizing criminal law by introducing and strengthening the person's financial (financial) responsibility for the crimes committed.

Results. It has been established that after the collapse of the Soviet Union, the majority of the newly formed states refused to punish the death penalty and tried to curb the growing crime rate by longer terms of imprisonment; in a market economy, the implementation of a criminal policy based on the widespread use of sentences involving deprivation of liberty has faced serious financial problems; Search, development and implementation of effective and economically more profitable alternatives to deprivation of liberty is the primary task of modernizing criminal policy in the field of penalization. **Scientific novelty.** Scientific novelty lies in the fact that the work is the first such study, taking into account the best practices of neighboring countries in the field of humanization of criminal responsibility. **Practical significance.** The results of the research can be used, as in the process of reforming the existing criminal legislation and the criminal law policy of the state, as well as in further research.

Key words: criminal law policy, criminal responsibility, humanization, criminalization of criminal activity, criminalization, decriminalization.

Постановка проблемы. В 90-х годах прошлого века начала формироваться новая уголовно-правовая политика Республики Молдова. Она определялась в основном изменением политического курса государства в других областях. Катализатором создания более или менее чётких принципов новой уголовной политики явился резкий рост уровня преступности и необходимость кардинальных реформ уголовного законодательства. В этой связи, следует согласиться с мнением английского юриста Грэхема В. Жилия, утверждающего, что любое демократическое общество должно постоянно пересматривать принципы своего правосудия,

менеджмент и эффективность уголовных средств и методов, касающихся защиты общества и ресоциализации преступников [15, s. 7].

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Обоснованно, что законодатель не может и не вправе проводить репрессивную уголовную политику. Но, даже если таковое усиление и будет иметь место, то и тогда наиважнейшим и наиболее экономным для общества направлением уголовной политики в сфере пенализации преступных деяний будет разработки и внедрение эффективных альтернатив лишению свободы.

Постановка задачи. Целью нашего исследования является определение уровня гуманизации уголовной ответственности, как составляющей уголовной политики государства.

Анализ последних исследований и публикаций. Методологической основой нашего исследования стали научные труды отечественных и иностранных исследователей в сфере криминального права, а именно: Воронина Ю. А., Гальперина И. М., Герцензона А. А., Дагеля П.С., Данеша Шт., Загородникова Н. И., Ковалева М. И., Курляндсия В. И., Мерле Р., Панченка П. Н., Пономарева П. Г., Пападопол В., Стручкова Н. А., Цветиновича А. Л., Шестакова Д.А. и др.

Изложение основного материала исследования. Само понятие «уголовной политики» по утверждению французских исследователей Мерле Р. и Виту А. впервые было использовано еще в начале XIX века немецким специалистом Фейербахом А. в своём учебнике уголовного права [17, s. 7]. Первая работа, посвященная уголовной политике также была написана немецким юристом Хенке: «Учебник уголовного права и уголовной политики». Книга была опубликована в 1823 г. в Берлине.

В науке уголовного права уголовная политика обычно определяется в качестве одного из основных направлений государственной политики, в рамках которого вырабатываются основные задачи, принципы, направления и цель уголовно-правового воздействия на преступность, а также средства их реализации [3, с. 3; 4, с. 7, 10; 14, с. 4-5].

Большинство российских учёных в широком смысле слова понимают под уголовной политикой деятельность органов государственной власти, которая включает юридические и социальные меры. К ним, в частности, относятся: Гальперин И.М., Герцензон А.А., Курляндский В.И., Панченко П.Н. [1, с. 12, 27; 2, 179; 7].

Ковалёв М.И. и Воронин И.А. определяют уголовную политику более узко – как направление государственной деятельности, касающееся реализации социально-политических, экономических мер и разработки оптимальных уголовно-правовых средств в целях ликвидации преступности в стране [5, с. 8-15].

Уголовно-правовая политика реализуется как в деятельности государственных органов по созданию юридических норм, так и в их деятельности по применению правовых норм. Выработанная парламентом в нормативном плане, уголовная политика реализуется многочисленными организациями – государственными органами, политическими и общественными организациями – судами, следственными органами, органами местного самоуправления, молодёжными и женскими организациями, органами исполнения уголовных наказаний. Согласно мнению российского юриста Цветиновича А.А. именно уголовная политика определяет содержание уголовного законодательства, так как принципы и тенденции уголовно-правовой политики определяют сферу деяний, которые следует считать преступлениями, круг допустимых государственных средств в борьбе с преступностью и принципы их применения [13, с. 3-4].

Таким образом, сфере создания правовых норм принадлежит ведущая роль в реализации уголовной политики. Именно закон указывает на преступность и наказуемость деяния.

Уголовную политику, проводимую законодателем, можно охарактеризовать как искусство создания и совершенствования уголовных законов [8].

На разных этапах развития общества уголовная политика законодателя характеризовалась определенными тенденциями и особенностями. Так, уголовному законодательству советского периода были свойственны следующие признаки: превосходство государственных интересов над интересами личности (например, согласно УК МССР умышленное убийство наказывалось менее строго, чем хищение государственного имущества в крупных размерах), излишней

репрессивностью (широкое применение смертной казни, лишения свободы и т.д.), а также стремлением решить социальные проблемы средствами уголовного права. Цветинович А.А. характеризует уголовно-правовую политику того периода как основанную на идеологии, а именно на идеологии насилия, выражающуюся идеей усиления уголовной репрессии [12, с. 11-12]. Другой русский специалист Шестаков Д. А. считает, что в ней проявлялись негуманность коммунистической системы, которая была предрасположена к запугиванию личности, и, в сущности, к её превращению во врага общества [14, с. 146].

Злоупотребление наказанием лишением свободы (хотя и не в той мере, что в «сталинский период») объяснялось также и экономическими соображениями: заключенные представляли дешёвую рабочую силу, используемую на основных «социалистических стройках».

Сегодня уголовное право основывается на новых идеологических принципах; в первую очередь, на признании превосходства общечеловеческих ценностей перед коллективными, в том числе и классовыми; во-вторых, уголовное законодательство должно быть приведено в соответствие с криминологической, экономической и социальной реальностями. Также назрела необходимость уменьшения уголовной репрессии, как путём пересмотра уголовных санкций, так и путём обеспечения широкого спектра альтернативных мер реализации уголовной ответственности.

В сфере научных исследований, посвященных уголовной политике, основное внимание обычно уделяется проблеме криминализации и декриминализации преступных деяний. В результате, несмотря на определённое разнообразие научных мнений, в науке уголовного права сложились, если не система, то совокупность принципов и критериев криминализации и декриминализации.

Однако, содержание уголовно-правовой политики не сводится лишь к сфере криминализации и декриминализации. Важной частью этой политики является пенализация (то есть установление в законе наказания за преступные деяния) и депенализация (то есть установление в законе обстоятельств, в присутствии которых возможен отказ от применения наказания или даже освобождение от уголовной ответственности за совершение деяний, которые признаются преступлениями).

Отметили данный факт и зарубежные специалисты. В частности румынские юристы Данеш Шт. и Пападопол В. полагают, что среди всех уголовно-правовых институтов, наказание по праву занимает самое важное место в рамках уголовной политики, так как его правильное применение судом способствует проведению эффективной государственной уголовной политики [16, с. 9]. Но в отличие от криминализации (декриминализации) пенализация и депенализация не являются исключительными прерогативами законодателя. Пенализация охватывает и правоприменительную сферу: она реализуется в процессе определения конкретной меры наказания за совершение конкретного преступления, а депенализация – в процессе освобождения конкретных лиц от наказания или от уголовной ответственности за совершение конкретных преступлений.

Теоретически, так как закон обладает наивысшей силой в правовом государстве, так и законодательная уголовная политика должна стоять выше правоприменительной практики: обуславливать и направлять последнюю.

Рассмотрим в этом контексте следующий факт: в Украине максимальный срок лишения свободы составляет 15 лет [6], а в Молдове – 20 лет [11]. Напрашивается вывод, что молдавский законодатель проводит более жесткую, репрессивную уголовную политику. Увеличением сроков лишения свободы он пытается побороть возросшую преступность и компенсировать отказ от наказания смертной казнью.

Тем не менее, в среднем уровень заключённых на 100000 населения за 2018 год в Молдове почти в два раза ниже, чем в России (Республика Молдова – 215, Российская Федерация – 405, в Украине же всего лишь – 167) [9]. Полагаем что данный факт не может быть объяснен лишь более высоким уровнем преступности в Российской Федерации.

Содержание и расширение пенитенциарной системы является чрезвычайно дорогим процессом. Основное количество пенитенциарных учреждений находящихся на территории Республики Молдова было построено в советские времена. Естественно и то, что, исходя из

экономических, политических и географических предпосылок, на обширной территории Российской СФСР Советский Союз построил больше колоний и тюрем. Если исходить не из общего количества заключенных, а из количества мест в пенитенциарных учреждениях, то получится, что в момент распада СССР в Российской Федерации их изначально было больше, так как их создавали исходя из нужд всего населения Советского Союза. Вот и получилось, что сегодня молдавский судья не может позволить себе приговаривать к лишению свободы всех преступников, которые, по его мнению, этого заслуживают. Пенитенциарная система просто не в состоянии привести в исполнение все приговоры, а государство не в силах обеспечить большее количество мест для заключённых. Таким образом, реализация уголовной политики в сфере пенализации серьёзно зависит от финансовой и материальной ситуации в сфере исполнения наказаний.

Ещё одним фактором, влияющим на современную уголовную политику в сфере пенализации, является возросшее влияние международного сообщества на судебную власть. Вопрос о более широком применении альтернатив лишения свободы ставится практически на всех форумах и мероприятиях с участием судей и представителей международных организаций.

Выводы. Таким образом, на современном этапе уголовная политика в сфере пенализации преступных деяний характеризуется следующими тенденциями:

после распада Советского Союза большинство новообразовавшихся государств отказались от наказания смертной казни и попытались обуздать растущую преступность более длинными сроками лишения свободы;

в условиях рыночной экономики реализация уголовной политики основанной на широком применении наказаний связанных с лишением свободы столкнулась с серьёзными финансовыми проблемами;

поиск, разработка и внедрение эффективных и экономически более выгодных альтернатив лишения свободы является первостепенной задачей гуманизации современной уголовной политики в сфере пенализации.

Список использованных источников

1. Гальперин И. М., Курляндский В. И. Предмет уголовной политики и основные направления его изучения *Основные направления борьбы с преступностью*. Москва. 1975
2. Герцензон А. А. Уголовное право и социология. Москва. 1970.
3. Дагель П. С. Уголовная политика в сфере борьбы с преступной неосторожностью *Проблемы борьбы с преступной неосторожностью*. Владивосток. 1981.
4. Загородников Н. И. Советская уголовная политика деятельность органов внутренних дел. Москва. 1979.
5. Ковалев М. И., Воронин Ю. А. Криминология и уголовная политика. Свердловск. 1980.
6. Кримінальний Кодекс України, № 2341-III від 05.04.2001 (редакция від 06.09.2018 *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131.
7. Панченко П. Н. Советская уголовная политика: Общетеоретическая концепция борьбы с преступностью, ее становление и предмет. Томск. 1988.
8. Пономарев П. Г. О формировании уголовной политики России. *Проблемы формирования уголовной политики Российской Федерации и её реализации органами внутренних дел*. Москва. 1995.
9. Список стран по количеству заключённых URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Список_стран_по_количеству_заключённых (время посещения 02 ноября 2018 г.)
10. Стручков Н. А. Исправительно-трудовая политика и её роль в борьбе с преступностью. Саратов. 1970.
11. Уголовный Кодекс Республики Молдова, Закон № .985-XV от 18.04.2002 *Официальный Монитор Республики Молдова* № 128-129/1012 от 13.09.2002.
12. Цветинович А. Л. Тенденции уголовной политики: вчера, сегодня, завтра. *Современные тенденции развития уголовной политики и уголовного законодательства*. Москва. 1994.

13. Цветинович А. Л. Уголовно-политические основания нормотворчества. Уголовная политика и совершенствование законодательства. Кемерово. 1992.
14. Шестаков Д.А. Криминология. Краткий курс. С.-Пб. 2001.
15. Administrația justiției în comunitate. Standarde și reglementări internaționale. Selecția și organizarea textelor Graham W. Giles. București: edition Exped. 2001.
16. Daneș Șt., Papadopol V. Individualizarea judiciară a pedepselor. București: editura Juridică. 2004.
17. Merle R. Vitu A. Traite de droit criminal. Paris. 1967.

References

1. Galperin I. M., Kurlyandsiy V. I. Predmet ugovnoy politiki i osnovnyye napravleniya ego izucheniya Osnovnyye napravleniya borby s prestupnostyu. Moskva. 1975.
2. Gertsenzon A. A. Ugolovnoye pravo i sotsiologiya. Moskva. 1970.
3. Dagel P. S. Ugolovnaya politika v sfere borby s prestupnoy neostorozhnostyu Problemy borby s prestupnoy neostorozhnostyu. Vladivostok. 1981.
4. Zagorodnikov N. I. Sovetskaya ugolovnaya politika deyatel'nost' organov vnutrennikh del. Moskva. 1979.
5. Kovalev M. I., Voronin Yu. A. Kriminologiya i ugolovnaya politika. Sverdlovsk. 1980.
6. Kriminalniy Kodeks Ukraïni. № 2341-III vid 05.04.2001 (redaktsiya vid 06.09.2018 Vidomosti Verkhovnoi Radi Ukraïni (VVR). 2001. № 25-26. st.131.
7. Panchenko P. N. Sovetskaya ugolovnaya politika: Obshcheteoreticheskaya kontseptsiya borby s prestupnostyu. eye stanovleniye i predmet. Tomsk. 1988.
8. Ponomarev P. G. O formirovani ugovnoy politiki Rossii. Problemy formirovaniya ugovnoy politiki Rossiyskoy Federatsii i eye realizatsii organami vnutrennikh del. Moskva. 1995.
9. Spisok stran po kolichestvu zaklyuchennykh URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Spisok_stran_po_kolichestvu_zaklyuchennykh (vremya poseshcheniya 02 noyabrya 2018 g.)
10. Struchkov N. A. Ispravitel'no-trudovaya politika i eye rol v borbe s prestupnostyu. Saratov. 1970.
11. Ugolovnyy Kodeks Respubliki Moldova. Zakon № .985-XV ot 18.04.2002 Ofitsialnyy Monitor Respubliki Moldova № 128-129/1012 ot 13.09.2002.
12. Tsvetynovich A. L. Tendentsii ugovnoy politiki: vchera, segodnya, zavtra. Sovremennyye tendentsii razvitiya ugovnoy politiki i ugovnogo zakonodatelstva. Moskva. 1994.
13. Tsvetynovich A. L. Ugolovno-politicheskiye osnovaniya normotvorchestva. Ugolovnaya politika i sovershenstvovaniye zakonodatelstva. Kemerovo. 1992.
14. Shestakov D.A. Kriminologiya. Kratkiy kurs. S.-Pb. 2001.
15. Administrația justiției în comunitate. Standarde și reglementări internaționale. Selecția și organizarea textelor Graham W. Giles. București: edition Exped. 2001.
16. Daneș Șt., Papadopol V. Individualizarea judiciară a pedepselor. București: editura Juridică. 2004.
17. Merle R. Vitu A. Traite de droit criminal. Paris. 1967.

Надійшла до редакції 16 жовтня 2018 р.

УДК 343.71 (477)

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ ЗАГАЛЬНОКРИМІНАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ В УКРАЇНІ

Калиновська Яна Олексіївна,

кандидат юридичних наук, докторант Харківського національного університету внутрішніх справ, пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7437-1993>

e-mail: nina.zilina.26.01@gmail.com

Мета. Метою дослідження є визначення сучасних проблем протидії організованим злочинності загальнокримінальної спрямованості в Україні. **Методика.** Методика включає детальний комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу із піднятої проблематики на основі якого робляться обґрунтовані світоглядні висновки та рекомендації щодо розкриття сутності досліджуваних понять. **Результати.** Визначено, що досягнути ефективного результату в процесі протидії організованим злочинності можливо лише за умови подолання вказаних проблемних аспектів. Однак, як свідчить міжнародний досвід, при наявності рішучості держави, розумної кримінальної політики з безумовним дотриманням принципу рівності громадян перед кримінальним законом незалежно від посадового, майнового стану та інших обставин, протидія організованим злочинності, в тому числі загальнокримінальної спрямованості, може бути досить ефективною. **Наукова новизна.** На підставі аналізу емпіричного матеріалу, фахову юридичну літературу та міжнародний досвід протидії організованим злочинності Визначено проблемні аспекти, що негативно впливають на протидію організованим злочинності загально кримінальної спрямованості. **Практична значимість.** Визначено сучасні проблеми протидії організованим злочинності та перспективні напрямки протидії ним.

Ключові слова: організована злочинність загально кримінальної спрямованості, протидія, оперативні підрозділи.

Ya.O. Kalinovskaya

Ph.D in Law, Doctoral Student of Kharkiv National University of Internal Affairs, L. Landau avenue, 27, Kharkiv, 61080, Ukraine, e-mail: nina.zilina.26.01@gmail.com

PROBLEMS OF CONTROLLED ORGANIZED CRIMINALITY OF GENERAL CRIMINOLOGICAL INTEGRITY IN UKRAINE

Goal. The purpose of the study is to identify the current problems of combating organized crime in the field of general-purpose orientation in Ukraine. **Method.** The methodology includes a detailed comprehensive analysis and synthesis of available scientific and theoretical material on the raised issues, on the basis of which grounded worldview conclusions and recommendations on disclosure of the essence of the studied concepts are made. **Results** It is determined that it is possible to achieve an effective result in the process of counteraction to organized crime only if the mentioned problem aspects are overcome. However, according to international experience, in the presence of the state's resolve, a reasonable criminal policy with unconditional compliance with the principle of equal rights of citizens before a criminal law, regardless of official, property status and other circumstances, the opposition to organized crime, including general-law orientation, can be quite effective. **Scientific novelty.** Based on the analysis of empirical material, professional legal literature and international experience in counteracting organized crime, the problematic aspects have been identified that adversely affect the counteraction of organized crime to the general criminal orientation. **Practical significance.** The present problems of counteraction to organized crime and perspective directions of counteraction to it are determined.

Key words: organized crime of general criminal orientation, opposition, operational units.

Постановка проблеми. Проблема протидії організованим злочинності, зокрема загальнокримінальної спрямованості сьогодні носить міжнародний характер, оскільки організована злочинність уявляє собою найскладнішу і небезпечну форму злочинну в суспільстві і одну з найбільших загроз сучасної цивілізації [12]. Зокрема аналізуючи емпіричний матеріал,

можна дійти висновку, що не існує такої країни у світі яка б не мала на меті протидіяти організованій злочинності, зокрема загальнокримінальної спрямованості. Сьогодні вплив організованої злочинності, зокрема загальнокримінальної спрямованості, охоплює як східну, так і західну півкулі і включає осіб з етнічними або культурними зв'язками з Європи, Африки, Азії та Близького Сходу. Крім того її присутність в певній галузі становить значну зростаючу загрозу для національної безпеки у вигляді серйозних наслідків для громадської безпеки, сфери охорони здоров'я, демократичних інститутів, економічної стабільності тощо. Разом з цим, члени організованих злочинних груп постійно прагнуть корумпувати чиновників як всередині країни так і закордоном, проникнути на глобальні енергетичні та стратегічно матеріальні ринки, які життєво важливі для інтересів національної безпеки, а також надають матеріально-технічну та іншу підтримку терористам та іноземним розвідувальним службам.

Так, Дослідницька служба Конгресу Сполучених штатів Америки вказала на те, що організована злочинність загрожує множинним аспектам Сполучених Штатів, включаючи економіку і Національну безпеку. Фактично, за останні 15 років організована злочинність набула все більш транснаціонального характеру, відкритими кордонами і використанням Інтернету. Загрози походять з безлічі злочинних організацій, в тому числі російських, азіатських, італійських, балканських, близькосхідних і африканських синдикатів [11].

В той же час, Національне агентство з питань злочинності визначає, що сучасна організована злочинність характеризується спланованістю, координованістю, великим скупченням осіб, які працюють разом на постійній основі, а їх мотивація в більшості випадків є виключно фінансова вигода. До того ж сучасному кримінальному світу притаманне й те, що організована злочинність об'єднує в собі велику кількість «вільних мереж злочинців» з метою конкретної злочинної діяльності, які використовуються в різних ролях в залежності від їх навичок та досвіду. Така співпраця підкріплюється спільним минулим (наприклад, в'язницею) або рекомендацією довірених осіб, інші ж - пов'язані один з одним родинними чи етнічними зв'язками (саме такі «сім'ї злочинців») [10].

Враховуючи вказане, можна дійти висновку, що сьогодні одним із першочергових завдань правоохоронної системи нашої держави є протидія організованій злочинності. Водночас, аналіз діяльності оперативних підрозділів Національної поліції України вказує на те, що в реаліях практики існує велика кількість суттєвих проблемних аспектів протидії організованій злочинності загальнокримінальної спрямованості. Зважаючи на це, вважаємо доцільним визначити такі проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед вітчизняних вчених питання протидії організованій злочинності розглядали такі вчені Л.Ф. Гула, В. І. Василичук, О. Ф. Долженков, А. М. Кислий, О. І. Козаченко, В. В. Лисенко, Д. Й. Никифорчук, В. Д. Пчолкін, В. В. Шендрик, О. М. Юрченко, О. О. Юхно та ін. В той же час, аналіз теоретичного матеріалу показав, що і закордонні фахівці-юристи постійно присвячують увагу вивченню різних аспектів протидії організованій злочинності. Так, наприклад, серед китайських юристів, які досліджували проблеми організованої злочинності, слід виділити роботи Хе Бінсуна, Чень Сінляна, Ма кеча, Чу Хуайчжі, Кан Шухуа, Юй Гайчжі, Яо Цзяньлуна, Лу Цзяньпін, Сюй Фаміня, Лю Шоуфеня, Лянь Хуажена, У Чжіхун, Цзінь Гаофена, Ван Му, У Хепіна, Юй Ішен, Цю Гепіна та ін. Серед американських вчених слід відзначити роботи таких вчених як Ф.Таршер, Д. Крессі, Д. Ландеско, Д.Смит, К.Лампт, Д. Л. Херберт и Х. Тритт, та ін. Однак, незважаючи на значний масив перелічених вчених з тематики протидії організованій злочинності загальнокримінальної спрямованості слід констатувати, що сьогодні залигаються недостатньо висвітленими сучасні проблеми протидії організованій злочинності загальнокримінальної спрямованості в Україні.

Постановка завдання. Метою роботи є визначення сучасних проблем протидії організованій злочинності загальнокримінальної спрямованості в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження сучасних проблем протидії організованій злочинності загальнокримінальної спрямованості, на нашу думку, потрібно розпочинати з розгляду появи вітчизняного «феномену організованої злочинності» взагалі.

Так, проведені вченими дослідження вказують на те, що сучасна організована злочинність в Україні розпочинає історію свого становлення ще за часів Радянського Союзу. Зокрема у вітчизняній кримінології традиційним є уявлення, що корені сучасної організованої злочинності в Україні сягають радянських часів, коли у 60-80 роки була несприятлива економічна ситуація, що потягла негативні кількісні і якісні зміни в злочинності [4, с. 8].

Однак аналіз емпіричного матеріалу свідчить, що початок існування організованого (згуртованого) злочинного середовища відповідно до аналізу історико-правової літератури свідчить про його зародження ще за часів Київської Русі.

Так, у "Руській Правді" мали місце окремі норми, які передбачали рівну відповідальність кількох осіб за спільне вчинення злочинів. Аналіз вказаних норм свідчить про те, що особа притягалась до кримінальної відповідальності за групове виконання суспільно небезпечного діяння незалежно від можливості покарання інших учасників злочинної дії. Однак, слід відмітити, що відповідно до положень «Руської Правди» лише за вчинення деяких майнових злочинів передбачалось покарання за групове вчинення. Спільне виконання інших суспільно небезпечних діянь (наприклад, вбивств, зґвалтувань і ін.) не визначалось як обтяжуюча обставина. Особи в цих випадках несли відповідальність так само, як якщо б кожен з них одноосібно скоїв злочин [7].

Другий історичний етап появи та функціонування організованої злочинності розпочинається у останній третині XV ст. – перших десятиліттях XVI ст. До речі, вказаний умовивід підтверджують перші свідчення про існування злочинних організацій [5, с. 276].

Зокрема, починаючи з вказаного часу притаманними рисами кримінальної обстановки в Російській імперії стають хабарництво, зловживання службовим становищем, порушення закону посадовими особами, тобто з'являються інструменти для діяльності організованої злочинності.

У XVII ст. після прийняття Соборного укладання 1649 року вперше на законодавчому рівні в залежності від форми і види спільної злочинної діяльності змінюється вид покарання [5, с. 289]. Так, зарубіжні вчені, які вивчали злочинний світ Царської Росії, зауважують, що до XVIII ст. зустрічалися цілі селища злодіїв і розбійників. Таке становище було характерно для будь-якого більш-менш обжитого місця. Водночас до цього ж періоду відноситься поява традицій і «законів» злочинного світу, деякі з яких збереглися до теперішнього часу, зокрема внесення певних сум грошей при вступі до «злочинського братства», що необхідні для підтримки членів групи; проведення обрядів посвячення; наділення прізвиськами; звернення на жаргоні - «фені» (таємною мовою офенею - бродячих торговців-коробейників) і ін.

В кінці XIX - початку XX століття були закладені основи того, що пізніше стало «законом» у злочинному середовищі. Зокрема, з'являється кримінальна ієрархія, до якої входять: бродяги-жебраки; особи, що займалися пограбуваннями, вбивствами та були найменш шанованими в злочинному світі; «професійні» злочинці. До речі саме за вказаних часів сформувалось «обов'язкова наявність судимостей» для відношення до вищої касті злочинців.

Так, визначає А.І. Гуров тодішня пенітенціарна система вже з XIX століття стає «університетом» злочинного світу. Ієрархія ув'язнених багато в чому відповідала їх «злочинський» спеціальності на волі, проте в місцях позбавлення волі великим авторитетом користувалися злочинці, які мають фізичну силу. Уміння постояти за себе, дати рішучу відсіч стало критерієм, за яким оцінювалася істинність авторитету, отриманого на волі [2].

Після створення Радянського Союзу організована злочинність поступово починає відходити від вчинення лише злочинів загально кримінальної спрямованості, а втручається в економічну сферу життєдіяльності населення.

Зокрема вказане пояснюється тим, що процесі формування організованої злочинності на території Радянського Союзу спочатку було обумовлено протиріччями, що виникають між законами економіки і методами адміністративного господарювання в соціалістичному суспільстві. Соціалістичний лад глобально втручався в державне життя суспільства, строго контролюючи партійним апаратом всі сфери діяльності громадян, неминуче розширюючи сферу кримінального способу вирішення виникаючих проблем. На той момент організована злочинність виступала певною альтернативою ринкових відносин. При цьому ряд проблем, що виникали в результаті управління центральної урядової влади централізованою системою управління народним,

господарством, серед яких такі як: хронічний дефіцит товарів народного споживання, штучність цін, незабезпеченість грошей товарами і послугами, були благодатним підґрунтям для появи, розвитку і зміцнення своїх позицій організованою злочинністю. Зважаючи на це, в різні історичні періоди розвитку СРСР організованість злочинність загальнокримінальної спрямованості виявлялася по-різному.

У 20-і роки XX ст. злочинна діяльність окремих злочинних груп найбільше підпадала під сучасні ознаки організованої злочинності (вбивства на замовлення, крадіжки із приміщень та помешкань, шахрайство в кредитно-банківській сфері, шахрайство з нерухомістю тощо).

Періоду 40-50-х років XX ст. властива діяльність виключно бандитських груп, що вчиняли корисливо-насильницькі злочини, зокрема крадіжки державної та іншої власності. Ці злочини скоювалися досить стійкими групами, тривалий час існували в Радянському Союзі.

70-80 роки XX сторіччя вже характеризується тим, що організована злочинність набуває окремого статусу, з'являються «короновані» особи, злочинні ремесла, в залежності від приналежності до яких визначається статус злочинця в кримінальному середовищі. Організована злочинність перетрасформовується від вчинення простих злочинів, до злочинів вчинених у складній співучасті, заздалегідь підготовлених, та з'являються перші ознаки транснаціональності.

Так, І.І. Карпець ще за часів Радянського Союзу визначає, що поширеності в СРСР набуває злочинна діяльність, пов'язана із незаконними операціями з культурними і мистецькими творами, в тому числі з їх вивезенням за межі СРСР за допомогою іноземних дипломатів, іноземців, що приїхали до країни для виконання сумісних робіт, туристів, студентів [3].

Тобто, фактично в останні десятиліття радянської системи був створений потужний прошарок злочинного криміналітету, що суттєво зріс та збагатився в період перебудови та перерозподілу власності [4, с. 8].

Зміна ж економічної моделі розвитку країни, утворення після розпаду Радянського Союзу політичної і фінансової кризи, в результаті привели до наймогутнішого стрибка зростання злочинності, і особливо її організованих форм. Зокрема організована злочинність, використовуючи як підґрунтя недосконалість правової бази та її невідповідність сучасним реаліям, збільшення прибуткової і житлової нерівності громадян, зростання безробіття швидкими темпами, охопила велику кількість соціально-економічного життя нашої країни.

Так, Т.В. Мельничук слушно вказує на нестабільну динаміку злочинів у зовнішньоекономічній сфері, вчинених організованими злочинними угрупованнями. У 1996 р. таких злочинів було зареєстровано 64, у 1997 – 184, у 1998 – 133, у 1999 – 148, у 2000 – 54, у 2001 – 95 злочинів відповідно. При тенденціях стабілізації рівня організованої злочинності у зовнішньоекономічній сфері у 2005–2008 роках відбувається збільшення обсягів вартісних втрат від злочинної діяльності у цій сфері. При незначній, порівняно з іншими пріоритетними напрямками економіки, кількості злочинів у зовнішньоекономічній сфері, темпи зростання вартісного обсягу злочинної діяльності були другими після приватизаційної сфери. Середня вартість предметів контрабанди по одній справі зросла з 1,4 млн грн у 2006 р. до 3,1 млн грн. у 2007 р [6, с. 10–11].

В той же час, описуючи вказаний період А.А. Бова визначає, що з метою отримання контролю над новими державними об'єктами організована злочинність в Україні широко почала використовувати недосконалість ринку обігу цінних паперів задля рейдерського захоплення функціонуючих підприємств. Так, громадська організація «Антирейдерський союз підприємців України» зазначає, що лише протягом чотирьох з половиною років в Україні було організовано 2,5 тис. рейдерських атак. Урядом була створена Міжвідомча комісія з питань протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств, лише станом на липень 2007 р. на її адресу надійшло понад 250 заяв із приводу недружніх поглинань і захоплень. За даними МВС України, у 2006 р. у Києві було зафіксовано 28 рейдерських захоплень [1, с. 16–23].

В той же час, початок XXI сторіччя характеризував стан організованої злочинності в Україні як займання місця в першій п'ятірці країн по незаконному обігу зброї, сексуальному рабстві, торгівлі людьми, крадіжкам, незаконному обігу зброї тощо.

Так, Н.Є. Міняйло визначала, що у структурі злочинності проти громадської безпеки незаконне поводження із зброєю було найбільш поширеним злочином та становило їх більшість: у 2002 р. цей показник становив 95,9 %, 2003 р. – 95,6 %, 2004 р. – 96,7 %, 2005 р. – 97,5 %, 2006 р. – 97,7 %, 2007 р. – 97,9 %, 2008 р. – 98,1 %, в 2009 – 97,7 %. На сьогодні Україна залишається й країною транзиту зброї. Впродовж останнього десятиліття Україна завоювала репутацію одного з найбільш активних постачальників незаконної стрілецької зброї у світі. Це одна з декількох країн Східної Європи, яка знайшла в торгівлі зброєю джерело прибутку. За 2000–2010 рр. українська військова промисловість зросла в десятки разів й експортувала зброї на 4,5 млрд. дол. За даними Державної прикордонної служби України, протягом 2007 р. лише при перетині кордону вилучено 658 одиниць зброї, боєприпасів – 16 693 шт., вибухових речовин – 9,68 кг; протягом 2008 р. вилучено 617 одиниць зброї, боєприпасів – 26 868 шт., вибухових речовин – 79,16 кг. За даними прес-центру Служби безпеки України, протягом 2008 р. вилучено 93 одиниці вогнепальної зброї, 4 502 боєприпаси та майже 83 кг вибухових речовин. Лише в січні 2009 р., за повідомленням Національної радіокомпанії України, працівники Державної прикордонної служби затримали 1,5 кг вибухівки, 43 одиниці зброї та 550 боєприпасів, а також майже 27 кг наркотиків і психотропних речовин. Водночас зазначені офіційні дані не повною мірою відображають реальне становище ринку зброї на території України [8].

З 2013 по 2017 рік кількість вчинених злочинів організованою злочинністю, в тому числі загально кримінальної спрямованості та кількість припинення поліцейськими України такої незаконної діяльності перебувала у негативній тенденції. Відзначимо, що лише у 2017 р. поліцейські припинили діяльність 172 організованих груп та злочинних організацій, а також викрили 13 бандугруповань. Також у 2017 році правоохоронці розкрили 1953 злочини, вчинені у складі ОЗГ та ЗО. Зокрема, працівники поліції виявили 665 осіб, які вчинили злочини у такий спосіб. Це найвищий показник за період з 2013 по 2017 роки [9]. Однак, все ж таки співвідношення викриття та припинення діяльності організованих злочинних груп та організацій перебуває в негативній динаміці.

Враховуючи вказане постає питання: «Які ж існують проблемні аспекти, що негативно впливають на протидію організований злочинності загально кримінальної спрямованості?». Саме відповідь на окреслене питання є науковою новизною статті, включаючи в себе проаналізований емпіричний матеріал, фахову юридичну література та міжнародний досвід протидії організований злочинності.

Аналіз практичної діяльності підрозділів Національної поліції України сучасними проблемами протидії організований злочинності загально кримінальної спрямованості в Україні є:

- симбіоз організованої злочинності та різних видів державної влади. Так, сьогодні відбувається взаємопроникнення урядовців і злочинних організацій, останніми встановлюються симбіотичні зв'язки або вступають в змову. У цих умовах роль уряду практично зводиться до приховування злочинної діяльності, причому в той же час воно стає заручником злочинної організації. Зрозуміло, що таке становище більш відчутне у організованій злочинності економічної спрямованості, однак саме загально кримінальна організована злочинність найчастіше впливає на пересічних громадян. Тобто з однієї сторони можливо проводити якісну протидію вказаним видам злочинності, оскільки означене не суперечить інтересам злочинності корумпованих політиків та можновладців, однак з іншої сторони активна боротьба із нею потягне перерозподіл сфер впливу, появи бажання збагачення окремими особами у сфері економіки:

- легалізація організованої злочинності в сфері засобів масової інформації, перекручування реальних фактів та стану протидії організований злочинності, зокрема загально кримінальної спрямованості;

- економічна глобалізація та покращення комунікаційних технологій, що призводить до появи майже щоденно нових способів вчинення злочинів. Так, масове використання мережі Інтернет призвело до появи більше ніж 1000 способів вчинення злочинів за допомогою нього, при чому 67 % з них вчиняються організованою злочинністю загальнокримінальної спрямованості, а використання технологій «мобільної телефонії» несе за собою можливість підтримання зв'язку між членами таких організацій навіть у місцях позбавлення волі;

- триваючий військовий конфлікт на Сході України, який тягне за собою не тільки наявність великої кількості вогнепальної зброї, що потрапляє до незаконного обігу, а й створенням підґрунтя для вчинення мародерства, фіктивних підприємств та організацій для шахрайства або відмивання грошей під видом благодійності;

- напружена соціально-політична ситуація з Російською Федерацією, яка уповільнює час обміну інформацією, виявлення винних осіб та притягнення їх до кримінальної відповідальності. Оскільки як вказується в Доповіді Конгресу США більшість організованої злочинності, що утворилась на території СНГ підпорядковується російським організованим групам та організаціям [11].

Висновки. Враховуючи вказане можна дійти висновку, що досягнути ефективного результату в процесі протидії організованим злочинності можливо лише за умови подолання вказаних проблемних аспектів. Однак, як свідчить міжнародний досвід, при наявності рішучості держави, розумної кримінальної політики з безумовним дотриманням принципу рівності громадян перед кримінальним законом незалежно від посадового, майнового стану та інших обставин, протидія організованим злочинності, в тому числі загальнокримінальної спрямованості, може бути досить ефективною.

Список використаних джерел

1. Бова А.А. Соціологія організованої злочинності: окреслення предметної галузі. Український соціум. 2003. № 1 (2). С. 16–23.
2. Гуров А.И. Професиональная преступность. Прошлое и современность. URL: <http://www.twirpx.com/file/542654/>
3. Карпец И. И. Международная преступность. М: Наука, 1988. 112 с.
4. Корнієнко М. В. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії. Київ: Фонд Юрнауки, 2004. 330 с.
5. Кудрявцев, В.Н., Эминова, В.Е. Истоки и развитие организованной преступности в России. М.: НОРМА, 2002. 171 с.
6. Мельничук Т.В. Організовані форми злочинної діяльності у зовнішньоекономічній сфері: кримінологічне дослідження: автореферат дис.... канд. юрид. наук : 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Одеса, 2009. 20 с.
7. Русская Правда. URL: http://www.krugosvet.ru/enc/istoriya/RUSSKAYA_PRAVDA.html
8. Сфери активності організованої злочинності в Україні на межі тисячоліть. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.39/part_2/14.pdf
9. У 2017 році поліція розкрила 1953 злочини, вчинені ОЗГ. URL: http://mvs.gov.ua/ua/news/11665_U_2017_roci_policiya_rozkrila_1953_zlochiny_vchineni_OZG_INFO_GRAFIKA_VIDEO.htm
10. Organized Crime in the United States: Trends and Issues for Congress. URL: <https://fas.org/sgp/crs/misc/R40525.pdf>
11. Organised crime groups. URL: <http://www.nationalcrimeagency.gov.uk/crime-threats/organised-crime-groups>
12. The National Strategy for fight against organized crime. URL: http://www.apml.gov.rs/REPOSITORY/513_organized-crime-strategy-20032012.doc

References

1. Bova A.A. Sotsiologiya orhanizovanoyi zlochynnosti: okreslennya predmetnoyi haluzi. Ukrayins'kyy sotsium. 2003. № 1 (2). С. 16–23.
2. Hurov A.Y. Professyonal'naya prestupnost'. Proshloe y sovremennost'. URL: <http://www.twirpx.com/file/542654/>
3. Karpets Y. Y. Mezhdunarodnaya prestupnost'. M: Nauka, 1988. 112 s.
4. Korniyenko M. V. Orhanizovana zlochynnist' v Ukrayini: suchasnyy stan, kryminologichna kharakterystyka, zakhody protydyi. Kyiv: Fond Yurnauky, 2004. 330 s.

5. Kudryavtsev, V.N., Émynova, V.E. Ystoky y razvytye orhanyzovannoy prestupnosti v Rossyy. M.:NORMA, 2002. 171 s.

6. Melnychuk T.V. Orhanizovani formy zlochynnoyi diyal'nosti u zovnishn'oekonomichniy sferi: kryminolohichne dosli- dzhennya : avtoreferat dys.... kand. yuryd. nauk : 12.00.08 – kryriminal'ne pravo ta kryminolohiya; kryriminal'no-vykonavche pravo. Odesa, 2009. 20 s.

7. Russkaya Pravda. URL: http://www.krugosvet.ru/enc/istoriya/RUSSKAYA_PRAVDA.html

8. Sfery aktyvnosti orhanizovanoi zlochynnosti v Ukraini na mezhi tysyacholit. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.39/part_2/14.pdf

9. U 2017 rotsi politsiya rozkryla 1953 zlochyny, vchyneni OZ·H. URL: http://mvs.gov.ua/ua/news/11665_U_2017_roci_policiya_rozkrila_1953_zlochyni_vchyneni_OZG_INFO_GRAFIKA_VIDEO.htm

10. Organised crime groups. URL: <http://www.nationalcrimeagency.gov.uk/crime-threats/organised-crime-groups>

11. Organized Crime in the United States: Trends and Issues for Congress. URL: <https://fas.org/sgp/crs/misc/R40525.pdf>

12. The National Strategy for fight against organized crime. URL: http://www.apml.gov.rs/REPOSITORY/513_organized-crime-strategy-20032012.doc

Надійшла до редакції 15 грудня 2018 р.

УДК 343.71

НАУКОВА РОЗРОБЛЕНІСТЬ ПРОБЛЕМИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ШАХРАЙСТВУ, ЩО ВЧИНЯЄТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

Капустник Наталія Геннадіївна,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ,

проспект Л. Ландау 27, м. Харків, Україна

e-mail: nzhdanova84@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4030-4597>

Мета. Метою статті є визначення стану розробок оперативно-розшукової протидії шахрайства, що вчиняється організованими групами. **Методика.** Методика включає детальний комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу із піднятої проблематики на основі якого робляться обґрунтовані світоглядні висновки та рекомендації щодо розкриття сутності досліджуваних понять. **Результати.** Проведений аналіз досліджень вчених-юристів присвячених проблематиці протидії шахрайствам різного роду, дозволяє стверджувати, що існує необхідність комплексного дослідження проблематики оперативно-розшукової протидії шахрайству, що вчиняється організованою злочинністю. **Наукова новизна.** Вперше визначено питання, які потребують наукових розробок, враховуючи проблеми практичної діяльності підрозділів Національної поліції під час протидії шахрайствам, що вчиняються організованими групами. **Практична значимість.** Аналізуючи наведене та співвідносячи із результатами аналізу емпіричного матеріалу визначено питання, які потребують подальших наукових розробок такі питання.

Ключові слова: наукова розробленість, оперативно-розшукова протидія, шахрайство, організована злочинність.

N. H. Kapustnyk

postgraduate of Kharkiv National University of Internal Affairs, L. Landau ave., 27, Kharkiv, Ukraine

e-mail: nzhdanova84@gmail.com

SCIENTIFIC DEVELOPMENT OF THE PROBLEM OF OPERATIONAL AND SUSTAINABLE COUNTERACTION IN THE CRIMINAL ORGANIZED MINE

Goal. The purpose of the article is to determine the state of development of operational and investigative counteraction to fraud committed by organized groups. **Method.** The methodology includes a detailed comprehensive analysis and synthesis of available scientific and theoretical material on the raised issues, on the basis of which grounded worldview conclusions and recommendations on the disclosure of the essence of the concepts under study are made. **Results** The analysis of researches of lawyers devoted to problems of counteraction to fraud of various kinds, allows to assert that there is a necessity of the complex research of problems of operative-search counteraction to the fraud committed by the organized crime. **Scientific novelty.** For the first time, identified issues requiring scientific development, taking into account the problems of practical activities of the units of the National Police in counteracting organized crime by fraudulent groups. **Practical significance.** Analyzing the above and correlating with the results of the analysis of the empirical material, the issues that need further scientific developments are identified.

Key words: scientific development, operational-search counteraction, fraud, organized crime.

Постановка проблеми. Історія розвитку державності свідчить, що окреслений процес завжди відбувався споріднено із проблемами врегулювання державною політикою недопущення порушення права на власність особи. Зокрема, сучасне законодавство проголошує, що: кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом; ніхто не може бути протиправне позбавлений права власності; право приватної власності є непорушним та охороняється законом. Однак не можна сказати, що охорона даної сфери суспільних відносин знаходиться на належному рівні та тому останніми роками,

насамперед завдяки зусиллям певного кола політиків, юристів, інших наших співвітчизників питання захисту прав людини в Україні набуло загальносуспільного масштабу і політичного значення [1]. Особливого місця серед незаконних заволодінь власністю займають діяння, вчинені шляхом обману або зловживання довірою (шахрайство), які сьогодні притаманні всім сферам соціального життя нашої держави. Водночас, вказаний вид злочинності характеризується тим, що постійно модернізується і оновлюється по способам і характером злочинних дій. Зокрема, згідно статистики Державної судової адміністрації України в 2014 році судами першої інстанції було засуджено 3764 людини за шахрайство, а кожного наступного року на 15-20 % більше [4]. Зрозуміло, що реальна кількість випадків вчинення цього злочину, яке включає нерозкриті кримінальні правопорушення і випадки, коли жертва навіть не зверталася до поліції, в десятки разів більше. Винахідливість злочинців не знає кордонів і нові способи позбавити людину його грошей або майна виникають постійно. Шахраї діють на вулиці, в Інтернеті, по телефону і навіть приходять додому до жертви. Незважаючи на те, що законодавець намагається реагувати на нові явища і вживати заходів, спрямовані на боротьбу з подібними діяннями, але на сьогоднішній день актуальність протидії справжньому діянню аніскільки не зменшилася, а навпаки, тільки збільшилось. В результаті вчинення шахрайств збиток зазнають не тільки приватні особи, але в цілому економіка нашої держави. Водночас, сьогодні немає єдиної позиції щодо різних аспектів оперативно-розшукової протидії шахрайствам, що вчиняються організованими злочинними групами. Враховуючи вказане існує доцільність розгляду питання наукової розробки окресленого питання та визначення проблемних аспектів що потребують подальших наукових розробок.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Взагалі питання визначення оперативно-розшукової характеристики злочинів на протязі багатьох років перебуває в полі зору науковців. В той же час, питання щодо виокремлення оперативно-розшукової характеристики шахрайства також було досліджено в роботах Г.М. Анісімова, Ю.М. Антоняна, В.В. Вандишева, В.Я. Гайдая, С.М. Гусарова, С.В. Головкина, В. О. Глушкова, О.М. Джузи, А.П. Закалюка, В. П. Ємельянова, М.В. Кари, П.М. Коваленка, О.М. Литвинова, П.С. Матишевського, Г.О. Мендельсона, В.Р. Мойсика, Б.С. Никифорова, Т.А. Пазинич, М.І. Панова, А.О. Пинаєва, Я.В. Стрелюка, В. Б. Харченко, І.Я. Фойницького та інші. Однак, не зменшуючи значний вклад поємових вчених в розвиток юридичної науки та процесу протидії злочинності, особливості оперативно-розшукової протидії шахрайства, що вчиняється організованими групами на сьогодні залишилось не достатньо дослідженим.

Постановка завдання. Метою статті є визначення стану розробок оперативно-розшукової протидії шахрайства, що вчиняється організованими групами

Виклад основного матеріалу дослідження. В теорії оперативно-розшукової діяльності існують декілька підходів до визначення стану наукової розробки проблематики. Однак, на нашу думку, найбільш доцільним є розгляд в залежності від ступеню дослідження предмета основного питання.

Так, наприклад, обрана нами проблематика досліджувалась в контексті:

- 1) вивчення питання пов'язаних із протидії шахрайства взагалі;
- 2) вивченню питань пов'язаних їх протидією організованих злочинності.

Враховуючи вказане розглянемо наукові праці представників кожної із перелічених умовних груп, визначимо основні доробки та сучасні проблемні питання, що залишились поза увагою фахівців-юристів.

Наприклад, питання протидії шахрайству були предметом таких робіт як Є.В. Бондаренка («Запобігання шахрайству у сфері страхування оперативними підрозділами»), О.І. Кривенка («Оперативно-розшукова протидія шахрайствам через мережу Інтернет»), Х.М. Михайлова («Основи виявлення та розслідування шахрайства, учиненого групою осіб у сфері інвестування будівництва»), А.А. Сандрачука («Основи виявлення та розслідування шахрайства з об'єктами нерухомості, що перебувають у приватній власності»), Я.В. Стрелюка («Оперативно-розшукова протидія шахрайствам підрозділами карного розшуку ОВС України»), М.В. Яцкова («Виявлення та розслідування шахрайств із використанням «фінансових пірамід»), В.В. Яцковина («Подолання

протидії розслідуванню шахрайств») та ін. Однак, аналізуючи положення вказаних наукових праць можна дійти висновку, що для нашої проблематики становлять інтерес виключно:

1) кандидатська дисертація О.І. Кривенка («Оперативно-розшукова протидія шахрайствам через мережу Інтернет»), до здобутків якої слід віднести визначення те, що автором визначені організаційно-тактичні особливості протидії шахрайствам через мережу Інтернет та охарактеризовано оперативно-розшукову характеристика вказаних злочинів, перспективні шляхи вдосконалення законодавства з окресленого питання [1, с. 3];

2) кандидатська дисертація Я.В. Стрелюка («Оперативно-розшукова протидія шахрайствам підрозділами карного розшуку ОВС України»), до здобутків якої слід віднести наступне: сформульовано авторське визначення поняття «інформаційно-аналітичне забезпечення оперативно-розшукової протидії підрозділами карного розшуку шахрайствам», під яким запропоновано розуміти діяльність, направлену на безперервний збір, узагальнення, аналіз, оцінку та систематизацію інформації, що може бути використана з метою виявлення, попередження та оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування кримінального провадження даного виду злочинів; охарактеризовано тактичні особливості здійснення оперативно-розшукових заходів підрозділами карного розшуку ОВС України під час протидії шахрайствам, які полягають у наступному: 1) переважне отримання первинної оперативно-розшукової інформації за допомогою оперативно-технічних та агентурно-оперативних заходів; 2) проведення оперативної установки за місцем його роботи чи проживання об'єкта контролю перед проведенням оперативно-технічних заходів; 3) проведення оперативних комбінацій з метою підтвердження легенди та створення сприятливих умов для проведення оперативно-розшукових заходів; досліджено особливості тактики проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій підрозділами карного розшуку ОВС України під час досудового розслідування шахрайства, серед яких виділено такі: а) отримання оперативним шляхом повних характеризуючих даних осіб, щодо яких проводяться слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії; б) створення належних умов, для підготовки та безпосереднього проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; в) забезпечення належного рівня конспірації та недопущення фактів розголошення даних щодо форм, засобів, заходів та сил, які застосовуються під час здійснення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; 4) використання під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, окрім оперативно-розшукових можливостей, криміналістичних прийомів та техніки [4, с.4].

Вказане пов'язано з тим, що саме вказані наукові праці були проведені в сфері оперативно-розшукової діяльності, та хоча саме протидія шахрайства, що вчиняються організованими групами не була предметом дослідження, однак доволі детально були досліджені організаційно-тактичні аспекти оперативно-розшукової протидії.

В той же час в теорії оперативно-розшукової діяльності, окремої уваги було приділено питанням протидії організованій злочинності в роботах різних ступенів наукової розробки.

Зокрема вітчизняними вченими проблематика протидії окресленому виду злочинності найшла своє відображення в докторських дисертаціях: на рівні докторських дисертацій, зокрема в дослідженнях:

- В.Л. Грохольського на тему: «Управління діяльністю спеціальних підрозділів МВС України по боротьбі з організованою злочинністю»;

- М.В. Корнієнка на тему: «Сучасні правові та організаційні засади протидії спеціалізованих підрозділів ОВС організованій злочинності»;

- В.В. Топчія на тему: «Теоретичні та практичні засади взаємодії органів досудового розслідування з оперативними підрозділами в розкритті та розслідуванні злочинів»;

- В.Ф. Ущатовського «Протидія організованій злочинності: теоретичні та соціально-правові проблеми».

Однак проблематика протидії шахрайствам, що вчиняються організованими групами на жаль не була основним предметом їх досліджень, а досліджувались лише окремі такої діяльності в контексті вивчення основного питання. Аналогічного висновку слід дійти аналізуючи наукові праці на рівні кандидатських дисертацій в дослідженнях (кандидатські дисертації Ю.В. Абакумової

на тему: «Кримінальна відповідальність особи за вчинення злочину при виконанні спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації»; А.А.Вознюка на тему: «Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих груп та злочинних організацій»; В.Д. Гвоздецького на тему: «Організована злочинність як об'єкт соціально-філософського аналізу»; М.К.Гнетнева на тему: «Кримінальна відповідальність за сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності»; В.Ю. Журавльова на тему: «Інформаційне забезпечення оперативно-розшукової діяльності спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю»; А.Ф. Іскендерова на тему: «Організаційно-тактичні основи використання засобів масової інформації при виявленні та розслідуванні організованої злочинної діяльності»; В.Т. Контемирова на тему: «Криминалистическая характеристика групп в сфере организованной преступности»; А.В.Коваленка на тему: «Правові та організаційно-тактичні основи застосування оперативно-технічних засобів підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю»; Б.В.Лизогуба на тему: «Організовані злочинні угруповання: класифікація та заходи протидії»; В.І. Литвиненка на тему: «Правові та організаційно-тактичні основи боротьби з організованою злочинністю»; В.В.Ноніка на тему: «Організаційно-тактичні засади протидії організований злочинній діяльності на регіональному рівні» О.О. Толкаченка на тему: «Тактика виявлення організаторів злочинних груп»; В.А.Ситника на тему: «Організаційно-тактичні засади підготовки та проведення спеціальних операцій органами внутрішніх справ у боротьбі з організованою злочинністю»; Б.В. Щура на тему: «Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами» та ін.), які хоча й були проведені в різних галузях юридичної науки, однак досліджуване нами питання вивчають лише фрагментарно в контексті вивчення таких аспектів як:

- 1) організаційно-правові засади протидії організований злочинності;
- 2) тактичні особливості виявлення та попередження злочинів, що вчиняються організованою злочинністю;
- 3) тактика отримання первинної оперативно-розшукової інформації про злочини, що вчиняються організованою злочинністю;
- 4) інформаційно-аналітичне забезпечення процесу протидії організований злочинності;
- 5) використання негласних позаштатних працівників в процесі протидії організований злочинності та багато інших.

Проаналізовану сучасну фахову літературу. Вперше визначено питання, які потребують наукових розробок, враховуючи проблеми практичної діяльності підрозділів Національної поліції під час протидії шахрайства, що вчиняються організованими групами

Отже, аналізуючи наведене та співвідносячи із результатами аналізу емпіричного матеріалу можна дійти висновку, що сьогодні потребують подальших наукових розробок такі питання:

- перспективні напрямки правового регулювання оперативно-розшукової протидії шахрайству, що вчиняється організованою злочинністю;
- шляхи оптимізації організації забезпечення оперативно-розшукової протидії шахрайству, що вчиняється організованою злочинністю;
- особливості тактики оперативно-розшукової протидії шахрайству, що вчиняється організованою злочинністю;
- тактичні особливості залучення негласних позаштатних працівників оперативно-розшукової протидії шахрайству, що вчиняється організованою злочинністю.

Висновки. Проведений аналіз досліджень вчених-юристів присвячених проблематиці протидії шахрайства різного роду, дозволяє стверджувати, що існує необхідність комплексного дослідження проблематики оперативно-розшукової протидії шахрайству, що вчиняється організованою злочинністю.

Список використаних джерел

1. Кривенка О.І. «Оперативно-розшукова протидія шахрайствам через мережу Інтернет» : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес, криміналістика, судово-медична експертиза, оперативно-розшукова діяльність». Х., 2018. 20 с.
2. Конституція України: Офіційний текст. Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина. URL : http://www.uapravo.com/hro/text.php?lan=ukr&id=5346&id_book=5291&id_parent=5349 (дата звернення: 06.12.2018)
3. Мошенничество в Законодательстве Украины. URL : <http://www.pozov.com.ua/posts/moshennichestvo.html> (дата звернення: 06.12.2018).
4. Стрелюка Я.В. «Оперативно-розшукова протидія шахрайствам підрозділами карного розшуку ОВС України» : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес, криміналістика, судово-медична експертиза, оперативно-розшукова діяльність». Х., 2015. 20 с.

References

1. Kryvenka O.I. «Operatyvno-rozshukova protydiya shakhraystvam cherez merezhu Internet» : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.09 «Kryminal'nyy protses, kryminalistyka, sudovo-medychna ekspertyza, operatyvno-rozshukova diyal'nist'». KH., 2018. 20 s.
2. Konstytutsiya Ukrayiny: Ofitsiynyy tekst. Komentar zakonodavstva Ukrayiny pro prava ta svobody lyudyny i hromadyanyna. URL : http://www.uapravo.com/hro/text.php?lan=ukr&id=5346&id_book=5291&id_parent=5349 (data zvernennya: 06.12.2018)
3. Moshennychestvo v Zakonodatel'stve Ukrainy. URL : <http://www.pozov.com.ua/posts/moshennichestvo.html> (data zvernennya: 06.12.2018).
4. Strelyuka YA.V. «Operatyvno-rozshukova protydiya shakhraystvam pidrozdilamy karnoho rozshuku OVS Ukrayiny» : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.09 «Kryminal'nyy protses, kryminalistyka, sudovo-medychna ekspertyza, operatyvno-rozshukova diyal'nist'». KH., 2015. 20 s.

Надійшла до редакції 10 грудня 2018 р.

УДК 343.71

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННИХ ЗАВОЛОДІНЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ІЗ ПРОНИКНЕННЯМ У ПРИМІЩЕННЯ ЧИ ІНШЕ СХОВИЩЕ

Клочко Олександр Анатолійович,

ад'юнкт Харківського національного університету внутрішніх справ,

проспект Л. Ландау 27, м. Харків, 61080, Україна

e-mail: klochko237@ukr.net

ORCID 0000-0002-0629-1895

Мета. Метою дослідження є визначення всіх ознак, що складають оперативно-розшукову характеристику незаконних заволодінь транспортними засобами, що вчиняються із проникненням у приміщення чи інше сховище, їх систематизація та узагальнення. **Методика.** Методика включає детальний комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу із піднятої проблематики на основі якого робляться обґрунтовані світоглядні висновки та рекомендації щодо розкриття сутності досліджуваних понять. **Результати.** На основі систематизованого матеріалу та аналізуючи архівні оперативно-розшукові справи, кримінальні провадження визначаються характерні риси особи злочинця, механізму підготовки та вчинення, обставин та обстановки незаконних заволодінь транспортними засобами, що вчиняються із проникненням у приміщення чи інше сховище. **Наукова новизна.** Проведене дослідження визначило характерні ознаки незаконних заволодінь транспортними засобами, що вчиняються із проникненням у приміщення чи інше сховище, що в сукупності складають оперативно-розшукову характеристику. **Практична значимість.** Результати дослідження будуть сприяти кращому розумінню оперативних працівників Національної поліції України знання яких ознак незаконних заволодінь транспортними засобами, що вчиняються із проникненням у приміщення чи інше сховище надасть змогу їм встановити інформацію, що становить інтерес для оперативно-розшукової справи чи кримінального провадження.

Ключові слова: незаконне заволодіння транспортними засобами, що вчиняються із проникненням у приміщення чи інше сховище, оперативно-розшукова характеристика, підрозділи кримінальної поліції

A. A. Klochko

associate professor of Kharkiv National University of Internal Affairs, L. Landau avenue, 27, Kharkiv, 61080, Ukraine, e-mail. klochko237@ukr.net

OPERATIVE AND BROADCASTING CHARACTERISTICS OF INDEPENDENT CAPACITY BY VEHICLES WHICH ARE EXPECTED FROM PLACING IN AN APPLICATION OR OTHERWISE

Goal. The purpose of the study is to identify all the features that constitute operational-search characteristics of illegal possession of vehicles, committed with penetration into the premises or other storage, their systematization and synthesis. **Method.** The methodology includes a detailed comprehensive analysis and synthesis of available scientific and theoretical material on the raised issues, on the basis of which grounded worldview conclusions and recommendations on disclosure of the essence of the studied concepts are made. **Results** On the basis of systematized material and analyzing archival operative and prosecution cases, criminal proceedings determine the characteristics of the person of the offender, the mechanism of preparation and execution, circumstances and circumstances of illegal possession of vehicles committed with penetration into the premises or other repository. **Scientific novelty.** The conducted research has identified the characteristic signs of illegal possession of vehicles committed with penetration into a room or other storage, which together constitute an operational search feature. **Practical significance.** The results of the study will contribute to a better understanding of the operational staff of the National Police of Ukraine, whose knowledge of any signs of illegal possession of vehicles committed with penetration into the premises or other storage facility will enable them to establish information of interest to the operational investigation or criminal proceedings.

Key words: illegal possession of vehicles committed with penetration into the premises or other storage facility, operative-search characteristics, units of the criminal police

Постановка проблеми. Однією з головних завдань оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави [3], зокрема стосовно незаконних заволодінь транспортними засобами, що вчиняються із проникненням у приміщення чи інше сховище. Водночас, можна відзначити, що для досягнення вказано мети існує необхідність отримання, аналізу, узагальнення, синтезу та уніфікації відповідними суб'єктами великої кількості встановлених характеристик ознак, які в теорії оперативно-розшукової діяльності прийнято називати оперативно-розшуковою характеристикою злочинів. Разом з цим, слід також зазначити, що кожна наука повинна вивчати злочинність і пов'язані з нею явища з позицій «власних інтересів», а не шляхом дублювання. В цьому відношенні не є винятком і теорія оперативно-розшукової діяльності, яка зі своїх позицій узагальнює виключно пошукові ознаки злочинів [2]. Враховуючи вказане, вважаємо доцільним визначити оперативно-розшукову характеристику незаконних заволодінь транспортними засобами, що вчиняються із проникненням у приміщення чи інше сховище.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання протидії незаконним заволодінням чужим майном завжди в полі зору науковців. Водночас, проблематика вчинення таких злочинних посягань на автотранспорт, зокрема, що вчиняються із проникненням у приміщення чи інше сховище також знаходить своє відображення в науковій площині. Так, що за останні роки досліджуваній тематиці було приділено увагу не тільки на рівні фрагментарних досліджень, а й в контексті кандидатських дисертацій та монографій в різних сферах юридичної науки (наприклад, кандидатські дисертації О. М. Брисковської на тему: «Розкриття підрозділами карного розшуку злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням автотранспортними засобами», В.О. Гапчича на тему: «Протидія незаконним заволодінням транспортними засобами можливостями оперативно-розшукової діяльності», Є. В. Скрипи на тему «Кримінально-процесуальне доказування злочинів, пов'язаних із незаконною легалізацією автотранспорту» (2010), О.Л. Христова на тему: «Організація і тактика попередження та розкриття незаконних заволодінь транспортними засобами, поєднаних із насильством» та ін.). Беззаперечно вказаними науковцями було вивчено велику кількість різнопланових питань пов'язаних із протидією незаконним заволодінням транспортним засобам. Однак, віддаючи належне існуючим науковим працям, слід відзначити, що безпосередньо проблематика оперативно-розшукової протидії незаконних заволодінь транспортними засобами, що вчиняються із проникненням у приміщення чи інше сховище не знайшла свого відображення, та як наслідок оперативно-розшукова характеристика окресленого злочинного діяння не досліджувалась.

Постановка завдання. Метою статті є визначення всіх ознак, що складають оперативно-розшукову характеристику незаконних заволодінь транспортними засобами, що вчиняються із проникненням у приміщення чи інше сховище, їх систематизація та узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи наукові праці фахівців у сфері оперативно-розшукової діяльності, можна дійти висновку, що у будь-якій, що присвячена проблематиці протидії конкретному виду злочинності, завжди центральне місце посідає дослідження його ознак та узагальнення в контексті вивчення «оперативно-розшукової характеристики злочину». Однак, однозначного підходу серед вчених щодо визначення безпосередньо вказаного поняття, його складових чи елементів не має. На думку, М.В. Конрадтєєва окреслене пов'язано з тим, що оперативно-розшукова характеристика злочинів є одним з понять, що становлять категорійний апарат молодшої науки - теорії оперативно-розшукової діяльності. Даний вид характеристики злочинів з'явився зовсім недавно, тому існують різні точки зору щодо її визначення, сутності і змістовних елементів. Водночас, вказаний вчений визначає, що пропонувані різними авторами структурні елементи оперативно-розшукової характеристики злочинів, по суті, є складовими частинами криміналістичної характеристики, а деякі - частинами характеристик злочинів, що розробляються кримінальним правом і кримінології. Саме тому деякі вчені заперечують необхідність введення в науковий обіг поняття «оперативно-

розшукова характеристика», оскільки вважають, що в неї входять елементи, запозичені з інших характеристик [4].

Зокрема, слід відзначити, що наприклад, на думку В.Д. Пчолкіна сутність оперативно-розшукової характеристики злочинів можна представити як сукупність кримінально-правових, криміналістичних, кримінологічних, психологічних та інших упорядкованих і взаємозалежних між собою ознак, що мають розвідувально-пошуковий характер і розглядаються з позицій ефективності застосування оперативно-розшукових сил, засобів і методів щодо виявлення, попередження, розкриття і розслідування злочинів [9, с. 9].

В той же час, А.М. Абрамов в зміст оперативно-розшукових характеристики шахрайства включає такі основні елементи:

1) кримінально-правові, зокрема недоліки судочинства у справах про злочини, винесення необґрунтовано м'яких вироків;

2) кримінологічні, в тому числі не мають істотного значення з точки зору голосних форм боротьби з відповідними видами злочинів: рівень загального і спеціального рецидиву; стійкість окремих криміногенних груп і професіоналізація злочинців, прояв останніми агресивності при скоєнні злочинів, підвищена ступінь віктимності в поведінці потерпілих і т.д. На його думку, ці ознаки в значній мірі обумовлюють специфіку всієї оперативної роботи;

3) криміналістичні, що включають в себе: використання злочинцями різних прийомів і хитрощів при підготовці, здійсненні і прихованні протиправних діянь, їх різновиди, структура, динаміка і т.д.;

4) морально-психологічні, тобто особливості особистості злочинців і потерпілих, обізнаність правопорушників про прийоми та методи оперативної роботи органів внутрішніх справ, характерні ознаки поведінки в умовах СІЗО тощо;

5) спеціальні, а саме: особливості використання негласних співробітників; обставини, що полегшують і ускладнюють в різних ситуаціях процес оперативної розробки; особи, які перебувають на оперативному обліку в органі внутрішніх справ з числа раніше судимих, від яких можна очікувати вчинення злочинів [1, с. 158-180].

Аналізуючи наведені думки вчених можна дійти помилкової думки щодо того, що оперативно-розшукова характеристика це лише сукупність інших характеристик. Однак, вказане є не вірним, оскільки, доцільно як відзначає Д.В. Ларічев і кримінальне право, і кримінологія, і криміналістика, і теорія оперативно-розшукової діяльності вивчають одні й ті ж явища, а саме: злочини і осіб, які їх вчинили, проте з урахуванням того, що кожна наука вивчає ці явища з позицій власних інтересів, під різними кутами зору в залежності від спрямованості кожної з них [7, с. 14]. Враховуючи вказане, на нашу думку, більш вірно казати про те, що оперативно-розшукова характеристика поєднує в собі всі характеризуючі ознаки злочину, без яких знання яких не можливо отримувати первинну оперативно-розшукову інформацію, використовувати комплексно та ефективно можливості оперативно-розшукової діяльності.

Отже, враховуючи вказане зробимо спробу визначити оперативно-розшукову характеристику незаконних заволодінь транспортними засобами, що вчиняються із проникненням у приміщення чи інше сховище.

З точки зору визначення кримінально-правових ознак досліджуваного виду злочину слід відмітити, що під незаконним заволодінням транспортним засобом у цій статті слід розуміти вчинене умисно, з будь-якою метою протиправне вилучення будь-яким способом транспортного засобу у власника чи користувача всупереч їх волі. Основним безпосереднім об'єктом злочину є контрольоване використання транспортних засобів, перелічених у примітці до ст. 286, ці транспортні засоби виступають предметом цього злочину, а додатковим обов'язковим або факультативним об'єктом - залежно від конкретного способу вчинення цього злочину - можуть виступати життя і здоров'я особи, власність, інші блага. Об'єктивна сторона злочину полягає у незаконному заволодінні транспортним засобом. Систематичний аналіз норм Особливої частини КК дає змогу виділити такі ознаки діяння при вчиненні цього злочину; 1) воно полягає лише в активній поведінці - дії; 2) дія проявляється в отриманні можливості керувати таким транспортним засобом; 3) поведінка винного є незаконною, він не має ані дійсного, ані уявного права на

транспортний засіб, заволодіння яким здійснює; 4) заволодіння транспортним засобом здійснюється без чітко вираженого і дійсного волевиявлення власника або заволодіння користувача транспортного засобу. При цьому воля потерпілого або ігнорується (при таємному заволодінні), або подавляється (при застосуванні насильства або погрози його застосування), або ж фальсифікується (при заволодінні шляхом обману). Суб'єктом злочину ж є особа, яка не має права на користування транспортним засобом, щодо якого здійснюється незаконне заволодіння, а суб'єктивна сторона злочину характеризується умислом [5].

Водночас, слід зазначити, що ані в Кримінальному кодексі України, ані в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 14 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» не визначено, що які дії вважаються проникненням, що відноситься до приміщення або сховища [6; 8].

З точки зору кримінологічної та криміналістичної характеристик для визначення оперативно-розшукової характеристик становлять інтерес відомості щодо типовіших ознак про: особу злочинця, способу незаконного заволодіння, механізму підготовки та вчинення злочину, предмету злочину, обставин та обстановки вчинення злочину.

Наприклад, М.О. Черниш визначає, що сьогодні в Україні найрозповсюдженішими способами незаконного заволодіння автомобілями є:

1) незаконне заволодіння автомобілем за допомогою пристрою «кодграбер». Зокрема, полягає в перехопленні радіосигналу при постановці автомобіля на сигналізацію, зчитування та відтворення його;

2) незаконне заволодіння автомобілем шляхом «обходу» системи безключового доступу, тобто в ретрансляванні сигналу від картки-ключа, що знаходиться у водія, який вийшов з-за керма за допомогою спеціальних пристроїв (вудочка, тощо);

3) незаконне заволодіння автомобілем шляхом зламу електронних систем автомобіля. Здійснюється шляхом використання пристроїв, що зчитують рп-коди іммобілайзерів і програмують його на вхід відповідних сигналів охоронної системи;

4) незаконне заволодіння автомобілем шляхом використання допомоги дилера, автосервісу або інших організацій, що надають різноманітні послуги в сфері обслуговування автомобіля. Відбувається шляхом попереднього зчитування існуючих ключів або перезапису нових ключів доступу до охоронної системи автомобіля з метою викрадення через певний проміжок часу та шляхом відтворення відповідних сигналів;

5) незаконне заволодіння автомобілем шляхом дратування певними діями або звуками власника автомобіля. Зокрема полягає в будь-якій діяльності, що здатна призвести до залишення власником автомобіля без увімкнення охорони;

6) незаконне заволодіння автомобілем шляхом «евакуації» спецтранспортом. Полягає у використанні спеціального транспорту для погрози та транспортування викраденого автомобіля до місця зберігання;

7) незаконне заволодіння автомобілем шляхом використання погрози застосування фізичного насильства, вогнепальної чи холодної зброї, або їх застосування;

8) незаконне заволодіння автомобілем шляхом використання неуважності або безпечності водія. Цей спосіб полягає у відверненні уваги водія, залишення ним без уваги автомобіля та шляхом потрапляння до салону, викрадення авто;

9) незаконне заволодіння автомобілем шляхом вчинення викрадення його при продажі. Здебільшого вчиняється таким чином: власника просять надати можливість випробувати автомобіль та викрадають при цьому;

10) незаконне заволодіння автомобілем шляхом пошкодження отвору замка запалювання. Найдавніший та найрозповсюдженіший спосіб викрадення автомобілів, які не обладнані автомобільними системами. Полягає в пошкодженні отвору замка запалювання іншими предметами, з метою запуску двигуна автомобіля;

11) незаконне заволодіння автомобілем шляхом заміни блоку керування авто на інший. Відбувається шляхом заміни блоку управління керуванням автомобілем на такий самий, однак попередньо підготовлений під використання «власного» ключа;

12) незаконне заволодіння автомобілем шляхом додаванням цифрового підпису іншого ключа за допомогою спеціального пристрою через діагностичний роз'єм [10].

Водночас, аналіз емпіричного матеріалу свідчить, що у випадку вчинення незаконних заволодінь транспортними засобами із проникненням у приміщення чи інше сховище типовими способами викрадення автомобіля є лише деякі із них, зокрема: викрутка замку запалювання, заміна блоку керування авто, використання «кодграберу» та дублікату брелоку без ключового доступу.

Стосовно ознак механізму підготовки до вчинення досліджуваного виду злочину слід відмітити, що до них відносяться: 1) підшукування знарядь зламу замків чи отвору електронних кодів (замків) приміщення в якому перебуває транспортний засіб; 2) підсушування співучасників; 3) підшукування приладдя для відчинення та заведення автотранспорту; 4) підшукування місце зберігання транспортного засобу, що є предметом злочину або особи, якій його збуватимуть.

Наявність такої великої кількості підготовчих дій пов'язана з тим, що окреслені злочини в більшій кількості вчиняються групою осіб (56, 4%), інколи навіть членами організованих злочинних груп (32,1 % випадків). До речі, за статевою ознакою в 94,3 % такі групи складені виключно із осіб чоловічої статі, 43, 2% з яких були раніше засуджені за вчинення аналогічних або корисливих чи корисливо-насилювальних злочинів, які не мають постійного місця праці та вчинення вказаного виду злочинів є основним видом прибутку для них. Окремо відмітимо, що до останнім часом у зв'язку із оснащенням як самих автомобілів, так і приміщень, де вони зберігаються оновленими системами безпеки до складу таких груп входять особи, що мають спеціальні знання у сфері ІТ-технологій чи комп'ютерного програмування машин та установ.

Відносно типового часу вчинення незаконних заволодінь транспортними засобами, що вчиняються із проникненням у приміщення чи інше сховище слід відмітити, що аналіз емпіричного матеріалу свідчить, що нього відноситься здебільшого нічний час доби (з 22.00 год вечора до 06.00 год ранку – 76, 8 %). До того ж слід відмітити, що вказані злочини найчастіше вчиняються у святкові та вихідні дні, а також під час літніх та зимових періодів відпусток.

Разом з цим, аналіз практики показав, що в разі викрадення автомобілів злочинці у злочинці здійснюють її збут: в іншому місті чи області (65, 8%), іншій державі (13,2%), не підконтрольних державній владі територіях (5, 4%); випадковим особам (45,3 %), професійним скуповувальникам викраденого майна (27, 5%), раніше підібраним замовникам (15, 3 %).

Окремо слід відмітити, що предметами незаконних заволодінь транспортними засобами, що вчиняються із проникненням у приміщення чи інше сховище в 78, 9 % є завчасно підшукані дорого вартісні автомобілі, з метою вимагання в подальшому у власника викупу за його повернення (67, 8 % випадків).

Проведене дослідження визначило характерні ознаки незаконних заволодінь транспортними засобами, що вчиняються із проникненням у приміщення чи інше сховище, що в сукупності складають оперативно-розшукову характеристику.

Результати дослідження будуть сприяти кращому розумінню оперативних працівників Національної поліції України знання яких ознак незаконних заволодінь транспортними засобами, що вчиняються із проникненням у приміщення чи інше сховище надасть змогу їм встановити інформацію, що становить інтерес для оперативно-розшукової справи чи кримінального провадження.

Висновки. Підсумовуючи наведене у даній науковій статті, доцільно зробити висновок, що оперативно-розшукова характеристика незаконних заволодінь транспортними засобами, що вчиняються із проникненням у приміщення чи інше сховище складається із сукупності різнопланових ознак (кримінально-правових, кримінологічних, криміналістичних), які в загальному вигляді надають уяву про осіб, механізм, способи, обставини та обстановку вчинення окресленого виду злочинів, становлять оперативний інтерес та надають можливість вибору оперативними працівниками найбільш ефективного способу протидії вказаному виду злочинності.

Список використаних джерел

1. Абрамов А. М. Теоретические и прикладные проблемы оперативно-розыскного обеспечения раскрытия и расследования мошенничества: дис. ... д-ра юрид. наук. М., 2002. 453 арк.
2. Борин В.Б. Понятие и определение оперативно-розыскной характеристики преступлений экономической направленности. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-opredelenie-i-znachenie-operativno-rozysknoy-harakteristiki-prestupleniy-ekonomicheskoy-napravlennosti> (дата звернення: 17.12.2018).
3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XI. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>. (дата звернення: 17.12.2018).
4. Кондратьев М.В. Оперативно-розыскная характеристика преступлений: к описанию понятия. URL : http://scjournal.ru/articles/issn_1997-292X_2012_5-1_19.pdf (дата звернення: 17.12.2018).
5. Коментар до ст. 289 Кримінального кодексу України. URL: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/286.php> (дата звернення: 17.12.2018).
6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (дата звернення: 17.12.2018).
7. Ларичев В. Д. Оперативно-розыскная характеристика экономических преступлений: понятие и содержание. *Оперативник (сшычик)*. 2009. № 1 (18). С. 11-16.
8. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті : Постанові Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 14. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05> (дата звернення: 17.12.2018).
9. Пчолкін В. Д. Поняття характеристики злочинів у теорії оперативно-розшукової діяльності. *Вісник ЛАВС МВС України ім. 10-річчя незалежності України*. 2004. Спецвипуск № 2. Ч. 1. С. 67–76.
10. Черниш М.О. Оперативно-розшукова характеристика незаконного заволодіння транспортними засобами. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2018. № 2 (82). С. 313-320.

References

1. Abramov A. M. Teoretycheskiye y prykladnye problemy operativno-rozysknoho obespechenyya raskrytyya y rassledovanyya moshennychestva: dys. ... d-ra yuryd. nauk. M., 2002. 453 ark.
2. Boryn V.B. Ponyaty y opredelenye operativno-rozysknoy kharaktrystyky prestupeny ekonomicheskoy napravlenosti. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-opredelenie-i-znachenie-operativno-rozysknoy-harakteristiki-prestupleniy-ekonomicheskoy-napravlennosti> (data zvernennya: 17.12.2018).
3. Pro operativno-rozshukovu diyal'nist' : Zakon Ukrayiny vid 18.02.1992 № 2135-XI. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>. (data zvernennya: 17.12.2018).
4. Kondrat'yev M.V. Operativno-rozysknaya kharakterystyka prestuplenyy: k opysanyyu ponyatyaa. URL : http://scjournal.ru/articles/issn_1997-292X_2012_5-1_19.pdf (data zvernennya: 17.12.2018).
5. Komentar do st. 289 Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny [Elektronnyy resurs]. URL : <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/286.php> (data zvernennya: 17.12.2018).
6. Kryminal'nyy kodeks Ukrayiny : Zakon Ukrayiny vid 05.04.2001 № 2341-III. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (data zvernennya: 17.12.2018).
7. Larychev V. D. Operativno-rozysknaya kharakterystyka ekonomicheskyykh prestuplenyy: ponyaty y soderzhanye. *Operativnyk (syshchyk)*. 2009. № 1 (18). S. 11-16.
8. Pro praktyku zastosuvannya sudamy Ukrayiny zakonodavstva u spravakh pro deyaki zlochyny proty bezpeky dorozhn'oho rukhu ta ekspluatatsiyi transportu, a takozh pro administratyvni pravoporushennya na transporti : Postanovi Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrayiny vid 23.12.2005 № 14. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05> (data zvernennya: 17.12.2018).

9. Pcholkin V. D. Ponyattya kharakterystyky zlochyniv u teorii operatyvno-rozshukovoyi diyal'nosti. *Visnyk LAVS MVS Ukrayiny im. 10-richchya nezalezhnosti Ukrayiny*. 2004. Spetsvypusk. № 2. CH. 1. S. 67–76.

10. Chernysh M.O. Operatyvno-rozshukova kharakterystyka nezakonnoho zavolodinnia transportnymy zasobamy. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav im. E. O. Didorenka*. 2018. № 2 (82). S. 313-320.

Надійшла до редакції 9 грудня 2018 р.

УДК 343.43

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИКРАДЕННЯ МАЛОЛІТНІХ ОСІБ

Криворучко Анатолій Володимирович,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

проспект Л. Ландау 27, м. Харків, 61080, Україна

e-mail: kav_mvs@i.ua

<https://orcid.org/my-orcid>

Мета Метою статті є визначення особливостей оперативно-розшукової характеристики викрадення малолітніх осіб. **Методика.** Методика включає детальний комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу із піднятої проблематики на основі якого робляться обґрунтовані світоглядні висновки та рекомендації щодо розкриття сутності досліджуваних понять. **Результати.** оперативно-розшукова характеристика викрадення малолітніх осіб включає в себе відомості стосовно типових місць вчинення злочину, ознак потерпілої особи та злочинця, мети та причин викрадення. До того ж, більшість ознак пов'язані між собою саме кінцевою метою викрадення малолітньої дитини. **Наукова новизна.** Вперше визначено оперативно-розшукової характеристики викрадення малолітніх осіб із зазначенням кримінологічних, віктимологічних та криміналістичних ознак. **Практична значимість.** Визначення автором оперативно-розшукової характеристики викрадення малолітніх осіб надасть змогу оперативним працівникам Національної поліції максимально швидко, використовуючи умовивід за аналогією, встановлювати відомості що матимуть значення для кримінального провадження та оперативно-розшукової діяльності.

Ключові слова: оперативно-розшукова характеристика, викрадення, малолітня особа, дитина, кіднепінг.

A. V. Kryvoruchko

postgraduate of Kharkiv National University of Internal Affairs, L. Landau avenue, 27, Kharkiv, 61080,

Ukraine, e-mail: kav_mvs@i.ua

OPERATIVE AND BROADCASTING CHARACTERISTIC OF CLEARING OF SMALL PERSONS

Goal. The purpose of the article is to determine the characteristics of the operational-search characteristics of the kidnapping of minors. **Method.** The methodology includes a detailed comprehensive analysis and synthesis of available scientific and theoretical material on the raised issues, on the basis of which grounded worldview conclusions and recommendations on the disclosure of the essence of the concepts under study are made. **Results** Operational search characteristics of the kidnapping of minors includes information on typical places of commission of the crime, the characteristics of the victim and the offender, the purpose and causes of the abduction. In addition, most of the signs are linked by the very ultimate goal of kidnapping a young child. **Scientific novelty.** The operational-search characteristics of the kidnapping of minors with an indication of criminological, victim and forensic features were first determined. **Practical significance.** The determination by the author of the operational-search characteristics of the kidnapping of minors will enable the operational officers of the National Police to make the information that will be relevant for criminal proceedings and operational activities as quickly as possible, using the same inference.

Key words: operative-search characteristics, kidnapping, child, kid, kidnapping.

Постановка завдання. Всі діти мають право на життя без загрози викрадення, сексуальних домагань та сексуальної експлуатації. Кожна дитина заслуговує безпечне дитинство, яке дозволить йому вирости і стати здоровим і успішним дорослим, але кожен день по всьому світу зникають діти [2], при цьому вказане жодним чином не пов'язано із «цивілізацією» країни. Вони можуть бути викрадені членами сім'ї або іншими особами, можуть втекти з дому або пропасти безвісти з невстановлених причин, і хоча в більшості випадків діти, які числяться безвісти зниклими, незабаром самостійно повертаються додому, все ж чим довше дитина відсутня, тим більш

уразливим він стає. Чим довше дитина відсутня, тим імовірніше його викрадення із різних мотивів. Зокрема сьогодні в Україні щоденно зникають від 16 до 20 дітей віком до 14 років [2]. Тобто, існує складна і багатогранна проблема - зниклі без вести і викрадені діти, але для вирішення цієї всесвітньої проблеми не робиться глобальних заходів у відповідь, оскільки відсутній узгоджена міжнародна стратегія щодо вирішення проблеми зниклих дітей. Не існує міжнародної конвенції про зниклих дітей, за винятком Гаазької Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року, яка окремо зачіпає проблему викрадення дітей батьками, які не мають прав на опікунство. незважаючи на те, що міжнародні угоди, такі як Конвенція ООН з прав дитини, дають універсальне визначення терміна дитина », не існує прийнятого у всьому світі подібного визначення терміна «зниклий дитина», як і опису процесу розслідування випадків пропажі і крадіжки дітей [4]. Враховуючи вказане особливого значення набуває визначення оперативно-розшукової характеристики викрадення малолітніх осіб

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання оперативно-розшукової протидії викраденням людей, зокрема дійте висвітлювалося в працях таких вчених як: О.І. Арсені, В.О.Біляєв, С.М. Крисін, О.С. Остріков П.І. Приймаченко, М.О.Сафронов, О.О. Подобний, М.В. Сташак, В.Т.Твердохлеб, В. Г. Телійчук, Т. М.Утмелідзе, В.В. Шендрика та ін. Водночас їх дослідження стосувалися лише окремих аспектів досліджуваної тематики та не охоплюють весь спектр проблемних питань, які існують сьогодні. Крім того, комплексного дослідження діяльності підрозділів кримінальної поліції щодо оперативно-розшукової протидії викраденням малолітніх осіб, у сучасних умовах ще не проводилось.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей оперативно-розшукової характеристики викрадення малолітніх осіб.

Виклад основного матеріалу дослідження. З історичної точки зору кіднепінг як явище, мабуть, виник в глибокій старовині і тому чи іншому вигляді існував протягом всієї історії людства, так як численні документи про захоплення і викрадення людей з метою отримання будь-якої вигоди (частіше матеріальної) у великій кількості містяться в архівах багатьох країн світу. Сучасна актуальність протидії незаконному викраденню малолітніх осіб зумовлюється тією обставиною, що він стає однією з найбільш динамічно розвиваються галузей кримінального бізнесу. Щорічно в світі з метою отримання викупу викрадають близько 10 тис. осіб, при чому з них понад 46 % це діти, що не досягли 14-річного віку. За даними британського аналітичного центру Foreign Policy Center (FPC) це приносить злочинцям чималий дохід - до 800 мільйонів доларів. Рівень плати, яку вимагають викрадачі за звільнення заручників, коливається від 50 до 1 мільйона доларів і більше. Розцінки в «прайс-листі» можуть змінюватися в залежності від соціального статусу, викраденого і району, в якому діють злочинці [7]. Водночас, практика свідчить, що в залежності від країни, де відбувається викрадення, менталітету, соціально-економічного стану змінюються й обставини викрадення малолітніх осіб. Тому особливого значення набуває визначення оперативно-розшукової характеристики викрадення малолітніх осіб.

Теорія оперативно-розшукової діяльності при визначенні оперативно-розшукової характеристики злочину відштовхується від визначення особливостей таких характеристик як: кримінально-правова, криміналістична, кримінологічна. Враховуючи вказане вважаємо доцільним також визначити особливості вказаних характеристик в контексті оперативно-розшукової характеристики викрадення малолітніх осіб.

Відповідно до чинного законодавства, викрадення людини є злочином, передбаченим диспозицією ст. 146 КК України [3]. Зокрема, незаконним позбавлення волі є у всіх випадках, коли воно здійснюється не відповідно до Конституції, законів України, а також чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Жодна людина не може бути позбавлена волі інакше, ніж відповідно до процедури, встановленої законом, зокрема у таких випадках, як: а) законне ув'язнення людини після її засудження компетентним судом; б) законний арешт або затримання людини для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, передбаченого законом; в) законний арешт або затримання людини з метою забезпечення її присутності перед компетентним державним органом на підставі обґрунтованої підозри у вчиненні злочину або якщо обґрунтовано визнається за необхідне запобігти вчиненню нею злочину чи зникненню її після

його вчинення; г) затримання неповнолітньої людини на підставі законного розпорядження з метою виховного нагляду або законне затримання неповнолітньої людини з метою забезпечення її присутності перед компетентним державним органом; д) законний арешт або затримання людини, здійснені з метою запобігання її незаконному в'їзду до країни, або людини, стосовно якої вживаються заходи з метою депортації або екстрадиції,

Позбавлення волі може полягати у триманні особи в місці, де вона взагалі не бажає або більше не бажає перебувати, або в поміщенні її в місце, яке вона не має змоги вільно залишити, хоча бажає цього. Відтак, обов'язковою ознакою складу злочину у його першій формі є місце. Ним можуть бути як приміщення (кімната, камера, погріб тощо) чи комплекси приміщень (підвал багатоповерхового будинку, лікарня), так і інші місця (дах багатоповерхового будинку, транспортний засіб) чи місцевості (скала, острів тощо).

Відповідальність за незаконне позбавлення волі виключається, коли особі, наприклад, забороняється покидати межі населеного пункту або відвідувати певні місцевості тощо.

Способами незаконною позбавлення волі можуть бути будь-які - обман, зловживання довір'ям, відібрання засобів пересування, ключів чи інших необхідних засобів тощо. Захоплення або тримання особи як заручника і торгівля людьми відображають спеціальні способи незаконного позбавлення волі і кваліфікуються за ст. ст. 147 та 149 КК України [3].

Незаконне позбавлення волі є триваючим злочином. Тому дії по утриманню потерпілого у стані позбавлення волі, до яких винний приєднався після початку злочину і до його закінчення, є співвиконавством у цьому злочині.

Викрадення людини передбачає: а) відкрите заволодіння нею (коли остання або інші, треті особи, у присутності яких здійснюється викрадення, завідомо для винного розуміють значення вчинюваних ним злочинних дій. Таке заволодіння може відбутися, скажімо, шляхом грабежу чи розбійного нападу); б) таємне заволодіння (вчинене за відсутності інших осіб щодо людини яка не розуміє значення вчинюваних з нею дій у зв'язку з малоліттям, знаходженням у безпорадному стані тощо); в) заволодіння людиною, вчинене шляхом обману чи зловживання довірою (скажімо, винна особа забирає людину із притулку для старих на підставі підроблених документів); г) заволодіння людиною в результаті вимушено-добровільної передачі її винному під погрозою насильства над її батьком, усиновителем, опікуном, піклувальником, вихователем тощо, або під погрозою насильства над особами, близькими для останніх, або розголошення відомостей, що їх ганьблять, пошкодження чи знищення їхнього майна. Такий спосіб є близьким до вимагання (ст. 189 КК України) [3].

Закінченим злочином викрадення людини є з моменту заволодіння нею і фактичного початку обмеження її волі.

Заволодіння такою, що заблукала і загубилася, дитиною чи іншою особою, не здатною розуміти значення вчинюваних щодо неї дій, в результаті її знаходження, пов'язане з наступним її утриманням, за наявності певних обставин кваліфікується за ст. 146 КК України як незаконне позбавлення волі, або за ст. 147 КК України як тримання особи як заручника; або за ст. ст. 14 і 149 КК України як готування до здійснення щодо неї незаконної угоди тощо [3].

Суб'єкт злочину загальний. Проте суб'єктом цього злочину не можуть бути особи, які відповідно до закону мають право тримати особу в місці, де вона не бажає перебувати, або поміщати її в місце, яке вона не має змоги вільно залишити, але тільки з мотивів піклування про фізичне і психічне здоров'я підопічного чи з інших суспільно корисних мотивів (батьки, усиновителі, прийомні батьки стосовно своїх рідних, усиновлених чи прийомних дітей, опікуни і піклувальники стосовно осіб, які перебувають у них під опікою і піклуванням, педагогічні та науково-педагогічні працівники стосовно піднаглядних дітей тощо). Крім того, правовий обов'язок піклуватися про особу і право з цією метою обмежувати її волю можуть бути покладені на особу договором перевезення, морського круїзу, договором про надання послуг. Із забезпечення особистої безпеки особи і т. ін. Але тривала заборона дитині й батьками протягом відносно тривалого строку (кількох тижнів чи місяців) залишати квартиру, вчинювана як виховний примусовий захід, дає підстави для кваліфікації діяння за ст. 146 КК України [3].

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом: особа усвідомлює, що за законом вона не має права позбавляти волі іншу особу, але бажає це зробити.

Кваліфікованими видами незаконного позбавлення волі або викрадення людини є вчинення їх: 1) щодо малолітнього; 2) із корисливих мотивів; 3) щодо двох або більше осіб; 4) за попередньою змовою групою осіб; 5) способом, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого; 6) пов'язане із заподіянням потерпілому фізичних страждань; 7) із застосуванням зброї; 8) протягом тривалого часу [3].

Водночас, в ст. 67 КК України визначається, що малолітніми вважаються особи, які не досягли на момент вчинення злочину 14-річного віку. Під особою похилого віку розуміється чоловік віком понад 60 років і жінка віком понад 55 років. Але на можливість усвідомлення винним відповідного вікового стану особи суттєво впливають не тільки їх фактичний вік, а й зовнішній вигляд, зріст, стан здоров'я, наявність інвалідності та інші фактичні обставини.

Як визначають російські вчені викрадення людини відбувається тільки з використанням активних дій, а також інших дій по переміщенню жертви. Даний факт має важливе значення для відновлення подій злочину і аналізу вчиненого діяння. механізм вчинення передбачає в собі три дії:

- захоплення - таємний або відкритий, активні дії, пов'язані з встановленням фізичного панування над людиною (заволодіння ним), в результаті яких потерпілий реально позбавляється свободи пересування в просторі. В даному випадку слід звернути увагу на місце скоєння злочину. Місцем, звідки викрадають осіб, найчастіше є квартира, будинок, дача (42,1%); парадна, двір недалеко від будинку (10,5%); вулиця, місце далеко від дому (15,7%); робоче місце (7,8%); інше (23,9%);

- подальше утримання - перешкоджання потерпілому (наприклад, шляхом замикання, зв'язування, застосування насильства, встановлення фізичних перешкод і т. д.);

- вільно залишити місце перебування [6].

Тобто, враховуючи вказане модно дійти висновку, що викрадення буде тільки тоді коли викрадена особа знаходячись в певному місці вбудь-яким чином не могла спокійно його покинути не усуваючи штучно завдані перешкоди.

З точки зору кримінології становить інтерес те, що викрадення малолітніх осіб раніше відбувалось виключно у великих містах (Київ, Львів, Харків, Одеса, Дніпро), однак останнім часом все частіше почали зникати діти з невеликих міст та селищ Західної України, зокрема максимально наближені до територіальних кордонів України з іншими державами, особливо Молдовою [5]. Вказане пов'язано з тим, що діти викрадаються з метою подальшої незаконної трансплантації внутрішніх органів.

Серед різних причини вчинення викрадення малолітніх осіб, аналіз правоохоронної практики дозволяє визначити такі:

- отримання грошового викупу;
- вчинення певних дій або утримання від вчинення будь-якої діяльності;
- продаж дитини в іншу родину;
- викрадення дитини з метою залучення її до злочинної діяльності або її експлуатації;
- незаконна трансплантація;
- особисті причини (помста, борги тощо);
- психічні розлади та бажання угамування нездорового інтересу чи сексуального бажання.

Водночас, віктимологія свідчить, що на відміну від середини 2000-х років сьогодні об'єктами викрадення стають малолітні особи не тільки з малозабезпечених родин, а й діти сімей із середнім чи добрим достатком (65, 4%), а у випадку викрадення з метою подальшого отримання викупу – діти із сімей із рівнем життя вище ніж середній (25, 7%).

Що ж стосується осіб, що вчиняють викрадення малолітніх осіб, то практика свідчить, що типові ознаки завжди залежні від обставин та мотиву вчинення вказаного злочину.

Так, зокрема, якщо особи вчинили викрадення малолітньої особи заради отримання викупу, то здебільшого це чоловіки віком від 14 до 18 років (28,9 %), від 18 до 25 років (32,5 %), від 25 до 35 років (21,5 %), які мають середню освіту (45,6 %) або вищу (24, 3%). Такий розподіл за

характеризуючими ознаками пов'язаний з тим, що самі такі викрадення малолітніх осіб вчиняються або особами, що не досягли 18-років та є близьким оточенням потерпілої особи або викрадають малолітню особу за раніше підготовленим планом із заможної родини. Водночас, чоловіки віком від 25 до 35 (32, 3 %) та від 35 до 45 (27,9 %) років без постійного місця праці, малозабезпечені, які мають особисті проблеми або борги здійснюють викрадення задля подальшого продажу дитини. Натомість, викрадачем малолітньої особи буде жінка (віком від 18 до 25 років – 32, 4 %, від 25 до 35 років – 23, 3%, від 35 до 45 років – 38, 9 %), якщо дитину викрадають з метою подальшого усиновлення чи помсти батькам.

Вперше визначено оперативно-розшукової характеристики викрадення малолітніх осіб із зазначенням кримінологічних, віктимологічних та криміналістичних ознак.

Визначення автором оперативно-розшукової характеристики викрадень малолітніх осіб надасть змогу оперативним працівникам Національної поліції максимально швидко, використовуючи умовивід за аналогією, встановлювати відомості що матимуть значення для кримінального провадження та оперативно-розшукової діяльності.

Висновки. Отже, враховуючи вище викладене можна дійти висновку, що оперативно-розшукова характеристика викрадення малолітніх осіб включає в себе відомості стосовно типових місць вчинення злочину, ознак потерпілої особи та злочинця, мети та причин викрадення. До того ж, більшість ознак пов'язані між собою саме кінцевою метою викрадення малолітньої дитини.

Список використаних джерел

1. В Україні ежедневно исчезают 16 детей [Електронний ресурс]. URL : <https://ru.tsn.ua/ukrayina/v-ukraine-ezhednevno-ischezayut-16-detey-1019400.html>. (дата звернення: 21.11.2018)
2. Дети пропадают по всему миру каждый год сотнями тысяч. URL : <http://xn----ctbsbzhbctieai.ru-an.info/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8/%D0%B4%D0%B5%D1%82%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D1%8E%D1%82-%D0%BF%D0%BE-%D0%B2%D1%81%D0%B5%D0%BC%D1%83-%D0%BC%D0%B8%D1%80%D1%83-%D0%BA%D0%B0%D0%B6%D0%B4%D1%8B%D0%B9-%D0%B3%D0%BE%D0%B4-%D1%81%D0%BE%D1%82%D0%BD%D1%8F%D0%BC%D0%B8-%D1%82%D1%8B%D1%81%D1%8F%D1%87-%D0%BF%D0%BE%D1%87%D0%B5%D0%BC%D1%83-%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D1%87%D0%B0%D1%82-%D1%81%D0%BC%D0%B8-18/> (дата звернення: 21.11.2018)
3. Коментар до ст. 146 КК України. URL : <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/144.php>. (дата звернення: 21.11.2018).
4. Пособие по оценке передового опыта решения проблемы пропавших детей и рекомендации в данной сфере: Республика Беларусь, Канада, Финляндская Республика, Республика Казахстан, Российская Федерация и Соединенные Штаты Америки. URL : https://www.icmec.org/wp-content/uploads/2016/10/MCRP_US-RussiaP2P_RU.pdf (дата звернення: 21.11.2018)
5. Статистичні дані Генеральної прокуратури України. URL : <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html> (дата звернення: 21.11.2018).
6. Сергеева Е.П. Похищение человека в российском уголовном праве. URL : <http://publishing-vak.ru/file/archive-law-2017-5/12-sergeeva.pdf> (дата звернення: 21.11.2018)
7. The Forcing police centre. URL : <https://fpc.org.uk/> (дата звернення: 21.11.2018)

References

1. Dety propadayut po vsemu myru kazhdyy hod sotnyamy tysyach. URL : <http://xn----ctbsbzhbctieai.ru-an.info/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8/%D0%B4%D0%B5%D1%82%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D1%8E%D1%82-%D0%BF%D0%BE-%D0%B2%D1%81%D0%B5%D0%BC%D1%83-%D0%BC%D0%B8%D1%80%D1%83-%D0%BA%D0%B0%D0%B6%D0%B4%D1%8B%D0%B9-%D0%B3%D0%BE%D0%B4-%D1%81%D0%BE%D1%82%D0%BD%D1%8F%D0%BC%D0%B8-%D1%82%D1%8B%D1%81%D1%8F%D1%87-%D0%BF%D0%BE%D1%87%D0%B5%D0%BC%D1%83-%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D1%87%D0%B0%D1%82-%D1%81%D0%BC%D0%B8-18/>

an.info/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8/%D0%B4%D0%B5%D1%82%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D1%8E%D1%82-%D0%BF%D0%BE-%D0%B2%D1%81%D0%B5%D0%BC%D1%83-%D0%BC%D0%B8%D1%80%D1%83-%D0%BA%D0%B0%D0%B6%D0%B4%D1%8B%D0%B9-%D0%B3%D0%BE%D0%B4-%D1%81%D0%BE%D1%82%D0%BD%D1%8F%D0%BC%D0%B8-%D1%82%D1%8B%D1%81%D1%8F%D1%87-%D0%BF%D0%BE%D1%87%D0%B5%D0%BC%D1%83-%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D1%87%D0%B0%D1%82-%D1%81%D0%BC%D0%B8-18/ (data zvernennya: 21.11.2018)

2. V Ukraine ezhednevno yshezayu 16 detey. URL : <https://ru.tsn.ua/ukrayina/v-ukraine-ezhednevno-ischezayut-16-detey-1019400.html>. (data zvernennya: 21.11.2018)

3. Posobyе po otsenke передового opyta reshenyya problemy propavshykh detey y rekomendatsyy v dannoy sfere: Respublyka Belarus', Kanada, Fynlyandskaya Respublyka, Respublyka Kazakhstan, Rossyyskaya Federatsyya y Soedynennye Shtaty Ameryky. URL : https://www.icmec.org/wp-content/uploads/2016/10/MCRP_US-RussiaP2P_RU.pdf (data zvernennya: 21.11.2018)

4. The Foring police centre. URL : <https://fpc.org.uk/> (data zvernennya: 21.11.2018)

5. Kryminal'nyy kodeks Ukrayiny : Zakon Ukrayiny vid 05.04.2001 № 2341-III [Elektronnyy resurs]. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (data zvernennya: 21.11.2018).

6. Serheeva E.P. Pokhyshchenye cheloveka v rossiyskom uholovnom prave. URL : <http://publishing-vak.ru/file/archive-law-2017-5/12-sergeeva.pdf> (data zvernennya: 21.11.2018)

7. Statystychni dani Heneral'noyi prokuratury Ukrayiny. URL : <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html> (data zvernennya: 21.11.2018).

Надійшла до редакції 27 листопада 2018 р.

УДК 343.71 (477)

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ
ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ЗБУТУ ТА ПРИДБАННЮ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ,
ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН ТА ЇХ АНАЛОГІВ**

Маслій Євген Дмитрович,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ,
пр. Льва Ландау, 27, 61080, м. Харків, Україна

e-mail: masliy2017@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1763-2915>

Мета. Метою дослідження є визначення сучасного стану правового регулювання оперативно-розшукової протидії незаконному збуту та придбаванню наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, існуючих проблемних аспектів та перспективних шляхів їх усунення. **Методика.** Методика включає детальний комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу із піднятої проблематики на основі якого робляться обґрунтовані світоглядні висновки та рекомендації щодо розкриття сутності досліджуваних понять. **Результати.** Сучасний стан правового регулювання оперативно-розшукової протидії незаконному збуту та придбаванню наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів характеризується наявністю великої кількості нормативних актів, які прямо або опосередковано впливають на нього, наявністю проблемних аспектів, які потребують термінового вирішення шляхом не тільки внесення змін та доповнень до різних нормативних актів, що регулюють окреслений процес, а й обов'язкового залучення практичних працівників законодавцем при оновленні чи розробці нових положень законодавства. **Наукова новизна.** У статті проаналізовано фундаментальні дослідження і погляди теоретиків оперативно-розшукової діяльності з питань правового регулювання оперативно-розшукових процесів, зокрема правового регулювання оперативно-розшукової протидії незаконному збуту та придбаванню наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів. Вперше визначено сучасні проблемні аспекти вказаної проблематики та перспективні шляхи їх усунення. **Практична значимість.** Практична значимість. Аналіз емпіричного матеріалу свідчить, що перспективними шляхами усунення вказаних проблемних аспектів правового регулювання оперативно-розшукової протидії незаконному збуту та придбаванню наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів є як внесення змін та доповнень до різних нормативних актів, що регулюють окреслений процес, так і залучення практичних працівників законодавцем при оновленні чи розробці нових положень законодавства..

Ключові слова: правове регулювання, оперативно-розшукова протидія, незаконний збут та придбавання наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів.

E.D. Masliy

postgraduate student of the Kharkiv National University of Internal Affair,
L. Landau avenue, 27, Kharkiv, 61080, Ukraine, e-mail: masliy2017@ukr.net

**SEPARATE ASPECTS OF LEGAL REGULATION OF OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE
COUNTERACTION TO THE ILLEGAL SALE AND ACQUISITION OF NARCOTIC DRUGS,
PSYCHOTROPIC SUBSTANCES AND THEIR ANALOGUES**

Goal. The purpose of the study is to determine the current state of the legal regulation of operational and investigative counteraction to the illegal sale and purchase of narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues, existing problem aspects and perspective ways of their elimination. **Method.** The methodology includes a detailed comprehensive analysis and synthesis of available scientific and theoretical material on the raised issues, on the basis of which grounded worldview conclusions and recommendations on disclosure of the essence of the studied concepts are made. **Results** The current state of legal regulation of operative and investigative counteraction to the illegal sale and acquisition of narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues is characterized by the presence of a large number of regulatory acts that directly or indirectly affect it, the presence of problematic aspects that require urgent resolution, not only by making changes and additions to various normative acts regulating the outlined process, but also the mandatory involvement of practical workers by the

legislator when updating or developing provisions of new laws. **Scientific novelty.** The article analyzes the fundamental researches and views of the theoreticians of operative and investigative activity on the issues of legal regulation of operational-search operations, in particular, the legal regulation of operative and investigative counteraction to illicit sales and the purchase of narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues. For the first time the modern problem aspects of this problem and the perspective ways of their elimination are determined. **Practical significance.** The analysis of empirical material shows that promising ways of eliminating these problematic aspects of the legal regulation of the operative and investigative counteraction to the illegal sale and acquisition of narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues are both the introduction of amendments and additions to the various normative acts regulating the process outlined and the involvement of practical workers by the legislator when updating or drafting new provisions of the legislation ..

Key words: legal regulation, operational-search counteraction, illegal sale and purchase of narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues.

Постановка проблеми. Згідно з поточними даними про фактичне споживання (340 тонн) і вилучення героїну в світі, на світовий ринок щорічно надходить 430-450 тонн героїну, включаючи близько 50 тонн опію з М'янми і Лаоської Народно-Демократичної Республіки, в той час як решта приблизно 380 тонн героїну і морфіну виробляються виключно з афганського опію. Близько 5 тонн споживається і вилучається в Афганістані, велика ж частина – залишилися 375 тонн – розповсюджується по всьому світу [5]. Зокрема, аналіз статистичних даних Генеральної прокуратури України свідчить, що сьогодні проблема протидії наркозлочинності є однією із нагальних завдань правоохоронних органів [11]. Водночас, опитані працівники Національної поліції, які згідно із посадовими обов'язками зобов'язані протидіяти вказаному виду злочинності визначили, що сьогодні існують прогалини та неточності в частині правового регулювання оперативно-розшукової протидії незаконному збуту та придбаванню наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Починаючи ще з Радянських часів проблема протидії наркозлочинності, зокрема незаконному збуту та придбаванню наркотичних речовин, психотропних речовин або їх аналогів перебуває в центрі уваги науковців різних сфер юридичної науки. Зокрема, тільки за останні роки вказана проблематика розглядалась не лише на рівні фрагментарних досліджень, а й була відображена в монографічних дослідженнях (див. кандидатські дисертації І.І. Башти на тему: «Використання результатів оперативно-розшукової діяльності у виявленні і розслідуванні злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів» (2014 р.); І.В. Грекова на тему: «Тактико-психологічні засади оперативно-розшукової протидії незаконному обігу наркотиків серед неповнолітніх» (2014 р.), І.О. Папуші на тему: «Процесуальна діяльність прокурора у протидії незаконному обігу наркотиків» (2015 р.), Р.Р. Греня на тему: «Організаційно-правові основи діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів України у протидії злочинам у сфері обігу наркотичних засобів» (2018 р.), І.В. Назаренка на тему: «Оперативно-розшукова протидії незаконному збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в місцях, що призначені для проведення навчальних і культурних заходів» (2018 р.)). Однак, водночас, віддаючи належне кожному із перелічених вчених, слід підкреслити, що у частині правового регулювання проблематика оперативно-розшукової протидії незаконному збуту чи придбаванню наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, ще не достатньо дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сучасного стану правового регулювання оперативно-розшукової протидії незаконному збуту та придбаванню наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, існуючих проблемних аспектів та перспективних шляхів їх усунення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи фахову юридичну літературу, можна дійти висновку, що розгляд проблематики присвяченої правовому регулюванню процесів оперативно-розшукової протидії злочинності знаходить своє відображення майже у всіх існуючих працях. Водночас, хоча й різні науковці по-різному обирають шляхи дослідження окресленого питання, однак все ж таки спільним для всіх є визначення правового регулювання кожного із рівнів законодавства нашої країни, зокрема: конституційний, міжнародний, законодавчий,

міжвідомчий та відомчий. Враховуючи вказане вважаємо доцільним розглянути проблематику правового регулювання оперативно-розшукової протидії незаконному збуту та придбаванню наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, виходячи із рівня законодавчого регулювання.

Що стосується Конституції України як основоположного нормативного акту для правового регулювання оперативно-розшукової протидії незаконному збуту та придбаванню наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, то аналізуючи її положення можна дійти висновку, що всі визначені Конституцією засади доцільно розглядати як:

1) ті, що визначають загальні засади оперативно-розшукової протидії злочинності взагалі, та зокрема незаконному збуту та придбаванню наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів (наприклад, відповідно ст. 19 Конституції України, відповідно до якої органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачений Конституцією та законами України);

2) ті, що визначають неможливість здійснення збуту та придбавання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у вигляді законної діяльності, що спричиняє негативні наслідки (зокрема в положеннях ст. 42 Конституції України визначено, що кожен має право на підприємницьку діяльність, однак лише на ту, яка не заборонена законом, а збут та придбавання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів є строго ліцензованим або навіть забороненим видом діяльності) [2].

Стосовно ж міжнародного законодавства можна відмітити, що питання протидії наркозлочинності взагалі, та зокрема незаконному збуту та придбаванню наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, розглядається у великій кількості міжнародних нормативно-правових актах, що ратифіковані Верховною Радою України. Наприклад, у п. 24 Декларації з питання про верховенство права держави-члени визнали важливість зміцнення міжнародного співробітництва в боротьбі зі світовою проблемою наркотиків. Водночас, Генеральна Асамблея також визнала, що незважаючи на триваючу активізацію зусиль держав, компетентних організацій, громадянського суспільства і неурядових організацій, світова проблема наркотиків завдає соціально-економічної шкоди і політичної (протокол «Міжнародне співробітництво у вирішенні світової проблеми наркотиків, А / RES / 66/183») [1].

Разом з цим, робота Організації Об'єднаних Націй по боротьбі з світовою проблемою наркотиків спирається на три основні міжнародні договори:

- Єдину конвенцію про наркотичні засоби 1961 року (з внесеними в 1972 році поправками);
- Конвенцію про психотропні речовини 1971 року;
- Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року.

Вказані три нормативно-правові акти утворюють та наділяють важливими функціями Комісію з наркотичних засобів та Міжнародний комітет з контролю над наркотиками. Зокрема, Організація Об'єднаних Націй, діючи через Цільову групу системи Організації Об'єднаних Націй по боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю і незаконним обігом наркотиків, виступає за досягнення нового балансу в рамках міжнародної політики щодо наркотиків, приділення більш пильної уваги охороні здоров'я населення, профілактики, лікування та догляду, економічним, соціальним і культурним заходам [1]. Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обороту наркотичних засобів та психотропних речовин 1988 року внесла кілька принципово нових складів злочинів, в тому числі організації, керівництво або фінансування наркоторгівців. Також, Конвенція не виключає будь-якої кримінальної юрисдикції, яка встановлюється будь-якою стороною відповідно до її національного законодавства. Особливо підкреслюється, що при здійсненні своїх зобов'язань за даною Конвенцією сторони приймають необхідні заходи, в т.ч. організаційного та законодавчого характеру, що відповідають основоположним статтям своїх внутрішніх законодавчих систем. Учасники Конвенції можуть надавати один одному самий широкий спектр взаємної юридичної допомоги, розглянути можливість взаємної передачі матеріалів для кримінального переслідування правопорушень,

пов'язаних з незаконним оборотом наркотичних та психотропних засобів, якщо така передача відповідає інтересам належного виконання правосуддя [6].

До речі, вперше в міжнародній практиці Конвенція ООН про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин (1988 р.) було передбачено проведення контрольованих поставок, як один із шляхів протидії наркозлочинності правоохоронними органами, при чому остання дозволяє ввезення (вивезення, перевезення) на територію однієї або декількох країн незаконних або підозрілих наркотичних засобів, психотропних речовин, або їх аналогів, з відома та під жорстким наглядом правоохоронців для подальшого документування підготовки чи вчинення злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків, а також виявлення всіх осіб, що причетні до такої діяльності [6].

Враховуючи вказане не є дивним, що на законодавчому рівні в нашій державі більшість із положень вказаних міжнародних правових актів знайшли своє повне чи часткове відображення. Зокрема, наприклад, Кримінальний процесуальний кодекс України визначає не тільки загальні засади протидії злочинності, а й як один із способів протидії злочинності взагалі, та зокрема досліджуваного виду, проведення контролю за вчиненням злочину у вигляді: оперативної закупки, контрольованої постановки, імітування обстановки вчинення злочину та слідчого експерименту [4].

Водночас, положеннями Кримінального кодексу України присвячується цілий розділ Основної частини питанням визначення діяльності, пов'язаної із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів як різновидів злочинної діяльності, при чому деякі визначені як тяжкі або особливо тяжкі злочини [3].

В той же час, на законодавчому рівні з точки зору визначення правового регулювання оперативно-розшукової протидії незаконному збуту та придбаванню наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів становлять інтерес окремі Закони.

Так, наприклад, Закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» визначає правові та організаційні засади державної політики щодо обігу в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, встановлює порядок державного контролю, повноваження органів виконавчої влади, права та обов'язки фізичних і юридичних осіб у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. До того ж саме у вказаному законі надається офіційне тлумачення поняття «незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів», під яким законодавець розуміє діяння з: культивування рослин, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, розроблення, виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, пересилання, придбання, збуту, ввезення на територію України, вивезення з території України, транзиту через територію України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що здійснюються з порушенням законодавства про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори [10].

Водночас, розтлумачуються зміст термінів, зокрема: «наркотичні засоби», «психотропні речовини», «прекурсори», «аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин» та визначається, що віднесення тих чи інших речовин до наркотичних, психотропних або прекурсорів здійснюється із урахуванням Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 № 770 [8]. З огляду на обрану тематику, доцільно навести окремі положення вказаного нормативного акту.

Окремо відмітимо, що Закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори» також закріплює й те, контроль за виконанням положень вказаного Закону покладається керівників органів Національної поліції, Служби безпеки України, у Збройних Силах України та інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях, в органах і підрозділах цивільного захисту [10].

Тобто, наведене прямо свідчить про те, що вказаний Закон є джерелом правового регулювання оперативно-розшукової протидії незаконному збуту та придбаванню наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів в частині визначення окремих організаційно-правових засад.

Аналогічного висновку можна дійти, проаналізувавши Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними», який не тільки визначає систему заходів в Україні, спрямованих проти незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними, а також закріплює права і обов'язки юридичних осіб і громадян у зв'язку із застосуванням вказаного Закону [9].

Водночас, для окресленої нами проблематики становлять інтерес положення Законів України «Про Національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь в кримінальному судочинстві» тощо, тобто ті, що визначають основні організаційні засади здійснення оперативно-розшукової протидії злочинності в Україні.

Що стосується нормативних актів міжвідомчого та відомчого характеру, то для досліджуваної проблематики становлять інтерес два блоки таких актів:

1) нормативні акти, що безпосередньо пов'язані із процесом визначення законності обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (наприклад, Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 № 770, згідно до якого визначено списки таких засобів та речовин, та розподілено на ті, що відносяться до: особливо небезпечних наркотичних засобів, обіг яких заборонено; особливо небезпечних психотропних речовин, обіг яких заборонено; рослин, які містять наркотичні засоби та психотропні речовини і обіг яких допускається для промислових цілей; наркотичних засобів, обіг яких обмежено; психотропних речовин, обіг яких обмежено; наркотичних засобів, обіг яких обмежено і стосовно яких допускаються виключення деяких заходів контролю; психотропні речовини, обіг яких обмежено і стосовно яких допускаються виключення деяких заходів контролю; прекурсори, обіг яких обмежено і стосовно, яких встановлюються заходи контролю; прекурсори, стосовно яких встановлюються заходи контролю [8]);

2) нормативні акти, що визначають організаційно-тактичні засади оперативно-розшукової протидії злочинності взагалі, та зокрема незаконному збуту та придбаванню наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів (зокрема, можна навести Інструкція про проведення НРСД, Інструкція про проведення оперативної закупки, та інші нормативні акти, здебільшого закритого характеру) [7].

Стосовно існуючої проблематики правового регулювання оперативно-розшукової протидії незаконному збуту та придбаванню наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, слід відмітити, що опитані респонденти вказали, що вона пов'язана з тим, що сьогодні:

- відсутнє чітке законодавче розмежування повноважень органів та підрозділів Національної поліції в питаннях оперативно-розшукової протидії незаконному збуту та придбаванню наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів;

- існують прорахунки у правовому полі використання можливостей конфіденційного та негласного співробітництва;

- наявні колізії в окремих нормативних актах з питань проведення окремих оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій.

У статті проаналізовано фундаментальні дослідження і погляди теоретиків оперативно-розшукової діяльності з питань правового регулювання оперативно-розшукових процесів, зокрема правового регулювання оперативно-розшукової протидії незаконному збуту та придбаванню наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів. Вперше визначено сучасні проблемні аспекти вказаної проблематики та перспективні шляхи їх усунення.

Аналіз емпіричного матеріалу свідчить, що перспективними шляхами усунення вказаних проблемних аспектів правового регулювання оперативно-розшукової протидії незаконному збуту та придбаванню наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів є як внесення змін та доповнень до різних нормативних актів, що регулюють окреслений процес, так і залучення практичних працівників законодавцем при оновленні чи розробці нових положень законодавства.

Висновки. Отже, підсумовуючи наведене, слід резюмувати, що сучасний стан правового регулювання оперативно-розшукової протидії незаконному збуту та придбаванню наркотичних

засобів, психотропних речовин та їх аналогів характеризується наявністю великої кількості нормативних актів, які прямо або опосередковано впливають на нього, наявністю проблемних аспектів, які потребують термінового вирішення шляхом не тільки внесення змін та доповнень до різних нормативних актів, що регулюють окреслений процес, а й обов'язкового залучення практичних працівників законодавцем при оновленні чи розробці нових положень законодавства.

Список використаних джерел

1. Drug Trafficking. URL: <https://www.un.org/ruleoflaw/ru/thematic-areas/transnational-threats/drug-trafficking/>. D njq cfvbq xfc? cksl dslnbnnb? oj (дата звернення: 11.09.2018)
2. Конституція України : Закон України від 26 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL : http://www.gksa2.rada.gov.ua/pls/zweb_№/webproc4_1?id. (дата звернення: 11.09.2018)
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (дата звернення: 11.09.2018).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>(дата звернення: 11.09.2018)
5. Незаконний оборот наркотиків. URL: <https://www.unodc.org/unodc/ru/drug-trafficking/index.html> (дата звернення: 11.09.2018).
6. Про боротьбу проти незаконного обороту наркотичних засобів та психотропних речовин: Конвенція ООН від 25.04.1991. URL:http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096 (дата звернення: 11.09.2018)
7. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : спільний наказ Генеральної прокуратури України, МВС, СБУ, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України, затверджена наказом від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL : <http://www.minjust.gov.ua/42544> (дата звернення: 11.09.2018).
8. Про затвердження Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: постанова Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 № 770. URL: [доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0701-07](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0701-07)
9. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними : Закон України від 15.02.95 N 63/95-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80>
10. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України від 15.02.95 N 61/95-ВР <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 11.09.2018)
11. Статистичні дані Генеральної прокуратури України. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html> (дата звернення: 11.09.2018).

References

1. Drug Trafficking. URL: <https://www.un.org/ruleoflaw/ru/thematic-areas/transnational-threats/drug-trafficking/>. D njq cfvbq xfc? cksl dslnbnnb? oj (data zvernennya: 11.09.2018)
2. Konstytutsiya Ukrayiny : Zakon Ukrayiny vid 26 chervnya 1996 roku № 254k/96-VR. URL : http://www.gksa2.rada.gov.ua/pls/zweb_№/webproc4_1?id. (data zvernennya: 11.09.2018)
3. Kryminal'nyy kodeks Ukrayiny : Zakon Ukrayiny vid 05.04.2001 № 2341-III. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (data zvernennya: 11.09.2018).
4. Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrayiny : Zakon Ukrayiny vid 13 kvitnya 2012 r. № 4651-VI. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>(data zvernennya: 11.09.2018)
5. Nezakonnyy oborot narkotykov. URL: <https://www.unodc.org/unodc/ru/drug-trafficking/index.html> (data zvernennya: 11.09.2018).
6. Pro borot'bu proty nezakonnoho oborotu narkotychnykh zasobiv ta psykhotropnykh rehovyn: Konventstsiya OON vid 25.04.1991. URL:http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096 (data zvernennya: 11.09.2018)

7. Pro zatverdzhennya Instruktsiyi pro orhanizatsiyu provedennya nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) diy ta vykorystannya yikh rezul'tativ u kryminal'nomu provadzhenni : spil'nyy nakaz Heneral'noyi prokuratury Ukrayiny, MVS, SBU, Administratsiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrayiny, Ministerstva finansiv Ukrayiny, Ministerstva yustytseyi Ukrayiny, zatverdzhena nakazom vid 16 lystopada 2012 r. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL : <http://www.minjust.gov.ua/42544>. (data zvernennya: 11.09.2018).

8. Pro zatverdzhennya Pereliku narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rehovyn i prekursoriv: postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 06.05.2000 № 770. URL: dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0701-07>

9. Pro zakhody protydyi nezakonnomu obihu narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rehovyn i prekursoriv ta zlovzhyvannyu nymy : Zakon Ukrayiny vid 15.02.95 N 63/95-VR. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%>

10. Pro narkotychni zasoby, psykhotropni rehovyny i prekursory : Zakon Ukrayiny vid 15.02.95 N 61/95-VR <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80> (data zvernennya: 11.09.2018)

11. Statystychni dani Heneral'noyi prokuratury Ukrayiny. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html> (data zvernennya: 11.09.2018).

Надійшла до редакції 14 грудня 2018 р.

УДК 343.71

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГАРАНТІЙ ЗАКОННОСТІ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ АУДІО- ТА ВІДЕО КОНТРОЛЮ ОСОБИ

Мацак Віталій Валентинович,
здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ,
Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080, Україна
e-mail: vvmachak@ukr.net

Мета. Метою статті є визначення сучасного стану законодавчого регулювання гарантій законності під час проведення аудіо та відео контролю особи, існуючі проблемні аспекти та перспективні шляхи їх усунення. **Методика.** Методика включає детальний комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу із піднятої проблематики на основі якого робляться обґрунтовані світоглядні висновки та рекомендації щодо розкриття сутності досліджуваних понять. **Результати.** Констатовано що хоча у законодавчих актах передбачено організаційно-правові засади забезпечення гарантій законності під час аудіо та відео контролю особи, однак існують доволі суттєві недоліки, що потребують термінового внесення змін та доповнень у такі нормативні акти як Кримінальний процесуальний кодекс, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь в кримінальному судочинстві» та ін. **Наукова новизна.** У статті вперше визначено існуючі проблемні аспекти законодавчого регулювання т гарантій законності під час здійснення аудіо- та відео контролю особи а можливі шляхи його усунення. **Практична значимість.** Результати дослідження сприяють покращенню чинного законодавства України, усунення проблемних питань, а також підвищать ефективність здійснення аудіо- та відео контролю особи працівниками Національної поліції України в процесі протидії злочинності.

Ключові слова: аудіо контроль особи, відео контроль особи, гарантії законності, законодавче регулювання

V. V. Matsak
Applicant of the Kharkiv National University of Internal Affairs,
L. Landau avenue, 27, Kharkiv, 61080, Ukraine
e-mail: vvmachak@ukr.net

LEGISLATION OF LEGAL GUARANTEES AFTER THE PERFORMANCE OF AUDIO- AND VIDEO PERSONAL CONTROL

Goal. The purpose of the article is to determine the current state of legislative regulation of guarantees of legality during the conduct of audio and video monitoring of a person, the existing problem aspects and the perspective ways of their elimination. **Method.** The methodology includes a detailed comprehensive analysis and synthesis of available scientific and theoretical material on the raised issues, on the basis of which grounded worldview conclusions and recommendations on disclosure of the essence of the studied concepts are made. **Results** It was stated that although the legislative acts provide for the organizational and legal basis for ensuring legal guarantees during the audio and video monitoring of a person, there are some significant shortcomings that require urgent amendments and additions to such normative acts as the Criminal Procedure Code, the Law of Ukraine "On Operative- search activity ", the Law of Ukraine" On ensuring the safety of persons involved in criminal proceedings ", etc. **Scientific novelty.** The article defines for the first time the existing problematic aspects of legislative regulation of the guarantees of legality during the implementation of audio and video control of a person and possible ways of its elimination. **Practical significance.** The results of the study contribute to the improvement of the current legislation of Ukraine, elimination of problematic issues, as well as increase the effectiveness of the implementation of audio and video monitoring by the personnel of the National Police of Ukraine in the process of counteracting crime.

Key words: audio control of a person, video control of a person, guarantees of legality, legislative regulation.

Постановка проблеми. Практика свідчить, що злочинність з кожним роком набуває все складніші форми, а механізм вчинення злочинів та способи протидії правоохоронним органам набувають все більш витонченого, розвиненого виду. Водночас, опитані працівники правоохоронних органів вказують, що ускладнюється також і механізм фіксації злочинної діяльності зокрема в контексті необхідності використання всього комплексу як оперативно-розшукових заходів так і негласних слідчих (розшукових) дій, які в подальшому набудуть статусу повноцінних речових доказів. Наприклад, за такими злочинами як наркозлочини, корупційна злочинність не можливо повноцінно зафіксувати злочинну діяльність без використання такого різновиду НРСД та ОРЗ як аудіо та відео контроль особи, у зв'язку з тим, що саме результати їх проведення зможуть надати об'єктивну картину підготовки чи вчинення злочину. Разом з цим, практика свідчить, що при проведенні аудіо та відео контролю особи доволі розповсюдженим є порушення законних прав та свобод особи, як самого об'єкта контролю так і третіх осіб, тобто сучасність вказує на порушення гарантій законності проведення зазначених заходів в контексті тактичних засад. Водночас, питання про права і свободи людини та громадянина за умов становлення та розвитку громадянського суспільства в демократичних державах посідає головне місце. В Україні забезпечення прав і свобод людини та громадянина, їх реалізація є актуальною проблемою сучасності [10, с. 206].

Тобто, враховуючи, що принцип гарантій законності в оперативно-розшуковій діяльності набуває особливого значення, тому що дана діяльність протікає переважно у негласних формах і не може контролюватися у такому ступені, як, наприклад, адміністративна чи слідча праця [1, с. 32], в умовах побудови правової, демократичної держави нормативно-правове забезпечення стає необхідною передумовою цілеспрямованої організації суспільних відносин, надання їм певної рівноваги, упорядкованої свободи та соціальної справедливості [11, с.20].

З окресленого можна дійти висновку, що окремої уваги привертає питання правове регулювання гарантій законності під час здійснення аудіо- та відео контролю особи на рівні законів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Що стосується розгляду тематики проведення аудіо та відео контролю особи, слід відмітити, що окреслене питання вивчалось фахівцями у сфері оперативно-розшукової діяльності, криміналістики та кримінального процесу. Зокрема слід відмітити таких науковців як Л.І. Аркуша, О.М.В. Багрій, Р.І. Благута, В.Д. Берназ, В.О. Глушков, І.В. Костенко, В.А. Колесник, С.С. Кудінов, М.А. Погорецький, О.О. Подобний, Д.Б. Сергєєва, Є.Д. Скуліш, М.В. Стащак, В.В. Шендрік та ін. В той самий час, безпосередньо правове регулювання гарантій законності під час здійснення аудіо чи відео контролю особи не знайшло свого наукового відображення.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сучасного стану законодавчого регулювання гарантій законності під час проведення аудіо та відео контролю особи, існуючі проблемні аспекти та перспективні шляхи їх усунення

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш за все, слід відмітити, що законність взагалі діяльності правоохоронців на протязі багатьох років перебуває в центрі зору науковців. Наприклад, фахівці у сфері теорії держави та права єдності є щодо визначення вказаного терміну немає, наприклад, М.В. Кравчук визначає, що законність - це режим, такий стан суспільства, який характеризується неухильним виконанням, дотриманням всіма учасниками суспільних відносин вимог нормативно-правових актів [7]

Разом з цим, на думку С.С. Алексєєва та С.І. Аріпова законність – багатоаспектне (принцип, метод, режим) соціально-правове явище, що характеризує організацію і функціонування суспільства і держави на правових засадах. Це фундаментальна категорія всієї юридичної науки і практики, головними критеріями якої служать рівень і стан оцінки правового життя суспільства взагалі та його громадян [2, с. 34].

В той же час, на думку Л.А. Морозової законність – політико-правовий або принцип реального дії права в державі, при якому державні органи, посадові особи та громадяни строго дотримуються правові норми і, в першу чергу, закони [9].

В той же час, вчені процесуалісти зазначають, що без законності в кримінальному процесі не можливо, оскільки саме принцип законності є основоположним для інших [3].

На думку ж, фахівців у сфері оперативно-розшукової діяльності законність в ОРД це вимога нормативного характеру, яка зобов'язує суб'єктів ОРД, а також усіх осіб, які залучаються до виконання завдань ОРД, неухильно і точно виконувати всі норми-приписи Конституції України, чинного оперативно-розшукового, кримінального та кримінального процесуального законодавства. Наприклад, при виявленні відомостей про осіб, які викликають оперативний інтерес, за допомогою оперативної техніки важливо не порушити чи обмежити сферу конфіденційності інформації про особу, таємницю сімейного й особистого життя, поваги до честі і гідності людини [6, с. 50–51].

Тобто, враховуючи вказане можна дійти висновку, що дотримання законності під час оперативно-розшукової або процесуальної діяльності є не тільки обов'язком правоохоронців, а й обов'язковим елементом взагалі можливості здійснення такої діяльності.

Що стосується безпосередньо правового регулювання дотримання законності під час здійснення аудіо та відео контролю особи, то слід відмітити, що окреслене питання можливо розглядати з різних позицій.

Наприклад, на думку таких вчених як С.Р. Тагієв, К.В. Шахова та ін. найбільш доцільним є розгляд окресленого питання шляхом консолідації нормативних актів у певні групи в залежності від їх рівня законодавчого регулювання [13; 15].

Натомість, на думку О.О. Зуєва правового регулювання будь-якого питання доцільно розглядати з точки зору визначення суб'єктів діяльності та правовідносин, що склались між ними [4].

На нашу думку, враховуючи те, що аудіо та відео контроль особи як діяльність правоохоронних органів направлена на фіксацію підготовки або вчинення особою злочинної діяльності відбувається в двох формах – оперативно-розшукові заходи чи негласні (розшукові) дії, вважаємо доцільним визначити всі нормативні акти, які тим чи іншим шляхом регулюють вказані процеси та проаналізувати їх.

Як визначає А. Сердюк, таємниця приватного спілкування, як частина приватного життя, визнана та гарантована міжнародним законодавством, яке регулює суспільні відносини у галузі прав людини, як невід'ємна складова будь-якого сучасного правового, демократичного суспільства, а також передбачена національним законодавством багатьох країн, у тому числі і України, а саме основним законом – Конституцією. До основних міжнародно-правових актів, що регулюють аудіо, відео контроль особи та зняття інформації з каналів зв'язку при цьому належать:

1) Загальна декларація прав людини, в якій ст. 12 закріплює таке: ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань;

2) Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, де ст. 8 передбачає: кожен має право на повагу до свого приватного та сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятків випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб;

3) Резолюція Консультативної асамблеї Ради Європи від 21 січня 1970 року № 428 «Стосовно Декларації про засоби масової інформації та права людини» визначає право на повагу до особистого життя, головним чином, як право на власний розсуд керуватися своїм життям за мінімального стороннього впливу (в тому числі не втручання у приватне життя шляхом прослуховування приватних бесід у будь-якій формі);

4) а також судова практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) стосовно проваджень, пов'язаних із поновленням порушених прав осіб, які відбулися шляхом втручання у приватне життя, визначає, що складовою цього права є можливість вільної комунікації особи, яка

проявляється в безпеці та приватності листування (в тому числі за допомогою будь-яких технічних пристроїв), розмов та телефонних перемовин [12, с. 163].

Водночас, положення Конституції України також визначають окремі положення аудіо та відео контролю особи. Так, в Основному Законі України в ст. 32, передбачено, що не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Водночас, визначено, що кожна особа має право на таємницю особистого життя. Однак, в Конституції визначено, що обмеження вказаних прав особи можливо лише за рішенням суду [6].

В той же час, в Цивільному кодексі України зазначено, що людей не можна знімати на фото або відео без їх згоди - письмового або усного залежно від обставин, при яких проводиться зйомка. Так, ч. 3 ст. 307 передбачає, що знімання фізичної особи на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку, в тому числі таємне, без згоди особи може бути проведене лише у випадках, встановлених законом [14].

Що ж за випадки коли аудіо та відео контроль особи є законним?

В площині оперативно-розшукової діяльності визначено, що така діяльність є законною лише в рамках оперативно-розшукових справ та на підставі відповідного рішення суду. Зокрема, в Законі «Про оперативно-розшукову діяльність» зазначено, що підрозділи, які здійснюють таку діяльність мають право негласно знімати інформацію з каналів зв'язку, застосовувати інші технічні засоби отримання інформації тільки за рішенням суду. При цьому проводити оперативно-розшукову діяльність і фото-, кіно- і відеозйомку, іншим приватним організаціям або особам заборонено [Закон Про ОРД].

В той же час, з точки зору кримінального провадження, аналізуючи КПК України можна дійти висновку, що аудіо та відео контроль є законним лише у випадку, коли здійснюється в рамках досудового розслідування кримінального провадження за фактом вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину та мається відповідна ухвала суду [8].

Отже, підсумовуючи наведене можна дійти висновку, на законодавчому рівні дотримання законності під час проведення аудіо та відео контролю особи передбачено великою кількістю нормативних актів. спільним для них є визначення обов'язковим відповідного судового дозволу на проведення вказаних різновидів оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що гарантії законності під час проведення аудіо та відео контролю особи передбачається великою кількістю нормативних актів, зокрема на рівні законів, враховуючи вказане вперше визначено існуючі проблемні аспекти такого регулювання та можливі шляхи його усунення.

Аналізуючи та систематизуючи результати опитування працівників підрозділів кримінальної поліції можна дійти висновку, що сьогодні законодавчо неврегульованими питаннями гарантій законності під час аудіо та відео контролю особи є:

- 1) не передбачення в жодному Законі України порядку вилучення із матеріалів проведеного аудіо та відео контролю відомостей щодо третіх осіб, які випадково були зафіксовані на аудіо та відео записуючу апаратуру;
- 2) доволі фрагментарне законодавче закріплення порядку залучення до аудіо та відео контролю особи конфідентів або осіб, що конфіденційно співпрацюють з органами поліції;
- 3) відсутність законодавчого закріплення можливості у виключних випадках використання оперативними працівниками, що здійснюють аудіо та відео контроль особи не тільки спеціалізованої апаратури, що перебуває на балансі системи Національної поліції чи МВС України, а й інших технічних пристроїв.

Висновки. Аналізуючи наведене у статті, можна дійти висновку, що хоча у законодавчих актах передбачено організаційно-правові засади забезпечення гарантій законності під час аудіо та відео контролю особи, однак існують доволі суттєві недоліки, що потребують термінового внесення змін та доповнень у такі нормативні акти як Кримінальний процесуальний кодекс, Закон

України «Про оперативно-розшукову діяльність», Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь в кримінальному судочинстві» та ін.

Список використаних джерел

1. Алексеев С.С. Общая теория права: В 2-х томах. Том 2. М.: Юрид. лит., 1982. 360 с.
2. Алексеев С.С., Архипов С.И. и др. Теория государства и права М.: Норма, 1998.
3. Зуєв О. Ю. Протидія збуту майна, одержаного злочинним шляхом : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес, криміналістика, судово-медична експертиза, оперативно-розшукова діяльність». Х., 2015. 20 с.
4. Козаченко В. - Сутність та значення принципу законності у кримінальному процесі. URL : http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:fv6NGj3tYUIJ:irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/evpe_2014_3_27.pdf+&cd=4&hl=ru&ct=clnk&gl=ua (дата звернення: 18.11.2018).
5. Козаченко І.П. Оперативно-розшукова діяльність. Вступ до курсу. – Одеса: НДРБВ ОІВС, 1999. – 111 с
6. Конституція України : Закон України від 26 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL : http://www.gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_№/webproc4_1?id. (дата звернення: 18.11.2018).
7. Кравчук М. В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права: Навчальний посібник. 3-тє вид., змін, й доп. Тернопіль: Карт-бланш, 2002. 247с.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. (дата звернення: 18.11.2018).
9. Морозова Л. А. Теорія держави і права. 4-е изд. М. : Ексмо, 2010. Гл. 27. Законність і правопорядок. URL : <http://oprave.ru/?p=421> (дата звернення: 18.11.2018).
10. Подгородний С.Д. Сучасний стан законодавчого регулювання обстеження житла чи іншого володіння особи шляхом таємного проникнення в них. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2 (14). С. 206-217.
11. Селіванов В.М. Проблема методологічної обґрунтованості вітчизняного правознавства та юридичної практики. *Право України*. 1999. Вип. 1. С. 20-26.
12. Сердюк А. Місце аудіо-, відеоконтролю особи Та аудіо-, відеоконтролю місця у системі Негласних слідчих (розшукових) дій. *Підприємництво, господарство і право*. (2016). № 10. С 161-167
13. Тагієв С. Р. Теоретичні засади проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Х., 2016. 40 с.
14. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV (поточна редакція на підставі Закону України від 6 листопада 2014 р. № 1206-18). URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 18.11.2018).
15. Шахова К. В. Протидія згвалтуванням (за матеріалами підрозділів карного розшуку) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2014. 225 с.

References

1. Alekseev S.S. Obshchaya teoryya prava: V 2-kh tomakh. Tom 2. M.: Yuryd. lyt., 1982. 360 s.
2. Alekseev S.S., Arkhypov S.Y. y dr. Teoryya hosudarstva y prava M.: Norma, 1998.
3. Zuyev O. YU. Protydiya zbutu mayna, oderzhanoho zlochynnym shlyakhom : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.09 «Kryminal'nyy protses, kryminalistyka, sudovo-medychna ekspertyza, operatyvno-rozshukova diyal'nist'». KH., 2015. 20 s.
4. Kozachenko V. - Sutnist' ta znachennya pryntsyphu zakonnosti u kryminal'nomu protsesi. URL : http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:fv6NGj3tYUIJ:irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26

IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/evpe_2014_3_27.pdf+&cd=4&hl=r
u&ct=clnk&gl=ua) (data zvernennya: 18.11.2018).

5. Kozachenko I.P. Operativno-rozshukova diyal'nist'. Vstup do kursu. Odesa: NDRVV OIVS, 1999. – 111 s

6. Konstytutsiya Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 26 chervnya 1996 roku № 254k/96-VR. URL : http://www.gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_№/webproc4_1?id. (data zvernennya: 18.11.2018).

7. Kravchuk M. V. Teoriya derzhavy i prava. Problemy teorii derzhavy i prava: Navchal'nyy posibnyk. 3-tye vyd., zmin, y dop. Ternopil': Kart-blansh, 2002. 247s.

8. Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 13 kvitnya 2012 r. № 4651-VI. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. (data zvernennya: 18.11.2018).

9. Morozova L. A. Teoriya derzhavy i prava. 4-e yzd. M. : Eksmo, 2010. Hl. 27. Zakonnist' i pravoporyadok. URL : <http://oprave.ru/?p=421> (data zvernennya: 18.11.2018).

10. Podhorodnyy S.D. Suchasnyy stan zakonodavchoho rehulyuvannya obstezhennya zhytla chy inshoho volodinnya osoby shlyakhom tayemnoho pronyknennya v nykh. *Naukovyy visnyk natsional'noyi akademiyi vnutrishnikh sprav*. 2017. № 2 (14). S. 206-217.

11. Selivanov V.M. Problema metodolohichnoyi obgruntovanosti vitchyznyanoho pravoznavstva ta yurydychnoyi praktyky. *Pravo Ukrainy*. 1999. Vyp. 1. S. 20-26.

12. Serdyuk A. Mistse audio-, videokontrolyu osoby Ta audio-, videokontrolyu mistnya u systemi Nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) diy. *Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 2016. № 10. S 161-167

13. Tahiyev S. R. Teoretychni zasady provedennya nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) diy u kryminal'nomu protsesi Ukrainy : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya dokt. yuryd. nauk : spets. 12.00.09 «Kryminal'nyy protses ta kryminalistyka; sudova ekspertyza; operativno-rozshukova diyal'nist'». KH., 2016. 40 s.

14. Tsyvil'nyy kodeks Ukrainy vid 16 sichnya 2003 r. № 435-IV (potochna redaktsiya na pidstavi Zakonu Ukrainy vid 6 lystopada 2014 r. № 1206-18). URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (data zvernennya: 18.11.2018).

15. Shakhova K. V. Protydiya zgvaltuvanniam (za materialamy pidrozdiliv karnoho rozshuku) : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09. Kharkiv, 2014. 225 s.

Надійшла до редакції 5 грудня 2018 р.

УДК 343.71

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ІНОЗЕМНОГО ЗАКОНОДАВСТВА З ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАРАНТІЙ ЗАКОННОСТІ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Одарченко Марина Сергіївна,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ,

пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080, Україна

e-mail: notarywork69@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8524-5343>

Стащак Микола Володимирович,

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри оперативно-
розшукової діяльності та розкриття злочинів Харківського національного університету*

внутрішніх справ, пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080, Україна

e-mail: stashchak1@ukr.net

GSCID https://scholar.google.com.ua/citations?user=uNKT_HQAAAAJ

Мета. Метою дослідження є здійснення порівняльного аналізу іноземного законодавства з питання забезпечення гарантій законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності. **Методика.** Методика включає детальний комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу із піднятої проблематики на основі якого робляться обґрунтовані світоглядні висновки та рекомендації щодо розкриття сутності досліджуваних понять. **Результати.** В якості результатів дослідження визначено перспективні напрямки впровадження міжнародного досвіду. Зокрема: : 1) законодавство Сполучених штатів Америки та Республіки Вірменії побудовано таким чином, щоб забезпечувати гарантії законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності на всіх її стадіях, а також на всіх рівнях правового регулювання життя країни; 2) в Республіці Вірменії на відміну від Сполучених Штатів Америки оперативно-розшукові заходи є окремим напрямом діяльності правоохоронних органів (зокрема, і в Україні), які останні уповноважені застосовувати лише в рамках оперативно-розшукового провадження, а також є частиною процесуальної діяльності, оскільки можуть проводитися уповноваженими оперативними підрозділами до відкриття кримінального провадження, що не дозволяє здійснити в повній мірі прокурорський контроль та судовий нагляд за ходом їх проведення; 4) порівняльний аналіз законодавства Сполучених Штатів Америки та Республіки Вірменія з питання забезпечення гарантій законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності показав, що існують окремі норми, які є перспективними для апробації у вигляді експерименту на окремих територіях, за результатами якого можна приймати остаточне рішення щодо їх упровадження в національне законодавство. **Наукова новизна.** Наукова новизна виразилась в тому, що автором статті визначені перспективні напрямки міжнародної практики законодавчого регулювання питання забезпечення гарантій законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності. **Практична значимість.** Опитані оперативні працівники Національної поліції України, а також працівники режимно-секретних підрозділів поліції визначають, що сьогодні існує багато проблемних та колізійних питань. Враховуючи вказане автором визначаються можливі шляхи їх усунення шляхом запровадження міжнародного досвіду.

Ключові слова: порівняльний аналіз, іноземне законодавство, забезпечення гарантій законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності.

M. S. Odarchenko

Graduate student of Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv
L. Landau avenue, 27, Kharkiv, 61080, Ukraine, e-mail: notarywork69@gmail.com

M. V. Stashchak

Doctor of science of Law, Senior Researcher, Professor of Preinvestigative and Detective activity
Department of Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv
L. Landau avenue, 27, Kharkiv, 61080, Ukraine, e-mail: stashchak1@ukr.net

COMPARATIVE ANALYSIS OF FOREIGN LEGISLATION ON THE PROVISION OF GUARANTEES OF LIABILITY UNDER THE OPERATIONAL AND SUSTAINABLE ACTIVITY

Goal. The aim of the study is to carry out a comparative analysis of foreign legislation on the issue of guaranteeing the legality of conducting operational and investigative activities. **Method.** The methodology includes a detailed comprehensive analysis and synthesis of available scientific and theoretical material on the raised issues, on the basis of which grounded worldview conclusions and recommendations on disclosure of the essence of the studied concepts are made. **Results** As a result of the research, the prospective directions of implementation of international experience have been identified. In particular: 1) the legislation of the United States of America and the Republic of Armenia is constructed in such a way as to ensure legal certainty in conducting operational search activities at all its stages, as well as at all levels of legal regulation of the country's life; 2) in the Republic of Armenia, unlike the United States of America, operational search activities are a separate area of activity of law enforcement bodies (in particular, in Ukraine), which the latter are authorized to apply only in the framework of operative and investigative proceedings, as well as part of procedural activities, as they can be conducted by authorized operational units prior to the opening of criminal proceedings, which does not allow full prosecution control and judicial supervision over their conduct; 4) a comparative analysis of the legislation of the United States of America and the Republic of Armenia on the issue of securing legality in the course of carrying out operational search activities showed that there are certain rules that are promising for testing in the form of an experiment in certain territories, which results in a final decision on their implementation into national legislation. **Scientific novelty.** Scientific novelty was expressed in the fact that the author of the article defined the perspective directions of the international practice of legislative regulation of the issue of guaranteeing legality during the conduct of operational and investigative activities. **Practical significance.** Interviewed operational officers of the National Police of Ukraine, as well as employees of the regime's secret police units, state that today there are a lot of problem and conflict issues. Taking into account the aforesaid the author determines the possible ways of their elimination by introducing international experience.

Key words: comparative analysis, foreign legislation, provision of guarantees of legality during operational-search activity.

Постановка проблеми. В процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності відповідні правоохоронні органи наділені широкими повноваженнями, неправомірна реалізація яких неминуче призведе до свавілля, анархії та правового нігілізму. Так, оперативний працівник під час оперативно-розшукової діяльності наділений правом здійснення певних дій і прийняття рішень, які часто супроводжуються обмеженням конституційних прав та свобод особи. Разом з цим, слід враховувати, що обмеження як правомірне, обґрунтоване вторгнення, зазіхає на недоторканість особи, впливає на свідомість і вчинки людини, порушує цілісність прав особистості. Водночас практичний досвід свідчить, що застосування оперативно-розшукового інструментарію здебільшого пов'язане з втручанням в особисте життя громадян, тому проблема дотримання прав людини та громадянина при здійсненні ОРД залишається об'єктом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Подекуди проведення оперативно-розшукових заходів безпосередньо пов'язане з втручанням у сферу реалізації громадянами своїх прав і свобод, тому робота оперативних підрозділів має ґрунтуватися передусім на суворому дотриманні визначених чинним законодавством засад. Звідси випливає, що й обмеження прав і свобод як правомірне вторгнення в цю область вимагає особливого режиму - дотримання умов, наявності підстав, передбачених законом, наявності механізму судового контролю, прокурорського нагляду, відомчого контролю за законністю й обґрунтованістю обмежень, а також надання особі, права і свободи якої обмежені, права на судовий захист. Адже в межах оперативно-розшукової діяльності за наявності

відповідних умов, відбувається обмеження прав і свобод громадян, яке за абстрактно-формальної оцінки може бути прирівняне до їх порушення. До того ж, як вірно наголошує В.В. Шендрик, саме ця специфічна риса оперативно-розшукової діяльності зумовлює потребу в її чіткому законодавчому регулюванні та створенні відповідних гарантій з метою не допустити протиправного звуження чи ігнорування інтересів осіб, що опинилися у сфері протидії злочинності [13]. У зв'язку з цим виникає необхідність створення ефективної системи захисту прав, свобод і законних інтересів всіх учасників оперативно-розшукової діяльності, тобто забезпечення гарантій законності. Водночас слід відмітити, що підґрунтям та основою такої системи є нормативно-правові акти, що формують в комплексі правові засади гарантій законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності. В той же час, слід відмітити, що забезпечення гарантій законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності неможна розглядати окремо від загальновизнаних норм міжнародного права. Оскільки, як доцільно вказує Н.О. Гольдберг міжнародне і внутрішньодержавне право повинні мати одну соціальну природу, через те, що у центрі обох систем стоїть той самий елемент – законність [5, с. 34].

Водночас, враховуючи, що всі міжнародно-правові акти містять загальновизнані принципи і норми у сфері оперативно-розшукової діяльності, міжнародні стандарти, що здійснюють певний вплив на нормотворчий процес, ці приписи, норми, стандарти слугують певними зразками для забезпечення гарантій законності під час оперативно-розшукової діяльності в Україні. До того ж як висловився С.І. Жалдак, з прийняттям нового КПК України відбулася трансформація вітчизняного законодавства щодо питань правоохоронної діяльності викликана процесами впровадження положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. не тільки в кримінальне процесуальне законодавство України, але і практично всіх без винятку держав Європи [6, с. 112]. Враховуючи вказане вважаємо доцільним визначити, яким чином забезпечені гарантії законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності в інших країнах світу та чи існує аналогічне в національному законодавстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню різних аспектів проблематики дотримання законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності присвятили свої праці такі вчені, як А. Гайдар, В. Грохольський, І.П. Козаченко, В.Д. Пчолкін, А. Огородник, М.А. Погорецький, О. Руднєв, І.В. Сервецький, В.В. Шендрик, О.В. Федосова та ін. В той же час, слід відзначити, що дотично питання забезпечення гарантій законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності розглядалось в роботах вчених, присвячених вивченню питань забезпечення прав та свобод особи під час ОРД (зокрема, в роботах В.Б.Авер'янова, О.М.Бандурки, Ю.П.Бітяка, І.Л.Бородіна, М.В.Вітрука, Л.Д.Воеводіна, І.П.Голосніченка, Р.А.Калюжним, С.В.Ківалова, І.П.Козаченка, А.Т.Комзюка, Я.Ю.Кондратьєва, М.В.Корнієнка, Ю.Ф.Кравченка, О.В.Негодченка, В.А.Патюліна, І.Л.Петрухіна, В.П.Петкова, Ю.І.Римаренка, О.Ф.Скакун, В.В.Сташиса, В.Я.Тація, О.Н.Ярмиша та ін.), положення й висновки яких склали концептуальне підґрунтя для наукової розробки загальних проблем прав людини, окремих видів і конкретних прав особистості.

Водночас, зазначимо, що після появи в системі кримінального процесу такої діяльності як негласні слідчі (розшукові) дії (далі – НСРД), (які як відмічають більшість фахівців у сфері ОРД, корелюють за змістом та сутністю з оперативно-розшуковими заходами), під час розгляду питання забезпечення гарантій законності в процесі оперативно-розшукової діяльності, окремої уваги заслуговують роботи присвячені забезпеченню гарантій законності, прав та свобод людини та громадянина в процесі здійснення НСРД. Зокрема, в роботах таких вчених як О.А. Білічак, І.В. Глущенко, Н.О. Гольдберг, О.В. Капліна, С.М. Карпик, В.А. Колесник, М.В. Корнієнко, Т.В. Омельченко, Д.Б. Сергєєв, Р.В. Суворова, Є.Д. Скулиш, С.Р. Тагієв, В.М. Тертишник, В.Г. Уваров та ін. досліджувались різні варіації питання дотримання законності під час здійснення НСРД.

Однак, віддаючи належне ґрунтовному внеску перелічених вчених, слід відзначити, що питання міжнародного досвіду забезпечення гарантій законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності залишилось поза увагою.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення порівняльного аналізу іноземного законодавства з питання забезпечення гарантій законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для того, щоб визначити рамки законності під час проведення оперативно-розшукової діяльності, по-перше, слід визначити, яка діяльність правоохоронних органів є правомірною, а вже після цього можна чітко визначити, яким чином забезпечується законність під час здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Аналізуючи законодавство зарубіжних країн можна дійти висновку, що основним нормативно-правовим актом, що закріплює гарантії законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності (правоохоронної діяльності), є Конституція, яка в подальшому й є базовим підґрунтям для прийняття подальших нормативних актів [12]. Для обґрунтування вказаної точки зору наведено окремі витяги з тексту Конституції Америки та Республіки Вірменії (вказані країни обрати з метою порівняння конституційних засад романо-німецької та англо-саксонської правових систем), а також проаналізуємо законодавчі акти які безпосередньо регулюють у вказаних країнах оперативно-розшукову діяльність.

Так, в Сполучених Штатах Америки в Поправках (IV, V, XIV) до «Білю про Права» визначається:

- порядок проведення обшуку, накладення арешту на осіб і на майно (право народу на охорону особи, житла, паперів і майна від необґрунтованих обшуків або арештів не повинно порушуватися, і ордера на обшук або арешт не видаватимуться без достатніх підстав, підтверджених присягою або урочистою обіцянкою. Такі ордера повинні містити докладний опис місця обшуку, а також підлягають арешту осіб або майна);

- положення, що стосуються притягнення до відповідальності, судового розгляду і покарання. Приватна власність не підлягає конфіскації для громадського користування без компенсації (ніхто не повинен притягатися до відповідальності за тяжкий або інший злочин інакше, як за постановою або звинуваченням, винесеного присяжними, за винятком випадків порушення справ, що стосуються складу сухопутних або морських сил або народної поліції, в період, коли остання в зв'язку з війною або загрозливою суспільству небезпекою знаходиться на дійсній службі; ніхто не повинен двічі відповідати життям чи тілесною недоторканністю за один і той же злочин; ніхто не повинен зазнавати примусу свідчити проти самого себе в кримінальній справі; ніхто не повинен позбавлятися життя, свободи або майна без законного судового розгляду; ніяка приватна власність не повинна відбиратися для громадського користування без справедливої винагороди);

- не можливість обмеження прав людини інакше, аніж за рішенням суду (всі особи, що народилися або натуралізовані у Сполучених Штатах і підлегли їх юрисдикції, є громадянами Сполучених Штатів і штату, в якому вони проживають. Жоден штат не може приймати або приводити у виконання закони, що обмежують привілеї та вольності громадян Сполучених Штатів; жоден штат не повинен позбавляти кого-небудь життя, свободи або власності без законного судового розгляду і не може відмовити особі, яка перебуває в його юрисдикції, в рівній для всіх захисту закону).

З наведеного можна дійти висновку, що Конституція Америки закріплює лише декілька основних прав людини, а все інше регулюється на законодавчому, відомчому та міжвідомчих рівнях. Так, враховуючи велику кількість правоохоронних органів в Америці існують конкретизовані нормативні акти, що забезпечують законність під час здійснення оперативно-розшукової діяльності конкретними суб'єктами. Наприклад, основні повноваження ФБР закріплені в Інструктивному листі Генерального прокурора директору ФБР від 15 грудня 1976 р. «Використання інформаторів у розслідуванні у справах внутрішньої безпеки, організованої злочинності та в інших кримінальних справах»; Інструкції Генерального прокурора про порядок проведення секретних операцій ФБР (січень 1981 р.); Виконавчому наказі Президента США № 12333 від 4 грудня 1981 р. «Розвідувальна діяльність США»; Інструкції Генерального прокурор від 7 березня 1983 р. «Про порядок розслідування у справах про загальнокримінальні злочини, діяльність підприємств, організовану злочинність, внутрішню безпеку і тероризм». Окрім того, до

розділу XVIII Зводу законів США включені спеціальні положення, які визначають ті дії спецслужб і кримінальної поліції, що стосуються доступу до ліній комунікацій (телеграф, телефон, радіо, комп'ютерний зв'язок) з метою одержання контррозвідувальних даних; перехоплення радіо-телекомунікаційних ліній; здійснення технічних засобів перехоплення, їхнього поширення і володіння ними; одержання дозволу на використання оперативно-технічних засобів на території США, а також на їхнє використання проти американських громадян; процедури використання техніки перехоплення; захисту від незаконного зняття інформації, доступу співробітників урядових органів до банку даних і обліків використання радіоелектронних засобів зв'язку; розкриття поштових відправлень тощо [11, с. 99-104].

Законодавство США на законодавчому рівні передбачає використання конфіденційного співробітництва громадян. Співробітника кримінальної поліції оцінюють, насамперед, за якістю роботи його інформаторів. Кожного поліцейського навчають, що якщо він здатний створити і зберегти працездатність свого «негласного апарату», він кращий серед колег, зразок для наслідування. Вся робота з інформаторами ставиться в жорсткі правові рамки. Наприклад, співробітникам ФБР його службова інструкція при роботі з інформатором зобов'язує обов'язково враховувати: якою мірою діяльність інформатора може суперечити конституційним гарантіям прав громадян і тим самим чи не скомпрометує він (з точки зору законності) проведене розслідування або подальше кримінальне переслідування в суді; наскільки надійний конкретний інформатор з точки зору його інформації; чи здатне ФБР безпосередньо контролювати та спрямовувати діяльність цього інформатора, а також якою мірою цінність інформації, отриманої за допомогою інформатора, виправдовує витрати ФБР на очікувану інформатором винагороду за співпрацю [2].

При підборі інформатора в США приділяють увагу не лише питанням доступності даної особи до потрібних поліції відомостей, можливості проникнення в різні злочинні групи, але й стану здоров'я інформатора, його віку, освіти, особливостям характеру, звичок, хобі та ін. У посібниках, виданих для поліції та ФБР, досить докладно вказується, в якому середовищі і за яких обставин треба підбирати і вербувати негласних співробітників, яку мотивацію до співпраці при цьому доцільно використовувати [4, с. 8; 38].

У низці американських штатів визнається так званий «привілей інформатора», згідно з яким секретний інформатор звільняється від обов'язку з'являтися до суду для давання показань, а відомості, що виходять від нього, повідомляє в суді оперативний працівник, допитуваний в якості свідка, який має право не розкривати особистість джерела. Тим самим робиться виняток із загального правила про неприпустимість використання похідних доказів [10, с. 142; 10].

Федеральний конституційний суд США постановою від 26 травня 1981 р. підтвердив конституційність фігури «свідка зі слів». Так само вчинили і в Федеральній республіці Німеччині. Тобто мається на увазі, що від осіб, які контактують з агентами можливо отримати «свідчення зі слів або слуху», «показання з чужих слів». Відповідно до існуючої в США практики, судом у певних випадках можуть прийматися в якості доказів відеозаписи показань свідків замість особистої явки цих людей до суду, що, як вважають американські юристи, створює додаткові гарантії їх безпеки. Гарантії конфіденційності надаються органами поліції при розслідуванні тяжких, особливо небезпечних злочинів, організованої злочинності і т. п. Питання про надання гарантій секретності при розслідуванні злочинів середньої тяжкості розглядається для кожного конкретного випадку. При розслідуванні дрібних злочинів гарантій не передбачено [7, с. 14].

В той же час, на відміну від Сполучених Штатів, в Конституції Вірменії другий розділ присвячено виключно правам людини та громадянина, зокрема визначаються:

- основний принцип прав і свобод людини і громадянина (ст. 14);
- право на рівність (ст. 14.1. закріплює, що всі люди рівні перед законом);
- захист прав і свобод людини і громадянина (в ст. 18 визначено, що кожен має право на ефективний засіб правового захисту своїх прав і свобод в судових, а також інших державних органах);
- право на свободу (зокрема в ч. 1 ст. 16 закріплено, що кожен має право на особисту свободу та недоторканність);

- право на особисту недоторканність (в ч. 2 ст. 16 закріплено, що людина може бути позбавлена волі у випадках і порядку, встановлених законом. Зокрема, може передбачатися позбавлення волі тільки в наступних випадках: особу засуджено за злочин правомочним судом; особа не виконала вступило в законну силу розпорядження суду; з метою забезпечення виконання певних обов'язків, встановлених законом; є обґрунтована підозра в скоєнні злочину або, коли це необхідно з метою припинення вчинення особою злочину або його втечі після вчинення злочину; з метою передачі неповнолітнього під виховний нагляд чи іншого правочинній органу; з метою запобігання поширенню інфекційних захворювань або припинення суспільної небезпеки, що виходить від осіб, які страждають психічними захворюваннями, алкоголіків, наркоманів або осіб, які займаються бродяжництвом; з метою припинення незаконного проникнення особи до Республіки Вірменія, його видворення або передачі іншій державі);

- право особи на недопущення катування (в ст. 17 закріплено, що ніхто не може бути піддано катуванню, а також жорстокому поводженню або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Заарештовані, взяті під варту і позбавлені волі особи мають право на гуманне поводження і повагу гідності);

- права обвинуваченого, підсудного (в ст. 19 гарантується, що кожен для відновлення своїх порушених прав, а також з'ясування обґрунтованості висунутого проти нього звинувачення має право на публічний розгляд своєї справи в розумні терміни незалежним і безстороннім судом в умовах рівності, з дотриманням усіх вимог справедливості);

- презумпція невинності (ст. 21 закріплює, що обвинувачений у скоєнні злочину вважається невинним доти, поки його провина не доведена в установленому законом порядку - що набрало законної сили вироком суду. Обвинувачений не зобов'язаний доводити свою невинність. Непідтверджені підозри тлумачаться на користь обвинуваченого) [1].

Тобто аналізуючи положення Конституції Вірменії можна дійти висновку, що більшість прав та свобод людини аналогічні до тих, що закріплені в нашій Конституції.

Враховуючи такі лібералізовані положення Конституції, в Законі Республіки Вірменії «Про оперативно-розшукову діяльність» законність визначена як головний принцип ОРД (ст. 5). В ст. 14 вказаного Закону Республіки Вірменія визначаються оперативно-розшукові заходи, а ч. 7 ст. 31 вказаного нормативного акту закріплюється проведення таких оперативно-розшукових заходів як «внутрішнє спостереження», «контроль за кореспонденцією, поштовими, телеграфними та іншими повідомленнями», «контроль за телефонними переговорами», «забезпечення доступності фінансових даних та негласний контроль за фінансовими угодами», «імітація отримання хабара або дача хабара» виключно на підставі судового рішення [9].

Наукова новизна виразилась в тому, що автором статті визначені перспективні напрямки міжнародної практики законодавчого регулювання питання забезпечення гарантій законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Опитані оперативні працівники Національної поліції України, а також працівники режимно-секретних підрозділів поліції визначають, що сьогодні існує багато проблемних та колізійних питань. Враховуючи вказане автором визначаються можливі шляхи їх усунення шляхом запровадження міжнародного досвіду.

Висновки. В якості результатів дослідження зазначимо наступне: 1) законодавство Сполучених штатів Америки та Республіки Вірменії побудовано таким чином, щоб забезпечувати гарантії законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності на всіх її стадіях, а також на всіх рівнях правового регулювання життя країни; 2) в Республіці Вірменії на відміну від Сполучених Штатів Америки оперативно-розшукові заходи є окремим напрямом діяльності правоохоронних органів (зокрема, і в Україні), які останні уповноважені застосовувати лише в рамках оперативно-розшукового провадження, а також є частиною процесуальної діяльності, оскільки можуть проводитися уповноваженими оперативними підрозділами до відкриття кримінального провадження, що не дозволяє здійснити в повній мірі прокурорський контроль та судовий нагляд за ходом їх проведення; 4) порівняльний аналіз законодавства Сполучених Штатів Америки та Республіки Вірменія з питання забезпечення гарантій законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності показав, що існують окремі норми, які є перспективними для

апробації у вигляді експерименту на окремих територіях, за результатами якого можна приймати остаточне рішення щодо їх упровадження в національне законодавство.

Список використаних джерел

1. Constitution of the Republic of Armenia. URL :: <http://www.uznal.org/constitution.php?text=Armenia&language=e> (дата звернення: 06.10.2018).
2. FBI Requirements. URL : <https://www.fbiagentedu.org/fbi-requirements/> (дата звернення: 06.10.2018).
3. Informer's Privilege Prevents Disclosure of Confidential Informant in ISIS-Related Prosecution. URL : <https://presnellonprivileges.com/2016/01/14/informers-privilege-prevents-disclosure-of-confidential-informant-in-isis-related-prosecution/> (дата звернення: 06.10.2018).
4. Ахкубеков Л. Х. Правовое регулирование оперативно-розыскной деятельности за рубежом и использование ее результатов в уголовном процессе. Москва, 2004. 120 с.
5. Гольдберг Н.О. Забезпечення конституційних прав та свобод громадян при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 254 с.
6. Жалдак С. И. Стандарты нормативно-правовой регламентации негласных актов расследования в европейском уголовном процессуальном законодательстве. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. № 3 (31) Т. 11. С. 107–115.
7. Использование информаторов, агентов и секретных оперативных сотрудников при проведении полицией предварительного расследования. *Проблемы преступности в капиталистических странах* (по материалам зарубежной печати). 1987. № 7. С. 13–16.
8. Малыгин С.С., Чечетин А.Е. Основы оперативно-розыскной деятельности. Авторский курс лекций. Екатеринбург, 2001. URL : <http://www.bnti.ru/showart.asp?aid=977&lvl=05>. (дата звернення: 06.10.2018).
9. Об оперативно-розыскной деятельности : Закон Республики Армения. URL :: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=3093&lang=rus> (дата звернення: 06.10.2018).
10. Смирнов М. П. Комментарии оперативно-розыскного законодательства РФ и зарубежных стран : учеб. пособие по специальности «Юриспруденция». Москва : Экзамен, 2002. 543 с.
11. Смирнов М. П. Оперативно-розыскная деятельность полиции зарубежных стран. Москва : Центр юрид. лит-ры «Щит», 2001. 240 с.
12. Уваров В. Г. Зняття інформації з технічних каналів зв'язку //Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси. 2013. № 2. С. 177–181.
13. Шендрик В.В., Шендрик А.В. Суспільно-правові засади обмеження конституційних прав і свобод громадян в оперативно-розшуковій діяльності. URL : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/FP_index.htm_2014_3_71.pdf. (дата звернення: 06.10.2018).

References

1. Constitution of the Republic of Armenia. URL :: <http://www.uznal.org/constitution.php?text=Armenia&language=e> (data zvernennya: 06.10.2018).
2. FBI Requirements. URL : <https://www.fbiagentedu.org/fbi-requirements/> (data zvernennya: 06.10.2018).
3. Informer's Privilege Prevents Disclosure of Confidential Informant in ISIS-Related Prosecution. URL :: <https://presnellonprivileges.com/2016/01/14/informers-privilege-prevents-disclosure-of-confidential-informant-in-isis-related-prosecution/> (data zvernennya: 06.10.2018).
4. Akhkubekov L. KH. Pravovoe rehulyrovanye operatyvno-rozysknoy deyatel'nosty za rubezhom y yspol'zovanye ee rezul'tatov v uholovnom protsesse. Moskva, 2004. 120 s.
5. Hol'dberh N.O. Zabezpechennya konstytutsiynykh prav ta svobod hromadyan pry provedenni nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) diy: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09. Kharkiv, 2017. 254 s.

6. Zhaldak S. Y. Standarty normatyvno-pravovoy rehlamentatsyy nehlasnykh aktov rassledovanyya v evropeyskom uholovnom protsessual'nom zakonodatel'stve. *Visnyk Akademiyi advokatury Ukrayiny*. 2014. № 3 (31) T. 11. S. 107–115.
7. Yspol'zovanye ynformatorov, ahentov y sekretnykh operatyvnykh sotrudnykov pry provedenyy polytsyye predvartel'noho rassledovanyya. *Problemy prestupnosti v kapytalystycheskykh stranakh (po materyalam zarubezhnoy pechaty)*. 1987. № 7. S. 13–16.
8. Malyhyn S.S., Chechetyn A.E. Osnovy operatyvno-rozysknoy deyatel'nosti. Avtorsky kurs lektsyy. Ekaterynburh, 2001. URL : <http://www.bnti.ru/showart.asp?aid=977&lvl=05>. (data zvernennya: 06.10.2018).
9. Ob operatyvno-rozysknoy deyatel'nosti : Zakon Respublyky Armenyya. URL :: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=3093&lang=rus> (data zvernennya: 06.10.2018).
10. Smyrnov M. P. Kommentaryy operatyvno-rozysknoho zakonodatel'stva RF y zarubezhnykh stran : ucheb. posobye po spetsyal'nosti «Yurysprudentsyya». Moskva : Ékzamen, 2002. 543 s.
11. Smyrnov M. P. Operatyvno-rozysknaya deyatel'nost' polytsyy zarubezhnykh stran. Moskva : Tsentr yuryd. lyt-ry «Shchyt», 2001. 240 s.
12. Uvarov V. H. Znyattya informatsiyi z tekhnichnykh kanaliv zv'yazku. *Zovnishnya torhivlya: pravo, ekonomika, finansy*. 2013. № 2. S. 177–181.
13. Shendryk V.V., Shendryk A.V. Suspil'no-pravovi zasady obmezheniya konstitutsiynykh prav i svobod hromadyan v operatyvno-rozshukoviy diyal'nosti. URL : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FI LE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/FP_index.htm_2014_3_71.pdf. (data zvernennya: 06.10.2018).

Надійшла до редакції 12 грудня 2018 р.

УДК 343.71 (477)

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЗНИКЛИХ БЕЗВІСНО

Плескач Олег Юрійович,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ,

пр. Льва Ландау, 27, 61080, м. Харків, Україна

e-mail: gro@bigmir.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5003-0342>

Мета. Метою статті є надання із урахуванням сучасної оперативної обстановки характеристики осіб, зниклих безвісно. **Методика.** Методика включає детальний комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу із піднятої проблематики на основі якого робляться обґрунтовані світоглядні висновки та рекомендації щодо розкриття сутності досліджуваних понять. **Результати.** Резюмовано, що розшукова робота – це складний процес, направлений на встановлення місцезнаходження особи, зниклої безвісти, при чому кожній категорії осіб, зниклих безвісно притаманні власні індивідуальні ознаки. **Практична значимість.** Визначено, що у випадку знання оперативними працівниками характерних рис осіб, зниклих безвісно та співвіднесення їх із обставинами зникнення, швидкість та ефективність розшукової роботи помітно покращиться. **Наукова новизна.** Наукова новизна статті полягає у визначенні автором не тільки окремих характерних ознак осіб, зниклих безвісно, а й співвідношення ознак їх характеру із можливими причинами залишення місця перебування та визначення ймовірного.

Ключові слова: розшук, особа, зникла безвісно, характеристика.

O.Yu. Pleskach

postgraduate student of the Kharkiv National University of Internal Affair,

L. Landau avenue, 27, Kharkiv, 61080, Ukraine, e-mail: gro@bigmir.net

CHARACTERISTICS OF UNDERTAKINGS

Goal. The purpose of the article is to provide, taking into account the current operational situation, the characteristics of persons missing missing. **Method.** The methodology includes a detailed comprehensive analysis and synthesis of available scientific and theoretical material on the raised issues, on the basis of which grounded worldview conclusions and recommendations on disclosure of the essence of the studied concepts are made. **Results** It is summarized that investigative work is a complicated process aimed at establishing the location of a person who has disappeared, with each category of persons who have disappeared are inherently unusual of their own individual characteristics. **Practical significance.** It is determined that in the case of the knowledge of operational workers of the characteristic features of persons missing missing and their correlation with the circumstances of disappearance, the speed and efficiency of search work will improve significantly. **Scientific novelty.** Scientific novelty of the article is to determine the author not only the individual characteristics of the persons missing missing, but also the correlation of signs of their nature with possible reasons for leaving the place and determining the probable.

Key words: search, person, missing, characteristic.

Постановка проблеми. Історія діяльності правоохоронних органів свідчить, що розшукова робота розпочинає свою історію ще з часів Київської Русі [4]. Розшук осіб, зниклих безвісно, завжди був прерогативою діяльністю правоохоронців, оскільки зникнення людини в багатьох випадках свідчило про вчинення відносно неї тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Враховуючи вказане, не дивним є те, що під час розшуку особи використовуються специфічні прийоми та методи, а сама по собі розшукова робота становить досить багатогранну діяльність та вимагає від працівників поліції використання не тільки прийняття стандартних рішень, а й постійної логічної роботи, вміння швидкого переорієнтування пріоритетів діяльності та врахування щойно виявлених обставин. Тобто, оперативні працівники повинні не лише використовувати оперативно-розшукову тактику чи криміналістичні методики, а й застосувати методи аналізу психологічного стану особи,

її способу життя та обставин, що передували зникнення. Саме зазначене й обумовлює необхідність визначення характеристики осіб, зниклих безвісно.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В теорії оперативно-розшукової діяльності на протязі багатьох років вчені вивчають різні аспекти розшуку осіб. Зокрема, становлять інтерес праці таких вчених як Д.В. Бойчук, Б.Т. Безлепкін, А.В. Белоусов, В.В. Гевко, В.А. Глазков, Є.О. Дідоренко, Є.А. Доля, І.М. Доронін, В.І. Зажицький, С.Ю. Ільченко, Ю.П. Кобець, Є.Г. Коваленко, І.П. Козьяков, В.А. Колеснік, М.І. Курочка, В.Т. Маляренко, В.І. Ніндіпова, М.А. Погорецький, Б.Г. Розовський, В.Б. Рушайло, В.А. Сілюков, І.В. Сервецький, Г.П. Середа, В.М.Тертишнік, А.Г. Цветков, М.Є. Шумило, а також інших вітчизняних та закордонних вчених. Водночас, серед праць перелічених вчених виключно дисертаційне дослідження Д.В. Бойчука було присвячено проблематиці розшуку осіб, зниклих безвісно. Однак, аналізуючи положення даного дослідження можна дійти висновку, що у зв'язку із доволі значним проміжком часу, що минув з моменту його проведення, та одночасно співвідносячи із змінами у законодавстві та кримінальній обстановці державі, можна дійти висновку, що характеристики осіб, зниклих безвісно, потребує додаткової уваги зі сторони наукової спільноти.

Постановка завдання. Метою статті є надання із урахуванням сучасної оперативної обстановки характеристики осіб, зниклих безвісно.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з електронним словником «Вікіпедія» термін «особи, зниклі безвісти» визначено як юридичний термін, який характеризує стан людини, про місце знаходження якої немає достовірної інформації. Водночас, на підставі узагальнення інформації, наявної у наукових статтях та іншій літературі запропоновано доволі широку класифікацію таких осіб. Зокрема, запропоновано розподіляти всіх осіб, зниклих безвісно, на дві групи: ті, хто залишилися живими, але не можуть або не хочуть повідомляти інформацію про своє місцезнаходження і ті, хто загинули за обставин, що ускладнюють або виключають можливість виявлення особи [7]. На нашу думку, така класифікація осіб, що зникли безвісно, є досить умовною та широкою, що в кінцевому результаті не відображає повністю всі різновиди осіб, зниклих безвісно.

В той же час, слід відмітити, що фахівцями у сфері оперативно-розшукової діяльності також висловлюються різні точки зору щодо змісту терміну «особи, зниклі безвісно» (або тотожних до неї «осіб, що зникли безвісти», «безвісно зникла особа», «безвісно відсутня особа» тощо). Як вказує Д.В. Бойчук, вказане пояснюється наступним:

- 1) внутрішньою складністю та протиріччям самого феномену безвісної відсутності, якісним різноманіттям її проявів;
- 2) традицією, яка утворилась від тривалого вживання поняття «безвісно відсутній» лише в буденному розумінні, на підставі тільки інтуїтивної ясності без наукового з'ясування його змісту;
- 3) використання цього терміну в різних областях права з різною метою, обумовленого відсутністю єдиного значення поняття, що спричинило появу різних дефініцій [1, с. 22].

В свою чергу вказаний вчений пропонує розуміти під безвісно відсутньою особою тих осіб, які зникли з постійного місця мешкання (перебування) раптово, без видимих на то причин, по відношенню до яких в поліцію надійшла заява або повідомлення про зникнення і з метою розшуку якого необхідне проведення спеціальних оперативно-розшукових заходів. Одночасно, Д.В. Бойчук визначає, що існують декілька різновидів безвісно відсутніх осіб, зокрема:

- 1) особи, які скоїли втечу з місць позбавлення волі, або ухиляються від попереднього слідства та суду, та які характеризуються наступними істотними ознаками:
 - вчинення особою, раніше, до безвісної відсутності, протиправного діяння;
 - винесення у зв'язку з вчиненням розшукуваною особою протиправного діяння судом вироку, рішення, визначення (прокурором постанови про арешт і т.ін.);
 - необхідність перебування цієї особи відповідно до винесеного щодо неї вироку (ухвали, визначення тощо) у певному місці;
 - відсутність цієї особи в місці належного знаходження;
 - залишення місця належного знаходження за власним бажанням;

- 2) іноземці й особи без громадянства, які ухиляються від обліку правоохоронних органів;
- 3) громадяни, що втратили зв'язок з рідними та близькими [1, с.11].

Разом з цим, заслуговує на увагу думка іншого вітчизняного вченого В.Я. Горбачевського, який зазначає, що більш логічно вірним є використання терміну «безвісно зниклі особи», під яким слід розуміти тих осіб, хто з невідомих причин зник з постійного місця проживання чи місця роботи, стосовно кого в органи поліції надійшли заяви чи повідомлення про зникнення і є підстави вважати, що вони стали жертвами злочину чи нещасного випадку [2, с. 187].

В свою чергу М.В. Зубов проводить фрагментарне дослідження щодо визначення дефініції «особи, що зникли безвісно» та визначає, що її зміст як фактичне зникнення фізичної особи, з місця мешкання/реєстрації або іншого останнього фактичного місця перебування без видимих причин при чому з урахуванням того, що на протязі мінімум однієї доби її місцезнаходження не відомо, а до правоохоронних органів надійшла інформації, повідомлення чи заява про зникнення даної особи та можливого вчинення протиправних дій відносно неї [3, с. 186].

З точки зору В.П. Цильвика, для позначення осіб, що розшукуються, слід використовувати термін «безвісно пропала особа», під яким можливо розуміти особу, яка зникла раптово і місцеперебування якої невідомо [8, с. 20].

В той же час, аналізуючи емпіричний матеріал В.В. Корх не надає власного визначення досліджуваної дефініції, однак пропонує класифікацію безвісно відсутніх осіб, зокрема:

1) особи, які на власний розсуд вирішили отримати статус безвісно відсутньої особи через суб'єктивні причини, а саме:

- переховування від органів досудового розслідування, слідчого судді та суду;
- переховування від свого оточення (близьких, друзів, родичів тощо), наприклад через сварку, борги тощо;
- ухилення від відбування кримінального покарання;

2) особи, які зникли безвісно через наявність різних хвороб (психіатричний, психічний розлад здоров'я), наявність інших тяжких хвороб або які пов'язані із похилим віком;

3) особи, які зникли безвісно, однак щодо яких не вчинено будь-яких злочинів, проте особа не бажає мати постійного місця мешкання, роботи та повідомляти про себе рідним або друзям;

4) особи, які зникли безвісно в районі проведення Антитерористичної операції, або були мешканцями тимчасово окупованих територій;

5) особи, які зникли безвісно без явних причин та відносно яких є підстави вважати про можливість вчинення відносно останніх злочинних дій (вбивство, сексуальне рабство, викрадення тощо) [5, с. 235].

На нашу думку, існуюча невизначеність та одночасне використання декількох тотожних понять (безвісно зникла особа, безвісно відсутня особа тощо) пов'язано із тим, що до недавнього часу в чинному законодавстві не було закріплено змісту поняття «особа, зникла безвісно». Однак, прийняття Верховною Радою України у 2018 р. Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісно» частково усуває вказану прогалину. Зокрема відповідно до положень вказаного Закону визначається три категорії осіб, зниклих безвісно:

- особа, зникла безвісти, – фізична особа, стосовно якої немає відомостей про її місцеперебування на момент подання заявником заяви про її розшук;

- особа, зникла безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом, – особа, яка зникла безвісти в зоні збройного конфлікту під час проходження нею військової служби або за будь-яких інших обставин, що підтверджують факт перебування особи у цій зоні;

- особа, зникла безвісти за особливих обставин, – особа, зникла безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом, воєнними діями, заворушеннями всередині держави або у зв'язку з надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру або іншими подіями, що можуть спричинити масову загибель людей [6].

Враховуючи вказане, на нашу думку більш вірним буде використання саме законодавчо визначеної дефініції. Водночас, співвідносячи запропоновані переліченими вченими класифікації осіб, зниклих безвісно, із положеннями зазначеного нормативного акту, можна дійти висновку, що жодна із них не відповідає ані сучасним вимогам законодавства, ані наявній кримінальній

обстановці. Зокрема, практика свідчить, що сьогодні доцільніше говорити про те, що взагалі існують такі групи осіб, зниклих безвісно:

- 1) особи, які розшукуються у зв'язку із втратою родинних зв'язків через суб'єктивні причини;
- 2) особи, які є психічно хворими або у зв'язку із фізіологічними змінами не керують власними діями та самостійно залишають постійне місце перебування;
- 3) особи, які через певні суб'єктивні чи об'єктивні причини за власним бажанням скривають своє місцеперебування;
- 4) особи, які стали потерпілими в результаті вчинення відносно них злочинної діяльності;
- 5) особи, зниклі безвісти в районі проведення операції об'єднаних сил або на території тимчасово окупованої Автономної республіки Крим;
- 6) особи, зниклі безвісно на території інших держав та відносно яких проводиться міжнародний розшук;
- 7) особи, що зникли безвісно в результаті збройного конфлікту або воєнних дій.

Кожній із перелічених груп осіб, зниклих безвісно притаманні певні характерні ознаки, однак враховуючи підслідність підрозділів Національної поліції України, нас цікавлять лише перші чотири категорії осіб, зниклих безвісно.

Отже, характерними рисами осіб, зниклих безвісно та які фактично розшукуються у зв'язку із втратою родинних зв'язків через суб'єктивні причини є: середній вік осіб від 15 до 20 років – 18, 5%, від 20 до 30 років – 8,4 %, від 30 до 40 років – 4,5 %, від 40 до 50 років – 25,6 %, старші за 50 років – 15,7 %. Найчастіше за ознаками статевої приналежності безвісно зниклі особи є жінками (76,4 %), які одружені (53,2 %), мають середню спеціальну або вищу освіту (65,4 %), характеризуються оточуючими позитивно, а також мають постійне місце роботи та не приховують не від кого своє місце перебування.

Натомість характерними ознаками осіб, зниклих безвісно у зв'язку із психічними захворюваннями чи фізіологічними змінами через вік є те, що в 64, 3 % – це чоловіки, віком від 35 до 45 років – 15, 6 %, від 45 до 55 років – 22,3 %, від 55 до 65 років – 21, 1%, старші за 65 років – 40,3 %. Вказані особи здебільшого позбавлені дієздатності (53,2 %), не прилаштовані до життя, мають певні проблеми із вираженням своїх думок чи розмовою. Причиною розшуку таких осіб найчастіше є залишення останніх піклувальниками без нагляду (77,9 %).

Стосовно осіб, які через певні суб'єктивні або об'єктивні причини за власним бажанням приховують своє місце знаходження можливо охарактеризувати наступним чином: 1) жінки, найчастіше у віці 14-18 років (34, 5%), 18-25 років (22,1 %), які не мають постійного місця роботи, займаються аморальними видами праці - проституцією або жебракуванням (54,2 %), інколи працюють без офіційного оформлення (19, 8%), приховують своє місце перебування у зв'язку із почуттям сорому, образи або інших виключно особистісних причин. У випадку коли до вказаної категорії відносяться чоловіки, то середній вік їх складає від 11 до 18 років – 23,4 %, від 18 до 25 років – 36, 7%, в більшості випадків такі чоловіки або не мають жодної освіти (33,3 %) або мають вищу освіту (29,7 %), притягались до кримінальної чи адміністративної відповідальності (51,2 %), мають важкий характер, рішучі, жорсткі, не вміють пробачати.

Що ж стосується останньої категорії осіб, зниклих безвісно, то це особи, які розшукуються у зв'язку із вчиненням відносно них злочину, і вони додатково розподіляються на такі категорії:

- особи, що своєю віктимологічною поведінкою спровокували вчинення злочину – молоді жінки (58, 7 %), зазвичай віком від 16 до 25 років (54,4 %), які не мають високого рівня інтелекту, розважливі у знайомствах, ведуть вільний від зобов'язань спосіб життя та намагаються виставляти його на показ;

- особи, що стали жертвами в результаті власного фінансового або соціального статусу (рідше через певний статус рідних) – чоловіки (79, 4 %), віком від 25 до 35 років (22,3 %), від 35 до 45 років – 43, 2 %, мають вищу освіту, одружені, ведуть активний спосіб життя, мають яскраво виражену власну думку;

- особи, що стали «випадковими» жертвами чи в результаті передування певних негативних обставин у особистому житті (конфліктів, зрад, образ тощо). Практика свідчить, що до вказаної категорії може відносити будь-яка особа.

Наукова новизна статті полягає у визначенні автором не тільки окремих характерних ознак осіб, зниклих безвісно, а й співвідношення ознак їх характеру із можливими причинами залишення місця перебування та визначення ймовірного.

У випадку знання оперативними працівниками характерних рис осіб, зниклих безвісно та співвіднесення їх із обставинами зникнення, швидкість та ефективність розшукової роботи помітно покращиться

Висновки. Отже, як висновок слід резюмувати, що розшукова робота – це складний процес, направлений на встановлення місцезнаходження особи, зниклої безвісти, при чому кожній категорії осіб, зниклих безвісно притаманні власні індивідуальні ознаки.

Список використаних джерел

1. Бойчук Д.В. Правові та організаційно-тактичні основи розшуку безвісно відсутніх осіб: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Львів, 2006. 20 с.
2. Горбачевський В. Я. Особливості досудового розслідування за фактами безвісного зникнення осіб. *Юридичний часопис НАВС*. 2014. №2 С. 185-201.
3. Зубов М. В. Зміст і співвідношення термінів "безвісно відсутня особа" та "безвісно зникла особа". *Вісник Академії митної служби України*. Серія : Право. 2015. № 2. С. 184–189. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2015_2_28
4. Исторические аспекты становления розыскной работы. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/istoricheskie-aspekty-stanovleniya-rozysknoy-raboty-v-rossii> (дата звернення 06.09.2018)
5. Корх В. В. Оперативно-розшукова характеристика вбивства з приміткою «безвісно відсутня особа». *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 3 (79). С 230-240. URL : [http://lduvs.edu.ua/wp-content/uploads/Docs/vysnik/vlduvs-2017-3\(povn_text\).pdf](http://lduvs.edu.ua/wp-content/uploads/Docs/vysnik/vlduvs-2017-3(povn_text).pdf). (дата звернення: 09.09.2018)
6. Про правовий статус осіб, зниклих безвісно : Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19>(дата звернення: 10.09.2018)
7. Пропавший без вести. URL : https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D0%B2%D1%88%D0%B8%D0%B9_%D0%B1%D0%B5%D0%B7_%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8(дата звернення: 08.09.2018)
8. Цильвик В.П. Следственные ситуации, розыскные версии и вопросы планирования расследования по делам, возбужденным в связи с исчезновением человека. Криминалистика и судебная экспертиза. *Межведомственный научно-методический сборник*. Выпуск № 44. Киев, 1992. С.13-23.

References

1. Boichuk D.V. Pravovi ta orhanizatsiino-taktychni osnovy rozshuku bezvisno vidsutnix osib: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.09. Lviv, 2006. 20 s.
2. Horbachevskyi V. Ya. Osoblyvosti dosudovoho rozsliduvannia za faktamy bezvistnoho znyknennia osib. *Yurydychnyi chasopys NAVS*. 2014. №2 S. 185-201.
3. Zubov M. V. Zmist i spivvidnoshennia terminiv "bezvisno vidsutnia osoba" ta "bezvisno znykla osoba". *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy*. Serii : Pravo. - 2015. - № 2. - S. 184–189. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2015_2_28
4. Ystorycheskye aspekty stanovleniya rozysknoi raboty. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/istoricheskie-aspekty-stanovleniya-rozysknoy-raboty-v-rossii> (data zvernennia 06.09.2018)
5. Korkh V. V. Operatyvno-rozshukova kharakterystyka vbyvstva z prymitkoiu «bezvisno vidsutnia osoba». *Visnyk LDUVS im. E.O. Didorenka*. 2017. № 3 (79). S 230-240. URL : [http://lduvs.edu.ua/wp-content/uploads/Docs/vysnik/vlduvs-2017-3\(povn_text\).pdf](http://lduvs.edu.ua/wp-content/uploads/Docs/vysnik/vlduvs-2017-3(povn_text).pdf). (data zvernennia: 09.09.2018)

content/uploads/Docs/vysnik/vlduvs-2017-3(povn_text).pdf. (data zvernennia: 09.09.2018)

6. Pro pravovyi status osib, znyklykh bezvisno : Zakon Ukrainy vid 12.07.2018 № 2505-VIII. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19>(data zvernennia: 10.09.2018)

7. Propavshyi bez vesty. URL : https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D0%B2%D1%88%D0%B8%D0%B9_%D0%B1%D0%B5%D0%B7_%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8 (data zvernennia: 08.09.2018)

8. Tsylvyk V.P. Sledstvennye sytuatsyy, rozysknye versyy y voprosy planyrovanyia rassledovanyia po delam, vzbuzhdennym v sviaty s yscheznovenyem cheloveka. Krymynalystyka y sudebnaia ekspertyza. *Mezhvedomstvennyi nauchno-metodycheskyi sbornyk*. Vypusk № 44. Kyev, 1992. S.13-23.

Надійшла до редакції 7 грудня 2018 р.

УДК 343.71

ОСОБЛИВОСТІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВИМАГАННЯ

Пономаренко Олеся Сергіївна,

ад'юнт Харківського національного університету внутрішніх справ,

пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080, Україна

e-mail: ponoleksis@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5039-558X>

Мета. Метою дослідження є визначення особливостей оперативно-розшукової характеристики вимагання. **Методика.** Методика включає детальний комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу із піднятої проблематики на основі якого робляться обґрунтовані світоглядні висновки та рекомендації щодо розкриття сутності досліджуваних понять. **Результати.** Сучасна оперативно-розшукова характеристика вимагання характеризується великою кількістю різних ознак: кримінально-правових, кримінологічних та криміналістичних, однак, сьогодення кримінальна обстановка постійно вносить корегуючі зміни до них та дозволяє виділити ряд особливостей притаманних вказаному виду злочинної діяльності. **Наукова новизна.** Вперше за сучасної кримінальної обстановки та оновленого законодавства визначено оперативно-розшукову характеристику вимагання. **Практична значимість.** Аналіз емпіричного матеріалу свідчить, що сьогодні доволі розповсюдженим є вимагання, що характеризується ознаками, які можливо класифікувати за: схемою вчинення, предметом злочинного посягання, суб'єктом, використання засобів маскування злочинної діяльності.

Ключові слова: оперативно-розшукова протидія, оперативно-розшукова характеристика, вимагання

O. S. Ponomarenko

postgraduate student of the Kharkiv National University of Internal Affair,

L. Landau avenue, 27, Kharkiv, 61080, Ukraine, e-mail: ponoleksis@gmail.com

FEATURES OF OPERATIONAL-SEARCH CHARACTERISTICS OF EXTORTION

Goal. The purpose of the study is to determine the characteristics of the operational-search characteristics of extortion. **Method.** The methodology includes a detailed comprehensive analysis and synthesis of available scientific and theoretical material on the raised issues, on the basis of which grounded worldview conclusions and recommendations on disclosure of the essence of the studied concepts are made. **Results** The current operational and investigative characteristics of extortion are characterized by a large number of different features: criminal law, criminological and forensic, however, the present criminal situation constantly makes adjusting changes to them and allows to highlight a number of peculiarities inherent in the specified type of criminal activity. **Scientific novelty.** For the first time, according to the current criminal situation and the updated legislation, the operational-search characteristics of extortion are defined. **Practical significance.** An analysis of empirical evidence suggests that today extortion is characterized by signs that can be categorized according to: the scheme of commission, the subject of a criminal offense, the subject, the use of means of masking criminal activity.

Key words: operational-search counteraction, operative-search characteristics, extortion.

Постановка проблеми. Протидія злочинності розпочинає своє історію ще з давніх часів (підручник бандурки). Вказане пов'язано з тим, що на усіх етапах історичного розвитку суспільства питання протидії злочинності не втрачають своєї актуальності, набуваючи особливого значення в періоди політичних і соціально-економічних перетворень [1, с. 15]. Водночас, після подій, що сталися в соціально-політичному аспекті нашої країни в 2014 році, окрім позитивних наслідків (Євроінтеграція, реформування більшості виконавчих гілок влади тощо), охарактеризувати сучасне становище України можливо й появою окремих негативних наслідків, зокрема економічної нестабільності, загостренням криміногенної ситуації, зростанням злочинності. Так, наявна економічна ситуація в країні спричинила зростання тих видів злочинів, які мають корисливу мотивацію, носять яскраво виражений інтелектуальний характер та при цьому характеризуються насильницьким способом вчинення. До цієї групи злочинів відноситься, в

першу чергу, вимагання. Зокрема, аналіз емпіричного матеріалу свідчить, що, хоча офіційна останні роки статистика свідчить про не значне збільшення фактів вчинення вказаних злочинів [6], однак аналіз засобів масової інформації, соціальних сітей вказує на те, що зареєстрованими факти вимагання є мізерно малими до реальних показників [3; 7]. Враховуючи вказане можна дійти висновку, що перед працівниками правоохоронних органів на сьогодні існує нагальна проблема в здійсненні якісної та швидкої протидії вимаганням. В той же час, аналіз практичної діяльності свідчить, що одним із найбільш дієвим способом протидії вимаганням є знання оперативно-розшукової характеристики, оскільки для такої характеристики можуть бути використані відомості з різних галузей знань: кримінального права, криміналістики, кримінології, соціології і т. ін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми протидії вимаганням вченими у різних галузях юридичної науки розглядалися на протязі багатьох років. Так, окреслена тематика з різних точок розглядалась у роботах таких вчених як А.В. Баб'яка, С.Г. Бевзенка, М.Г. Богуславського, В.В. Вандишева, В.І. Василичука, О.М. Горбаня, О.О. Дерев'ягіна, Т.Г. Утмелидзе, В.П. Захарова, А.М. Кислого, І.О. Крепакова, С.І. Ніколаюка, О.С. Омельченка, В.М. Сакала, Д.В. Сімоновича, В.Р. Сливенка, М.В. Стащак, В.М. Тихоненка, В.В. Шендрика та ін. Однак враховуючи зміни в соціально-економічному, політичному житті нашої країни, зміни законодавства питання особливостей оперативно-розшукової характеристики вимагання ще залишилось не дослідженим.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей оперативно-розшукової характеристики вимагання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для кожного конкретного виду суспільно небезпечних діянь зміст та особливості оперативно-розшукової характеристики визначається специфічними даними. Вони обумовлені характером учиненого злочину і необхідними відомостями, що сприяють ефективному їх виявленню [2, с. 140]. Зважаючи на це, з метою визначення оперативно-розшукової характеристики вимагання, вважаємо доцільним розділи її на певні групи, які характеризуються переважанням однієї або кількох найбільш важливих ознак (властивостей), покладених в основу такого ділення. Виділення таких груп потрібне для вивчення і диференціації вживаних заходів протидії не тільки вимаганням, але і злочинності в цілому.

До першої групи характерних ознак вимагання слід віднести кримінально-правові ознаки. Так, вимагання як вид злочину передбачено статтею 189 КК України, відповідно до якої вимога передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці є вимаганням. Об'єктивна сторона вимагання полягає у незаконній вимозі передачі чужого майна чи права на майно, або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці. Діяння може виявлятися лише в активній поведінці – в незаконній вимозі: а) чужого майна; б) права на чуже майно; в) вчинення будь-яких дій майнового характеру, на які винний не має права. Цією ознакою вимагання відрізняється від складу примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (ст. 355 КК), які за своїм змістом є дійсними законними (наприклад, вимога віддати борг, пов'язана з погрозою насильством до особи, яка дійсно є боржником) [5].

Водночас, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є спосіб відмагання – погроза заподіяння шкоди потерпілому або його близьким родичам, зміст якої може бути різним. Це не тільки погроза насильством (наприклад, завдати побоїв), а й обмеженням прав, свобод або законних інтересів зазначених осіб (наприклад, припинити роботу на ринку), пошкодженням чи знищенням їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною (наприклад, спалити гараж), або розголошенням відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають

зберегти в таємниці (наприклад, оголосити дані про усиновлення потерпілим дитини, про наявність захворювання, про інтимне життя тощо). Ці відомості можуть бути дійсними або вигаданими, ганебними або не такими, важливо лише, щоб потерпілий чи його близькі родичі бажали зберегти їх в таємниці.

Суб'єктивна сторона – тільки прямий умисел, корисливий мотив та мета. Суб'єкт злочину – будь-яка особа, що досягла до вчинення вимагання 14-ти років [5].

Стосовно кваліфікуючих ознак вимагання, то частина 2 ст. 189 КК передбачає відповідальність за вимагання, вчинене повторно або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням свого службового становища, або з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або з пошкодженням чи знищенням майна, або таке, що завдало значної шкоди потерпілому. У частині 3 ст. 189 КК кваліфікованим визнається вимагання, поєднане із застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я особи, або такого, що завдало майнової шкоди у великих розмірах, а ч. 4 ст. 189 КК передбачає вимагання, що завдало майнової шкоди в особливо великих розмірах або вчинене організованою групою, або поєднане із реальним заподіянням тяжкого тілесного ушкодження [5].

Другу групу ознак складають кримінологічні ознаки, які на думку Б.М. Головіна включають в себе рівень, структуру та динаміку злочинів, описування особистості тих, хто їх вчиняє, мотиви і цілі їх злочинної поведінки [4, с. 11]. Ми підтримуємо таку точку зору та аналізуємо емпіричний матеріал вважаємо доречним визначити наступні кримінологічні ознаки вимагання:

1) *рівень, структура та динаміка вимагання*. Відповідно до статистичних даних Генеральної прокуратури України кількість зареєстрованих фактів вчинення таких видів злочинів як вимагання за останні 5 років складає доволі не значний відсоток в загальній кількості злочинів, зокрема офіційно зареєстровано в 2014 році 595 фактів вчинення вимагань, в 2015 р. - 550, 2016 р. – 535, 2017 р. – 597 [6]. В той самий час, статичні дані свідчать, що найчастіше за все вказаний вид злочинної діяльності за своєю територіальною природою є розповсюдженішим у великих містах (кількість вимагань зареєстрованих в таких містах як Київ, Харків, Дніпро, Одеса та Запоріжжя складають понад 50 % від загальної кількості), а є рідким явищем у сільській місцевості (здебільшого є поєднаним із іншими злочинами, зокрема рейдерськими захватами, грабежами чи розбоями з так званим «відстроченим» платежем).

Структура вимагання як злочинної діяльності в 57,8 % випадків виражається у вчиненні вказаного злочину в простих формах співучасті, рідше членами організованої злочинності (31,2 % випадків), однак існують факти вчинення вимагання злочинцями-одинаками. В свою чергу, говорячи про співучасть при вчиненні вимагання, слід відмітити, що для даного виду злочинів характерним є наявність таких ознак як спів виконавство з попереднім порозумінням між собою суб'єктами злочину так і попереднім розподілом ролей, та навіть наявністю ієрархічності. Зокрема, практика свідчить, що останнім часом найбільш розповсюдженими стають вимагання поєднані із такими видами злочинів як розбій, грабїж, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, при цьому в 78,9% є можливість чіткого визначення особи-організатора чи підбурювача та осіб-виконавців, натомість таких кількості таких суб'єктів злочину як пособники є доволі невеликою;

2) *характеристика особи злочинця (вимагача)*. Практика свідчить, що характерними рисами осіб вимагачів є:

а) вимагач «одиначка» характеризується як особа чоловічої (51,3%) чи жіночої статі (48,7%), середній вік при цьому 25-35 років (43,2 %), неодружені чи незамужні відповідно, мають середньо-спеціальну (34,5%) або неповну вищу освіту (29,8 %), не мають постійного місця праці (33,3%) або працюють на посадах, функціональними обов'язки яких передбачають забезпечення організаційно-структурної діяльності підприємства чи установи (здебільшого жінки – секретарі, офіс-менеджери, лаборанти або молодші наукові співробітники, чоловіки – сисадміни, персонал по організації праці), до того ж заробітна платня таких осіб становить мінімальний або трохи вищий рівень (32,4%), при чому спосіб життя вони намагаються вести без фінансових обмежень. Характерними рисами характеру вказаної категорії осіб є жадібність, бажання швидко отримати гроші, не прикладаючи при цьому зусилля, прискіпливість, заздрість, нереалізованість власних амбіцій;

б) особи, що вчиняють вимагання у співучасті:

- при простих видах співучасті, коли вимагання вчинюються двома чи більше особами, однак відсутнє розподілення ролі, характерними рисами є те, що здебільшого такими особами є чоловіки (89,9 % випадків), середній вік яких від 18 до 22 років (34,6 % випадків) та від 28 до 37 років (33,7 % випадків), мають середню спеціальну або повну середню освіту (67,8 % випадків), не мають постійного місця праці (65,4 % випадків) або працюють на посадах охоронців із побіжними чергуваннями (34,8 % випадків), раніше притягались до різних видів юридичної відповідальності (адміністративної – 29,1 %, кримінальної – 27,6 %, як до адміністративної так і до кримінальної – 28,7 %), вживають алкогольні напої (44,6 %) чи наркотичні засоби (32,2 %), мають такі риси характеру як жадібність, заздрість, не бажання працювати, нахабність, неповагу до суспільства, законів та звичаїв населення. До того ж практика свідчить, що особи даної групи поділяються на: психічно хворих осіб (неврівноважені) та осіб, які вчиняють вимагання не заради отримання матеріального блага, а як «удосконалений» спосіб шантажу особи;

- у випадку, коли вимагання вчинюється суб'єктами у складних формах співучасті характерними рисами є: організатор – чоловік або жінка (53,4 % та 46,6 % відповідно), вище середньо чи високого достатку, має певний соціальний статус, має вищу освіту, при чому доволі часто й декілька вищих освіт, займає керівні посади як державної служби так і в приватних установах, не притягалась раніше до будь-якого виду юридичної відповідальності та характеризується оточенням як вкрай позитивна особа з високим рівнем інтелекту. Найчастіше за все мотивами злочинної діяльності таких осіб є заздрість або бажання помсти чи отримання прибутку; підбурювач – частіше жінки (68,6%), середнього віку від 22 до 27 років (43,3 %) або 35 – 45 років (32,3 %), неодружені (78,6 %), не мають стабільного доходу (43,8 %) чи отримують мінімальну заробітну платню (41,5 %) та через мотиви заздрості або помсти вчиняють злочини; виконавці - чоловіки (96,6 %), середній вік від 18 до 24 років (45,5 %) або 24 – 35 років (39,9 %), мають середню чи середню спеціальну освіту (78,7 %), не мають постійного місця праці (71,4 %), вживають алкогольні чи наркотичні речовини (82,3 %), ведуть аморальний спосіб життя та раніше притягались до різного роду кримінальної відповідальності (91,8 %); пособник – особа, будь-якої статі чи віку, яка має незадоволеність власним рівнем життя, низьку фінансову спроможність при чому явно виражені такі риси характеру як жадібність, дратівливість, жорстокість, схильність до насильства та знущання.

Третя група ознак, що входять до складу оперативно-розшукової характеристики є кримінологічні ознаки, зокрема стосовно потерпілої особи. Практика свідчить, до таких ознак входять:

- фізіологічні – у 67,4 % випадків чоловіки, віком від 35 до 45 років (76,4 % випадків), жінки ж віком від 25 до 35 років – 34,6 %, від 35 до 45 років – 22,6 %, старші за 45 р – 27,9 %;

- соціальні – мають вищу освіту (73,4 % випадків), стабільний прибуток (78,9 %), достатній (34,7 %) або високий рівень життя (40,1 %), займають керівні посади чи мають вплив на певні соціально-політичні ситуації в країні (67,5 %);

- психологічні – врівноважені та цілеспрямовані на роботі, однак у побуті необачні, вразливі за особистий імідж.

Водночас, з точки зору оперативно-розшукової протидії вимаганням, слід відмітити, що сучасна кримінальна обстановка характеризується тим, що сьогодні все рідше відбувається вказаний злочин із «прямим» контактом із потерпілою особою, практика свідчить, про почастішання фактів вчинення вимагання із використанням комп'ютерної техніки, технологій та засобів дистанційного зв'язку (проксісервери, одноразові сім-карки, мобільні термінали із нульовим імеї, соціальні мережі тощо), тобто існують випадки коли потерпіла особа та злочинець фактично ніколи не були знайомими в реалі. До того ж, останнім часом фіксується поширення такого виду вимагання як погроза знищення інформації на електронних носіях шляхом вірусу або троянської програми. Тому не дивним є те, що аналізуючи більшість наукових праць можна побачити, що науковці відходять від класичного розуміння вимагання та переходять до аналізу вимагання з точки зору рекету, бандитизму, кіберзлочинності тощо як способу їх вчинення.

Вперше за сучасної кримінальної обстановки та оновленого законодавства визначено оперативно-розшукову характеристику вимагання.

Водночас, аналіз емпіричного матеріалу свідчить, що сьогодні доволі розповсюдженим є вимагання, що характеризується такими ознаками:

1) за схемою – отримання та збір відомостей компрометуючого характеру, де є фактичним: погроза – вимагання матеріальних благ – отримання коштів або фізична погроза/розправа - вимагання коштів – отримання коштів;

2) предмет – гроші, майно, комерційна вигода, відмова від здійснення потерпілою особою певного роду діяльності (комерційної, підприємницької, згода чи відмова від певного способу життя, політичних чи особистих поглядів);

3) суб'єкт – організована злочинність, до складу членів якої входять: високопосадовці, працівники правоохоронних органів та інші особи, що мають прямий доступ до особистих відомостей щодо третіх осіб;

4) використання засобів маскування злочинної діяльності: пристрої зміни голосу, зовнішності, одягу, використання спеціальних програм чи техніки.

Висновки. Отже, підводячи підсумок слід дійти висновку, що сучасна оперативно-розшукова характеристика вимагання характеризується великою кількістю різних ознак: кримінально-правових, кримінологічних та криміналістичних, однак, сьогодення кримінальна обстановка постійно вносить корегуючі зміни до них та дозволяє виділити ряд особливостей притаманних вказаному виду злочинної діяльності.

Список використаних джерел

1. Ахмедшин Р. Л. Криминалистическая характеристика личности преступника : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Томск, 2006. 20 с.
2. Василичук В. І. Правові й організаційно-тактичні основи попередження та розкриття шахрайств із фінансовими ресурсами оперативними підрозділами ДСБЕЗ : монографія. Луганськ, 2004. 232 с.
3. Відстежують дітей. Стала відома нова схема вимагання в Україні. URL : <https://www.obozrevatel.com/ukr/crime/vidstezhuyut-ditej-stala-vidoma-nova-shema-vimagannya-v-ukraini.htm> (дата звернення: 12.09.2018)
4. Головкін Б.М. Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері. Х., 2004. 252 с.
5. Коментар до Кримінального кодексу України. URL : <http://radnuk.info/komentar/kruminal/osobluva/292-rozd6/4489--189-.html> (дата звернення: 12.09.2018)
6. Статистичні дані Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. URL : <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html> (дата звернення: 12.09.2018).
7. Що робити, коли вимагають гроші, погрожують. URL : <http://42yurista.com/qa/35163/> (дата звернення: 12.09.2018)

References

1. Akhmedshyn R. L. Krymynalystycheskaya kharakterystyka lychnosty prestupnyka : avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.09. Tomsk, 2006. 20 s.
2. Vasylynchuk V. I. Pravovi y orhanizatsiyno-taktychni osnovy poperedzhennya ta rozkryttya shakhraystv iz finansovymy resursamy operatyvnymy pidrozdilamy DSBEZ : monohrafiya. Luhans'k, 2004. 232 s
3. Vidstezhuyut' ditey. Stala vidoma nova skhema vymahannya v Ukrayini. URL : <https://www.obozrevatel.com/ukr/crime/vidstezhuyut-ditej-stala-vidoma-nova-shema-vimagannya-v-ukraini.htm>(data zvernennya: 12.09.2018)
4. Holovkin B.M. Kryminolohichni problemy umysnykh vbyvstv i tyazhkykh tilesnykh ushkodzhen', shcho vchynyayut'sya u simeyno-pobutoviy sferi. KH., 2004. 252 s.
5. Komentar do Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny. URL : <http://radnuk.info/komentar/kruminal/osobluva/292-rozd6/4489--189-.html>(data zvernennya: 12.09.2018)

6. Statystychni dani Heneral'noyi prokuratury Ukrayiny. URL : <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>
(data zvernennya: 12.09.2018).

7. Shcho robyty, koly vymahayut' hroshi, pohrozhuyut'. URL : [http://42yurista.com/qa/35163/\(data
zvernennya: 12.09.2018\)](http://42yurista.com/qa/35163/(data+zvernennya:12.09.2018))

Надійшла до редакції 13 грудня 2018 р.

УДК 343.71 (477)

СТАН НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАННЯ ІМІТУВАННЯ ОБСТАНОВКИ ВБИВСТВА НА ЗАМОВЛЕННЯ В РЕАЛІЯХ СУЧАСНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ОБСТАНОВКИ В УКРАЇНІ

Савка Олександр Іванович,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ,

пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080, Україна

e-mail: Savka30@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1723-3412>

Мета. Метою дослідження є визначення сучасного стану наукових розробок імітування обстановки вбивства на замовлення та визначення перспективних напрямів проведення подальших досліджень. **Методика.** Методика включає детальний комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу із піднятої проблематики на основі якого робляться обґрунтовані світоглядні висновки та рекомендації щодо розкриття сутності досліджуваних понять. **Результати.** На основі систематизованого матеріалу та аналізуючи небезпеки наявних негативних наслідків запровадження гендерної теорії, маємо на меті привернути увагу та спонукати до глибшого вивчення цієї проблеми теоретиками та сучасними законодавцями. **Наукова новизна.** Незважаючи на велику кількість досліджень, проведених у сфері ОРД стосовно проблематики контролю за вчиненням злочину та безпосередньо імітування обстановки злочину, поза увагою науковців залишилось визначення тактичних засад імітування обстановки саме вбивства на замовлення, використання при цьому допомоги конфіденційного співробітництва, імітаційних засобів. **Практична значимість.** Автором, аналізуючи положення наукових праць поіменованих науковців та співвідносячи їх з результати опитування слідчих та оперативних працівників Національної поліції визначено перелік питань, які сьогодні потребують додаткової наукової уваги.

Ключові слова: стан наукових розробок, імітування обстановки вбивства на замовлення, оперативно-розшукова протидія.

A. I. Savka

postgraduate student of the Kharkiv National University of Internal Affairs,
L. Landau avenue, 27, Kharkiv, 61080, Ukraine, e-mail: Savka30@ukr.net

THE STATE OF SCIENTIFIC RESEARCH OF THE QUESTIONNAIRE OF IMMIGRATION OF THE SITUATION OF INVALIDITY ON ORDER IN THE REALITIES OF THE MODERN CRIMINAL SITUATION IN UKRAINE

Goal. The purpose of the research is to determine the current state of scientific developments in simulating the situation of murder on the order and to determine the perspective directions for conducting further research. **Method.** The methodology includes a detailed comprehensive analysis and synthesis of available scientific and theoretical material on the raised issues, on the basis of which grounded worldview conclusions and recommendations on disclosure of the essence of the studied concepts are made. **Results** On the basis of systematized material and analyzing the dangers of the negative effects of the introduction of gender theory, we aim to attract attention and encourage theoreticians and contemporary legislators to in-depth study of this problem. **Scientific novelty.** Despite the large number of research conducted in the area of WMD regarding the problem of monitoring the crime and directly imitating the situation of the crime, beyond the attention of academics, the definition of tactical principles for simulating the situation is precisely the murder to order, the use of confidential cooperation, imitation means. **Practical significance.** The author, analyzing the provisions of the scientific works of the named scientists and comparing them with the results of the survey of investigators and operatives of the National Police, identified a list of issues that today require additional scientific attention.

Key words: state of scientific developments, simulation of the situation of assassination to order, operative-search resistance.

Постановка проблеми. Позбавлення життя особи є одним із найбільш тяжких злочинів відповідно до законодавства України [7], оскільки відповідно до положень ст. 27 Конституції України кожна людина має невідне право на життя та ніхто не може бути свавільно позбавлений життя, а обов'язок держави – захищати життя людини [6]. Враховуючи вказане, законодавець передбачив як основне завдання перед правоохоронними органами здійснення ефективної протидії вчиненню злочинів проти життя та здоров'я особи, при цьому забезпечивши велику кількість засобів, сил та заходів для досягнення вказаної мети. Водночас, практика свідчить, що сучасна кримінальна обстановка характеризується останніми роками різким зростанням такого виду злочинів проти життя та особи як вчинення вбивства на замовлення [4; 6; 11; 13]. В свою чергу науково апробованим є те, що вбивства, вчинені на замовлення становлять велику соціальну небезпеку, а протидія ним пов'язана із значними труднощами, зокрема вбивство на замовлення є умисне позбавлення життя людини, що виконується особою, яка є виконавцем за дорученням іншої особи та виступає як замовник, тобто таке вбивство має певний механізм організації та вчинення, характеризується відсутністю безпосередніх зв'язків між замовником та виконавцем вбивства, виконавцем і особою яка є жертвою, може бути два, три і більше посередників між замовником та виконавцем. Тому сьогодні, доволі розповсюдженим способом протидії вказаному виду злочинів на практиці є здійснення такого виду негласних слідчих (розшукових) дій як імітування обстановки вчинення даного злочину. Враховуючи вказане вважаємо доцільним розглянути питання сучасного стану наукових розробок імітування обстановки вбивства на замовлення та визначення необхідності проведення подальших досліджень у зазначеному напрямку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у дослідження питання протидії вбивствам на замовлення було зроблено вченими у сфері криміналістики (Р.С. Белкін, В.П. Бахін, О.І. Бородулін, Л.В. Бертовський, В.Ф. Глазирін, В.Я. Горбачевський, В.О. Коновалова, М.Ф. Козуб, І.М. Колошко, М.В. Костенко, М. І. Мельник, В.В. Матвійчук, О.П. Снігерьев, М.О. Селіванов, І.В. Сервецький, М.І. Слінько, Б.П. Тимошенко, А. О. Шульга, В.Ю. Шепітько та ін.), оперативно-розшукової діяльності (В.М. Бабакін, А.В. Бабяк, О.М. Бандурка, О.Ф. Долженков, Д.Й. Никифорчук, В.В. Шендрик та ін.). В сфері кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності питання проведення імітування обстановки злочину фрагментарно вивчалось такими вченими як Ю.П. Аленін, К.В. Антонов, О.М. Бандурка, В.Д. Берназ, О.А. Білічак, І.Г. Богатирьов, В.І. Василичук, М.П. Водько, А.Ф. Волобуєв, В.І. Галаган, Ю.М. Грошевий, С.М. Гусаров, О.Ф. Долженков, О.М. Дроздов, Ю.М. Дьомін, О.В. Капліна, С.В. Ківалов, А.М. Кислий, О.І. Козаченко, І.М. Козьяков, В.А. Колесник, В.П. Корж, М.М. Корчовий, С.С. Кудінов, О.П. Кучинська, А.В. Іщенко, Д.Й. Никифорчук, В.Т. Нор, Д.П. Письменний, М.А. Погорецький, А.В. Портнов, В.Д. Пчолкін, Б.Г. Розовський, Д.Б. Сергєєва, Г.П. Середа, Є.Д. Скулиш, М.В. Стащак, Р.Л. Степанюк, В.Є. Тарасенко, О.Ю. Татаров, В.М. Тertiшник, А.Н. Толочко, С.Б. Фомін, В.Г. Уваров, Л.Д. Удалова, С.І. Халимон, В.В. Шендрик, В.Ю. Шепітько, Р.М. Шехавцов, В.П. Шибіко, М.Є. Шумило, С.С. Чернявський, О.М. Юрченко, О.О. Юхно та ін.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сучасного стану наукових розробок імітування обстановки вбивства на замовлення та визначення перспективних напрямів проведення подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичні засади протидії злочинності останніми роками зазнають значних доповнень та проведення різного роду досліджень фахівцями юристами в різних сферах вказаного виду науки. Зокрема, аналізуючи фахову юридичну літературу можна дійти висновку, що такий ефективний засіб протидії злочинності як проведення негласних слідчих (розшукових) дій є предметом досліджень як вчених-кримінологів, процесуалістів, так і фахівців у сфері оперативно-розшукової діяльності. Вказане пов'язано з тим, що більшість із науковців за організаційно-тактичними аспектами ототожнюють негласні слідчі (розшукові) дії із оперативно-розшуковими заходами. Наприклад, Л.П. Скалзуб вказує, що оперативно-розшукові заходи та негласні слідчі (розшукові) дії є однорідними за організаційно-правовим критерієм і різняться за своєю організаційною сутністю, правовим статусом, змістом проваджуваних дій, суб'єктним складом [10]. Водночас, В. О. Черков та О. М. Чистолінов

зазначають навіть стислий, майже на слух, аналіз ознак існуючих НСРД дає змогу дійти висновку про їх практично повну тотожність ОРЗ, які здійснюються уповноваженими оперативними підрозділами. Основна та майже єдина відмінність полягає у суб'єкті – слідчий або оперативний підрозділ, та, відповідно, це слідча дія або ОРЗ [14, с. 160]. До того ж І. І. Мусієнко, на підставі правового аналізу передбаченої КПК системи НСРД, а також етимологічного аналізу термінів слідчі (розшукові) дії та НСРД, робить висновок, що законодавець надав слідчому право здійснювати не лише процесуальну, але й розшукову діяльність, у зв'язку з чим виникає питання про теоретичну можливість здійснення ОРД в межах кримінального провадження, а також висловлюється про те, що зміст НСРД і ОРЗ аналогічні [9, с. 16].

Враховуючи вказане, з метою досягнення поставленої у статті задачі вважаємо доцільним розглянути наукові праці, в яких досліджується проблематика імітування обстановки злочину взагалі, або безпосередньо вбивства на замовлення згрупувавши їх за галуззю наукових знань, в яких проводились дослідження.

З точки зору криміналістики та кримінального процесу питання імітування обстановки вчинення злочину досліджувалось як контексті вивчення організаційно-правових засад здійснення взагалі негласних слідчих (розшукових) дій, так і безпосередньо при розгляді контролю за вчиненням злочину, різновидністю якого є досліджуваний вид НСРД. Зокрема, становлять інтерес роботи Л. І. Аркуші, А. І. Карпова, М. А. Погорецького, Л. П. Скалозуба, В. Д. Скулиша, Р. М. Шехавцова, М. Є. Шумила [1; 3; 5; 8], які вивчали загальні засади проведення негласних слідчих (розшукових) дій, підстави їх проведення, повноваження суб'єктів такої діяльності, здійснення контролю та дотримання законності під час проведенням НСРД.

В той же, час безпосередньо питання пов'язані із досліджуваною нами тематикою розглядалась в роботах М. В. Багрія, О. А. Білічак, О. М. Чистолінова, В. О. Черкова, Д. О. Пасека, Є. В. Шаповаленко та ін.

Зокрема, М. В. Багрій вивчаючи питання поняття, змісту, місця у системі негласних слідчих (розшукових) дій імітування обстановки злочину визначив, що імітація обстановки злочину є негласною слідчою дією, яка складає комплекс організаційних та процесуальних дій слідчого (іншої уповноваженої особи) з використанням несправжніх (імітаційних) засобів щодо створення штучних умов, які створюють у оточуючих уяву про вчинення реального злочину, з метою викриття та документування діяльності відомої чи невідомої особи осіб, яка містить ознаки тяжкого або особливо тяжкого злочину. Водночас, вказаний вчений виділяє ознаки імітування обставин злочину, до яких відносить: мета його проведення (запобігання вчиненню злочину та викриття відомої чи невідомої особи (осіб), яка планувала чи замовляла його вчинення); об'єкт, щодо якого проводиться імітування (виступає відома чи невідома особа (особи), яка планує чи замовляє вчинення злочину); обстановка (умови) у яких проходить контроль за вчиненням злочину (є штучною, несправжньою, оскільки для її створення залучаються імітаційні засоби); в основі лежить метод моделювання [2]. Доволі цікавим є думка М. В. Багрія щодо того, що імітування обстановки за вчиненням злочину не є НСРД за своєю правовою природою та організацією проведення.

До речі, авторський колектив (О. М. Чистолінов, В. О. Черков та Д. О. Пасека) також визначали мету проведення досліджуваного виду НСРД. Так, вказані вчені визначили окреслене як:

- 1) привернути увагу «конкуруючих» організованих груп та злочинних організацій;
- 2) установити контакти з контрольованою особою;
- 3) попередити настання невідворотних наслідків вчинення злочинів (вбивства на замовлення, тяжких тілесних ушкоджень, розбоїв тощо);
- 4) виявлення осіб, які здійснюють пошук шляхів реалізації (придбання) викраденого майна, наркотичних засобів, зброї тощо [15, с. 372]

В свою чергу Є. В. Шаповаленко та С. М. Козенко визначають, що розглядаючи питання про законність імітування обстановки злочину, слідчий (прокурор) має зважати на:

- підстави проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, передбачені КПК України, до початку її проведення;

- забезпечення умов проведення цього заходу, передбачених законодавством, до початку проведення імітування обстановки злочину слідчим, прокурором або уповноваженим підрозділом;
- дані, що свідчать про готування до вчинення або вчинення особою тяжкого чи особливо тяжкого злочину, отримані до проведення імітування обстановки злочину;
- недопущення ініціювання вчинення злочину з боку слідчого (прокурора) або уповноваженого підрозділу; те, чи дії слідчого (прокурора), уповноваженого підрозділу або особи, яка з ними співпрацює, не підбурюють особу до вчинення злочину; наслідки імітування обстановки злочину (чи не створює це сприятливих умов для вчинення злочину, котрий би особа не вчинила, якби слідчий (прокурор), уповноважений підрозділ або особа, яка з ними співпрацює, не сприяли цьому;
- відсутність впливу на поведінку особи шляхом застосування насильства, погроз, шантажу [16, с. 107].

Отже, аналізуючи дослідження проведені в сфері криміналістики та кримінального процесу щодо різних аспектів проведення імітування обстановки злочину взагалі, та зокрема вбивства на замовлення, слід дійти висновку, що, по-перше, до цього часу ще не визначено організаційно-правові особливості здійснення вказаної НРСД під час протидії вбивствам на замовлення, та, по-друге, поза увагою науковців залишилось питання тактичних засад проведення імітування обстановки вбивства на замовлення, оскільки вказане не входило до предмету їх дослідження.

В той же час, аналізуючи наукові праці, проведені в сфері оперативно-розшукової діяльності слід відзначити, що окремі тактичні засади проведення імітування обстановки вчинення злочину були дослідження С.Р. Тагієвим, П.М. Шапірко, Н.О. Гольдберг, С.М. Стащак, Є.С. Шинкаренком та ін.

Зокрема, окремого інтересу становить докторська дисертація С.Р. Тагієва, який вивчаючи загальні питання проведення НРСД визначає, що імітування обстановки злочину може проводитися як з метою виявлення конкретних осіб, які обґрунтовано підозрюються у злочинній діяльності (одержання неправомірної вигоди службовою особою, торгівля зброєю, вчинення вбивств на замовлення, операції з наркотиками тощо), так і для виявлення намірів невідомих осіб, які вчиняють серійні, резонансні злочини, шляхом використання різних спеціальних імітаційних засобів (спеціальних підприємств, установ, організацій, «пасток», маскування, інсценувань та інше). Здійснюючи цю форму контролю за вчиненням злочину, слідчі та оперативні працівники повинні обов'язково дотримуватися таких вимог: 1) не підбурювати та не провокувати особу до вчинення протиправних дій; 2) не ставити особу в умови, що ускладнюють задоволення її потреб законним способом; 3) не принижувати честь і гідність осіб, які беруть участь в імітації обстановки злочину, та оточуючих; 4) не створювати небезпеку для здоров'я осіб [12, с. 234].

Водночас, Є.С. Шинкаренко досліджуючи питання прокурорського нагляду за додержанням законності під час проведення НРСД, визначає, що сьогодні існує проблемний аспект окресленого виду діяльності під час контролю за вчиненням злочину, зокрема імітування обстановки злочину. Так, вказаний вчений зазначає, що проблема організації прокурорського нагляду за додержанням законності під час проведення підрозділами НПУ такого виду НС(Р)Д як контроль за вчиненням злочину полягає у затягуванні прокурором прийняття рішення про проведення контролю за вчиненням злочину на строки понад 2-3 дні, у зв'язку із неврегульованістю цього питання на законодавчому рівні, що в певних випадках зменшує результативність або зовсім нівелює доцільність проведення НС(Р)Д. На думку Є.С. Шинкаренка, вказане можливо усунути шляхом доповнення ч. 4 ст. 246 КПК України другим реченням наступного змісту: «Рішення про проведення контролю за вчиненням злочину приймається прокурором не пізніше ніж через 24 години після отримання відповідного клопотання» [17, с. 15].

В той же час, незважаючи на велику кількість досліджень, проведених у сфері ОРД стосовно проблематики контролю за вчиненням злочину та безпосередньо імітування обстановки злочину, поза увагою науковців залишилось визначення тактичних засад імітування обстановки саме вбивства на замовлення, використання при цьому допомоги конфіденційного співробітництва, імітаційних засобів.

Водночас, аналізуючи положення наукових праць поіменованих науковців та співвідносячи їх з результати опитування слідчих та оперативних працівників Національної поліції слід резюмувати, що сьогодні потребують додаткової наукової уваги такі питання як:

- визначення існуючих проблемних аспектів правового регулювання імітування обстановки вбивства на замовлення в Україні та виокремлення можливих шляхів їх усунення;
- виокремлення перспективних напрямків впровадження міжнародного досвіду проведення імітування обстановки вбивства на замовлення;
- зазначення особливостей організації імітування обстановки вбивства на замовлення;
- відображення тактичних особливостей імітування обстановки вбивства на замовлення.

Висновки. Підводячи підсумок, можна резюмувати, що питання імітування обстановки вчинення злочину останні декілька років перебуває в полі зору науковців. Зокрема зроблені спроби визначення його місця в системі НПСД, значення та ролі. Однак, окреслене питання ще не знайшло свого належного наукового відображення з точки зору проведення імітування обстановки вчинення вбивства на замовлення, а враховуючи сучасну кримінальну обстановку в Україні, сьогодні існує необхідність проведення комплексного монографічного дослідження з окресленої проблематики

Список використаних джерел

1. Аркуша Л. І. Поняття, система та підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. № 3. С. 141–144
2. Багрій М.В. Імітування обстановки вчинення злочину: поняття, зміст, місце у системі негласних слідчих (розшукових) дій. URL :http://www.pap.in.ua/4_2015/113.pdf(дата звернення: 17.09.2018)
3. Бандурка О.М. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1. за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Х., 2012. 768 с.
4. Вбивство на замовлення. Україна. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=IUkEjbVZM-Y>(дата звернення: 17.09.2018)
5. Карпов А. І. Перспектива використання негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування шахрайств. Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі : м-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.) / МВС України ; Харк. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінологічна асоціація України. Х., 2012. С. 284–287.
6. Конституція України : Закон України від 26 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL : http://www.gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_№/webproc4_1?id. (дата звернення: 17.09.2018).
7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (дата звернення: 17.09.2018).
8. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. За загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. К., 2012. 1224 с.
9. Мусієнко І. І. Співвідношення оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу: проблеми правової регламентації. Міжнародна науково-практична конференція «Оперативно-розшукова діяльність та кримінальний процес: теоретико-практикологічний дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України» (Одеса, 22–23 квітня 2015 р.). О., 2015. 200 с.
10. Скалозуб Л. П. Співвідношення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій. URL :http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1162%3A010116-22&catid=139%3A5-1215&Itemid=171&lang=en(дата звернення: 17.09.2018)
11. Статистичні дані Генеральної прокуратури України. URL : <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html> (дата звернення: 17.09.2018).
12. Тарієв С. Р. Інститут негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі України: теорія і практика. монографія. Чернівці : Десна Поліграф, 2015. 512 с.

13. У Вінниці чоловік замовив через інтернет вбивство колишньої дружини. URL : https://zaxid.net/u_vinnitsi_cholovik_zamoviv_cherez_internet_vbivstvo_svoyeyi_kolishnoyi_druzhini_n_1464706(дата звернення: 17.09.2018)
14. Черков В.О. До питання про співвідношення оперативно-розшукової діяльності й негласних слідчих (розшукових) дій за проектом нового КПК України. С. 159–162. URL : <http://www.corp-lguvd.lg.ua/dl20106.html>(дата звернення: 17.09.2018)
15. Чистолінов О.М. Імітування обстановки злочину як форма контролю за його вчиненням: поняття, сутність, організаційні та процедурні засади проведення. URL : http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsy/04_2012/12chompzp.pdf(дата звернення: 17.09.2018)
16. Шаповаленко Є.В. Проблеми дотримання законності під час здійснення контролю за вчиненням злочину. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. № 2 (99). 2016, С.101-113
17. Шинкаренко Є.С. Прокурорський нагляд за додержанням законності під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій підрозділами Національної поліції України : автореф. дис. канд.. юрид. наук.: 12.00.09. Харків, 2018. 20с.

References

1. Arkusha L. I. Ponyattya, systema ta pidstavy provedennya nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) diy // *Pivdenoukrayins'kyi pravnychyy chasopys*. 2013. № 3. S. 141–144
2. Bahriy M.V. Imituвання obstanovky vchynennya zlochyну: ponyattya, zmist, mistse u systemi nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) diy. URL : http://www.pap.in.ua/4_2015/113.pdf
3. Bandurka O.M. Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrayiny. Naukovo-praktychnyy komentar: u 2 t. T. 1. za zah. red. V.YA. Tatsiya, V.P. Pshonky, A.B. Portnova. X., 2012. 768 s.
4. Vbyvstvo na zamovlennya. Ukrayina. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=IUkEjbVZM-Y>
5. Karpov A. I. Perspektyva vykorystannya nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) diy pid chas rozsliduvannya shakhraystv. Aktual'ni problemy zastosuvannya novoho kryminal'noho protsesual'noho zakonodavstva Ukrayiny ta tendentsiyi rozvytku kryminalistyky na suchasnomu etapi : m-ly Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 5 zhovt. 2012 r.) / MVS Ukrayiny ; Khark. nats. un-t vnutr. sprav ; Kryminolohichna asotsiatsiya Ukrayiny. KH., 2012. S. 284–287.
6. Konstytutsiya Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 26 chervnya 1996 roku № 254k/96-VR. URL : http://www.gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_№/webproc4_1?id. (data zvernennya: 01.04.2018).
7. Kryminalnyy kodeks Ukrayiny : Zakon Ukrayiny vid 05.04.2001 № 2341-III. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (data zvernennya: 12.04.2018).
8. Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrayiny. Naukovo-praktychnyy komentar. Za zahal'noyu redaktsiyeyu profesoriv V.H. Honcharenka, V.T. Nora, M.YE. Shumyla. K., 2012. 1224 s.
9. Musiyenko I. I. Spivvidnoshennya operativno-rozshukovoyi diyal'nosti ta kryminal'noho protsesu: problemy pravovoyi rehlementatsiyi. Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya «Operativno-rozshukova diyal'nist' ta kryminal'nyy protses: teoretyko-praktyolohichnyy dyskurs shchodo yikh spivvidnoshennya v umovakh reformuvannya orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrayiny» (Odesa, 22–23 kvitnya 2015 r.). O., 2015. 200 s
10. Skalozub I. P. Spivvidnoshennya operativno-rozshukovykh zakhodiv ta nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) diy. URL : http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1162%3A010116-22&catid=139%3A5-1215&Itemid=171&lang=en
11. Statystychni dani Heneral'noyi prokuratury Ukrayiny. URL : <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html> (data zvernennya: 06.04.2018).
12. Tahiyev S. R. Instytut nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) diy u kryminalnomu protsesi Ukrayiny: teoriya i praktyka. monohrafiya. Chernihiv : Desna Polihraf, 2015. 512s.
13. U Vinnytsi cholovik zamovyyv cherez internet vbyvstvo kolyshn'oyi druzhyny. URL : https://zaxid.net/u_vinnitsi_cholovik_zamoviv_cherez_internet_vbivstvo_svoyeyi_kolishnoyi_druzhini_n_1464706

14. Cherkov V.O. Do pytannya pro spivvidnoshennya operatyvno-rozshukovoyi diyalnosti y nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) diy za proektom novoho KPK Ukrainy. С. 159–162.. URL :<http://www.corp-lguvd.lg.ua/dl20106.html>

15. Chystolinov O.M. Imituvannya obstanovky zlochynu yak forma kontrolyu za yoho vchynenniam: ponyattya, sutnist', orhanizatsiyni ta protsedurni zasady provedennya. URL :http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsy/04_2012/12chompzp.pdf

16. Shapovalenko YE.V. Problemy dotrymannya zakonnosti pid chas zdiysnennya kontrolyu za vchynenniam zlochynu. *Naukovyy visnyk Natsional'noyi akademiyi vnutrishnikh sprav*. № 2 (99). 2016, S.101-113

17. Shynkarenko YE.S. Prokurors'kyy nahlyad za doderzhanniam zakonnosti pid chas provedennya nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) diy pidrozdilamy Natsionalnoyi politsiyi Ukrainy : avtoref. dys. kand.. yuryd. nauk. : 12.00.09. Kharkiv, 2018 . 20s.

Надійшла до редакції 13 грудня 2018 р.

УДК 351.86:007

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ: ОГЛЯД СУБ'ЄКТІВ ЗАПОБІГАННЯ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ

Таволжанський Олексій Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
бул. Пушкінська, 77, м. Харків, 61000, Україна, e-mail: qwercc@ukr.net

Мета. Метою дослідження є здійснення аналізу інституцій, що займаються запобіганням кіберзлочинності у світі, визначено основні сфери забезпечення інформаційної безпеки провідних держав з урахуванням зростання кіберзагроз. Запропоновані форми покращення кібербезпеки України з метою врахування позитивного досвіду інших держав, за для забезпечення суверенітету держави в умовах активізації процесу геополітичного тиску, інформаційних війн та мілітаризації кіберпростору. **Методика.** Методика включає комплексний аналіз та узагальнення наявного теоретичного матеріалу із піднятої проблематики на основі якого зроблені висновки та рекомендації щодо розкриття сутності досліджуваних понять. **Результати.** На основі проаналізованого матеріалу та з урахуванням досвіду провідних суб'єктів запобігання кіберзлочинності, маємо на меті привернути увагу цієї проблеми теоретиками та сучасними законодавцями. **Наукова новизна.** У роботі проаналізовано дослідження і погляди теоретиків щодо поняття кіберзлочинності та суб'єктів її запобігання та охарактеризовано позитивні. Вперше згуртовано сукупність органів та інституцій, що займаються інформаційною безпекою на державному та міждержавному рівні. **Практична значимість.** Результати дослідження сприятимуть розумінню системи заходів і суб'єктів запобігання кіберзлочинності, які впливають на сучасне позитивне право України та імplementовані міжнародно-правові норми.

Ключові слова: інформаційна безпека, кіберзлочин, кіберзлочинність, кібербезпека, кіберпростір, інформаційне законодавство.

A. V. Tavolzhansky

Candidate of Sciences (Law), associate professor of the Department of Criminology and Criminal-Executive
Law of the National Law University named after Yaroslav the Wise,
vul. Pushkinskaya, 77, Kharkov, 61000, Ukraine, e-mail: qwercc@ukr.net

FEATURES OF PROVIDING CYBER SECURITY IN THE MODERN WORLD: REVIEW OF SUBSTANCES OF CYBER-FRAUD PROTECTION

Purpos. The purpose of the study is to carry out an analysis of the institutions involved in the prevention of cybercrime in the world, identified the main areas of information security of the leading powers, taking into account the growth of cyber threats. The proposed forms of improvement of cybersecurity of Ukraine in order to take into account the positive experience of other states, in order to ensure the state's sovereignty in the conditions of intensification of the process of geopolitical pressure, information wars and militarization of cyberspace. **Methodology.** The method involves a comprehensive analysis and synthesis of the available theoretical material from the raised issues on the basis of which the conclusions and recommendations for the disclosure of the essence of the concepts under study are made. **Results.** On the basis of the analyzed material and taking into account the experience of the leading actors in the prevention of cybercrime, we aim to draw the attention of this problem to the theorists and modern legislators. Scientific novelty. The paper analyzes the researches and views of theorists on the concept of cybercrime and its prevention agents and is characterized positively. For the first time, a body of institutions and institutions dealing with information security at the state and interstate level has been united. **Practical significance.** The results of the study will help to understand the system of measures and actors of the prevention of cybercrime, which affect the modern positive law of Ukraine and implemented humanitarian law.

Key words: information security, cybercrime, cybercrime, cyber security, cyberspace, information legislation.

Постановка завдання. Сучасне суспільство інформаційних технологій засноване на повсякденному використанні кібернетики: комп'ютерів, телекомунікаційних мереж, інших гаджетів та засобів комунікації. Процеси глобалізації та впровадження інноваційних технологій, в

тому числі з використанням засобів комунікацій та автоматизації процесів у всіх без винятку сферах життєдіяльності, призвели разом з цим до нівелювання кордонів і переплетення національних економік і національних інфраструктур країн світу.

В Україні за останні декілька років прийнято ряд нормативних актів щодо боротьби з кіберзлочинністю, зокрема: Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року "Про Стратегію кібербезпеки України" [14], Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 липня 2018 р. № 481-р Про затвердження плану заходів на 2018 рік з реалізації Стратегії кібербезпеки України [11] тощо. Така тенденція заслуговує позитивної оцінки, але напрацювання потребують значних організаційних, матеріальних, політичних зусиль і часу. Тому надзвичайно важливим є необхідність ознайомлення з досвідом країн, які працюють в зазначеному напрямку не перший рік. Зрозуміло, форми, засоби, принципи діяльності суб'єктів протидії кіберзлочинності можуть мати інше забарвлення але загальні риси можуть бути використані в сучасному державотворенні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Однією з ключових ознак проблеми кіберзлочинності є її глобальність. Кібератаки зупиняють діяльність не тільки приватних структур, а й державних органів, жодна країна повністю не захищена від кіберзлочинів. Все частіше в якості ймовірних джерел кіберзагроз розглядаються не тільки хакерів або їх групи, але й окремі держави, терористичні, злочинні угруповання, тощо. Актуальність дослідження зумовлена й тим, що останнім часом, не лише в Україні, а й у світі за «попитом» змінюється структура злочинності: на думку деяких авторів «традиційну» транснаціональну злочинність (і як її під вид економічна комп'ютерна злочинність) поступово заміщує більш складна та інтелектуальна за своїм змістом кіберзлочинність.

Певне коло проблем, пов'язаних з дослідженням кіберзлочинності як явища, а також проблематики її запобігання знайшли відбиток у наукових працях зарубіжних і вітчизняних фахівців, зокрема Ю. Батуріна, П. Біленчука, В. Бутузов, А. Волеводз, М. Вертузаєва, В. Вехова, В. Голубева, В. Пивоварова, О. Снегірьова, Б. Романюка, В. Розовський, О. Ткачової, Т. Тропина, В. Цимбалюка та інших фахівців, які надають можливість сформувати основу наукового розуміння координації та співпраці суб'єктів запобігання кіберзлочинності, притаманних їй найбільш суттєвих і характерних ознак, визначити пріоритетні шляхи і напрями боротьби з цим негативним явищем.

Постановка завдання. За останні десятиліття питання боротьби з кіберзлочинністю стає не тільки відомим пересічному громадянину, а й нагально потребує обговорення в рамках не лише науковими та практичними ресурсами окремої держави, а і міжнародного співтовариства. Експерти відносять кіберзлочинність до відносно нового специфічного виду злочинності, хоча остання, безумовно пов'язана та має схожі, родові властивості з транснаціональною злочинністю. Визначення єдиної політики, принципів і методів запобігання кіберзлочинності, а також окреслення системи інституцій діяльності яких спрямована на боротьбу з кіберзлочинністю на національному і міждержавному рівні, – нагальна потреба сучасного суспільства за для досягнення цілей запобігання кіберзлочинності.

Виклад основного матеріалу дослідження. З прийняттям у 2017 році Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [5] (далі - Закон). було вкрай необхідним, вироблення єдиного понятійного апарату, як першого кроку на шляху до правової боротьби з кіберзлочинністю. Але до визначення поняття кіберпростір, кіберзлочин, кіберзлочинності і кібербезпеки потрібно підходити ретельно не тільки тому, що в результаті неправильної законодавчого формулювання можна знівелювати всю раніше проведену роботу, у зв'язку з неможливістю застосувати норму на практиці. Враховуючи відмінні ознаки цього виду злочинності, законодавство про протидію та запобігання таких порушень норм права повинно прийматися в з врахуванням міжнародних норм та напрацювань. Заходи запобігання кіберзлочинності що закінчуються по лінії кордону країни будуть безрезультатними, без врахування досвіду інших держав, а також без міжнародного співробітництва, в сучасних умовах не представляється можливим досягнення кібербезпеки жодної навіть найрозвинутішої країни.

При розгляді питання про боротьбу з кіберзлочинами на міжнародному рівні слід виділити Конвенцію Ради Європи щодо кіберзлочинності [7] (далі - Конвенція), підписану в Будапешті в 2001 г. Вона стала серйозним кроком міжнародного співтовариства до запобігання кіберзлочинів. Хоча ряд не державних інституцій (зокрема: «Фонд Електронних Меж» (Electronic Frontier Foundation, США), міжнародна організація «Суспільство Інтернет» (Internet Society), «Організація кіберправа і кіберсвободи» (Cyber - Rights & CyberLiberties, Великобританія), «Кріптополіс» (Kriptopolis, Іспанія) виражали протест щодо підписання Конвенції, при цьому така вимога обґрунтовувалась наступним: Конвенція несе, на думку авторів протесту, собі загрозу для норм захисту особи, що встановилися, невинуватено розширює поліцейські функції уряду, а також знижує відповідальність держави в правоохоронній діяльності, окремі того може призвести до порушення принципів приватності.

Зробити дієвими чи навіть удосконалити реалізацію національних стратегічних підходів можливо лише спираючись на досвід продуктивної діяльності урядових і поза державних організацій інших країн, а також міждержавних інституцій та враховуючи їх зрушення у боротьбі з загрозами інформаційній безпеці. В сучасних умовах складно уявити захищену державу яка б не займалась власним секторами зовнішньої безпеки модифікуючи їх відповідно до викликів сучасності. Жодна війна, відкрита чи прихована, не відбувається без використання кіберзброї, потенціал використання мережі Інтернет, як кіберресурсу у військових цілях поза конкуренцією. Повсякденно в політиці провідних держав розроблюються новітні заходи протидії загрозам в кіберпросторі, здійснюється коригування внутрішньої інформаційної політики, а також вдосконалюються методи кібербезпеки.

Глумачення понять «кібербезпека» в закордонних профільних документах стратегічного рівня (проаналізовані стратегії з кібернетичної безпеки Франції, Німеччини, Канади, Туреччини, Нідерландів, Австралії) дозволяє зробити висновок, що на рівні національних та міжнародних стратегічних документів визначення кібербезпеки значно різняться. А значить, розрізняються і підходи не тільки до змісту відповідних стратегій, а й до змісту планів дій із забезпечення кібербезпеки» [17, с. 67].

Вивчення проблем, пов'язаних з питаннями взаємодії спеціальних органів держав щодо запобігання кіберзлочинності та розробка сучасних механізмів протидії кіберзлочинності є одним з пріоритетних напрямків діяльності кожної держави. Безспірно, що кіберзлочинність пов'язана безпосереднім причинно-наслідковим зв'язком з процесами глобалізації інформаційних процесів і появи глобальних телекомунікаційних мереж. Ефективна боротьба з кіберзлочинністю вимагає не лише гармонізації кримінального законодавства на міжнародному рівні, а й систематизації і адаптації комплексу процедурних заходів для співпраці щодо запобігання кіберзлочинів. На сьогодні відсутні єдині міжнародні інструменти, щодо боротьби з кіберзлочинністю, які б застосовувались більшістю держав світу. Все частіше проводяться різного роду дослідження, що до рівня захищеності країн від посягань кіберзлочинності. Так зокрема, за результатами роботи групи експертів та після обробки результатів опитування, Security & Defence Agenda провела ранжування та встановила рейтинг по 5-бальній системі. При цьому була досліджена поточна готовність до кібератак інформаційних систем 23 країн. Стан готовності для окремих країн був продемонстрований на прикладі рейтингу McAfee, який там використовується у якості основного засобу боротьби з кіберзлочинами Найвищий результат, тобто 4,5 бали, було поставлено всього 3 країнам, які мають досить невелику площу: Швеції, Ізраїлю та Фінляндії. Ще 8 країн, включаючи США, Великобританію, Францію та Німеччину, отримали друге місце з 4 балами. Росія та Польща зайняли 4 місце з 3-бальним результатом. З тих даних звіту Security & Defence Agenda, неясно, чи були виставлені якісь бали для України [6, с. 60]. Вважаємо за необхідне звернути увагу на міжнародних суб'єктів запобігання кіберзлочинності та суб'єктів другої групи країн, з наведеного вище дослідження що мають досить велику за площею територію та відповідну кількість населення.

Визначити об'єкт нашого дослідження не можна не окресливши визначення центральних понять – кіберзлочину і кіберзлочинності. Цікавою думкою, щодо ознак кіберзлочину видається підхід обраний Н. Мішук зокрема автор зазначає, що кіберзлочину, характерні наступні

особливості: – підвищена скритність вчинення злочину, що забезпечується специфікою мережевого інформаційного простору (розвинені механізми анонімності, складність інфраструктури тощо); - транскордонний характер мережевих злочинів, при якому злочинець, об'єкт злочинного посягання, потерпілий можуть перебувати на територіях різних держав; - особлива підготовленість злочинців, інтелектуальний характер злочинної діяльності; нестандартність, складність, різноманіття і часте оновлення способів скоєння злочинів і застосовуваних спеціальних засобів; - можливість вчинення злочину в автоматизованому режимі в декількох місцях одночасно, можливість об'єднувати відносно слабкі ресурси багатьох окремих комп'ютерів в потужне знаряддя вчинення злочину; - багатоепізодним характер злочинних дій при множинності потерпілих; - необізнаність потерпілих про те, що вони піддалися злочинному впливу; - дистанційний характер злочинних дій в умовах відсутності фізичного контакту злочинця і потерпілого; - неможливість запобігання та припинення злочинів даного виду традиційними засобами [10, с. 176].

Так, деякі науковці під кіберзлочинном розуміють досконале суспільно небезпечне втручання в роботу комп'ютерів, комп'ютерних програм, комп'ютерних мереж, несанкціонована модифікація комп'ютерних даних, а також інші протиправні суспільно небезпечні діяння, які здійснюються за допомогою комп'ютерів, комп'ютерних мереж і програм, а також інших пристроїв доступу до модему за допомогою комп'ютера інформаційного простору, за скоєння чого передбачається кримінальна відповідальність згідно з чинним законодавством [8, 58]. За словником термінів з кібербезпеки кіберзлочин – протиправне втручання в роботу кібернетичних систем, основною управляючою ланкою яких є комп'ютер (наприклад, спотворення інформації про стан об'єкта в каналі зворотного зв'язку, спотворення керуючого сигналу й каналу зв'язку, використання шкідливого програмного забезпечення тощо), створення та використання в злочинних цілях певної кібернетичної (комп'ютерної) системи, використання в злочинних цілях існуючих кібернетичних (комп'ютерних) систем (наприклад комп'ютерних чи телекомунікаційних мереж у шахрайстві, вимаганні тощо) [13, с. 85]. Ще один розповсюджений підхід до визначення кіберзлочину передбачає що це передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне винне діяння, що полягає в протиправному використанні інформаційних та комунікаційних технологій, відповідальність за яке встановлена законодавством про кримінальну відповідальність [2, с. 416]. М. Погорецький та В. Шеломенцев висловлюють іншу думку, розглядають кіберзлочини як злочини, вчинені в інформаційному середовищі, проти інформаційних ресурсів, тобто у сфері комп'ютерної інформації, або за допомогою інформаційних засобів. На думку останніх, терміни «інформаційне середовище», «інформаційні ресурси», «інформаційні засоби» є занадто загальними для сфери використання комп'ютерних систем і не розкривають суті процесів автоматизованої обробки інформації. Крім того, вчені вбачають загальною ознакою протиправних діянь, передбачених Конвенцією та Додатковим протоколом до неї, те, що їх вчинення на різних стадіях безпосередньо пов'язане з використанням ресурсів комп'ютерних систем (вчинення за допомогою комп'ютерних систем або через комп'ютерні системи), які, у свою чергу, є середовищем вчинення кіберзлочинів. Комп'ютерні дані при цьому, на їхню думку, слід розглядати як інформаційний ресурс комп'ютерних систем, а комп'ютерні мережі – як різновид комп'ютерних систем. Ґрунтуючись на цій позиції, кіберзлочини слід вважати такими, що вчиняються за допомогою або через комп'ютерні системи чи пов'язані саме з комп'ютерними системами, тобто із сукупністю пристроїв, із яких один чи більше відповідно до певної програми виконують автоматичну обробку даних [12, с. 90–91]. Під поняттям кіберзлочин Закон визначає, як суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом України про кримінальну відповідальність та/або яке визнано злочином міжнародними договорами України.

В свою чергу Законом наведено легальне поняття кіберзлочинності, як сукупності кіберзлочинів. Кіберзлочинністю прийнято вважати кримінально карані дії, що передбачають несанкціоноване проникнення в роботу комп'ютерних мереж, комп'ютерних систем та програм, з метою видозміни комп'ютерних даних. Досить цікавим є підхід щодо визначення ознак кіберзлочинності, за такими ознаками кіберзлочинності через: 1) кіберзлочини вчиняються у

віртуальному просторі або в межах комп'ютерних мереж. Віртуальний простір – це модульований за допомогою комп'ютера інформаційний простір, в якому містяться дані про осіб, факти, явища, процеси, представлені в математичному, символічному чи іншому вигляді. Ці відомості знаходяться в процесі руху локальними і глобальними комп'ютерними мережами, зберігаються в пам'яті будь-якого фізичного або віртуального пристроїв, спеціально призначених для їх зберігання, переробки та передачі. Крім того, кіберзлочини можуть вчинятися за допомогою комп'ютерних систем або шляхом використання комп'ютерних мереж та інших засобів доступу до віртуального простору, а також проти комп'ютерних систем, комп'ютерних мереж і комп'ютерних даних [12, с. 75]. Таким чином, електронно-обчислювана техніка може бути як засобом вчинення, так і предметом злочину [4, с. 332]; 2) кіберзлочинність має інтелектуальний характер – здійснення кіберзлочину вимагає певного набору знань, крім того інтелектуальність серед кіберзлочинців пропагується субкультурою хакерів, що дає їм стимул до розумового саморозвитку; 3) кіберзлочини, на відміну від інтелектуальних злочинів, доступні людям невисоких соціальних і вікових можливостей [12, с. 27].

Поняття суб'єктів запобігання кіберзлочинності є похідним від поняття суб'єктів запобігання злочинності. Найбільш обґрунтованим є наступне визначення суб'єктів запобігання злочинності – це державні органи, громадські організації, соціальні групи, службові особи чи громадяни, які спрямовують свою діяльність на розроблення і реалізацію заходів, пов'язаних з випередженням, обмеженням, усуненням криміногенних явищ та процесів, що породжують злочинність і злочини, а також на їх недопущення на різних злочинних стадіях, у зв'язку з чим мають права, обов'язки і несуть відповідальність [8, с. 47].

Інформаційної безпека складається з наступних елементів: діяльність іноземних політичних, військових, економічних та розвідувальних структур в інформаційній сфері; політика домінування деяких країн в інформаційній сфері; діяльність міжнародних терористичних груп; розробка концепцій інформаційних війн будь-якими структурами; культурна експансія у відношенні до конкретної країни [9, с. 24].

Суб'єкти протидії кіберзлочинності мають утворювати цілісну у функціональному і організаційному відношенні систему. В той же час зміст та глибина кіберсуперництва, включення в коло зацікавлених практично всіх ключових суб'єктів міжнародної політики обумовлює складнощі пошуку науково-методологічної форми для пояснення цього процесу та прогнозування його подальшого перебігу з напрацюванням практично корисних рекомендацій. Автор не ставить завдання визначення найдієвіших інституцій та систем протидії вчиненню кіберзлочинів, а лише окреслити сукупність існуючих суб'єктів запобігання кіберзлочинності.

Кібербезпека і шляхи досягнення кіберзахисту інформації входять до повноважень низки міжнародних інституцій, передусім спеціалізованих організацій ООН, зокрема ЮНЕСКО, МСЕ, Інтерпол та Європол, а також таких міждержавних організацій, зокрема:

1. Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (The Asia-Pacific Economic Cooperation),
2. Велика сімка (G7),
3. Організація економічного співробітництва та розвитку, (Organisation for Economic Cooperation and Development, OECD),
4. Шанхайська організація співробітництва, тощо.

Спроби врегулювання кібервідносин здійснює Міжнародний союз електрозв'язку (International Telecommunication Union, ITU). Зокрема на тепер затверджено ряд актів нормативного характеру врегульованих кіберпростір, та окреслення основних термінів, зокрема таких як: кібербезпека, загрози кібербезпеці та уразливості, систематизовані основні способи вчинення кіберзлочинів. Визначено заходи запобігання кіберзлочинності, приміром: з технічного захисту, втручання в роботу мереж і т.д.

В 2008 році був створений Спільний центр передового досвіду в галузі кібербезпеки НАТО (NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence, CCD CoE). Це акредитована НАТО міжнародна військова організація з метою розширення спільних можливостей кіберзахисту країн НАТО, що покращує взаємодію Альянсу в області спільного кіберзахисту. Центр був створений

сім країнами: Естонією, Німеччиною, Італією, Литвою, Латвією, Словацькою Республікою та Іспанією, що підписали Меморандум про взаєморозуміння 14 травня 2008 року.

У 2004 році європейським парламентом створено спеціальний підрозділ, що мав займатись інформаційною безпекою — Європейське агентство по мережевій і інформаційній безпеці (ENISA). Основне завдання — налагодження інформаційної безпеки на внутрішньому ринку. ENISA надавало консультативні послуги для країн Євросоюзу. Додатково ENISA займається налагодженням зв'язків між державним і не державним сектором у сфері інформаційної безпеки.

Окремо необхідно зупинитись на діяльності Європолу у боротьбі з кіберзлочинністю. 11 січня 2013 року у штаб-квартирі Європейського поліцейського офісу (м. Гаага, Нідерланди) офіційно відкрито Європейський Центр по боротьбі з кіберзлочинністю. Основними напрямками та завданнями Центру є: забезпечення координації та обміну інформацією між підрозділами правоохоронних органів Європейського Союзу та Третіми країнами; боротьба з розповсюдженням у мережі Інтернет дитячої порнографії; підготовка кваліфікованих експертів в галузі боротьби з кіберзлочинністю; розробка та застосування методів припинення злочинів у сфері інформаційних технологій. Також, Центр покликаний здійснювати захист стратегічно значущих Інтернет-ресурсів, комунікаційних систем та фінансових установ Європейського Союзу. В подальшому Європейський Центр по боротьбі з кіберзлочинністю буде співробітничати з Глобальним інноваційним комплексом Інтерполу в Сінгапурі [1, с. 37].

У 2016 року Європейським парламентом була прийнята Директива з безпеки мережевих та інформаційних систем (Директива NIS — DIRECTIVE (EU) 2016/1148). Дослідження закріплене в Директиві NIS передбачає, що для підвищення загального рівня кібербезпеки в ЄС необхідно забезпечити: відповідний рівень готовності держав-членів, вимагаючи від них створення команди інцидентів Computer Security Response (CSIRT) і компетентного національного органу NIS; співпрацю між усіма державами-членами шляхом створення групи співпраці з метою надання підтримки і сприяння стратегічній співпраці та обміну інформацією між державами-членами; високий рівень безпеки в усіх секторах, які мають життєво важливе значення для економіки і суспільства та, до того ж, значною мірою залежать від інформаційно-комунікаційних технологій.

Що до окремих держав, то ще в 1978 році в США в штатах Флорида і Аризона був прийнятий закон «Computer crime act of 1978» [15]. Це був не просто перший закон, що встановлює кримінальну відповідальність за комп'ютерні злочини, це був перший сигнал про початок нової ери злочинів — кіберзлочинів. Ця ера знаменувала створення відповідних державних органів, що мали протидіяти кіберзлочинності.

У США створено систему органів щодо забезпечення кібербезпеки. Зокрема, до основних можна віднести Управління національної безпеки (Department of Homeland Security) при якому здійснює свою діяльність спеціальний кібербезпековий департамент, — займається виключно безпекою високотехнологічних систем США.

Кіберкомандування (U.S. Cyber Command), що очолює підрозділи спеціального призначення, які мають на меті: ведення розвідувальної роботи в мережах, захисту власних мереж, блокування і “обвалу” структур супротивника із використанням можливостей кіберпростору

У Франції створено ряд державних інституцій та не урядових установ, що займаються запобіганням кіберзлочинності. Відомою є така структура як Національна комісія з обчислювальної техніки та свобод (CNIL). Ціль діяльності CNIL — захисті персональних даних. У цифровому світі CNIL є регулятором персональних даних. Підтримує фахівців в кіберпросторі в їх діяльності і допомагає людям контролювати свої особисті дані та здійснювати свої права. З 2004 року, має право накладення санкцій на підприємства, що порушують Закон про інформатику, картотеках і свободах 1978 року [19].

Окремим напрямком запобігання кіберзлочинності є діяльність так званого Верховного органу поширення творів і охорони прав в Інтернеті (HADOPI). Здійснена спроба визначити, що таке незаконне скачування інформації та регламентувати таку діяльність. Вищий конституційний суд країни схвалив другий варіант Закону про так звану триступеневу заборону доступу до мережі Інтернет [19].

У правоохоронній системі Франції також діють відповідні суб'єкт по боротьбі з кіберзлочинністю. Починаючи з 1998 року Національна жандармерія визначила пріоритетною діяльність щодо вирішення проблем, пов'язану з інноваційними технологіями, шляхом створення відповідних структур і навчальних закладів, зокрема:

1. Відділ кіберзлочинів технічного обслуговування судових досліджень та документації (STRJD). Він здійснює моніторинг Інтернет мережі шляхом пошуку злочинів проти людей та майна, пов'язаних із передачею нелегальних даних в Інтернеті (сайти, інтернет-ресурси, групи новин, мережі обміну, соціальні мережі тощо).

2. Комп'ютерний і електронний відділ Інституту кримінального розслідування Національної жандармерії (IRCGN). Він розробляє методи, засоби та програмне забезпечення для автоматичного виявлення педофілів тощо.

3. Відомчі бригади інформації та судових розслідувань (BDRIJ) тощо.

Наступним суб'єктом запобігання кіберзлочинності у Франції є Національне агентство безпеки інформаційних систем (ANSI), французьке агентство з кібербезпеки, яке працює з державними спецслужбами. Діяльність органу спрямована на реалізацію Французької національної стратегії цифрової безпеки, оголошеної 16 жовтня 2015 року. Ця стратегія, що впроваджується ANSSI, є результатом скоординованих міжвідомчих зусиль, спрямованих щодо реагування на виникаючі проблеми цифрового століття. Було задекларовано, що цифровий перехід сприяє не лише інноваціям та економічному зростанню, однак він одночасно несе ризики для держави, господарюючих суб'єктів та громадян. Кіберзлочинність, шпіднаж, пропаганда, саботаж та надмірне використання персональних даних загрожують цифровій довірі та безпеці. Визначено основні пріоритети в діяльності ANSSI: захист та безпека державних інформаційних систем та критично важливих інфраструктур, важливих операторів економіки та суспільства; цифрова довіра, конфіденційність, особисті дані, кібернасильство; підвищення обізнаності, початкове навчання, безперервна освіта; навколишнє середовище бізнесу цифрових технологій, промислова політика, експорт та інтернаціоналізація; цифрова стратегічна автономія, стійкість кіберпростору.

Існує Організація з регулювання мережевих ігор, Tracfin — служба Міністерства фінансів по боротьбі з відмиванням грошей, яка також сприяє, так як виявляє випадки відмивання грошей, число яких виросло в результаті використання мережі Інтернет для їх здійснення. Національна рада з цифровим технологіям, що складається з учасників приватного сектора, яким є що сказати для розробки права Інтернету. Це незалежні організації.

Доволі розповсюдженими сучасними заходами запобігання кіберзлочинності є проведення спільних навчань. В ході навчань виявляють недоліки, інфраструктури, формуються варіанти атак, інцидентів і пропонуються найбільш ефективні варіанти реагування та координації.

Cyber Europe Навчання передбачає симуляцію великих інцидентів з кібербезпеки, які загострюються, щоб стати кібернетичними кризами. Вправи пропонують можливості для аналізу передових технічних інцидентів кібербезпеки, а також для вирішення складних ситуацій безперервності бізнесу і кризових ситуацій. Навчання Cyber Europe показують сценарії, з урахуванням реальних подій, розробленими європейськими експертами з кібербезпеки [18].

Зокрема Cyber Storm (США) [2]. Учасники Cyber Storm виконують такі дії: вивчити можливості організацій з підготовки, захисту та реагування на потенційні ефекти кібер-атак; мають здійснювати стратегічне прийняття рішень і міжвідомчу координацію реагування на інциденти відповідно до політики та процедур національного рівня; підтвердження відносин обміну інформацією та шляхів комунікації для збору і поширення інформації про кіберситуації, відповідях і відновленні інформації про кібер-інциденти; а також вивчити засоби і процеси, за допомогою яких можна ділитися конфіденційною інформацією через кордони і сектора без шкоди для власних інтересів або інтересів національної безпеки.

У роботі проаналізовано дослідження і погляди теоретиків щодо поняття кіберзлочинності та суб'єктів її запобігання та охарактеризовано позитивні. Вперше згуртовано сукупність органів та інституцій, що займаються інформаційною безпекою на державному та міждержавному рівні.

Результати дослідження сприятимуть розумінню системи заходів і суб'єктів запобігання кіберзлочинності, які впливають на сучасне позитивне право України та імplementовані міжнародно-правові норми.

Висновки. Таким чином, жодна з класичних теорій та схем функціонування державних інституцій не дає повноцінної відповіді на питання як саме слід концептуалізувати наявні знання про кібербезпеку та про функціонал основних суб'єктів міжнародних відносин щодо неї. Кіберзлочинність є новим виміром людської діяльності, яка характеризується глобальністю та не обмеженістю кордонами держави.

У кіберзлочинність впливає на різноманітні верстви населення, для неї властива специфічна система внутрішнього контролю та протидії правоохоронним інституціям. Поширенню кіберзлочинності сприяють наступні чинники: процеси глобалізації світової економіки; гіперпопит на різні види інформаційних послуг у розвинутих країнах світу; розвиток сучасних інформаційних технологій, особливо Інтернет-ресурсів, що забезпечують майже неконтрольований процес формування спокус тощо.

Порівняльний аналіз досліджень передового зарубіжного досвіду боротьби з кіберзлочинністю свідчить, що вона має тенденцію до росту. Однією з умов її росту є ускладнення сучасних телекомунікаційних та технічних систем глобального зв'язку і спрощення доступу до використання комп'ютерних технологій широкого круга користувачів через персональні комп'ютери.

Виходячи з викладеного актуальним є питання узгодження дій між правоохоронними і іншими органами різних держав покликаних забезпечити стабільність кібер простору і кібербезпеку. Безспірною є потреба в діяльності спільних міжнародних підрозділів по розслідуванню кіберзлочинів і вжиття заходів щодо кібербезпеки як окремих держав так і всього людства. Таким чином, удосконалення чинного законодавства через врахування зарубіжного досвіду дозволить не лише визначити межі кіберзлочинності в Україні та правильно кваліфікувати дії осіб, які причетні до скоєння кіберзлочинів, а й запобігти їх вчиненню у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Алієв М.М., Куньо А.М. «Проблема кіберзлочинності та шляхи її подолання у сучасному інформаційному суспільстві». XI Міжнародна науково-технічна конференція «ABIA-2013» 21-23 травня 2013 р. К.: НАУ, 2013. Т.6. С. 35-38.
2. Бельський Ю. Щодо визначення поняття кіберзлочину. Юридичний вісник. 2014. № 6. С. 414–418.
3. Бойченко О. В. Міжнародне співробітництво правоохоронних органів держав у галузі забезпечення інформаційної безпеки. *Форум права*. 2009.- № 2. С 56-62.
4. Голіна В. В., Головкін Б. М. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: навч. посіб. Харків: Право, 2014. 513 с.
5. Закон України "Про основні засади забезпечення кібербезпеки України" URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19> (дата звернення 11.09.2018)
6. Казакова Н. Ф., Йона О. О. Світові тенденції боротьби з кіберзлочинністю. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2013. №15 (204). Ч.1. С. 59-62.
7. Конвенція про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 року URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575 (дата звернення 11.09.2018)
8. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник/ В.В. Голіна, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська, О.В. Лисодед та ін.; за ред. В.В. Голіни і Б.М. Головкіна. Х.: Право, 2014. 512 с.
9. Малик Я. Й. Забезпечення інформаційної безпеки України у контексті світового досвіду / Я. Й. Малик, О. І. Береза. Ефективність державного управління. 2012. Вип. 32. С. 20-27.
10. Міщук Н.В. Кіберзлочинність як загроза інформаційному суспільству. *Вісник Львівського університету*. Серія економічна. Випуск 51. Львів, 2014. С.173-179.
11. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 липня 2018 р. № 481-р Про затвердження плану заходів на 2018 рік з реалізації Стратегії кібербезпеки України URL:

- <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96/2016> (дата звернення 11.09.2018)
12. Русецький А. А., Куцоласький Д. А. Теоретико-правовий аналіз понять "кіберзлочин" і "кіберзлочинність". *Право і Безпека*. 2017. № 1. С. 74-78.
 13. Словник термінів з кібербезпеки / за заг. ред. О. В. Копана, Є. Д. Скулиша. К. : ВБ «Аванпост-Прим», 2012. 214 с.
 14. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року "Про Стратегію кібербезпеки України" URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96/2016> (дата звернення 11.08.2018)
 15. Computer Crimes Act URL: http://www.clas.ufl.edu/docs/flcrimes/section2_1_1.html#SECTION00110000000000000000 (дата звернення 12.09.2018)
 16. Cyber Storm: Securing Cyber Space URL: <https://www.dhs.gov/cyber-storm>. (дата звернення 13.09.2018).
 17. Cybersecurity is a fascinating and highly scientific field spanning a range of disciplines and involving a wealth of organisations and actors, from both the public sector and the business world, within France and internationally. URL: <http://www.ssi.gouv.fr/en/mission/word-from-director-general/> (дата звернення 11.09.2018)
 18. Loi 78-17 du 6 janvier 1978 modifiée URL: <https://www.cnil.fr/fr/loi-78-17-du-6-janvier-1978-modifiee> (дата звернення 13.09.2018)
 19. Loi favorisant la diffusion et la protection de la création sur Internet URL: <http://www.senat.fr/dossier-legislatif/pjl07-405.html> (дата звернення 13.09.2018)

References

1. Aliyev MM, Kunyo AM "The problem of cybercrime and ways to overcome it in the modern information society" // XI International scientific and technical conference "AVIA-2013" May 21-23, 2013. K. : NAU, 2013. T.6. P. 35-38.
2. Bel'skiy Yu. On definition of the notion of cybercrime. *Legal Bulletin*. 2014. No. 6. P. 414-418.
3. Boychenko, O. V. International cooperation of law enforcement authorities in the field of information security provision. *Forum of law*. 2009. No. 2. From 56-62.
4. Golina V.V., Golovin B.M. Criminology: General and Specialty: Teaching. manual Kharkiv: Right, 2014. 513 с.
5. The Law of Ukraine "On the Basic Principles of Cybersecurity of Ukraine" URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19> (reference date 11.09.2018)
6. Kazakova N.F., Jonah O.O. World trends in the fight against cybercrime. *Bulletin of East-Ukrainian National University named after Volodymyr Dahl*. Lugansk: SNU them. V. Dal, 2013. No. 15 (204). Ch.1. P. 59-62.
7. The Convention on Cybercrime of November 23, 2001 URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575 (reference date 11.09.2018)
8. Criminology: General and Special Parts: Textbook / V.V Golina, B.M. Golovkin, M.Yu. Valuyska, O.V. Lisoded and others.; for ed. V.V Golina and B.M Golovkin. X.: Right, 2014. 512
9. Malik, Ya.I., Bereza O. I. Providing Ukraine's Information Security in the Context of Worldwide Experience. *Efficiency of Public Administration*. Aug. 32. P. 20-27.
10. Mishuk N.V. Cybercrime as a threat to the information society. *Visnyk of Lviv University. The series is economical*. Issue 51. Lviv, 2014. P.173-179.
11. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 11, 2018, No. 481-p On Approval of the 2018 Action Plan for the Implementation of the Cybersecurity Strategy of Ukraine URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96/2016> (reference date 11.09.2018)
12. Rusetskii A.A., Kutsolabsky D. A. Theoretical and legal analysis of the concepts of "cybercrime" and "cybercrime". *Law and Safety*. 2017. No. 1. P. 74-78.
13. Glossary of terms on cyber security / per cons. Ed. O. V. Kopan, E. D. Skulisha-K. : WB "Avanpost-Prim", 2012. - with. 214

14. Decree of the President of Ukraine On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated January 27, 2016, "On the Strategy of Cybersecurity of Ukraine" URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96/2016> (application date 11.08. 2018)

15. Computer Crimes Act URL: http://www.clas.ufl.edu/docs/flcrimes/section2_1_1.html#SECTION00110000000000000000 (Application Date 09.12.2018)

16. Cyber Storm: Securing Cyber Space URL: <https://www.dhs.gov/cyber-storm>. (application date 13.09.2018).

17. Cybersecurity is a fascinating and highly scientific field covering a wide range of disciplines and involving a wealth of organizations and actors both from the public sector and business world in France and internationally. URL: <http://www.ssi.gouv.fr/en/mission/word-from-director-general/> (Appointment Date 11.09.2018)

18. Loi 78-17 du 6 janvier 1978 modifiée URL: <https://www.cnil.fr/fr/loi-78-17-du-6-janvier-1978-modifiee> (application date 13.09.2018)

19. For the benefit of the diffusion and protection of the création sur Internet URL: <http://www.senat.fr/dossier-legislatif/pjl07-405.html> (reference date 13.09.2018)

Надійшла до редакції 29 жовтня 2018 р.

УДК 343.2

К ВОПРОСУ О ГУМАНИЗАЦИИ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА НА ПРИМЕРЕ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА

Урсу Вячеслав Онуфриевич,
доктор права, доцент
Академия «Штефан чел Маре» МВД РМ,
Телецентр, ул. Г.Асаки, 21, Кишинёв, Молдавия,
e-mail: ursuveaceslav@rambler.ru

У статті досліджуються питання сучасної кримінально-правової політики, спрямованої на гуманізацію кримінального законодавства Республіки Молдова. Дається оцінка і аналіз окремих змін, що вносяться до кримінального законодавства. Аналізуються види звільнення від кримінальної відповідальності і покарання, а також інші положення КК РМ в яких простежується сутність принципу гуманізму. Причинами гуманізації кримінального законодавства визначається прагнення Республіки Молдова відповідати міжнародним нормам, а також надзвичайно великою кількістю ув'язнених, які утримуються в молдавських пенітенціарних установах.

Ключові слова: гуманізація закону, гуманізація кримінального законодавства, гуманізм в кримінальному праві, принцип гуманізму.

V. O. Ursu
Doctor of Law, Associate Professor, Academia "Ștefan cel Mare"
Republica Moldova, or. Chisinau, Str. Gh. Asachi 21, e-mail: ursuveaceslav@rambler.ru

ON THE ISSUE OF HUMANIZATION OF CRIMINAL LEGISLATION ON THE EXAMPLE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Purpose. The aim of our study is to determine the measure of humanization of the criminal legislation of the Republic of Moldova and the definition of promising ways of its development. **Method.** The methodological basis of the study was an analysis of the norms of the Criminal Code of the Republic of Moldova and all the changes that have been made to it over the past years and related to the problem of the criminalization of criminal liability. The research used the methods of analysis, synthesis and comparison. **Results.** Based on a theoretical analysis, it was established that by observing generally accepted international principles, including the principle of humanism, the Moldovan legislator agreed on national criminal legislation with the provisions of international legal acts that recognize a person as the highest value of society, including its rights and freedoms. A person is in the center of humanistic ideas, his rights and freedoms are the highest value and the state must guarantee the protection and observance of these rights, including through the use of criminal law. The person who committed the crime must be punished fairly, including the fairness of the punishment testifies to the humanistic orientation of the law. **Scientific novelty.** Studied measures to harmonize national criminal law with the provisions of international legal acts that recognize the person as the highest value of society, including its rights and freedoms. **Practical significance.** The results of the research can be used, as in the process of reforming the existing criminal legislation and the criminal law policy of the state, as well as in further research.

Key words: humanization of law, humanization of criminal law, humanism in criminal law, the principle of humanism.

Постановка проблемы. Уголовно-правовая защищенность прав и свобод человека и гражданина, а также законных интересов личности, общества и государства в первую очередь зависит от того, насколько эффективно используются нормы уголовного закона. Необходимым условием эффективного использования данных норм является отражение современных тенденций развития уголовного права в целом, и его конкретных институтов, в частности. В современной уголовной политике направление по гуманизации уголовного законодательства является центральным.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Исходя из научной актуальности проблемы, следует проследить меры согласования национального уголовного законодательства с положениями международных правовых актов, которые признают личность как высшую ценность общества, включая ее права и свободы.

Постановка задачи. Целью нашего исследования является определение меры гуманизации уголовного законодательства Республики Молдова та определения перспективных путей его развития.

Анализ последних исследований и публикаций. Методологической основой нашего исследования стали научные труды отечественных и иностранных исследователей в сфере криминального права, а именно:

Изложение основного материала исследования. Гуманизация – это распространение и утверждение в сфере общественной жизни идей, взглядов и убеждений, проникнутых гуманизмом [5]. Гуманизм – это признание ценности человека как личности, его права на свободное развитие и проявление своих способностей, утверждение блага человека как критерия оценки общественных отношений [1].

На основании данных определений понятий и анализа доктринальных положений уголовно-правовой науки Екимов А. А. вывел понятие «гуманизации уголовного законодательства» с которым согласимся и мы.

Гуманизация уголовного законодательства – это процесс изменения уголовного закона и практики его применения, осуществляемый с целью повышения степени криминальной безопасности человека, утверждения принципов равенства, справедливости, человечности, путем отказа государством от применения наказания в виде смертной казни, установления соразмерных опасности деяния санкций за совершение преступлений, декриминализации некоторых преступных деяний, где основным уголовно-охраняемым объектом не являются конституционные права граждан на жизнь, здоровье и личную свободу, расширения оснований для освобождения от уголовной ответственности, введения и применения наказаний, альтернативных лишению свобод [3].

Если обращаться к юридической науке, то гуманизацией законодательства можно назвать процесс реформирования уголовного закона и правоприменительной практики, направленный на повышение уровня безопасности человека, обеспечение равенства и справедливости в сфере правоприменения, соразмерности наказания и противоправных деяний. В рамках гуманизации уголовного законодательства подразумевается возможность расширения тех оснований, которые дают право на освобождение от уголовной ответственности. Кроме того, создаются условия для замены реального лишения свободы альтернативными мерами наказания, в том числе условным наказанием, штрафами, неоплачиваемым трудом в пользу общества.

Комплексный анализ положений Уголовного кодекса Республики Молдова позволяет сделать однозначный вывод что молдавский законодатель при принятии уголовного закона 2002 года (вступил в законную силу в 2003 г.), одним из приоритетных наряду с принципами законности и демократизма, признал именно принцип гуманизма.

Во-первых, Республика Молдова стремится соответствовать международным нормам, а гуманизация уголовного законодательства и правоприменительной практики – один из мировых трендов последнего времени.

Во-вторых, необходимость гуманизации уголовного законодательства объясняется чрезвычайно большим количеством заключенных, содержащихся в молдавских пенитенциарных учреждениях. Далеко не все из них совершили те деяния, за которые действительно стоило бы лишать свободы. Стоит также напомнить, что все заключенные содержатся за государственный счет, то есть – за счет налогоплательщиков. Между тем, гораздо более полезной мерой в некоторых случаях было бы присуждение выплаты штрафа или неоплачиваемых работ в пользу общества. Тогда осужденные приносили бы ощутимый доход государству или выплачивали бы компенсации пострадавшим от их действий сторонам, а не содержались бы несколько лет за государственный счет в местах лишения свободы.

Кроме того, наказание реальным лишением свободы способствует и криминализации людей, осужденных за незначительные преступления.

И к этому следует добавить тот факт что осужденные лица приобретают уголовную судимость, которая затем негативно сказывается на дальнейшей жизни, прежде всего – на профессиональной реализации.

Остановимся на основных положениях уголовного закона РМ в которых, наиболее выражен принцип гуманизма.

Начнем с того что данный принцип законодательно закреплён в УК в ст.4 в соответствии с которой целью общего правового регулирования является прежде всего защита личности как высшей ценности общества, ее прав и свобод (ч.1 ст.4 УК РМ).

Уголовный закон не имеет целью причинение физических страданий или унижение достоинства человека. Никто не может быть подвергнут пыткам, жестокому, бесчеловечному либо унижающему его достоинство наказанию или обращению (ч.2 ст.4 УК РМ).

Во-вторых, уголовный закон усиливающий наказание или ухудшающий положение лица, совершившего это деяние, не имеет обратной силы и лишь закон устраняющий преступность деяния, смягчающий наказание или иным образом улучшающий положение лица, совершившего преступление, имеет обратную силу, то есть распространяется на лиц, совершивших соответствующие деяния до вступления такого закона в силу, в том числе на лиц, отбывающих наказание или отбывших наказание, но имеющих судимость (ст. 10 УК РМ).

В 2010 году Уголовный кодекс РМ был дополнен ст.10¹ регламентирующая порядок применения более благоприятного уголовного закона при окончательном наказании. В соответствии с указанной статьей если после признания обвинительного приговора окончательным и до полного исполнения наказания в виде лишения свободы, неоплачиваемого труда в пользу общества или штрафа принят закон, предусматривающий любой из этих видов наказания, но с более низким верхним пределом, назначенное наказание в случае превышения верхнего предела, предусмотренного за совершенное преступление новым законом, сокращается до этого верхнего предела.

Также, если после признания окончательным приговора о назначении наказания в виде пожизненного заключения и до его исполнения принят закон, предусматривающий за то же преступление только наказание в виде лишения свободы, наказание в виде пожизненного заключения заменяется наказанием в виде лишения свободы на максимальный срок, предусмотренный за это преступление новым законом.

Если новый закон предусматривает вместо наказания в виде лишения свободы только наказание в виде неоплачиваемого труда в пользу общества или штрафа, назначенное наказание заменяется неоплачиваемым трудом в пользу общества, при условии отсутствия препятствий для его применения, без превышения верхнего предела, предусмотренного новым законом. Если новый закон предусматривает вместо наказания в виде лишения свободы только наказание в виде штрафа, назначенное наказание заменяется штрафом без превышения верхнего предела, предусмотренного новым законом. С учетом частично отбытого наказания в виде лишения свободы исполнение наказания в виде неоплачиваемого труда в пользу общества или в соответствующих случаях штрафа может быть полностью или частично отменено.

Дополнительные наказания, меры безопасности, не предусмотренные в новом законе, не подлежат исполнению, а имеющие соответствия в новом, более благоприятном законе исполняются по содержанию и в пределах, предусмотренных в данном законе.

Часть (5) предусматривает что, если положение нового закона относится к назначенному окончательному наказанию, в случае наказаний, исполненных до вступления его в силу, принимается во внимание наказание, сокращенное или замененное в соответствии с положениями частей (1) – (4).

В случае деяния, за которое лицо исполняет наказание, в соответствии с положениями нового закона не составляет преступления, но составляет правонарушение, наказание за правонарушение не применяется вне зависимости от вида и размера предусмотренной санкции.

В ситуациях когда на основании обратной силы уголовного закона необходима переквалификация деяния, установленного вступившим в законную силу судебным решением, судебная инстанция, рассмотрев вопрос об исполнении соответствующего решения, переквалифицирует деяние и назначает наказание путем установления максимальной санкции, предусмотренной более благоприятным для осужденного уголовным законом, если наказание, назначенное вступившим в законную силу решением, превышает предусмотренный новым уголовным законом верхний предел, или оставляет наказание, назначенное вступившим в законную силу решением, без изменения.

Иностранные граждане и лица без гражданства, совершившие преступление за пределами Республики Молдова, но находящиеся на ее территории, могут быть выданы государству, которое запрашивает выдачу преступника. Это возможно только на основании международного договора, одной из сторон которого является Республика Молдова, или на условиях взаимности по решению судебной инстанции, но лишь при отсутствии серьезных оснований полагать, что они рискуют быть подверженными смертной казни, пыткам или другому бесчеловечному или унижающему достоинство обращению.

По сравнению с Уголовным кодексом 1961 года был значительно расширен перечень обстоятельств, устраняющие уголовный характер деяния. Помимо необходимой обороны и крайней необходимости таковыми признаются задержание преступника, физическое или психическое принуждение, обоснованный риск и исполнение приказа или распоряжения начальника. Совершенные вредоносные деяния в условиях правомерности указанных обстоятельств не признаются преступлениями. Таким образом, лица, совершившие такие деяния не подлежат уголовной ответственности.

Руководствуясь принципом гуманизма молдавский законодатель предусмотрел возможность освобождения от уголовной ответственности, как на стадии уголовного преследования, так и ходе судебного разбирательства в случаях несовершеннолетия; привлечения к ответственности за правонарушения; добровольного отказа от совершения преступления; деятельного раскаяния; изменения обстановки; условного освобождения; а также истечения срока давности привлечения к уголовной ответственности.

Суть освобождения от уголовной ответственности состоит в том, что государство прощает лицо, совершившее преступление, тем самым, оказывая ему доверие и рассчитывая на его законопослушное поведение в будущем [4, с. 72–73]. Именно поэтому, развитие и применение такого положительного института следует признать одним из признаков гуманизации уголовного законодательства. Кроме того, идея о том, что наказание не является «абсолютным оружием» [2, с. 163] в борьбе с преступными явлениями носит гуманистический характер. Освобождение от уголовной ответственности дает возможность «побеждать» преступность «без боя с ней», то есть достигать целей наказания, не привлекая виновного к уголовной ответственности. Однако, применение этого института должно быть обусловлено позитивным посткриминальным поведением виновного.

Помимо этого, в Общей и Особенной части УК РМ законодатель предусмотрел специальные виды освобождения от уголовной ответственности. Конечно, в таких случаях закон ставит определенные условия, при соблюдении которых судебная инстанция может освободить виновное лицо. Так, например, член преступной организации может быть освобожден от уголовной ответственности, если он добровольно заявил о существовании такой организации и содействовал раскрытию совершенных ею преступлений, либо разоблачению ее организаторов, руководителей или членов (ч.6 ст.47 УК РМ), лицо, совершившее действия, предусмотренные статьей 217 или 217¹, освобождается от уголовной ответственности в случае, если оно активно содействовало обнаружению или предотвращению преступления, связанного с незаконным оборотом наркотиков, этноботанических средств или их аналогов, посредством явки с повинной, добровольной сдачи наркотиков, этноботанических средств или их аналогов, указания источника приобретения данных веществ, установлению лиц, способствовавших совершению преступления, обнаружению денежных средств, имущества и доходов, полученных вследствие совершения преступления. При этом, не может считаться добровольной сдачей наркотиков, этноботанических

средств или их аналогов изъятие данных веществ при задержании лица, а также при осуществлении действий уголовного преследования по их обнаружению и изъятию (ч.5 ст.217 УК РМ), к лицу, совершившему террористический акт, его соучастнику могут быть применены минимальные уголовные наказания, предусмотренные настоящей статьей, если они предупредили органы власти о соответствующих деяниях и этим способствовали предотвращению гибели людей, причинения телесных повреждений или иного вреда здоровью, иных тяжких последствий либо разоблачению других преступников (ч.5 ст. 278 УК РМ) а лицо, участвовавшее в подготовке террористического акта, освобождается от уголовной ответственности, если оно своевременным предупреждением органов власти или иным путем способствовало предотвращению осуществления террористического акта и если в действиях этого лица не содержится иного состава преступления (ч.6 ст. 278 УК РМ). Часть 3 ст. 290 УК РМ предусматривает что лицо, добровольно сдавшее огнестрельное оружие или боеприпасы, хранившиеся у него без соответствующего разрешения, освобождается от уголовной ответственности.

В иных случаях закон устанавливает возможность освобождения от уголовной ответственности в связи с уголовно-процессуальным статусом лица: жертва торговли людьми освобождается от уголовной ответственности за совершение преступлений в связи с этим процессуальным статусом (ч.4 ст.165 УК РМ), Так же, жертва торговли детьми освобождается от уголовной ответственности за совершение преступлений в связи с этим процессуальным статусом (ч.4 ст.206 УКРМ). Статья 317 УК РМ устанавливает уголовную ответственность и наказание за побег из мест заключения, при этом ч.3 предусматривает, что не является преступлением в смысле настоящей статьи побег из мест заключения, совершенный лицом, в отношении которого в момент побега не имеется законного основания заключения или таковое утратило силу. Не подлежат уголовной ответственности за укрывательство преступления муж (жена) и близкие родственники лица, совершившего преступление (ч.2 ст.323 УКРМ).

Установив достаточно строгие наказания за коррупционные преступления, законодатель, тем не менее, предусмотрел условия освобождения от уголовной ответственности лиц совершивших такие деяния. Так, лицо, обещавшее, предложившее или передавшее имущество или услуги, указанные в статье 324, освобождается от уголовной ответственности, если их у него вымогали или если оно явилось с повинной, не зная о том, что органам уголовного преследования известно о совершенном им преступлении (ч.4 ст.325 УКРМ «активное коррумпирование»), как и лицо давшее взятку если взятку у него вымогали или если оно явилось с повинной, не зная о том, что органам уголовного преследования известно о совершенном им преступлении (ч.4 ст.334 УКРМ).

Ответственность за незаконный переход государственной границы (ст.362 УКРМ) не распространяется на иностранных граждан, прибывших в Республику Молдова без паспорта установленного образца или без разрешения с целью воспользоваться правом убежища, предоставляемым Конституцией Республики Молдова, и на лиц, являющихся жертвами торговли людьми, как и жертва незаконной миграции освобождается от уголовной ответственности за незаконный въезд, пребывание, транзит или выезд с территории государства, а также за обладание и использование подложных официальных документов для организации своей незаконной миграции (ч.4 ст.362¹ УКРМ). Еще один вид освобождения от уголовной ответственности касается военнослужащих. Так если, военнослужащий впервые дезертировавший в условиях, предусмотренных ч.1 ст.371 УКРМ, освобождается от уголовной ответственности, если дезертирство было совершено вследствие стечения тяжелых обстоятельств ч.5 ст.371).

Существенные изменения претерпели институты наказания и освобождения от уголовного наказания.

В соответствии с ч. 3 ст.70 УКРМ при назначении лишения свободы лицу, которому на момент совершения преступления не исполнилось 18 лет, срок лишения свободы назначается в пределах половины максимального наказания, предусмотренного уголовным законом за совершенное преступление.

В 2017 году ст.70 была дополнена ч.3¹ предусматривающей что при назначении наказания лицам, достигшим 18 лет, но не достигшим 21 года, совершившим преступление в возрасте от 18 лет до 21 года, максимальное наказание сокращается на одну треть.

Часть 4 ст.70 УК РМ устанавливает, что при назначении окончательного наказания по совокупности преступлений наказание в виде лишения свободы не может превышать 25 лет для совершеннолетних, 20 лет – для лиц, достигших 18 лет, но не достигших 21 года, и 12 лет и 6 месяцев для несовершеннолетних, а по совокупности приговоров – 30 лет для совершеннолетних, 25 лет – для лиц, достигших 18 лет, но не достигших 21 года, и 15 лет для несовершеннолетних.

При этом ч.5 предусматривает, что в случае смягчения наказания в порядке помилования пожизненное заключение заменяется лишением свободы на срок 30 лет, при том, что пожизненное заключение не может быть применено к женщинам и несовершеннолетним.

Принцип гуманизма выражен и в положениях уголовного закона о том, что судебная инстанция вправе признать смягчающими и иные, не предусмотренные частью 1 ст.76 УКРМ обстоятельства, а также в том, что перечень обстоятельств, отягчающих ответственность является исчерпывающим.

Гуманизм уголовного закона проявляется в положениях определяющие последствия смягчающих и отягчающих ответственность обстоятельств (ст.78), в возможности назначения более мягкого наказания, чем предусмотрено законом (ст.79) в применение наказания в случае заключения соглашения о признании вины (в этом случае наказание за вменяемое в вину преступление сокращается на одну треть максимального наказания, предусмотренного за это преступление).

В августе 2018 года Парламент РМ принял закон пг. 179 (вступивший в силу 17.08.2018) внесшим существенные изменения и дополнения в УК РМ, в частности относительно института освобождения от уголовного наказания.

Таким образом, освобождение от уголовного наказания возможно путем:

1. условного осуждения;
2. условно-досрочного освобождения от наказания;
3. освобождения от наказания в случае совершения впервые преступления и возмещения ущерба;
4. замены неотбытой части наказания более мягким наказанием;
5. освобождения от наказания несовершеннолетних;
6. освобождения от наказания в связи с изменением обстановки;
7. освобождения от отбывания наказания тяжелобольных;
8. отсрочки отбывания наказания беременным женщинам и лицам, имеющим детей в возрасте до 8 лет.

Институт условного осуждения не является чем-то новым ни для теории уголовного права ни для правоприменительной деятельности.

В соответствии с ч.1 ст.90 УК РМ если при назначении наказания в виде лишения свободы на срок до 5 лет за умышленно совершенные преступления и на срок до 7 лет за преступления, совершенные по неосторожности, судебная инстанция, учитывая обстоятельства дела и личность виновного, придет к выводу о нецелесообразности отбывания виновным назначенного наказания, она может вынести решение об условном осуждении с обязательным указанием в нем мотивов условного осуждения и срока probation или, по обстоятельствам, испытательного срока. В этом случае судебная инстанция принимает решение не приводить назначенное наказание в исполнение, если в течение определенного судом срока probation или, по обстоятельствам, испытательного срока осужденный не совершит нового преступления и соблюдением условий probation или, по обстоятельствам, испытательного срока оправдает оказанное ему доверие.

Если в течение не менее чем половины срока probation или, по обстоятельствам, испытательного срока условно осужденный отличался примерным поведением, полностью возместил ущерб, судебная инстанция по ходатайству органа, осуществляющего контроль над поведением условно осужденного, может вынести определение об отмене условного осуждения и погашении судимости.

Абсолютной новеллой упомянутого закона явилось дополнение УК РМ статьей 90¹, регламентирующая осуждение с частичным приостановлением исполнения наказания в виде лишения свободы

Часть 1 ст. 90¹ УК РМ предусматривает что, в случае если судебная инстанция, учитывая обстоятельства дела и личность виновного, приходит к заключению о нецелесообразности отбывания виновным полного наказания в виде лишения свободы в пенитенциарном учреждении, она может вынести решение об осуждении с частичным приостановлением исполнения наказания, назначенного виновному, с указанием в нем срока исполнения наказания в виде лишения свободы и срока probation или, по обстоятельствам, испытательного срока, а также мотивов осуждения с частичным приостановлением исполнения наказания. Первая часть наказания отбывается в пенитенциарном учреждении, а оставшаяся часть наказания приостанавливается.

В случае незначительных преступлений или преступлений средней тяжести часть наказания, подлежащая исполнению в пенитенциарном учреждении, может быть сокращена до минимума, предусмотренного настоящим кодексом (ч.2 ст.90¹ УК РМ)

Статья 91 УК РМ определяет порядок условно-досрочного освобождения от наказания. Таким образом, к лицу, отбывающему наказание в виде лишения свободы, может быть применено условно-досрочное освобождение от наказания, если им выполнена индивидуальная программа исполнения наказания, полностью возмещен ущерб, причиненный преступлением, за которое лицо осуждено, кроме случая, когда им доказана невозможность осуществления этого, и если установлено, что исправление данного лица возможно без полного отбывания наказания. При этом данное лицо может быть полностью или частично освобождено и от дополнительного наказания.

(4) Условно-досрочное освобождение от наказания может быть применено только после фактического отбытия осужденным, который на момент совершения преступления достиг 21 года:

а) не менее половины срока наказания, назначенного за совершение незначительного преступления или преступления средней тяжести, но не менее 90 дней лишения свободы;

б) не менее двух третей срока наказания, назначенного за совершение тяжкого преступления, особо тяжкого преступления или чрезвычайно тяжкого преступления, а также наказания, назначенного лицу, ранее условно-досрочно освобожденному от наказания, если условно-досрочное освобождение было отменено по основаниям, предусмотренным частью (8).

(5) Лицо, отбывающее наказание в виде пожизненного заключения, может быть условно-досрочно освобождено, если судебная инстанция сочтет, что отпала необходимость в дальнейшем отбывании наказания, и если это лицо фактически отбыло не менее 30 лет лишения свободы без учета льготного зачета рабочих дней.

(6) Несовершеннолетним, лицам, достигшим 18 лет, но не достигшим 21 года, и лицам, достигшим 60 лет, условно-досрочное освобождение от наказания может быть назначено только после фактического отбытия:

а) не менее одной трети срока наказания, назначенного за совершение незначительного преступления или преступления средней тяжести;

б) не менее половины срока наказания, назначенного за совершение тяжкого преступления;

с) не менее двух третей срока наказания, назначенного за совершение особо тяжкого или чрезвычайно тяжкого преступления.

Еще одним нововведением для уголовного законодательства РМ являются положения ст. 91¹ УК РМ «Освобождение от уголовного наказания в случае совершения впервые преступления и возмещения ущерба».

Так лицо освобождается от уголовного наказания в случае совершения одного из преступлений, предусмотренных статьями 241, 242, 244, 244¹, 246, 246¹, 250, 257, 258, 262 Особенной части настоящего кодекса, если оно в совокупности удовлетворяет следующим условиям:

а) ранее не освобождалось от уголовного наказания за совершение такого же деяния;

б) устранило нарушения и возместило причиненный преступлением ущерб;

с) внесло в государственный бюджет сумму, равную стоимости причиненного материального ущерба, не меньшую, чем двойной максимальный предел штрафа, предусмотренного санкцией соответствующей статьи Особенной части кодекса.

При этом, данные положения не распространяются на лиц совершивших деяние с применением физического или психического принуждения, или которое повлекло причинение вреда жизни и здоровью человека или деяние было совершено организованной преступной группой либо преступной организацией.

Замена неотбытой части наказания более мягким наказанием, освобождение от наказания несовершеннолетних, освобождение от наказания в связи с изменением обстановки, освобождение от отбывания наказания тяжелобольных, отсрочка отбывания наказания беременным женщинам и лицам, имеющим детей в возрасте до 8 лет а также освобождение от уголовного наказания в связи с истечением сроков давности исполнения обвинительного приговора достаточно широко освещены в юридической литературе. Юридическая природа указанных видов или форм освобождения от наказания осталась неизменной. Тем не менее, их законодательное закрепление еще раз выявляет гуманизм уголовного права.

Гуманизм уголовного права проявляется в положениях УК РМ, которые регламентируют меры безопасности. Так, например, при принятии решения о высылке иностранных граждан и лиц без гражданства, осужденным за совершение преступления и которым было запрещено дальнейшее пребывание на территории страны, учитывается право на уважение их частной жизни (ч.3 ст.105 УК РМ).

Соблюдение принципа гуманизма определил молдавского законодателя закрепить в УК РМ основания устранившие уголовную ответственность или последствия осуждения такие как амнистия (ст.107 УК), помилование (ст.108 УК), примирение (ст.109 УК), погашение и снятие судимости (ст. 111 и 112 УК).

Выводы. Таким образом, соблюдая общепризнанные международные принципы, в том числе, принцип гуманизма, молдавский законодатель согласовал национальное уголовное законодательство с положениями международных правовых актов, которые признают личность как высшую ценность общества, включая ее права и свободы. Человек находится в центре гуманистических идей, его права и свободы являются высшей ценностью и государство должно гарантировать защиту и соблюдение этих прав, в том числе, посредством использования уголовного закона. Кроме того, одним из критериев для оценки уровня развития государства считается обеспечение возможности на существование всех людей без исключения. Каждая личность является носителем человеческого многообразия. Развитое государство способно обеспечить либо надлежащую изоляцию лиц, которые по разным причинам неспособны к существованию в обществе, либо их исправление. Лицо, совершившее преступление, должно быть наказано справедливо, в том числе справедливость наказания свидетельствует о гуманистической направленности закона.

Но в случае, когда лицо может быть исправлено без привлечения к уголовной ответственности и применению в отношении нее уголовного наказания государство, в лице правоприменительных органов может и должно этим воспользоваться.

Уголовный закон РМ содержит, по нашему мнению, все предпосылки для этого.

Список использованных источников

1. Большой энциклопедический словарь URL: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc3p/111386> (дата обращения 02.11.2018).
2. Гальперин И. М. Наказание: социальные функции, практика применения. Москва: Юридическая литература, 1983. 208 с.
3. Екимов А. А. Гуманизация уголовного законодательства *Молодой ученый*. 2015. №9. С. 834-836. URL <https://moluch.ru/archive/89/18281/> (дата обращения: 02.11.2018).
4. Ендольцева А. В. Институт освобождения от уголовной ответственности: проблемы и пути их решения: Монография. М: БНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2004. 231 с.

5. Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково словообразовательный. М.: Русский язык, 2000. URL: <http://www.efremova.info/word/gumanizatsija.html#.VSASeBr56rZ> (дата обращения 02.11.2018).
6. Уголовный Кодекс Республики Молдова, Закон № .985-XV от 18.04.2002. *Официальный Монитор Республики Молдова* № 128-129/1012 от 13.09.2002.

References

1. Bolshoy entsiklopedicheskiy slovar URL: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc3p/111386> (data obrashcheniya 02.11.2018).
2. Galperin I. M. Nakazaniye: sotsialnyye funktsii. praktika primeneniya. Moskva: Yuridicheskaya literatura. 1983. 208 s.
3. Ekimov A. A. Gumanizatsiya ugovnogo zakonodatelstva Molodoy uchenyy. 2015. №9. S. 834-836. URL <https://moluch.ru/archive/89/18281/> (data obrashcheniya: 02.11.2018).
4. Endoltseva A. V. Institut osvobozhdeniya ot ugovnoy otvetstvennosti: problemy i puti ikh resheniya: Monografiya. M: BNITI-DANA. Zakon i pravo. 2004. 231 s.
5. Efremova T. F. Novyy slovar russkogo yazyka. Tolkovo slovoobrazovatelnyy. M.: Russkiy yazyk. 2000. URL: <http://www.efremova.info/word/gumanizatsija.html#.VSASeBr56rZ> (data obrashcheniya 02.11.2018).
6. Ugolovnyy Kodeks Respubliki Moldova. Zakon № .985-XV ot 18.04.2002 Ofitsialnyy Monitor Respubliki Moldova № 128-129/1012 ot 13.09.2002.

Надійшла до редакції 22 листопада 2018 р.

УДК 343.71 (477)

СУЧАСНИЙ СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБЛЕНOSTІ ПИТАННЯ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОННОСТІ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Фільчаков Олександр Васильович,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ,

пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080, Україна

e-mail: fov111@ukr.net

Мета. Метою дослідження є визначення стану наукової розробленості питання прокурорського нагляду за додержанням законності при проведенні оперативно-розшукових заходів підрозділами кримінальної поліції; окреслення проблемних питань, що не знайшли свого наукового відображення та визначення перспективних шляхів усунення такої проблеми. **Методика.** Методика включає детальний комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу із піднятої проблематики на основі якого робляться обґрунтовані світоглядні висновки та рекомендації щодо розкриття сутності досліджуваних понять. **Результати.** На основі систематизованого матеріалу та аналізуючи наявні наукові праці, маємо на меті звернути увагу наукової спільноти на проблематику прокурорського нагляду за додержанням законності при проведенні оперативно-розшукових заходів підрозділами кримінальної поліції з метою оптимізації такої діяльності, зокрема шляхом проведення комплексного монографічного дослідження, присвяченого окресленій проблематиці. **Наукова новизна.** У статті проаналізовано як фундаментальні дослідження, так і фрагментарні праці теоретиків та практиків з питань прокурорського нагляду за додержанням законності при проведенні оперативно-розшукових заходів підрозділами кримінальної поліції. **Практична значимість.** Результати дослідження прямо вказують на недостатню увагу з боку фахівців у сфері ОРД на питання прокурорського нагляду за додержанням законності при проведенні оперативно-розшукових заходів підрозділами кримінальної поліції та необхідності проведення досліджень проблемних питань такої діяльності та визначення шляхів їх усунення.

Ключові слова: прокурорський нагляд, законність, оперативно-розшукові заходи, підрозділи кримінальної поліції.

A. V. Filchakov

postgraduate student of the Kharkiv National University of Internal Affair,

L. Landau avenue, 27, Kharkiv, 61080, Ukraine, e-mail: fov111@ukr.net

THE CURRENT STATE OF SCIENTIFIC DEVELOPMENT OF THE ISSUE OF PROSECUTOR'S OVERSIGHT OF LEGALITY IN CONDUCTING OPERATIONAL-SEARCH ACTIVITIES BY UNITS OF THE CRIMINAL POLICE

Goal. The purpose of the study is to determine the state of scientific development of the issue of prosecutorial supervision over the observance of lawfulness in the conduct of operational-search activities by units of the criminal police; outline of problem issues that have not found their scientific reflection and identify prospective ways to eliminate such a problem. **Method.** The methodology includes a detailed comprehensive analysis and synthesis of available scientific and theoretical material on the raised issues, on the basis of which grounded worldview conclusions and recommendations on disclosure of the essence of the studied concepts are made. **Results** On the basis of systematized material and analyzing existing scientific works, we aim to draw the attention of the scientific community to the problems of prosecutor's supervision of the observance of the lawfulness of conducting operational-search activities by the units of the criminal police in order to optimize such activities, in particular by conducting a comprehensive monographic study on the above-mentioned problems. **Scientific novelty.** The article analyzes both fundamental researches and fragmentary works of theorists and practitioners on issues of prosecutorial supervision over the observance of the lawfulness in carrying out operational-search activities by units of the criminal police. **Practical significance.** The results of the survey directly point to the lack of attention from the specialists in the area of the ORD on the prosecutor's oversight of law enforcement in the conduct of

investigative activities by the units of the criminal police and the need to research the problem issues of such activities and identify ways to eliminate them.

Key words: prosecutor's supervision, lawfulness, operative-search measures, units of criminal police.

Постановка проблеми. Побудова та розвиток демократичної України є можливим лише за умов забезпечення таких конституційних прав та свобод людини як визнання найвищою соціальною цінністю - людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки. Водночас, аналізуючи національне законодавство, можна стверджувати, що важливе значення у вказаній діяльності відіграють підрозділи Національної поліції України (далі – НПУ), які, окрім виконання цілого ряду завдань по протидії злочинності, здійснюють оперативно-розшукові заходи, направлені на фіксацію злочинних намірів та дій осіб. Разом з цим, враховуючи те, що під час проведення оперативно-розшукових заходів працівники поліції досить часто допускають порушення прав та свобод особи, зловживають владними повноваженнями та використовують можливості оперативно-розшукової діяльності задля досягнення власних цілей, а об'єкти контролю при цьому фактично позбавлені права невідкладного захисту власних прав та свобод, особливого значення набуває прокурорський нагляд за додержанням законності при проведенні оперативно-розшукових заходів підрозділами кримінальної поліції. Зокрема, в Кримінальному процесуальному кодексі України, Законах України «Про прокуратуру», «Про оперативно-розшукову діяльність», міжвідомчих та відомчих нормативних актів нагляд за недопущенням проведення не обґрунтованих, протизаконних, несвоечасних та таких, що безпідставно порушують конституційні права та свободи громадян оперативно-розшукових заходів покладається на органами прокуратури. Враховуючи вказане, визначення стану наукових розробок окресленого питання є актуальним завданням для сучасної оперативно-розшукової науки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання здійснення прокурорського нагляду за додержанням законності під час проведення оперативно-розшукових заходів підрозділами кримінальної поліції на протязі багатьох років було в центрі наукової думки. Зокрема, аналізуючи фахову юридичну літературу, можна дійти висновку, що окремі питання були висвітлені під час розгляду проблематики пов'язаної із загальними аспектами дотримання принципу законності під час ОРД (наприклад, в роботах В.А. Глазкова, М.Й. Курочки, О.В. Негодченка, Г.П. Середи, О.В. Федотової та ін.). В той же час, безпосередньо питання пов'язані із проблематикою законності проведення оперативно-розшукових заходів були висвітлені у науковій літературі працях таких українських науковців: А.В. Бабяка, Д.М. Бахраха, В.Т. Белоуса, В.М. Горшеньова, О.О. Зарубінського, О.Г. Кальмана, Ю.А. Кармазіна, Б.М. Лазарева, М.І. Мельника, І.О. Папуші, В.Л. Соколкіна, М.В. Стащак, В.В. Шендрика та ін. Водночас, після змін в 2012 році кримінального процесуального законодавства та фактичного закріплення оперативно-розшукових заходів в рамках кримінального провадження у вигляді негласних слідчих (розшукових) дій окремого інтересу становлять наукові праці Є.В. Бондаренка, Н.В. Гольдберг, Д.В. Скаліша, Р.С. Тагієва, Є.С. Шинкаренка та ін. Однак, віддаючи належне поіменованим вченим, можна резюмувати, що досліджувана нами проблематика сьогодні ще не достатньо висвітлена в наукових працях.

Постановка завдання. Визначити стан наукової розробленості питання прокурорського нагляду за додержанням законності при проведенні оперативно-розшукових заходів підрозділами кримінальної поліції; окреслити проблемні питання, що не знайшли свого наукового відображення та запропонувати перспективні шляхи усунення такої проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання нагляду, в тому числі з боку органів прокуратури, за додержанням законності під час проведення оперативно-розшукових заходів завжди обіймало серед науковців у сфері одне із центральних місць. Враховуючи вказане, не дивним є те, що всі наукові праці, які тим чи іншим способом розглядають обрану нами проблематику в загальному вигляді можна розділити на такі групи:

1) наукові праці, які безпосередньо присвячені проблематиці дотримання законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, однак фрагментарно розглядають питання пов'язані із наглядом за цим, в тому числі зі сторони органами прокуратури;

2) наукові праці, які присвячені питанням, пов'язаним із прокурорським наглядом за проведенням як взагалі оперативно-розшукової діяльності, так й безпосередньо окремих оперативно-розшукових заходів;

3) наукові праці, які присвячені питанням, пов'язаним із прокурорським наглядом за додержанням законності під час проведення НСРД.

Отже, розглянемо детальніше вказані наукові праці.

До першої групи слід віднести наукові праці таких вчених як В.А. Глазкова, М.Й Курочки, О.В. Негодченка, Г.П.Середа, О.В. Федотової та ін. Водночас, окремо слід відмітити кандидатську дисертацію О.В. Федотової на тему: «Забезпечення прав і свобод громадян в оперативно-розшуковій діяльності органів внутрішніх справ» та монографічне дослідження О.В. Негодченка на тему: «Забезпечення прав та свобод людини органами внутрішніх справ України».

Зокрема, із урахуванням досліджуваної проблематики становить інтерес обґрунтування О.В. Федосовою того, що необхідність провадження прокурорського нагляду у випадку наявності конкретних приводів та підстав про порушення правоохоронним органом законних прав і свобод громадян при проведенні оперативно-розшукових заходів. Водночас, вказаною вченою визначено, що значне посилення прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність – беззаперечне досягнення правової реформи. Необхідно усвідомлювати, що суспільство не зацікавлено у появі якогось органу, який втручається до засобів і методів негласної діяльності, диктує порядок і тактику їх застосування. Психологічний феномен "невтручання" в оперативно-розшукову діяльність, "закритий" характер негласної роботи і провадження оперативно-розшукових справ, виявився живучим, не дивлячись на зміну чинного законодавства, політичного режиму, реформування правової системи. Очевидно тільки цим можна пояснити той факт, що прокурорський нагляд за законністю в ОРД має багато противників, які турбуються про "конспіративність" оперативно-розшукової діяльності. Маніпулюючи чисто службовою проблемою деякі автори, особливо в галузі оперативно-розшукової діяльності підміняють її правовою-огороженню негласної роботи від "прокурорського диктату", обмеження прокурора тільки гласною роботою, як учасника кримінального процесу, державного обвинувача в суді; посилення на те, що організація і тактика оперативно-розшукової діяльності, конфіденційність негласних відносин, особистість негласного співробітника, складають державну таємницю [5, с.11; с. 67-68].

В той же, час О.В. Негодченко відмічає, що за сучасних умов ефективно забезпечення прав і свобод людини у правоохоронній діяльності правоохоронних органів вимагає концептуально нових підходів, що обумовлюють докорінні зміни організаційно-правових засад функціонування органів внутрішніх справ, зокрема гуманізацію діяльності міліції та підвищення її авторитету, побудову відносин між міліцією і народом на засадах партнерства, удосконалення форм, методів і засобів забезпечення прав і свобод людини тощо. Необхідність суттєвого підвищення ефективності діяльності органів внутрішніх справ у цій сфері потребує ґрунтовного й послідовного наукового аналізу її організаційно-правових засад [3, с. 74].

Враховуючи вказане, можна дійти висновку, що серед положень наукових праць першої групи для обраної нами проблематики становлять інтерес лише ті, що в загальному вигляді характеризують організаційно-правові засади забезпечення законності оперативно-розшукової діяльності.

Що стосується наукових праць другої групи, то слід відмітити, що наприклад О.М. Бандурка визнав що прокурорський нагляд це особливий вид діяльності, уповноважених державою на її провадження посадових осіб - прокурорів - метою якого є забезпечення додержання і правильного застосування законів державними органами, суспільними організаціями, підприємствами, установами і організаціями незалежно від форм власності, посадовими особами і громадянами [1, с. 136]. Враховуючи вказане, не дивним, що питання прокурорського нагляду за законністю під час ОРД вивчалось доволі ґрунтовно, зокрема, тільки за останні 15 років 6 кандидатських дисертацій були присвячені окресленій проблематиці наприклад:

- кандидатська дисертація С.М. Піскуна на тему: «Прокурорський нагляд за дотриманням законності в оперативно-розшуковій діяльності ОВС України (теоретико-правові та організаційно-тактичні основи)» (2003 р.);

- кандидатська дисертація М.О. Маркіна на тему: «Організаційно-правові засади здійснення прокурорського нагляду за додержанням законів у сфері боротьби з організованою злочинністю» (2006 р.);

- кандидатська дисертація О.Г. Рибак на тему: «Охорона та захист прав людини при здійсненні оперативно-розшукових заходів ОВС України на досудових стадіях кримінального процесу» (2010 р.);

- кандидатська дисертація В.Л. Соколкіна на тему: «Теоретико-прикладні засади прокурорського нагляду за дотриманням законності при провадженні оперативно-розшукової діяльності органами внутрішніх справ на залізничному транспорті» (2013 р.);

- кандидатська дисертація А.В. Вінакова на тему: «Прокурорський нагляд за оперативно-розшуковою діяльністю органів внутрішніх справ, яка здійснюється з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем» (2014 р.);

- кандидатська дисертація І.О.Папуші на тему: «Процесуальна діяльність прокурора у протидії незаконному обігу наркотиків» (2015 р.).

В той самий час, відмітимо, що безпосередньо досліджувана нами тематика не досліджувалась, а лише розглядалися окремі організаційно-правові чи тактичні засади. Наприклад, в науковій праці В.Л. Соколкіна як найбільш значимі положення слід відмітити наступні:

- досліджено прокурорський нагляд за дотриманням законності при провадженні ОРД у аспекті галузі прокурорського нагляду як особливого виду державної діяльності та як підгалузі прокурорсько-наглядового права;

- визначені загальногалузеві та окремо підгалузеві принципи, на яких базується здійснення прокурорського нагляду за додержанням законів при провадженні ОРД органами внутрішніх справ на залізничному транспорті;

- розглянуто принципи, завдання, предмет і межі, приводи і підстави прокурорського нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю, поняття уповноваженого прокурора з нагляду за додержанням законів ОВС на залізничному транспорті при провадженні ОРД;

- удосконалено визначення завдань прокурорського нагляду за дотриманням законності органами внутрішніх справ на залізничному транспорті при провадженні ОРД;

- розглянуто питання визначення поняття правового статусу уповноваженого прокурора з нагляду за дотриманням законності при провадженні ОРД органами внутрішніх справ на залізничному транспорті;

- досліджені приводи до здійснення прокурорського нагляду за дотриманням законності при провадженні ОРД органами внутрішніх справ на залізничному транспорті;

- виокремлені підстави для здійснення прокурорського нагляду за дотриманням законності при провадженні ОРД;

- визначено визначення поняття форм прокурорського нагляду за дотриманням законності при провадженні ОРД;

- запропоновано окремі шляхи вдосконалення порядку вжиття заходів реагування з метою усунення виявлених порушень законодавства про оперативно-розшукову діяльність, попередження порушень закону, а також причин і умов, що їм сприяють;

- досліджені поняття методів прокурорського нагляду за дотриманням законності при провадженні ОРД органами внутрішніх справ на залізничному транспорті [4, с.5].

Враховуючи вказане можна дійти висновку, що проблематика прокурорського нагляду за додержанням законності при проведенні оперативно-розшукових заходів підрозділами кримінальної поліції розглядалась доволі фрагментарно. Перш за все вказане пов'язано з тим, що В.Л. Соколкін розглядав лише такого суб'єкта як транспортна поліція, до речі сьогодні вказаних суб'єктів ліквідовано, по друге, окремої уваги дотриманню законності саме під час проведення ОРЗ не приділялось, а по-третє більшість положень сьогодні є застарілими через реформування як законодавства так і правоохоронної системи.

Що стосується останньої групи наукових праць, то слід відмітити, що починаючи з 2012 року проблематика законності під час проведення НСРД, прокурорського нагляду за чим знайшла своє відображення на всіх рівнях наукових досліджень та лише за останній рік висвітлена безпосередньо у двох однойменних кандидатських дисертаціях (в наукових дослідженнях на тему: «Прокурорський нагляд за додержанням законності при проведенні НСРД підрозділами Національної поліції України» Є.В. Шинкаренка та Є.В. Бондаренка) [2; 6]. Зважаючи на розглядаємо нами проблематику становлять інтерес положення щодо запропонованого змісту поняття «прокурорський нагляд за додержанням законності при проведенні НСРД підрозділами Національної поліції України», його різновидів, історичного генезису та багатьох інших питань [2, с. 5; 6, с. 5]. Однак, знов таки враховуючи, що оперативно-розшукові заходи та НСРД не є тотожними поняттями, вважаємо, що дослідження вказаної групи становлять інтерес лише з точки зору теоретичного підґрунтя.

У статті проаналізовано як фундаментальні дослідження, так і фрагментарні праці теоретиків та практиків з питань прокурорського нагляду за додержанням законності при проведенні оперативно-розшукових заходів підрозділами кримінальної поліції. Враховуючи вказане вперше можна констатувати, що сьогодні окреслене питання в умовах оновленого кримінального процесуального, оперативного законодавства та реформування правоохоронної системи залишилось не достатньо дослідженим.

Опитані працівники підрозділів кримінальної поліції визначили, що сьогодні в своїй практичній діяльності між ними та працівниками прокуратури під час документування злочинних намірів та дій в рамках оперативно-розшукових справ шляхом здійснення оперативно-розшукових заходів доволі часто виникають спірні питання, розв'язання яких не передбачено існуючим законодавством. В той же час, працівники органів прокуратури також зазначили, що процес здійснення ними питань прокурорського нагляду за додержанням законності при проведенні оперативно-розшукових заходів підрозділами кримінальної поліції супроводжується великою кількістю наявних колізій в законодавстві та недосконалістю організаційно-тактичної складової такої діяльності взагалі.

Висновки. Отже, сьогодні в теорії оперативно-розшукової діяльності все ще не достатньо дослідженим залишається питання прокурорського нагляду за додержанням законності при проведенні оперативно-розшукових заходів підрозділами кримінальної поліції. Зважаючи на наведене, доцільно звернути увагу наукової спільноти на окреслену проблематику з метою оптимізації такої діяльності, зокрема шляхом проведення комплексного монографічного дослідження, присвяченого окресленій проблематиці.

Список використаних джерел

1. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина I: підручник. Харків, 2002. 336 с.
2. Бондаренко Є.В. Прокурорський нагляд за додержанням законності при проведенні НСРД підрозділами Національної поліції України : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2018. 20 с.
3. Негодченко О. В. Забезпечення прав та свобод людини органами внутрішніх справ України: монографія. Д.: Поліграфіст, 2002. 416 с.
4. Соколкін В.Л. Теоретико-прикладні засади прокурорського нагляду за дотриманням законності при провадженні оперативно-розшукової діяльності органами внутрішніх справ на залізничному транспорті : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Львів, 2013. 20 с.
5. Федосова О.В. Забезпечення прав і свобод громадян в оперативно-розшуковій діяльності органів внутрішніх справ: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза, ОРД». Дніпропетровськ, 2009. 20с

6. Шинкаренко Є.В. Прокурорський нагляд за додержанням законності при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій підрозділами Національної поліції України : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Х.2018. 20 с.

References

1. Bandurka O.M. Operatyvno-rozshukova diyal'nist'. Chastyna I: Pidruchnyk Kharkiv, 2002. 336 с.
2. Bondarenko YE.V. Prokurors'kyi nahlyad za doderzhanniam zakonnosti pry provedenni NSRD pidrozdilamy Natsional'noyi politysiy Ukrainy : avtoref. dys. kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.09 «Kryminal'nyy protses i kryminalistyka; sudova ekspertyza; operatyvno-rozshukova diyal'nist'». Kyiv, 2018. 20 s.
3. Nehodchenko O. V. Zabezpechennya prav ta svobod lyudyny orhanamy vnutrishnikh sprav Ukrainy : monohrafiya. D. : Polihrafist, 2002. 416 s.
4. Sokolkin V.L. Teoretyko-prykladni zasady prokurors'koho nahlyadu za dotrymanniam zakonnosti pry provadzhenni operatyvno-rozshukovoyi diyal'nosti orhanamy vnutrishnikh sprav na zaliznychnomu transporti : avtoref. dys. kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.09 «Kryminal'nyy protses i kryminalistyka; sudova ekspertyza; operatyvno-rozshukova diyal'nist'». L'viv, 2013. 20 s.
5. Fedosova O.V. Zabezpechennya prav i svobod hromadyan v operatyvno-rozshukoviy diyal'nosti orhaniv vnutrishnikh sprav : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.09 «Kryminal'nyy protses ta kryminalistyka; sudova ekspertyza, ORD». Dnipropetrovs'k, 2009 . 20s
6. Shynkarenko YE.V. Prokurors'kyi nahlyad za doderzhanniam zakonnosti pry provedenni nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) diy pidrozdilamy Natsional'noyi politysiy Ukrainy : avtoref. dys. kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.09 «Kryminal'nyy protses i kryminalistyka; sudova ekspertyza; operatyvno-rozshukova diyal'nist'». KH.2018. 20 s.

Надійшла до редакції 5 грудня 2018 р.

УДК 351.74(477)

СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ПІДРОЗДІЛАМИ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІКИ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ОБІГУ ПОБУТОВИХ ВІДХОДІВ В НАУКОВІЙ ПЛОЩИНІ

Чиж Сергій Анатолійович,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ,

пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080, Україна

e-mail: s.chij82@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4296-3246>

Мета. Метою дослідження є здійснення наукового генезису оперативно-розшукової протидії підрозділами захисту економіки злочинам у сфері обігу побутових відходів, з'ясування прогалин у науковому забезпеченні розроблюваного напрямку та надання пропозицій щодо їх усунення. **Методика.** Методика включає детальний комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу із піднятої проблематики на основі якого робляться обґрунтовані світоглядні висновки та рекомендації щодо розкриття сутності досліджуваних понять. **Результати.** В статті зроблено висновок про те, що вченими-юристами до цього часу розглядалися різносторонні теоретично-прикладні аспекти функціонування сфери обігу побутових відходів, зокрема кримінально-процесуальні особливості протидії злочинам у даній сфері. Проте, до цього часу спеціального дослідження питання оперативно-розшукової протидії підрозділами захисту економіки злочинам у сфері обігу побутових відходів, зокрема у науковій площині, ще не було здійснено. **Наукова новизна.** Визначено, що серед фахівців у сфері оперативно-розшукової діяльності тематика оперативно-розшукової протидії підрозділами захисту економіки злочинам у сфері обігу побутових відходів ще ґрунтовно не досліджувалася. **Практична значимість.** Результати дослідження будуть сприяти кращому розумінню науковцями, які із питань організаційно-правових та тактичних засад оперативно-розшукової протидії підрозділами захисту економіки злочинам у сфері обігу побутових відходів потребують подальших досліджень.

Ключові слова: науковий генезис, оперативно-розшукова протидія, підрозділи захисту економіки, злочини у сфері обігу побутових відходів.

S. A. Chyzh

postgraduate student of the Kharkiv National University of Internal Affairs,

L. Landau avenue, 27, Kharkiv, 61080, Ukraine, e-mail: s.chij82@gmail.com

THE STATUS OF RESEARCH OF OPERATIONAL RESEARCH COUNTERACTION BY THE ECONOMICAL PROTECTION UNITS IN THE FIELD OF DOMESTIC WASTES IN THE SCIENTIFIC PLANE

Goal. The purpose of the research is to realize the scientific genesis of operational and investigative counteraction by the units of economic protection to crimes in the field of circulation of household wastes, to find gaps in the scientific support of the developed direction and to provide proposals for their elimination. **Method.** The methodology includes a detailed comprehensive analysis and synthesis of available scientific and theoretical material on the raised issues, on the basis of which grounded worldview conclusions and recommendations on disclosure of the essence of the studied concepts are made. **Results** The article concludes that the scholar-lawyers until then considered the various theoretical and applied aspects of the functioning of the sphere of circulation of household wastes, in particular the criminal-procedural features of counteraction to crimes in this area. However, by this time, a special study of the issue of operational and investigative counteraction by the economic protection units to crimes in the field of domestic waste treatment, in particular in the scientific field, has not yet been implemented. **Scientific novelty.** It was determined that among the specialists in the field of operational and investigative activities the subjects of operational and search counteraction of the economic protection units to crimes in the field of domestic waste treatment were not thoroughly investigated. **Practical significance.** The results of the study will promote better understanding by scientists, who need further research on the organizational, legal and tactical principles of operational and investigative counteraction by the economic protection units to crimes in the field of domestic waste management.

Key words: scientific genesis, operational-search counteraction, economic protection units, crimes in the sphere of domestic waste management.

Постановка проблеми. В умовах побудови сучасної правової держави першочергового значення набувають проблеми захисту її громадян від злочинних посягань, а також протидії спробам криміналізації суспільства, нейтралізації негативних соціальних тенденцій.

У цьому контексті особливо актуальними стають питання стримування і обмеження злочинності [1, с. 297], в тому числі у сфері обігу побутових відходів.

У контексті розгляду обраної тематики варто навести слушну думку М.В. Стащака про те, що одним із дієвих і традиційних напрямів удосконалення протидії злочинам є покращення теоретичного забезпечення, що досягається за допомогою приділення їй з боку науковців належної уваги, зокрема під час здійснення наукового генезису [2, с. 10].

Таким чином, зважаючи на актуальність даної тематики для суспільства в цілому та кожного громадянина, що підтверджують науково-обґрунтовані умовиводи фахівців-екологів про те, що одним із найвагоміших чинників екологічного ризику є незаконне поводження з побутовими відходами), зроблено висновок про нагальну потребу дослідження тематики оперативно-розшукової протидії підрозділами захисту економіки злочинам у сфері обігу побутових відходів, зокрема в науковій площині.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні екологічно-природоресурсні, кримінально-правові, криміналістичні, кримінологічні, процесуальні та оперативно-розшукові аспекти виявлення, превенції та розслідування порушень законодавства у сфері обігу побутових відходів розглядалися у наукових працях різного рівня О.М. Бандуркою, В.І. Василичуком, О.В. Горобець, А.В. Губською, І.С. Дулином, В.П. Захаровим, О.П. Ігнатенком, Т.П. Козаченко, М.М. Перепелицею, В.Д. Пчолкіним, М.С. Самойлік, Л.П. Скалозубом, М.В. Стащак, В.Є. Тарасенком, Н.О. Хижняковою, І.А. Федчаком, Т.І. Шевченко, В.В. Шендриком, В.О. Юрескул та ін.

Аналіз теоретичних розробок перелічених та інших вчених із урахуванням змін та доповнень, які відбулись останніми роками в еколого-кримінальному, процесуальному та оперативно-розшуковому законодавстві, а також існуюча оперативна обстановка у досліджуваній сфері свідчить, по-перше, про наявність упущень у науковому забезпеченні діяльності підрозділів захисту економіки у частині оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері обігу побутових відходів; по-друге, про актуальність і своєчасність розгляду досліджуваного питання.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення наукового генезису оперативно-розшукової протидії підрозділами захисту економіки злочинам у сфері обігу побутових відходів, з'ясування прогалин у науковому забезпеченні розроблюваного напрямку та надання пропозицій щодо їх усунення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи юридичну літературу з різних спеціальностей (08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка; 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього природного середовища; 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право; 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право; 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність; 25.00.02 – механізми державного управління та ін.) зроблено висновок, що теоретичні засади проблематики оперативно-розшукової протидії підрозділами захисту економіки злочинам у сфері обігу побутових відходів виходять за межі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, що зумовлює необхідність вивчення ширшого кола робіт для отримання науково-об'єктивних умовиводів.

Отже, вважаємо доцільним шляхом використання дедуктивного методу з'ясувати стан наукової розробленості тематики оперативно-розшукової протидії підрозділами захисту економіки злочинам у сфері обігу побутових відходів. Опираючись на вказаний метод спочатку розглянемо окремі положення робіт зі спеціальностей 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка; 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього природного

середовища; 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право та 25.00.02 – механізми державного управління. Так, М.С. Самойлік у кандидатській дисертації на тему «Економічний механізм управління сферою поводження з твердими побутовими відходами на регіональному рівні» зі спеціальності 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» запропонувала методичні підходи до оцінювання ефективності управління сферою поводження з твердими побутовими відходами у системі вимог сталого розвитку. Крім того, нею обґрунтовано напрями вдосконалення організаційного та фінансово-економічного забезпечення управління сферою поводження з твердими побутовими відходами на регіональному рівні [3].

Далі слід приділити увагу групі вчених у сфері економіки природокористування та охорони навколишнього природного середовища. Так, О.В. Горобець у кандидатській дисертації на тему «Еколого-економічні аспекти поводження з твердими побутовими відходами особистих селянських господарств» досліджено теоретико-методичні та прикладні положення щодо оптимізації поводження з твердими побутовими відходами особистих селянських господарств з урахуванням еколого-економічних критеріїв. З огляду на досліджувану тематику становить інтерес запропонована О.В. Горобець методика розрахунку збитків, спричинених забрудненням повітря внаслідок розміщення відходів на звалищах [4].

Інший вітчизняний учений І.С. Дулин у кандидатській дисертації на тему «Еколого-економічні засади використання та знешкодження твердих побутових відходів» також надав авторську методику розрахунку комплексної оцінки еколого-економічних збитків, завданих звалищами твердих побутових відходів, та наукове бачення стосовно реформування законодавчо-нормативного поля в напрямі екологізації еколого-економічних відносин, які виникають у процесі перероблення, складання та утилізації твердих побутових відходів [5].

Також заслуговує на увагу кандидатська дисертація О.П. Ігнатенка на тему «Економіко-екологічні аспекти поводження з твердими побутовими відходами в Україні», у якій останнім здійснено класифікацію факторів і наслідків впливу об'єктів поводження з твердими побутовими відходами на навколишнє природне середовище в Україні, яка ґрунтується на визначенні забруднення навколишнього природного середовища у разі захоронення та спалювання відходів означеного виду. Водночас, останнім визначено заходи нормативно-правового забезпечення дослідженої сфери та удосконалено економічні механізми поводження з твердими побутовими відходами [6].

У кандидатській дисертації Н.О. Хижнякової на тему «Інвестиційне забезпечення реформування систем поводження з твердими побутовими відходами» ґрунтовно охарактеризовано стан національної системи поводження з побутовими відходами в Україні, регіональної та локальної систем поводження з цими відходами у Рівненській області. Автором запропоновано концепцію вибору варіанта реформування регіональної системи поводження з ТПВ та концептуальні підходи щодо залучення необхідних для цього інвестиційних ресурсів [7]. На жаль, вказана робота була виконана у 2005 році, тому значна частина її положень, зокрема у частині стану національної системи поводження з побутовими відходами в Україні, вже не відповідають реаліям сьогодення.

Ще однією роботою, на яку, з урахуванням теми статті, потрібно звернути увагу, є кандидатська дисертація Т.І. Шевченко на тему «Організаційно-економічні засади формування еколого-орієнтованої системи управління вторинними ресурсами». У ній вказаний автор удосконалив методику вибору найбільш ефективного варіанту поводження з твердими побутовими відходами, яка передбачає комплексне врахування еколого-економічного результату та збитку за всіма етапами життєвого циклу продукту [8].

В результаті аналізу наукових робіт зі спеціальності 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» зроблено умовивід про доцільність виділення дисертації В.О. Юрескул на тему «Правове регулювання поводження з побутовими відходами в Україні», в якій:

– наведено пропозиції щодо удосконалення законодавчих вимог стосовно поводження з побутовими відходами з урахуванням національного, європейського та міжнародного досвіду правотворчої та правозастосовної діяльності у даній сфері;

– досліджено особливості функціональних та економіко-правових гарантій забезпечення екологічної безпеки у сфері поводження з побутовими відходами;
– проаналізовано особливості застосування заходів юридичної відповідальності до суб'єктів правопорушень у галузі поводження з побутовими відходами [9].

Серед наукових робіт зі спеціальності 25.00.02 «Механізми державного управління» варто зупинити науковий погляд на кандидатській дисертації Т.П. Козаченко на тему «Механізми реалізації державної політики у сфері поводження з твердими побутовими відходами». Зокрема остання визначила результативність механізмів реалізації державної політики у сфері поводження з ТПВ в Україні й оцінювання процесів їх накопичення, а також теоретично обґрунтувала та запропонувала структурно-функціональну модель вдосконалення механізмів реалізації державної політики у сфері поводження з побутовими відходами (передумови, теоретичні підходи та принципи, змістові та процесуальні складові) [10].

Отже, проведений аналіз робіт еколого-економічної та земельно-природоресурсної спрямованості дає змогу зробити умовивід про те, що, переліченими та іншими науковцями зважаючи на предмет їхніх досліджень (економічний механізм управління сферою поводження з твердими побутовими відходами; правове регулювання поводження з побутовими відходами та ін.) з об'єктивних причин не приділялася увага оперативно-розшуковій протидії злочинам у сфері обігу побутових відходів. Водночас, роботи вчених перелічених галузей права становлять теоретичне підґрунтя для тематики оперативно-розшукової протидії підрозділами захисту економіки злочинам у сфері обігу побутових відходів, оскільки розгляд певних аспектів означеної тематики (правове регулювання досліджуваного напрямку роботи, оперативно-розшукова характеристика злочинів у сфері обігу побутових відходів та ін.) є неможливим без вивчення наявних напрацювань по суміжним питанням.

Далі варто приділити увагу роботам кримінально-процесуальної спрямованості, до яких, зважаючи на предмет їхнього дослідження, відносяться публікації вчених у сферах кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого права, кримінального процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності.

Проведений аналіз загальноюридичної та спеціальної літератури показав, що станом на сьогодні найбільш близькими до розроблюваної тематики є докторська дисертація В.К. Матвійчука на тему «Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики» та кандидатська дисертація А.М. Шульги на тему «Кримінально-правова охорона земель від забруднення або псування» у сфері кримінального права, а також та ряд публікації вчених у сфері оперативно-розшукової діяльності (А.В. Баб'яка, О.І. Голиша, А.В. Губської, В.П. Захарова, М.В. Сташак, В.В. Шендрика та ін.).

Так, аналізуючи основні положення дисертаційного В.К. Матвійчука варто відзначити, що його робота була першим в Україні (після оновлення у 2001 р. кримінального законодавства) комплексним і системним дослідженням проблем кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища. В ній з урахуванням міжнародного, вітчизняного і зарубіжного досвіду висунуто низку концептуальних теоретичних та практичних положень і висновків щодо: кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища; заходів з удосконалення законодавства і правозастосовної діяльності в означеній сфері; тенденцій сучасної кримінально-правової політики в аналізованій сфері. Зокрема, з огляду на досліджувану проблематику заслуговують на увагу умовиводи В.К. Матвійчука стосовно необхідності доповнення Кримінального кодексу України статтею, у якій буде передбачено кримінальну відповідальність за невиконання заходів щодо ліквідації твердих відходів [11].

Крім В.К. Матвійчука, у перші роки після оновлення кримінального законодавства тематику кримінально-правових засобів охорони навколишнього середовища, зокрема земель від забруднення та псування, на рівні кандидатської дисертації розробляв А.М. Шульги. Зокрема, означеним автором проаналізовано питання щодо засобів вчинення злочинного забруднення або псування земель, в результаті чого до них запропоновано відносити всі речовини, відходи, інші матеріали, які характеризуються шкідливістю для життя, здоров'я людей або інших об'єктів природи. Крім того, вказаним вченим акцентовано увагу на тому, що деякі речовини, відходи чи

інші матеріали створюють небезпеку для людей або довкілля лише при значній їх концентрації. У зв'язку з цим, А.М. Шульгою наголошено на потребі використовувати нормативи гранично допустимих концентрацій та закріплені на нормативному рівні закріпити положення про те, що шкода життю, здоров'ю людей або довкіл्लю може бути заподіяна не тільки суто шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля речовинами, відходами чи іншими матеріалами, але й такими, що у звичайних умовах не завдають шкоди, а стають небезпечними для людей чи довкілля при їх значній концентрації [12, с. 18].

Підводячи підсумок щодо значення дисертаційних досліджень В.К. Матвійчука та А.М. Шульги для розробки обраної тематики варто зазначити, що їхні роботи безумовно становлять інтерес у науково-нормативному аспекті, проте у них не вирішувалися проблеми, пов'язані саме із оперативно-розшуковою протидією підрозділами захисту економіки злочинам у сфері обігу побутових відходів.

Продовжуючи розгляд праць кримінально-процесуальної спрямованості далі доцільно більш детально розглянути публікації вчених у сфері оперативно-розшукової діяльності (А.В. Баб'яка, О.І. Голиша, А.В. Губської, В.П. Захарова, М.В. Стащак, В.В. Шендрика та ін.). Одразу зазначимо, що одним із перших монографічних досліджень, де фрагментарно вивчалися окремі аспекти оперативно-розшукової протидії підрозділами захисту економіки злочинам у сфері обігу побутових відходів, була праця авторського колективу (А.В. Баб'як, А.В. Губська, М.В. Стащак та ін.) на тему «Оперативно-розшукова протидія злочинам у сфері житлово-комунального господарства». У цій роботі вперше у оперативно-розшуковій площині надається характеристика злочинів, які найчастіше вчиняються у житлово-комунальній сфері, зокрема, пов'язаних із незаконним обігом побутових відходів [13].

Через декілька років після опублікування монографічного дослідження на тему «Оперативно-розшукова протидія злочинам у сфері житлово-комунального господарства» (2013 рік) колектив авторів у складі О.І. Голиша, С.М. Бортника, М.В. Стащак та В.В. Шендрика частково приділив увагу розроблюваній тематиці у монографії на тему «Теорія і практика оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері водокористування». Зокрема, згаданим авторським колективом у рамках дослідження проблемних аспектів оперативно-розшукової протидії підрозділами захисту економіки злочинам у сфері водокористування наголошено на необхідності превенції забруднення водних об'єктів (моря, річок, озер, водосховищ, ставків, каналів, водоносних горизонтів тощо) побутовими відходами, а також притягнення винних до відповідальності [14].

Таким чином, можна резюмувати, що і серед фахівців у сфері оперативно-розшукової діяльності тематика оперативно-розшукової протидії підрозділами захисту економіки злочинам у сфері обігу побутових відходів ще ґрунтовно не досліджувалася.

Результати дослідження будуть сприяти кращому розумінню науковцями які із питань організаційно-правових та тактичних засад оперативно-розшукової протидії підрозділами захисту економіки злочинам у сфері обігу побутових відходів потребують подальших досліджень.

Висновки. Підсумовуючи наведене у цій статті зроблено висновок про те, що вченими-юристами до цього часу розглядалися різносторонні теоретично-прикладні аспекти функціонування сфери обігу побутових відходів, зокрема кримінально-процесуальні особливості протидії злочинам у даній сфері. Проте, до цього часу спеціального дослідження питання оперативно-розшукової протидії підрозділами захисту економіки злочинам у сфері обігу побутових відходів, зокрема у науковій площині, ще не було здійснено.

Список використаних джерел

1. Стащак М.В. Теоретичні засади визначення поняття «протидія злочинності» / М.В. Стащак. Напрямки удосконалення протидії правопорушенням у сфері господарської діяльності: матеріали міжнародної науково-практич. конф. (2-3 грудня 2011 р.). Ірпінь, 2011. С.297-300.
2. Стащак М.В. Оперативно-розшукові форми протидії злочинам: монографія. Харків: ХНУВС, 2016. 420 с.

3. Самойлік М.С. Економічний механізм управління сферою поводження з твердими побутовими відходами на регіональному рівні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка». Полтава, 2010. 20 с.
4. Горобець О.В. Еколого-економічні аспекти поводження з твердими побутовими відходами особистих селянських господарств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього природного середовища». Луцьк, 2011. 21 с.
5. Дулин І.С. Еколого-економічні засади використання та знешкодження твердих побутових відходів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього природного середовища». Луцьк, 2009. 20 с.
6. Ігнатенко О.П. Економіко-екологічні аспекти поводження з твердими побутовими відходами в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 08.00.01 «Економіка природокористування і охорони навколишнього середовища». К., 2004. 19 с.
7. Хижнякова Н.О. Інвестиційне забезпечення реформування систем поводження з твердими побутовими відходами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 08.00.01 «Економіка природокористування і охорони навколишнього середовища». Луцьк, 2005. 19 с.
8. Шевченко Т.І. Організаційно-економічні засади формування еколого-орієнтованої системи управління вторинними ресурсами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього природного середовища». Суми, 2011. 20 с.
9. Юрескул В.О. Правове регулювання поводження з побутовими відходами в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право». К., 2008. 19 с.
10. Козаченко Т.П. Механізми реалізації державної політики у сфері поводження з твердими побутовими відходами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління». О., 2011. 20 с.
11. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». К., 2008. 40 с.
12. Шульга А.М. Кримінально-правова охорона земель від забруднення або псування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Х., 2004. 20 с.
13. Оперативно-розшукова протидія злочинам у сфері житлово-комунального господарства : монографія / [А.В. Баб'як, А.В. Губська, М.В. Стащак та ін.]; за заг. наук. ред. В.В. Шендрика. Львів: Галицька видавнича спілка, 2013. 170 с.
14. Теорія і практика оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері водокористування : монографія / [О.І. Голиш, С.М. Бортник, М.В. Стащак, В.В. Шендрик]; за заг. наук. ред. В.В. Шендрика. Харків : Панов, 2016. 172 с.

References

1. Stashchak M.V. Teoretychni zasady vyznachennia poniattia «protydiia zlochynnosti». Napriamky udoskonalennia protydii pravoporushenniam u sferi hospodarskoi diialnosti: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktych. konf. (2-3 hrudnia 2011 r.). Irpin, 2011. S. 297-300.
2. Stashchak M.V. Operatyvno-rozshukovi formy protydii zlochynam : monohrafiia. Kharkiv: KhNUVS, 2016. 420 s.
3. Samoilik M.S. Ekonomichniy mekhanizm upravlinnia sferoiu povodzhennia z tverdymy pobutovymy vidkhodamy na rehionalnomu rivni : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk : spets. 08.00.05 «Rozvytok produktyvnykh syl i rehionalna ekonomika». Poltava, 2010. 20 s.
4. Horobets O.V. Ekoloho-ekonomichni aspekty povodzhennia z tverdymy pobutovymy vidkhodamy osobystykh selianskykh hospodarstv : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd.

nauk : spets. 08.00.06 «Ekonomika pryrodokorystuvannia ta okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha». Lutsk, 2011. 21 s.

5. Dulyn I.S. Ekoloho-ekonomichni zasady vykorystannia ta zneshkodzhennia tverdykh pobutovykh vidkhodiv : avtoref. dys. na здобuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk : spets. 08.00.06 «Ekonomika pryrodokorystuvannia ta okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha». Lutsk, 2009. 20 s.

6. Ihnatenko O.P. Ekonomiko-ekolohichni aspekty povodzhennia z tverdymy pobutovymy vidkhodamy v Ukraini : avtoref. dys. na здобuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk : spets. 08.00.01 «Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony navkolyshnoho seredovyshcha». K., 2004. 19 s.

7. Khyzhniakova N.O. Investytsiine zabezpechennia reformuvannia system povodzhennia z tverdymy pobutovymy vidkhodamy : avtoref. dys. na здобuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk : spets. 08.00.01 «Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony navkolyshnoho seredovyshcha». Lutsk, 2005. 19 s.

8. Shevchenko T.I. Orhanizatsiino-ekonomichni zasady formuvannia ekoloho-orientovanoi systemy upravlinnia vtorynnymy resursamy : avtoref. dys. na здобuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk : spets. 08.00.06 «Ekonomika pryrodokorystuvannia ta okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha». Sumy, 2011. 20 s.

9. Yureskul V.O. Pravove rehuliuвання povodzhennia z pobutovymy vidkhodamy v Ukraini : avtoref. dys. na здобuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.06 «Zemelne pravo; ahraryne pravo; ekolohichne pravo; pryrodoresursne pravo». K., 2008. 19 s.

10. Kozachenko T.P. Mekhanizmy realizatsii derzhavnoi polityky u sferi povodzhennia z tverdymy pobutovymy vidkhodamy : avtoref. dys. na здобuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk : spets. 25.00.02 «Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia». O., 2011. 20 s.

11. Matviichuk V.K. Kryminalno-pravova okhorona navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha: problemy zakonodavstva, teorii ta praktyky : avtoref. dys. na здобuttia nauk. stupenia dokt. yuryd. nauk : spets. 12.00.08 «Kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo». K., 2008. 40 s.

12. Shulha A.M. Kryminalno-pravova okhorona zemel vid zabrudnennia abo psuvannia : avtoref. dys. na здобuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.08 «Kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo». Kh., 2004. 20 s.

13. Operatyvno-rozshukova protydiia zlochynam u sferi zhytlovo-komunalnoho hospodarstva : monohrafiia / [A.V. Bab`iak, A.V. Hubska, M.V. Stashchak ta in.]; za zah. nauk. red. V.V. Shendryka. Lviv: Halytska vydavnycha spilka, 2013. 170 s.

14. Teoriia i praktyka operatyvno-rozshukovoi protydii zlochynam u sferi vodokorystuvannia : monohrafiia / [O.I. Holysh, S.M. Bortnyk, M.V. Stashchak, V.V. Shendryk]; za zah. nauk. red. V.V. Shendryka. Kharkiv: Panov, 2016. 172 s.

Надійшла до редакції 7 грудня 2018 р.

УДК 343.54

ЗМІСТ ДЕФІНІЦІЇ «ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ»

Шахова Катерина Володимирівна,

кандидат юридичних наук, докторант Харківського національного університету
внутрішніх справ, пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080, Україна
e-mail: katerina.kharkov@ukr.net

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6431-3757>

Мета. Метою дослідження є визначення змісту дефініції «оперативно-розшукова протидія злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності особи». **Методика.** Методика включає детальний комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу із піднятої проблематики на основі якого робляться обґрунтовані світоглядні висновки та рекомендації щодо розкриття сутності досліджуваних понять. **Результати.** Поняття «оперативно-розшукова протидія злочинності» є узагальнюючим поняттям для визначення всіх складових діяльності правоохоронних органів з метою виявлення, припинення та досудового розслідування кримінальних проваджень, а також усунення негативних наслідків протиправної діяльності, причин та умов, що її породжують. Пропонується під «оперативно-розшукова протидія злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності особи» розуміти, що це цілеспрямована, багатогранна та різнопланова діяльність правоохоронних органів, яка направлена на забезпечення та недопущення порушення суспільних відносин з приводу статевої свободи та статевої недоторканності особи як чоловічої, так і жіночої статі, що відбувається в межах чинного законодавства із використанням всіх можливих сил та засобів оперативно-розшукової діяльності. **Наукова новизна.** Враховуючи вказане, можна дійти висновку, що в загальному вигляді оперативно-розшукова протидія злочинності є узагальненням для означення всього процесу діяльності правоохоронних органів, який направлений на досягнення завдань передбачених у чинному законодавстві, зокрема в Конституції України, Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність», Кримінальному процесуальному кодексі України та інших нормативних актах, що є правовою основою здійснення оперативно-розшукової діяльності взагалі. **Практична значимість.** Зазначене в статті дає змогу наблизитись для визначення змісту дефініції «оперативно-розшукова протидія злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності особи».

Ключові слова: дефініція, оперативно-розшукова протидія, злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи.

K. V. Shahova

Ph.D in Law, Doctoral Student of Kharkiv National University of Internal Affairs,
L. Landau avenue, 27, Kharkiv, 61080, Ukraine
e-mail: katerina.kharkov@ukr.net

THE CONTENT OF THE DEFINITION OF "OPERATIONAL SEARCH INVESTIGATION OF CRIMES AGAINST SEXUAL FREEDOM AND SEXUAL INVIOABILITY OF THE PERSON"

Goal. The purpose of the study is to determine the meaning of the definition of "operative-search counteracting crimes against sexual freedom and sexual integrity of a person." **Method.** The methodology includes a detailed comprehensive analysis and synthesis of available scientific and theoretical material on the raised issues, on the basis of which grounded worldview conclusions and recommendations on disclosure of the essence of the studied concepts are made. **Results** The concept of "operative-search criminal counteraction" is a generic term for the definition of all components of the activity of law enforcement agencies in order to detect, stop and pre-trial investigation of criminal proceedings, as well as to eliminate the negative consequences of illegal activity, causes and conditions that give rise to it. It is proposed for "operative-search counteraction to crimes against sexual freedom and sexual integrity of a person" to understand that this is purposeful, multifaceted and diverse activity of law-enforcement bodies aimed at ensuring and preventing violations of public relations regarding sexual freedom and sexual integrity of a person as a man, so and feminine, which takes place within the limits of the current legislation using all possible forces and means of operative-search activity. **Scientific novelty.** Taking into account

the above, one can conclude that in general the operational-search counteraction to crime is a generalization for defining the whole process of law enforcement activities, which is aimed at achieving the tasks provided for in the current legislation, in particular, in the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine "On Operational Investigative Activity", The Criminal Procedure Code of Ukraine and other normative acts, which is the legal basis for carrying out operative and investigative activities in general. **Practical significance.** The article mentioned in the article gives an opportunity to get closer to defining the content of the definition of "operative-search counteracting crimes against sexual freedom and sexual integrity of a person".

Key words: definitions, operative-search resistance, crimes against sexual freedom and sexual integrity of a person.

Постановка проблеми. Міжнародним та національним законодавством гарантується забезпечення зі сторони державних органів недопущення порушення права особи на статеву свободу та статеву недоторканість [7]. Водночас, аналіз статистичних даних свідчить, що кількість злочинів, пов'язаних із порушенням вказаних прав та свобод людини з кожним роком збільшується [12], при чому окреме занепокоєння викликає той факт, що суб'єктами такої протиправної діяльності все частіше виявляються члени організованих злочинних груп та організацій. Тобто, окрім того, що сьогодні значна частина злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності є латентними та тими, яким важко протидіяти правоохоронним органам, останні ще й несуть загрозу міжнародній безпеці, підривають міжнародний авторитет нашої країни в цілому та органів Національної поліції зокрема. Вказане породжує необхідність здійснення швидкої та ефективної протидії вказаним видам злочинів правоохоронними органами України. В той же час, як доцільно відмічає М.В. Стащак сьогодні оперативно-розшукова діяльність вийшла на новий етап свого розвитку, який відповідно ставить на порядок денний необхідність переосмислення усталеного сприйняття тих чи інших теоретично-прикладних проблем, зокрема в контексті визначення дефініцій основних понять, до яких на нашу думку відноситься дефініція «оперативно-розшукова протидія злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності особи» [14].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед фахівців різних сфер юридичної науки окремі аспекти протидії статевим злочинам висвітлювались у роботах таких вчених як К. В. Антонов, О. Ю. Анциферов, В. Я. Горбачевський, М. В. Гусаров, С. М. Гусаров, І. М. Даньшин, О. О. Житний, О. Ю. Зуєв, А. М. Кислий, М. Й. Коржанський, Б. Д. Леонов, В. В. Лисенко, О. М. Литвинов, Л. А. Мазур, В. А. Некрасов, Ю. Ю. Орлов, В. В. Плукар, М. А. Погорецький, В. Д. Пчолкін, С. В. Слінько, М. В. Стащак, Р. Л. Степанюк, В. Б. Харченко, В. В. Шендрик, О. О. Юхно та ін. Водночас, слід відмітити, що окремого інтересу також представляють наукові роботи присвячені проблематиці теоретичних засад оперативно-розшукової діяльності, авторами яких є: А. В. Баб'як, О. М. Бандурка, Л.Ф. Гула, В. І. Василичук, О. Ф. Долженков, А. М. Кислий, О. І. Козаченко, Д. Й. Никифорчук, В. Д. Пчолкін, М.В. Стащака, В. В. Шендрик, О. М. Юрченко, О. О. Юхно та ін. Однак, беззаперечно констатуючи значний науковий внесок зроблений вказаними вченими як у розвиток загальнотеоретичних засад оперативно-розшукової діяльності, так і питанням пов'язаним із протидією злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності, на жаль, слід резюмувати, що до цього часу існує значна кількість положень, термінів, визначень та понять, стосовно яких ведуться дискусії, існують різні точки зору і погляди та залишається неповністю дослідженим поняття дефініції «оперативно-розшукова протидія злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності особи».

Постановка завдання. Метою статті є визначення змісту дефініції «оперативно-розшукова протидія злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності особи».

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи фахову юридичну літературу можна дійти висновку, що останні 10 років серед науковців та практиків у сфері правоохоронної діяльності доволі розповсюдженим стало використання універсального поняття «оперативно-розшукова протидія» тому чи іншому виду злочинної діяльності, яке включило в себе всі складові діяльності направленої на виявлення, попередження а припинення, а також досудове розслідування злочинності. Однак, в той же час, можна дійти висновку, що сьогодні відсутня єдина точка зору до визначення змісту вказаної дефініції та, враховуючи тему нашого

дослідження, похідної від неї «оперативно-розшукова протидія злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності особи». Як, відмічає М.В. Стащак, у зарубіжній і вітчизняній законодавчій практиці, науках кримінально-правового циклу, кримінологічній і спеціальній правовій літературі щодо діяльності з впливу на злочинність використовуються різні терміни: «попередження злочинності», «профілактика злочинності», «соціальна профілактика», «боротьба зі злочинністю», «війна зі злочинністю», «протидія злочинності», «протистояння злочинності», «контроль злочинності», «регулювання злочинності», «управління злочинністю», «запобігання злочинності», «превенція злочинності», «припинення злочинів» тощо. Причому кожний з термінів викликає наукові суперечки, немає методологічно одноманітного підходу до самих термінів, їм дається не лише різне, але інколи навіть діаметрально протилежне тлумачення [13, с. 29]. На думку, М.В. Цехана вказане пов'язано з тим, що осмислення будь-якої проблеми у межах науки відбувається поступово та шляхом, який детермінується значною кількістю чинників. Зокрема, окремі проблеми соціальної дійсності на початковому етапі осмислюються суб'єктами реалізації окремих форм діяльності, які і забезпечують пошук ефективних рішень. Такий спосіб вирішення проблеми характеризується лише фрагментарним впливом на систему чи/ та конкретну форму діяльності. Саме тому вказане вимагає розвитку використання наукового методологічного інструментарію та побудови відповідної форми організації наукового знання, зокрема парадигми, концепції, теорії чи вчення [16].

Враховуючи вказане вважаємо доцільним навести та проаналізувати існуючі думки вчених які присвячені досліджуваному питанню.

Перш за все відмітимо, що думки вчених, які використовували поняття «оперативно-розшукова протидія» можливо розподілити на дві групи, зокрема:

1) до першої групи відносяться ті вчені, які прямо не надавали визначення поняття «оперативно-розшукова протидія», а розглядали його як узагальнюючий вид правоохоронної діяльності в контексті його складових. Зокрема, як приклад наведемо думки:

- В. П. Кушпіта, який не надає визначення окресленої дефініції, однак визначає, що оперативно-розшукова профілактика є однією із форм оперативно-розшукової протидії злочинності в Україні не розтлумачує зміст вказаної дефініції, а визначає, що вказаний вид діяльності є окремою складовою теорії оперативно-розшукової діяльності та зумовлюється специфічними характеристиками предмета наукового пізнання, зокрема пенітенціарної злочинності, а також оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів УВП [8] ;

- М.В. Цехана, який розглядаючи проблематику оперативно-розшукової протидії злочинності у місцях позбавлення волі [16] ;

- Черняк М.А. в свою чергу визначає, що протидія злочинам у сфері міжнародного студентського обміну є одним з напрямів діяльності оперативних підрозділів, що фактично сформований але юридично не закріплений, однак однією із її форм є розслідування злочинів [17].

2) до другої групи відносяться ті вчені, які розглядали безпосередньо досліджувану дефініцію з метою надання власного визначення її змісту, зокрема:

- О.М. Бандурка та О.М. Литвинов, які розглядають протидію злочинності як особливий інтегрований, багаторівневий об'єкт соціального управління, який складає різноманітну за формами діяльності відповідних суб'єктів (державних, недержавних органів та установ, громадських формувань та окремих громадян), які взаємодіють у вигляді системи різнорідних заходів, спрямованих на пошук шляхів, засобів та інших можливостей ефективного впливу на злочинність з метою зниження інтенсивності процесів детермінації злочинності на усіх рівнях, нейтралізації дії її причин та умов для обмеження кількості злочинних проявів до соціально толерантного рівня. Водночас вказані вчені визначили, що ознаки протидії злочинності, до яких віднесли наступні: 1) діяльність державних органів, інститутів громадянського суспільства, організацій та фізичних осіб у межах їх повноважень, спрямована проти злочинних посягань; 2) метою протидії є мінімізація і (або) ліквідація наслідків злочинної діяльності; 3) може здійснюватися як за допомогою ранньої (профілактичної) запобіжної діяльності, спрямованої на виявлення і подальше усунення причин протиправної (злочинної) діяльності, так і за допомогою боротьби, спрямованої на виявлення, запобігання, припинення, розкриття та розслідування

злочинів [2, с. 44-45];

- Я.О. Морозова, яка визначила, що під оперативно-розшуковою протидією підрозділами кримінальної поліції організованої злочинності загальнокримінальної спрямованості, слід розуміти законодавчо визначену цілеспрямовану діяльність конкретних суб'єктів правоохоронної діяльності, направлену на здійснення комплексу заходів з одночасним використанням сил та засобів оперативно розшукової діяльності з метою виявлення та попередження тяжких та особливо тяжких злочинів загально кримінальної спрямованості, що вчинюються організованою злочинністю, а також оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження по вказаній категорії злочинів [9];

- М.В. Стащак, який досліджував окресленої дефініції під час визначення питань щодо організаційно-правових та тактичних засад використання форм оперативно-розшукової діяльності. Аналізуючи дослідження вказаного вченого можна дійти висновку, що на його думку «оперативно-розшукова протидія» включає в себе здійснення всіх форм ОРД, зокрема: оперативного пошуку, оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження та оперативно-розшукова превенція. Водночас, на думку вказаного науковця під поняттям «оперативно-розшукова протидія злочинності» слід розуміти систематичний процес, який включає застосування уповноваженими органами комплексу найбільш ефективних, раціональних та реальних до виконання стратегічно-тактичних заходів політичного, економічного, соціального, ідеологічного, культурного, виховного та нормативного характеру, що спрямовані на виявлення, попередження та розслідування злочинів [13];

- Ю.Ю. Сорочик, який також як і Я.О. Морозова вивчаючи питання оперативно-розшукової протидії організованої злочинності, надав власне визначення окресленої дефініції. Зокрема вказаний вчений пропонує розуміти протидію організованої злочинності як систему заходів політичного, правового, організаційного, управлінського, процесуального, юрисдикційного та іншого характеру, спрямованих на зменшення рівня організованої злочинності, нейтралізацію та усунення її чинників, виявлення та розслідування проявів організованої злочинної діяльності, притягнення осіб – учасників організованої злочинної діяльності – до юридичної відповідальності з метою захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства і держави [11, с. 8];

- О.О. Сухачов, досліджуючи проблеми протидії злочинам у сфері банківського кредитування оперативно-розшуковими засобами, запропонував власну дефініцію означеного поняття, визначаючи її як систему заходів політичного, економічного, правового та виховного характеру, що здійснюються державою, правоохоронними органами та громадськими організаціями в межах їх повноважень з метою зниження рівня злочинності шляхом її профілактики в масштабах держави, конкретного регіону, області, району, міста тощо [15, с. 9].

Аналізуючи думки вказаний фахівців у сфері оперативно-розшукової діяльності можна дійти висновку, що більшість із них використовує вказане поняття як таке, що об'єднує собою всі складові діяльності оперативних підрозділів для виконання своїх обов'язків та досягнення завдань передбачених чинним законодавством.

Водночас, на нашу думку, не є вірним визначення окресленої дефініції виключно на підставі аналізу думок вітчизняних вчених, без урахування положень діючого законодавства. Оскільки, хоча вказане поняття не розкривається законодавцем, однак доволі широко використовується, зокрема в: Законах України «Про Національну поліцію», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними», «Про боротьбу з тероризмом», «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», Положенні про Національну поліцію», Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, Положенні про Департамент карного розшуку Національної поліції України тощо. З наведеного можна резюмувати, що національний законодавець також не тільки використовує поняття «протидія», зокрема оперативно-розшукова як таке, що характеризує цілеспрямованість та конкретну направленість певної діяльності правоохоронних органів, а й доволі часто ототожнює

його із поняттям «боротьба злочинності». (До речі таку ж думку підтримують такі вчені як О.О. Бандурка та Л.М. Давиденка, визначаючи, що поняття «протидія злочинам» тотожне дефініції «боротьба із злочинами» та якщо йдеться про вплив на злочинність, де переважають кримінально-правові заходи, то краще застосовувати термін «боротьба із злочинами», у комплексі заходів, направлених на злочинність, переважають заходи кримінологічного характеру, то термін «протидія злочинам» точніше виразить зміст даного феномена [1]).

Однак, на нашу думку, зіставивши етимологію походження слів «боротьба» та «протидія», можна казати про те, що останнє поняття є більш ширшим та включає в себе боротьбу із злочинністю як різновид своєї діяльності. До речі, доцільно із вказаного питання навести думки таких вчених як .С. Хруппа, В.А. Семенюка, Н.М. Семенюка та С.О. Трофимова, які визначають, що в міжнародних угодах універсального характеру щодо злочинності використовується термін «протидія» саме тому, що він означає дію, перешкоджаючи іншій дії; опір дії чого-небудь [4, с. 80].

Враховуючи вказане, можна дійти висновку, що в загальному вигляді оперативно-розшукова протидія злочинності є узагальненням для означення всього процесу діяльності правоохоронних органів, який направлений на досягнення завдань передбачених у чинному законодавстві, зокрема в Конституції України, Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність», Кримінальному процесуальному кодексі України та інших нормативних актах, що є правовою основою здійснення оперативно-розшукової діяльності взагалі.

Водночас, зазначене дає змогу наблизитись для визначення змісту дефініції «оперативно-розшукова протидія злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності особи». Однак для досягнення вказаної мети слід визначитись також із тим, що ж таке «злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи». Відповідно до Кримінального кодексу України злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності це злочини, що винесені у окремий розділ IV «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи», до якого включено 5 видів злочинів: зґвалтування (ст. 152), насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153), примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154), статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155), розбещення неповнолітніх (ст. 156) [6]. Разом з цим, більшість фахівців у сфері кримінального права та кримінології визначають, що родовим об'єктом злочинів, у розділі IV Особливої частини КК України є охоронювані кримінальним законодавством суспільні відносини з приводу статевої свободи та статевої недоторканності особи як чоловічої, так і жіночої статі [3; 5; 10].

Висновки. Отже, підсумовуючи наведене можна дійти висновку, що сьогодні поняття «оперативно-розшукова протидія злочинності» є узагальнюючим поняттям для визначення всіх складових діяльності правоохоронних органів з метою виявлення, припинення та досудового розслідування кримінальних проваджень, а також усунення негативних наслідків протиправної діяльності, причин та умов, що її породжують. Враховуючи вказане на нашу думку під поняттям «оперативно-розшукова протидія злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності особи» – це цілеспрямована, багатогранна та різнопланова діяльність правоохоронних органів, яка направлена на забезпечення та недопущення порушення суспільних відносин з приводу статевої свободи та статевої недоторканності особи як чоловічої, так і жіночої статі, що відбувається в межах чинного законодавства із використанням всіх можливих сил та засобів оперативно-розшукової діяльності.

Список використаних джерел

1. Бандурка А.А. Противодействие преступности: теория, практика, проблемы: монография. Харьков, 2005. 302 с
2. Бандурка О.М. Протидія злочинності та профілактика злочинів : монографія Харків, 2011. 308 с.
3. Борисов В.І., Дорош Л.В. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи (коментар до законодавства). *Форум права*. 2006. № 1. С .4-15. URL :<http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2006- 1/06bvicno.pdf> (дата звернення: 14.09.2018)

4. Діяльність органів внутрішніх справ України з протидії використанню коштів, одержаних від незаконного обігу наркотиків: практичний посібник. Київ, 2008. 309 с.
5. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи. URL :<http://radnuk.info/pidrychnuku/487-omelchuk/9321--18-----18.html> (дата звернення: 14.09.2018)
6. КК України Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL :<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/mai.cgi?page=1®=2341-14>[Електронний ресурс]. URL .:
7. Конституція України: Закон України від 26 червня 1996 р.. URL : http://www.gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_№/webproc4_1?id (дата звернення: 14.09.2018)
8. Кушпін В. П. Оперативно-розшукова профілактика у системі протидії злочинам в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2015. № 825. С. 327-331. URL :http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_825_55 (дата звернення: 14.09.2018)
9. Морозова Я.О. Науково-практичні підходи до змісту поняття «оперативно-розшукова протидія підрозділами кримінальної поліції організованій злочинності загальнокримінальної спрямованості». URL :<http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2437>(дата звернення: 14.09.2018)
10. Мультимедійний навчальний посібник: «Кримінальне право. Особлива частина». URL: https://www.naiau.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_osob/Index.html(дата звернення: 14.09.2018)
11. Сорочик Ю.Ю. Адміністративно-правове забезпечення протидії організованій злочинності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Ірпінь, 2010. 19 с.
12. Статистичні дані Генеральної прокуратури України. URL :<http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html> (дата звернення: 14.09.2018)
13. Стащак М.В. Оперативно-розшукові форми протидії злочинності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Х., 2017. 355 с.
14. Стащак М.В. Сучасні ознаки оперативно-розшукових форм протидії злочинності. URL :http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vlduvs_2016_2_35.pdf. Google (дата звернення: 14.09.2018)
15. Сухачов О.О. Протидія злочинам у сфері банківського кредитування оперативно-розшуковими засобами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 Київ, 2011. 20 с.
16. Цехан Д.М. Оперативно-розшукова протидія злочинності у місцях позбавлення волі як окрема теорія оперативнорозшукової діяльності. URL :http://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2017_Tsehan.pdf(дата звернення: 14.09.2018)
17. Черняк А.М. Зміст діяльності оперативних підрозділів з протидії злочинам у сфері міжнародного студентського обміну. URL : http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2017/10/cherniak_44.pdf (дата звернення: 14.09.2018)

References

1. Bandurka A.A. Protivodeystviye prestupnosti: teoriya, praktyka, problemy: monohrafiya. Khar'kov, 2005. 302 s
2. Bandurka O.M. Protydiya zlochynnosti ta profilaktyka zlochyniv : monohrafiya Kharkiv, 2011. 308 s.
3. Borysov V.I., Dorosh L.V. Zlochyny proty statevoyi svobody ta statevoyi nedotorkanosti osoby (komentar do zakonodavstva). *Forum prava*. 2006. № 1. S .4-15. URL :<http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2006-1/06bvicto.pdf> (data zvernennya: 14.09.2018)
4. Diyal'nist' orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrayiny z protydyi vykorystannyyu koshtiv, oderzhanykh vid nezakonnoho obihu narkotyky: praktychnyy posibnyk. Kyiv, 2008. 309 s.
5. Zlochyny proty statevoyi svobody ta statevoyi nedotorkannosti osoby. URL :<http://radnuk.info/pidrychnuku/487-omelchuk/9321--18-----18.html> (data zvernennya: 14.09.2018)

6. KK Ukrainy Kryminal'nyy kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2341-III. URL :<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/mai.cgi?page=1&Nreg=2341-14>. (data zvernennya: 14.09.2018)
7. Konstytutsiya Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 26 chervnya 1996 r. URL : http://www.gska2.rada.gov.ua/pls/zweb/webproc4_1?id (data zvernennya: 14.09.2018)
8. Kushpit V. P. Operativno-rozshukova profilaktyka u systemi protydyi zlochynam v Ukraini. *Visnyk Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnika»*. Yurydychni nauky. 2015. № 825. S. 327-331.. URL :http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_825_55 (data zvernennya: 14.09.2018)
9. Morozova YA.O. Naukovo-praktychni pidkhody do zmistu ponyattya «operativno-rozshukova protydiya pidrozdilamy kryminal'noyi politysiyi orhanizovaniy zlochynnosti zahal'nokryminal'noyi spryamovanosti». URL :<http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2437>(data zvernennya: 14.09.2018)
10. Mul'tymediyyny navchal'nyy posibnyk: «Kryminal'ne pravo. Osoblyva chastyna». URL: https://www.naiu.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_osob/Index.html(data zvernennya: 14.09.2018)
11. Sorochyk YU.YU. Administrativno-pravove zabezpechennya protydyi orhanizovaniy zlochynnosti v Ukraini : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.07. Irpin', 2010. 19 s.
12. Statystychni dani Heneral'noyi prokuratury Ukrainy. URL :<http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html> (data zvernennya: 14.09.2018)
13. Stashchak M.V. Operativno-rozshukovi formy protydyi zlochynnosti : dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.09. KH., 2017. 355 s.
14. Stashchak M.V. Suchasni oznaky operativno-rozshukovykh form protydyi zlochynnosti. URL :http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vlduvs_2016_2_35.pdf. Google (data zvernennya: 14.09.2018)
15. Sukhachov O.O. Protydiya zlochynam u sferi bankivs'koho kredytuvannya operativno-rozshukovymy zasobamy : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.09 Kyiv, 2011. 20 s.
16. Tsekhan D.M. Operativno-rozshukova protydiya zlochynnosti u mistsyakh pozbavlennya voli yak okrema teoriya operativnorozshukovoyi diyal'nosti. URL :http://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2017_Tsehan.pdf(data zvernennya: 14.09.2018)
17. Chernyak A.M. Zmist diyal'nosti operativnykh pidrozdiliv z protydyi zlochynam u sferi mizhnarodnoho student-s'koho obminu. URL : http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2017/10/cherniak_44.pdf (data zvernennya: 14.09.2018)

Надішла до редакції 5 грудня 2018 р.

УДК 343.9

ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНЕ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ПЕРЕДУМОВАМ ПОШИРЕННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Шведова Ганна Леонідівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін Київського національного торговельно-економічного університету,

вулиця Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

e-mail: shvedova777@ukr.net

Мета. Метою роботи є проаналізувати явище корупції як фактору поширення торгівлі людьми, виявити їх взаємозв'язок й взаємообумовленість, з'ясувати найбільш ефективні заходи загальносоціального запобігання корупційним передумовам поширення торгівлі людьми. **Методика.** Методика включає комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу та формулювання відповідних висновків та рекомендацій. Під час дослідження використовувались наступні **методи** наукового пізнання: термінологічний, логіко-семантичний, функціональний, системно-структурний, логіко-нормативний. **Результати:** в процесі дослідження визнано, що торгівля людьми – це злочин, який грубо порушує закріплені та гарантовані Конституцією України права на свободу, честь і гідність людини. Незважаючи на зростаючі зусилля з розслідування кримінальних проваджень, переслідування та осуду осіб, причетних до торгівлі людьми, більшість засуджених торговців людьми в Україні уникають тюремного ув'язнення в зв'язку з високим рівнем корупції в країні, що вимагає визначення відповідних заходів загальносоціального запобігання цьому явищу. **Наукова новизна.** В процесі дослідження встановлено, що оновлення теоретико-методологічної моделі загальносоціального запобігання корупційним передумовам поширення торгівлі людьми має відбуватися на засадах культурологічної концепції запобігання злочинності, де радикальним засобом виступає формування соціальної культури громадян. **Практична значимість.** Результати дослідження може бути використано у правотворчій та правозастосовній діяльності під час розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми та корупцією.

Ключові слова: загальносоціальне запобігання, корупція, торгівля людьми, соціальна культура, культурологічна концепція протидії злочинності.

G. L. Shvedova

PhD, Associated Professor, Department of General Legal Sciences, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyoto Street, 19, Kyiv, 02156, Ukraine

e-mail: shvedova777@ukr.net

GENERAL SOCIAL PREVENTION OF CORRUPT PRECONDITIONS FOR THE DISSEMINATION OF HUMAN TRAFFICKING

Purpose. The purpose of the article is to analyze the phenomenon of corruption as a factor of the spread of human trafficking, to identify its interconnectedness and interdependence, to find out the most effective measures of social protection against the corruption prerequisites of the spread of human trafficking. **Methodology.** The methodology includes a comprehensive analysis and a synthesis of available scientific and theoretical information. It includes the formulation of relevant conclusions and recommendations. Such **methods** of scientific knowledge were used: terminological, logical-semantic, functional, systemic-structural, logical-normative. **Results:** it was determined, that human trafficking is a crime that violates the rights to freedom, to human honor and dignity, that enshrined and guaranteed by the Constitution of Ukraine. Despite the growing efforts to investigate criminal proceedings, prosecute and condemn people which are involved in human trafficking, the most convicted traffickers in Ukraine are sentenced to imprisonment by the high level of corruption in the country. The effective measures of the social protection of this phenomenon have to be found out. **Originality.** The updating of the theoretical and methodological model of general social prevention of corrupt preconditions of the spread of human trafficking should take place on the basis of the cultural concept of crime prevention. The formation of social culture of citizens is a radical means in this concept. **Practical significance.** The results of the research can be used in legislation and law-enforcement activities during the inquiry of crimes related to human trafficking and corruption.

Key words: *general social prevention, corruption, human trafficking, social culture, culturological concept of counteraction to crime.*

Постановка завдання. Торгівля людьми – це злочин, який грубо порушує закріплені та гарантовані Конституцією України права на свободу, честь і гідність людини. Кожен рік у світі біля 4 мільйонів людей стають жертвами торгівлі людьми. Міжнародна Організація Міграції зазначає, що тільки в саму Західну Європу щороку продається близько 500 тисяч жінок. За неофіційними даними у сфері секс-індустрії держав-реципієнтів експлуатується від 100 до 600 тисяч українських жінок. Суттєве поширення цього злочину в Україні спонукало вітчизняних законодавців до рішучих заходів щодо протидії торгівлі людьми. У Кримінальному кодексі України 2001 року норму про відповідальність за торгівлю людьми було закріплено у ст. 149 КК України [2, с. 3]. Поширеність торгівлі людьми, недосконалість кримінального законодавства щодо відповідальності за неї зумовлюють актуальність вивчення цього ганебного явища, яке виникло у стародавні часи і до сьогодні продовжує існувати, модифікуючись у більш сучасні форми. Ознайомлення з міжнародними угодами, які було спрямовано на протидію торгівлі людьми, дало можливість зробити висновок про те, що торгівлю людьми вперше було засуджено на міжнародному рівні лише на початку XIX століття. З того часу до сьогодні було укладено понад 20 міжнародних угод. Усі країни, які в кримінальному законодавстві містять норми, що якоюсь мірою стосуються протидії торгівлі людьми, можна поділити на такі види: а) ті, в яких існує норма, що забороняє торгівлю людьми, зміст якої відповідає цьому явищу; б) ті, в яких існує норма про відповідальність за торгівлю людьми, проте їх зміст не відповідає сутності цього злочинного посягання. Здебільшого вони стосуються примушування до зайняття проституцією; в) ті, в яких цей злочин суттєво обмежується певними ознаками складу злочину: метою втягнення в заняття проституцією; потерпіла – лише жінка, неповнолітня особа [2, с. 10,15].

Незважаючи на зростаючі зусилля з розслідування кримінальних проваджень, переслідування та осуду осіб, причетних до торгівлі людьми, більшість засуджених торговців людьми в Україні уникають тюремного ув'язнення в зв'язку з високим рівнем корупції в країні (цензор нет). Декілька значних факторів, таких як російська агресія, корупція і неефективні заходи перешкоджають у повному запровадженні в життя законів [4]. Отже, питання протидії торгівлі людьми має багатоаспектний характер, але обмеження корупції в держустановах, звідки вивозяться жертви торгівлі людьми, та в інших сферах, має першочергове значення, адже сприятиме зниженню рівня злочинності, пов'язаної з незаконною експлуатацією уразливих верств населення, зробить більш контрольованим процес незаконної міграції в світі та в окремих країнах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню кримінологічних та кримінально-правових аспектів запобігання корупції та торгівлі людьми у своїх наукових публікаціях приділяли увагу Ю. В. Баулін, В. В. Голіна, В. М. Куц, А. А. Музика, О. В. Наден, А. М. Орлеан, В. М. Підгородинський, Є. Л. Стрельцов, М. І. Хавронюк, С. Д. Шапченко та інші. Проте дослідження загальносоціальних заходів попередження корупційних передумов поширення торгівлі людьми не знайшло свого детального аналізу в проведених дослідженнях.

Постановка завдання. Визначити корупційні ризики та корупційні передумови поширення торгівлі людьми, з'ясувати найбільш ефективні заходи загальносоціального запобігання корупції як загрозливого явища для розвитку будь-якої демократичної держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з опублікованим звітом Державного департаменту США "Торгівля людьми 2017" Україна не повною мірою відповідає мінімальним стандартам щодо ліквідації торгівлі людьми. У доповіді Державного департаменту США говориться, що Україна не вдається до всіх можливих заходів, щоб покласти край торгівлі людьми, хоча робить у цьому деякий поступ. У зв'язку з цим Україна четвертий рік поспіль знаходиться на другому рівні у рейтингу країн у сфері протидії торгівлі людьми (третій рівень - із найнижчими показниками в цій сфері) [2]. Факторами, що значно впливають на дану ситуацію є: російська агресія, корупція і неефективне запровадження в життя законів [4]. Для багатьох країн світу ця проблема також є актуальною. Як зазначила Мартіна Ванденберг, громадський адвокат організації «The Freedom Network USA», яка працює з жертвами торгівлі людьми в США, на

відміну від інших злочинних організацій, торговці людьми часто працюють незалежно, значно менші за кількістю учасників і тому їх складніше виявити. Іноді ці угруповання складаються з членів сім'ї і тому дуже стійкі. Ванденберг також звернула увагу на той факт, що торговці людьми «підживлюються» корупцією, і нерідко самі правоохоронні органи сприяють організований злочинності в бідних країнах. Потерпілі не повідомляють про факти торгівлі людьми, адже думають, що у них на Батьківщині правоохоронні органи корумповані, і що їх будуть залякувати пов'язані зі злочинцями поліцейські і судді. «Вони бояться простого затримання поліцейськими, для них це страшніше рабства. Торговці людьми користуються цим», – зазначає Ванденберг [5]. Дослідження проблеми торгівлі людьми дає підстави стверджувати, що необхідно більше уваги приділяти корупції в держустановах тих країн, звідки вивозяться жертви торгівлі людьми. Адже зазвичай головними співучасниками злочинів стають правоохоронні органи, працівники митного контролю і навіть дипломати, які користуються своїм імунітетом.

Окрім цього визнано, що нелегальна торгівля людьми, якій сприяє корупція, загрожує національній безпеці держав. Корупція і торгівля є джерелом нестабільності в багатьох країнах світу, зокрема, слід виділити Сирію та Ірак, окремі країни Африки, де стає все важче жити. Проте вплив нелегальної торгівлі людьми і корупції відчувають всі члени суспільства. Корупція сприяє поширенню нелегальної торгівлі як в реальному, так і у віртуальному світі, роблячи товари і послуги нелегальної економіки більш широко доступними. Боротьба проти такої шкідливої корупції та нелегальної торгівлі повинна стати більш важливим пріоритетом у світовому порядку. Визнано, що корупція сприяє поширенню нелегальної торгівлі, роблячи товари і послуги нелегальної економіки більш доступними. Протидія такій масштабній корупції та нелегальній торгівлі повинна стати більш важливим пріоритетом у світовому порядку.

Окремої уваги заслуговує конфлікт у Сирії, що продемонстрував руйнівний вплив корупції на торгівлю людьми. Встановлено, що увесь нелегальний бізнес у Сирії, якому сприяють корумповані чиновники, існує сьогодні задля транспортування або «торгівлі» людьми. Люди продають останні цінності для того, щоб заплатити контрабандистам, які можуть доставити їхні сім'ї в безпечне місце. Часто вони стають жертвами торговців людьми і часто змушені працювати на рабських умовах в Європі. Більше того, масовий рух мігрантів у відчаї до сусідніх країн і Європи створив серйозні політичні і економічні кризи в країнах призначення, які не були готові до прийому мільйонів переміщених осіб. Сирійський конфлікт, як і багато інших у світі, частково фінансувався нелегальною торгівлею. Ця нелегальна транскордонна торгівля залежить від корумпованих чиновників. Контрабанда наркотиків, людей, нафти, антикваріату, сигарет тощо забезпечує гроші на закупівлю зброї і утримання повстанців і терористів. Сирійська ситуація визнається найгіршим зразком нелегальної торгівлі і корупції, яка робить її можливою в сучасному світі [6].

На підставі огляду ситуації в світі, пов'язаної із торгівлею людьми, слід зазначити, що вирішення даної проблеми потребує усунення існуючих передумов її виникнення та поширення. Передусім, мова йде про корупцію, як каталізатора торгівлі людьми. В національній практиці для отримання відчутних результатів у процесі протидії корупції, по-перше, слід змінити існуючі підходи, що сформувалися у суспільній свідомості щодо сприйняття корупції як звичного явища.

Формуванню належного рівня соціальної культури буде сприяти проведення громадської просвіти в усіх сферах діяльності держави, що також буде виховувати громадян в напрямку прихильності нормам права.

Для отримання відчутних результатів у процесі запобігання корупції необхідно змінити існуючі підходи, що сформувалися у суспільній свідомості щодо сприйняття корупції як звичного явища. Про це зазначав А. О. Сафонов, і з цим не можна не погодитись, адже, на нашу думку, саме підвищення рівня соціальної культури, в тому числі й політичної культури, виступає прогресивним чинником в усій антикорупційній діяльності. Тут антикорупційним стратегіям, на думку А. О. Сафонов, часто стоїть на заваді фактор ментальності в українському суспільстві, зокрема, байдужість до чиновницьких зловживань, виправдання корупційної поведінки обставинами життя, що обумовлено передусім схильністю українців до індивідуалізму [3, с. 32]. Уваги в цьому випадку заслуговує запропонована в свій час Комісією Нолана система принципів

суспільного життя, яка може сприяти обмеженню корупційних проявів і формуванню засад етичного середовища в державному секторі. До таких принципів віднесли безкорисливість, непідкупність, об'єктивність, підзвітність, відкритість, чесність та керівництво. Втілення таких засад має відбуватися як через державні, так і недержавні структури, і роль останніх тут відіграє досить важливу роль. Адже за даними деяких дослідників в країнах, де громадські організації беруть активну участь у виконанні загальносуспільних програм, корупція є менш поширеною.

Висловлена в літературі думка про необхідний шлях подолання корупції в напрямку зламу суспільної свідомості, встановлення персональної громадянської відповідальності усіх рівнів службовців засвідчує про прогресивність культурологічної концепції протидії корупції.

В соціально-політичному розумінні корупція давно сприймається як критерій зрілості, активності діючого громадянського суспільства. Громадський контроль може здійснюватись через парламенти, органи самоуправління, ЗМІ, громадські організації, за допомогою яких встановлюється контроль за діяльністю державних управлінських структур та підвищується авторитет довіри по відношенню до уряду, парламенту.

Незважаючи на визнану роль громадських організацій в антикорупційній діяльності, рівень зацікавленості політичної еліти за оцінками фахівців у співпраці з організаціями громадянського суспільства є незначним. Такими, що найбільше потребують залучення інститутів громадянського суспільства, вважаються сфери протидії корупції та торгівля людьми.

Ефективним важелем тут буде виступати виховання належного рівня соціальної культури людей, які і будуть формувати необхідну громадську думку, що забезпечить політичну стабільність держави. В літературі вказується на невід'ємний зв'язок політичних перетворень з економічним і культурним розвитком суспільства і на необхідний ціннісно-культурний супровід процесу оновлення суспільства. На думку М. І. Михальченка, відчуття культуру як національну сутність можна лише з пізнанням специфіки національних відносин, які є одним із виявів системи суспільних відносин [1, с. 115].

Ідеї українського державного будівництва шляхом культурницьких реформ, просвіти, розвитку громадського самоврядування, що є основою сучасної культурологічної концепції протидії злочинності, пропагувалися в свій час вченим М. Драгомановим і не втратили своєї актуальності і сьогодні. Ідею розвитку українського суспільства у напрямку виховання висококультурної європейської нації підтримував і відомий мислитель І. Франко.

В процесі дослідження встановлено, що оновлення теоретико-методологічної моделі загальносоціального запобігання корупційним передумовам поширення торгівлі людьми має відбуватися на засадах культурологічної концепції запобігання злочинності, де радикальним засобом виступатиме формування соціальної культури громадян. Проведення громадської просвіти в усіх сферах діяльності держави буде виховувати громадян в напрямку прихильності нормам права. Ідеологія, заснована на вихованні почуття громадського обов'язку, прагнення бути корисним суспільству і усвідомлення цінності особистого матеріального добробуту як похідного від добробуту суспільного дасть можливість сформувати необхідний рівень соціальної культури суспільства.

Результати дослідження може бути використано у правотворчій та правозастосовній діяльності під час розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми та корупцією, при проведенні профілактичної роботи у напрямку загальносоціального запобігання корупційним передумовам поширення торгівлі людьми.

Висновки. Отже, дослідження проблеми торгівлі людьми дає підстави стверджувати, що необхідно більше уваги приділяти корупції в держустановах тих країн, звідки вивозяться жертви торгівлі людьми. Адже зазвичай головними співучасниками злочинів стають правоохоронні органи, працівники митного контролю і навіть дипломати, які користуються своїм імунітетом. Торговці людьми «підживлюються» корупцією, і нерідко самі правоохоронні органи сприяють організованій злочинності в бідних країнах.

Таким чином, для отримання відчутних результатів у процесі запобігання корупції необхідно змінити існуючі підходи, що сформувалися у суспільній свідомості щодо сприйняття корупції як звичного явища. За даними деяких дослідників в країнах, де громадські організації

беруть активну участь у виконанні загальносуспільних програм, корупція є менш поширеною. Такими, що найбільше потребують залучення інститутів громадянського суспільства, вважаються сфери протидії корупції та торгівлі людьми.

Список використаних джерел

1. Журавський В. С., Михальченко М. І., Михальченко О. М. Корупція в Україні – не політика. К.: Фенікс, 2007. 408 с.
2. Підгородинський В.М. Відповідальність за торгівлю людьми за кримінальним законодавством України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. О.: Одеська національна юридична академія, 2005. 21 с.
3. Сафоновко А. О. Антикорупційна політика в умовах трансформації українського суспільства: дис. канд. юрид. наук: 23.00.02. – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2004. 186 с.
4. Україна зробила значний поступ у сфері протидії торгівлі людьми за останній рік та перейшла на вищий щабель в рейтингу країн, який складає Державний департамент США // Офіційний веб-сайт Міністерства соціальної політики України. URL: <http://www.msp.gov.ua/news/13524.html?PrintVersion>
5. Україна: доповідь Держдепартаменту США про торгівлю людьми // Офіційний веб-сайт Інтернет-видання BOA. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/us-ukraine-human-trafficking/3398912.html>
6. Чому торгівля людьми залишається серйозною проблемою, і як з нею боротися? // Офіційний веб-сайт Інтернет-видання BOA. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/human-trafficking-11-04-2011-133248733/245490.html>

References

1. Zhuravskiy, V. S., Mykhalchenko, M. I. and Mykhalchenko, O. M. (2007), *Koruptsiia v Ukraini – ne polityca* [The corruption in Ukraine – is not a politics], Feniks, Kyiv, Ukraine (In Ukrainian)
2. Pidhorodynskiy, V.M. (2005), *Responsibility for human trafficking by Criminal Law of Ukraine*, Abstract of Ph.D. dissertation, criminal law and criminology; criminal enforcement law, Odessa National Law Academy, Odessa, Ukraine (In Ukrainian)
3. Safonenko, A. O. (2004), *Anti-corruption policy in conditions of Ukrainian community transformation*, Ph.D. Thesis, Jurisprudence, Kyiv National Taras Shevchenko Univerity, Kyiv, Ukraine (In Ukrainian)
4. The official site of The Ministry of Social Policy of Ukraine (2017), “Ukraine has made a significant progress in combating against human trafficking in the last years and has advanced on the higher level in country ranking of US State Department”, available at: <http://www.msp.gov.ua/news/13524.html?PrintVersion>. (In Ukrainian)
5. The official site of web-based media VOA (2016), “Ukraine: US State Department report on human trafficking”, available at: <https://ukrainian.voanews.com/a/us-ukraine-human-trafficking/3398912.html> (In Ukrainian)
6. The official site of web-based media VOA (2011), “Why human trafficking is still a serious problem and how to deal with it?”, available at: <https://ukrainian.voanews.com/a/human-trafficking-11-04-2011-133248733/245490.html> (In Ukrainian).

Надійшла до редакції 29 листопада 2018 р.

УДК: 343.12+343.143

ОРГАНІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ КОРИСЛИВО- НАСИЛЬНИЦЬКОГО СПРЯМУВАННЯ

Шендрик Владислав Володимирович,

завідувач кафедри оперативно-розшукової діяльності та розкриття злочинів факультету
№ 2 Харківського національного університету внутрішніх справ, просп. Льва Ландау, 27,
м. Харків, 61080, Україна
e-mail: shendriklad@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-8967-7223>

Ценов Дмитро Миколайович,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ,
просп. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080, Україна
e-mail: tsen0v@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-7014-6377>

Мета. Метою дослідження є вивчення досвіду взаємодії слідчого з підрозділами кримінальної поліції під час досудового розслідування злочинів корисливо-насильницького спрямування та визначення заходів покращення такої діяльності. **Методика.** Методика включає детальний комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу із піднятої проблематики на основі якого робляться обґрунтовані світоглядні висновки та рекомендації щодо розкриття сутності досліджуваних понять. **Результати.** На основі систематизованого матеріалу та аналізуючи сучасний стан взаємодії слідчого з підрозділами кримінальної поліції під час досудового розслідування злочинів корисливо-насильницького спрямування, маємо на меті привернути увагу та спонукати до глибшого вивчення цієї проблеми теоретиками та практикаками. **Наукова новизна.** Зважаючи на те, що форми взаємодії в правоохоронній діяльності зараз перебувають в активній фазі реформування їх правових і організаційних основ, а ефективна протидія злочинам корисливо-насильницького спрямування потребує комплексного застосування сил, засобів і методів правоохоронних органів, організація взаємодії слідчого з підрозділами кримінальної поліції під час досудового розслідування злочинів корисливо-насильницького спрямування обумовлює необхідність подальшого докладного наукового осмислення та удосконалення. **Практична значимість.** Результати дослідження спрямовані на необхідність осмислення проблем, які виникають в процесі взаємодії слідчого з підрозділами кримінальної поліції під час досудового розслідування злочинів корисливо-насильницького спрямування та сприятимуть підвищенню ефективності такої діяльності.

Ключові слова: організація взаємодії, слідчий, підрозділи кримінальної поліції, досудове розслідування, злочини корисливо-насильницького спрямування.

V. V. Shendrik

Head of the Department of Operative Investigative Activity and Disclosure of Crime Faculty No. 2 of
Kharkiv National University of Internal Affairs, avenue. Lev Landau, 27, Kharkiv, 61080, Ukraine
e-mail. shendriklad@ukr.net,

D. M. Tsenov

Applicant of the Kharkiv National University of Internal Affairs,
avenue. Lev Landau, 27, Kharkiv, 61080, Ukraine
e-mail. tsen0v@ukr.net

ORGANIZATION OF THE INTERACTION OF SUCCESSFUL SUBSIDIZATIONS OF CRIMINAL POLICE UNDER THE DEFENSE INVESTIGATION OF CRIME USE-VIOLENT COURT

Purpos. The purpose of the study is to study the experience of interaction of the investigator with the units of the criminal police during the pre-trial investigation of the crime of mercenary-violent targeting and the definition of measures to improve such activities. **Methodology.** The methodology includes a detailed comprehensive analysis

and synthesis of available scientific and theoretical material on the raised issues, on the basis of which grounded worldview conclusions and recommendations on disclosure of the essence of the studied concepts are made.

Results. On the basis of the systematized material and analyzing the current state of interaction between the investigator and the units of the criminal police during the pre-trial investigation of the offenses of a mercenary-violent direction, we aim to attract attention and encourage a deeper study of this problem by theorists and practitioners. **Originality.** Given that the forms of interaction in law-enforcement activities are now in the active phase of reforming their legal and organizational framework, and effective counteraction to the crimes of selfish-violent direction requires the integrated use of forces, means and methods of law enforcement, the organization of the interaction of the investigator with the units of the criminal police during pre-trial investigation of crimes of selfish-forcible direction causes the necessity of further detailed scientific comprehension and improvement. **Practical significance.** The results of the study are aimed at understanding the problems that arise in the process of interaction between the investigator and the units of the criminal police during the pre-trial investigation of the offenses of a mercenary-violent direction and will enhance the effectiveness of such activities.

Key words: organization of interaction, investigator, units of criminal police, pre-trial investigation, crimes of selfish-violent direction.

Постановка проблеми. На підставі аналізу теоретичних поглядів учених та емпіричного матеріалу з'ясувати стан взаємодії слідчого з підрозділами кримінальної поліції під час досудового розслідування злочинів корисливо-наси́льницького спрямування та визначення заходів покращення такої діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Взаємодія оперативних підрозділів розглядається переважно в контексті фундаментальних наукових досліджень загальних та окремих проблем удосконалення організації й тактики ОРД. Особливостям взаємодії оперативних підрозділів кримінальної поліції України з іншими суб'єктами протидії злочинам присвячені праці більшості сучасних українських учених.

Потрібно, зокрема, відзначити, докторські дослідження К.В. Антонова, І.О. Воронова, В.Я. Горбачевського, О.Ф. Долженкова, В.П. Захарова, І.П. Козаченка, Д.Й. Никифорчука, В.Л. Ортинського, Ю.Ю. Орлова, М.А. Погорецького, В.Д. Пчолкіна, М.Б. Саакяна, О.П. Снігерьова, І.Ф. Хараберюша, М.Л. Шелухіна В.В. Шендрика та ін.

Діяльність підрозділів карного розшуку та важливі аспекти їх взаємодії з іншими підрозділами Національної поліції входили до предмета комплексних досліджень українських науковців, які розглядали окремі напрями протидії злочинності, а також організацію й тактику протидії окремим видам злочинів. Серед них можна виділити кандидатські дисертації С.І. Апухтіна, Г.М. Бірюкова, О.А. Гапона, О.О. Деревягіна, С.В. Діденка, В.В. Зубенка, А.М. Кислого, І.М. Колошка, А.Г. Лісового, С.Б. Мелешева, Б.Ф. Мицака, В.В. Поливоди, В.О. Сілюкова, В.Є. Тарасенка, В.Г. Телійчука.

Як окремий предмет взаємодія оперативних та інших підрозділів ОВС досліджувалася в кандидатських дисертаціях А.А. Глієвого, В.В. Іванова, В.М. Круглого, Є.В. Лузогубенка, М.О. Пестрецова, О.І. Хараберюша.

У різні часи проблеми методики розслідування злочинів, зокрема й корисливо-наси́льницького спрямування, досліджували: Ю.П. Аленін, Л.І. Аркуша, В.П. Бахін, А.В. Баб'як, В.Д. Берназ, Б.Ю. Бистрицький, А.Ф. Волобуєв, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, І.Л. Калімбет, Н.І. Клименко, І.І. Когутич, О.Н. Колесніченко, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, П.Н. Курб'як, Ю.А. Кричун, Є.Д. Лук'янчиков, Г.А. Матусовський, В.М. Мельничок, М.В. Салтевський, О.О. Подобний, М.В. Проценко, В.В. Тіщенко, А.В. Хірсін, Г.О. Чорний, В.Ю. Шепітько, Б.В. Щур та інші вчені.

Проте незважаючи на велику кількість наукових праць, у яких знайшли висвітлення різноманітні аспекти та особливості взаємодії між оперативними та слідчими підрозділами Національної поліції, дослідженню проблем взаємодії слідчого з підрозділами кримінальної поліції під час досудового розслідування злочинів корисливо-наси́льницького спрямування не було приділено належної уваги.

Постановка завдання. Вивчення досвіду взаємодії слідчого з підрозділами кримінальної поліції під час досудового розслідування злочинів корисливо-насиленницького спрямування та визначення заходів покращення такої діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досвід діяльності підрозділів кримінальної поліції показує, що без комплексного використання всієї системи оперативно-розшукових можливостей неможливо забезпечити ефективну діяльність із протидії вчиненню злочинів.

Однією з умов цього є взаємодія підрозділів кримінальної поліції зі слідчим на всіх етапах документування злочинної діяльності, зокрема під час реалізації матеріалів оперативної розробки, а також на всіх стадіях досудового розслідування.

У той же час аналіз думок науковців та практики сумісної діяльності правоохоронних органів свідчить, що на сьогодні відсутня єдина наукова позиція стосовно поняття і сутності взаємодії. Як наслідок, стан взаємодії вважається таким, що не відповідає вимогам складної оперативної обстановки в багатьох областях нашої держави, зокрема це в повній мірі стосується досудових розслідувань злочинів корисливо-насиленницького спрямування.

Спираючись на аналіз емпіричного матеріалу та враховуючи власний практичний досвід роботи в органах Національної поліції, можемо визначити причини такого становища, якими на наш погляд, є:

- відсутність належної нормативно-правової бази, яка регулює взаємодію на всіх структурних рівнях та за напрямками діяльності підрозділів кримінальної поліції;
- неузгодженість організаційних структур підрозділів кримінальної поліції в залежності від області;
- міжвідомчі бар'єри обміну оперативною інформацією;
- відсутність методичних рекомендацій зі здійснення взаємодії;
- недосконалість системи обміну інформацією;
- недосконалість системи управління взаємодією та відсутність відповідних організаційних структур (мобільні, координаційні групи тощо);
- відсутність у діючих нормативних актах механізмів забезпечення здійснення взаємодії.

В рамках нашого дослідження слід окреслити нормативно-правові акти, які є основою взаємодії між слідчим та підрозділами кримінальної поліції під час досудового розслідування злочинів корисливо-насиленницького спрямування та проаналізувати окремі з них. В першу чергу, слід назвати КПК України [2], Закони України «Про оперативно-розшукову діяльність» [9] та «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» (Розділ V) [11], «Про Національну поліцію» [10], Накази МВС України «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» [5], «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України» [12], «Про затвердження Інструкції про організацію та порядок проведення поліцейських операцій з розшуку і затримання озброєних та інших осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння» [8], «Про затвердження Інструкції про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю» [6], «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» [7].

Так, Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні [5] детально регламентує процес організації взаємодії від моменту надходження до органу, підрозділу поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та реагуванні на них (Розділ II) до організації взаємодії на стадії судового розгляду кримінальних проваджень (Розділ XVI).

Позитивної оцінки заслуговує висвітлення в Інструкції організаційних складових при розслідуванні кримінальних правопорушень, учинених проти життя, здоров'я, статевої свободи та статевої недоторканості особи (Розділ IX), при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод (Розділ X), при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (Розділ XI), у сфері

господарської та службової діяльності (Розділ XII), при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, учинених членами організованих груп та злочинних організацій (Розділ XIII), при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень за фактами повідомлення про загрозу безпеці людей, знищення чи пошкодження об'єктів власності, про незаконне поводження зі зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами (Розділ XIV) та при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері використання комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (кіберзлочинів) (Розділ XIV).

Проте зазначена Інструкція не позбавлена певних недоліків. Наприклад, в ній відсутні рекомендації щодо організації взаємодії слідчого з підрозділами кримінальної поліції під час досудового розслідування злочинів корисливо-насильницького спрямування. З метою підвищення ефективності взаємодії в зазначеній сфері, пропонуємо доповнити положення Інструкції окремим розділом під назвою «Особливості організації взаємодії при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень корисливо-насильницького спрямування».

Окремої уваги заслуговує Інструкція про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю [6]. У цьому спільному міжвідомчому нормативно-правовому акті визначено порядок взаємодії спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України та Служби безпеки України під час виконання покладених на них законодавством завдань у сфері боротьби з організованою злочинністю.

Зокрема, Інструкцією визначено, що основними принципами взаємодії в боротьбі з організованою злочинністю є законність, системність, плановість, розподіл компетенції [6].

На нашу думку, перелік таких принципів доцільно доповнити і такими, як: гласність; науковість; безперервність; маневреність; координованість; спеціалізація; оперативність розгляду і прийняття рішень з питань, що потребують спільного вирішення та забезпечення їх виконання у межах визначеної компетенції; комплексне використання у разі необхідності сил і засобів, які є в розпорядженні взаємодіючих сторін; пропорційність та взаємодія з державними і недержавними органами, громадськими організаціями та населенням.

Також необхідно вказати, що положення цієї Інструкції мають декларативний характер. І хоча злочини корисливо-насильницького спрямування вчиняються здебільшого представниками організованих злочинних груп, на практиці понад 90% працівників оперативних та слідчих підрозділів нічого не знають про наведену Інструкцію та не застосовують її положення у повсякденній оперативно-службовій діяльності [4, с. 207]. Чинниками, які призвели до такої ситуації, є:

- 1) невідповідність Інструкції вимогам сьогодення та неактуальність окремих положень;
- 2) відсутність в Інструкції положень, які б заохочували працівників правоохоронних органів співпрацювати один з одним з метою ефективної протидії організованій злочинності.

Беручи до уваги наведене, вважаємо доцільним наступне:

- 1) на міжвідомчому рівні створити робочу групу з метою розробки нового проекту Інструкції Про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю, який би відповідав вимогам сьогодення та був обов'язковим для виконання всіма правоохоронними органами України, на відміну від теперішнього;

- 2) доповнити вказану Інструкцію положеннями, які б визначали ефективність процесу взаємодії за кількістю викритих, попереджених, розкритих та розслідуваних злочинів і правопорушень корисливо-насильницького спрямування за інформацією, отриманою під час міжвідомчої взаємодії.

Аналіз діючих нормативних актів МВС України дозволяє виявити ряд зобов'язань, покладених на підрозділи кримінальної поліції щодо надання посильної допомоги слідчому під час досудового розслідування злочинів корисливо-насильницького спрямування. До основних із них варто віднести:

– використання негласних можливостей для одержання інформації, що має значення для розкриття конкретних злочинів корисливо-насильницького спрямування, особиста участь у перевірці такої інформації і реалізації отриманих матеріалів;

- проведення оперативно-розшукових заходів щодо встановлення місць появи злочинних елементів, і в першу чергу злочинців-гастролерів, особиста участь у виявленні і припиненні їхніх злочинних задумів;

- використання негласних можливостей з метою встановлення фактів виготовлення на підприємствах холодної і вогнепальної зброї;

- виявлення схильності підлітків до вживання спиртних напоїв, наркотичних речовин;

- здійснення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на запобігання поширення наркотичних речовин, розкрадань їх з об'єктів, де вони виготовляються, переробляються і зберігаються;

- виявлення обставин, що можуть викликати масові безладдя, а також причин і умов, що сприяють здійсненню інших злочинів [4, с. 205].

Т. О. Часова, розглядаючи особливості взаємодії слідчих та оперативних підрозділів, вказує на важливість під час організації взаємодії «правильного» розподілу обов'язків між ними під час призначення та проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Автор статті ілюструє це на прикладі огляду місця події. Так, на стадії підготовки до огляду місця події до обов'язків оперативних працівників відноситься: забезпечення збереження об'єктів огляду у «первісному» стані; забезпечення участі понятих у проведенні огляду. До обов'язків слідчого на даному етапі відносяться питання: встановлення сфери спеціальних знань, які необхідно застосувати під час огляду; визначення спеціалістів, які будуть залучені до огляду; необхідність використання під час огляду спеціальних приладів, техніко-криміналістичних засобів фіксації; визначення кількості об'єктів, на яких буде проводитися огляд; визначення необхідності участі в огляді оперативних працівників, а також працівників інших підрозділів [13, с. 4–5].

На нашу думку, таку пропозицію можна взяти на озброєння під час розслідування злочинів корисливо-насильницького спрямування.

На сьогодні форми взаємодії слідчого та працівників оперативних підрозділів можна поділити на нормативно-правові (формальні, процесуальні) та організаційно-тактичні (неформальні, непроцесуальні). Перша форма взаємодії стосується питань: передачі слідчому матеріалів про виявлені шляхом проведення оперативно-розшукових заходів ознаки кримінального правопорушення; проведення слідчим процесуальних дій одночасно зі здійсненням оперативними підрозділами оперативних заходів; проведення оперативно-розшукових заходів у провадженні, в якому не встановлено особу, яка вчинила злочин корисливо-насильницького спрямування; виконання доручень слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; здійснення заходів щодо встановлення особи підозрюваного (розшуку) після зупинення досудового розслідування; привід підозрюваного, свідка.

Друга форма взаємодії полягає у безпосередній реалізації функціональних обов'язків слідчих та оперативних працівників у процесі розслідування злочинів корисливо-насильницького спрямування. Вона немає процесуального характеру й зазвичай регулюється відомчими нормативними актами, які передбачають організаційні та тактичні заходи, спрямовані на забезпечення узгодженої та цілеспрямованої діяльності співробітників у межах кримінального судочинства [1, с. 116].

Серед організаційно-тактичних форм взаємодії виділяють: створення слідчо-оперативної групи; використання слідчим результатів оперативно-розшукової діяльності у процесі побудови версій у кримінальному провадженні; спільне планування роботи з розкриття та розслідування кримінального правопорушення; інструктаж оперативних працівників, безпосередньо задіяних у слідчих (розшукових) діях і тактичних комбінаціях чи операціях; взаємний обмін інформацією [3, с. 116–117].

Дослідження практичної діяльності органів Національної поліції дозволило зробити висновок про існування кількох рівнів проблем взаємодії. По-перше – проблеми взаємодії слідчих підрозділів органів Національної поліції України з іншими структурними підрозділами апарату центрального органу управління поліцією, міжрегіональними територіальними органами Національної поліції та їх територіальними (відокремленими) підрозділами, територіальними органами поліції та їх територіальними (відокремленими) підрозділами. По-друге – проблеми

взаємодії оперативних працівників підрозділів кримінальної поліції між собою та іншими службами, яка здійснюється з метою реалізації завдань та цілей оперативно-службової діяльності щодо проведення оперативно-запобіжних заходів на території оперативного обслуговування.

Ефективність взаємодії слідчого з підрозділами кримінальної поліції під час досудового розслідування злочинів корисливо-насильницького спрямування може бути досягнута лише при дотриманні ряду умов. Основними з них є:

- визначення взаємодіючих ланок, їхніх завдань і обсягу взаємодії на кожному конкретному напрямку боротьби зі злочинністю;
- чіткий розподіл функціональних обов'язків, визначення форм взаємодії і конкретних виконавців на всіх етапах досудового розслідування злочинів корисливо-насильницького спрямування, роз'яснення поставлених спільних задач;
- забезпечення обміну інформацією, визначення способів і засобів зв'язку між взаємодіючими ланками;
- своєчасне і повне виконання погоджених доручень слідчого;
- чітке маневрування силами і засобами у відповідності до оперативної обстановки, що склалася;
- взаємна допомога і підтримка;
- забезпечення постійного керівництва і контролю за виконанням погоджених (спільних) заходів.

Єдині основи оперативно-розшукової діяльності, використання аналогічних засобів і методів у роботі створюють найбільш сприятливі умови для їхньої ефективної взаємодії.

Виходячи із сукупності всіх розглянутих обставин, представляється доцільним рекомендувати в якості основних і найбільш ефективних наступні форми взаємодії слідчого з підрозділами кримінальної поліції під час досудового розслідування злочинів корисливо-насильницького спрямування зокрема:

- спільний аналіз оперативної обстановки, стану боротьби з окремими видами найбільш небезпечних злочинів, і в першу чергу корисливо-насильницького спрямування;
- розробку спільних і погоджених заходів щодо виявлення й усунення причин і умов, що сприяють здійсненню злочинів;
- взаємне використання негласних (конфіденційних) можливостей з метою одержання інформації, що має значення для розкриття та запобігання злочинів, які замишляються чи підготовлюються, а також спільна її перевірка і реалізація.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що проблема організації взаємодії слідчого з підрозділами кримінальної поліції під час досудового розслідування злочинів корисливо-насильницького спрямування є складною для вирішення і потребує постійної уваги не тільки з теоретичного боку, але й з боку практики. На нашу думку, тільки комплексний підхід до налагодження взаємодії здатний вирішити низку проблем як теоретичного, так і практичного характеру, які постають перед слідчими та підрозділами кримінальної поліції під час протидії злочинам корисливо-насильницького спрямування.

Зважаючи на те, що форми взаємодії в правоохоронній діяльності зараз перебувають в активній фазі реформування їх правових і організаційних основ, а ефективна протидія злочинам корисливо-насильницького спрямування потребує комплексного застосування сил, засобів і методів правоохоронних органів, організація взаємодії слідчого з підрозділами кримінальної поліції під час досудового розслідування злочинів корисливо-насильницького спрямування обумовлює необхідність подальшого докладного наукового осмислення та удосконалення.

Результати дослідження спрямовані на необхідність осмислення проблем, які виникають в процесі взаємодії слідчого з підрозділами кримінальної поліції під час досудового розслідування злочинів корисливо-насильницького спрямування та сприятимуть підвищенню ефективності такої діяльності.

Висновки. Проблема організації взаємодії слідчого з підрозділами кримінальної поліції під час досудового розслідування злочинів корисливо-насильницького спрямування є складною для вирішення і потребує постійної уваги не тільки з теоретичного боку, але й з боку практики. На

нашу думку, тільки комплексний підхід до налагодження взаємодії здатний вирішити низку проблем як теоретичного, так і практичного характеру, які постають перед слідчими та підрозділами кримінальної поліції під час протидії злочинам корисливо-насильницького спрямування.

Список використаних джерел

1. Дерев'ягін О. О. Організація і тактика запобігання злочинам підрозділами карного розшуку в курортній місцевості АР Крим (за матеріалами діяльності ГУМВС України в АР Крим) : дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Льв.ДУВС. Львів, 2010. 286 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. (зі змінами). URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 27.11.2018).
3. Літвінчук І. С. Методика розслідування злочинів, пов'язаних із умисним випуском на ринок України небезпечної продукції: дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Львів, 2017. 240 с.
4. Пестрецов М. О. Організація і тактика протидії злочинним посяганням на помешкання громадян із застосуванням оперативних комбінацій // Негласні слідчі розшукові дії у кримінальному провадженні та особливості їх проведення оперативними підрозділами ОВС : Додаток до спецвипуску Вісника ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. 2013. № 1. С. 202–209.
5. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07.07.2017 №575.
6. Про затвердження Інструкції про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю : наказ Міністерства внутрішніх справ України та Центрального управління Служби безпеки України від 10 червня 2011 року № 317/235.
7. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ ГПУ, МВС, СБУ, Мін'юсту, Державної прикордонної служби, Міністерства фінансів України від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5.
8. Про затвердження Інструкції про організацію та порядок проведення поліцейських операцій з розшуку і затримання озброєних та інших осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння : наказ МВС України від 09 жовтня 2017 року № 841 ДСК.
9. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. – Із змінами і доп. станом на 01.01.2017 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення 27.11.2018).
10. «Про Національну поліцію» : Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII // Відомості Верховної Ради, 2015. №№ 40-41. с. 379.
11. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 червня 1993 року № 3341-XII. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3341-12> (дата звернення 27.11.2018).
12. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України : наказ НП України від 06 липня 2017 року № 570.
13. Часова Т.О. Особливості взаємодії слідчих та оперативних підрозділів ОВС під час розслідування злочинів у сфері державних закупівель. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 2 (6). С. 1–11.

References

1. Derevyagin O. O. Organization and tactics of crime prevention by criminal investigation units in the resort area of the Autonomous Republic of Crimea (based on the materials of the GUMVD of Ukraine in the Autonomous Republic of Crimea): dis. cand. lawyer sciences: special. 12.00.09. Lviv, 2010. 286 p.
2. The Criminal Procedural Code of Ukraine of April 13, 2012 (as amended). URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (application date 27.11.2018).
3. Litvinchuk I.S. Method of investigation of crimes connected with intentional release on the Ukrainian market of dangerous products: diss. cand. lawyer sciences: special. 12.00.09. Lviv, 2017. 240 p.

4. Pestretsov M.O. Organization and tactics of counteracting criminal encroachment on citizens' dwellings with the use of operational combinations // Involuntary investigative investigations in criminal proceedings and peculiarities of their conducting by operational divisions of the Ministry of Internal Affairs: Appendix to the special issue of the Bulletin of the Lviv State Pedagogical University. E. O. Didorenka. 2013. No. 1. P. 202-209.

5. On approval of the Instruction on the organization of interaction of pre-trial investigation bodies with other bodies and units of the National Police of Ukraine in the prevention of criminal offenses, their detection and investigation: an order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 07.07.2017, No. 575.

6. On approval of the Instruction on cooperation between law enforcement agencies in the field of combating organized crime: an order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and the Central Department of the Security Service of Ukraine of June 10, 2011, No. 317/235.

7. On approval of the Instruction on the organization of the holding of secret investigative (search) activities and the use of their results in criminal proceedings: Order of the GPO, Ministry of Internal Affairs, SBU, Ministry of Justice, State Border Guard Service, Ministry of Finance of Ukraine dated November 16, 2012 No. 114/1042 / 516/1199/936/1687/5.

8. On approval of the Instruction on the organization and procedure for conducting police operations for the investigation and detention of armed and other persons who committed a socially dangerous act: the order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated October 9, 2017, No. 841 of the DSC.

9. On operational-search activity: Law of Ukraine dated February 18, 1992, No. 2135-XII. - With changes and additional. as of January 1, 2017. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (application date 27.11.2018).

10. "On the National Police": Law of Ukraine dated July 2, 2015, No. 580-VIII // Bulletin of the Verkhovna Rada, 2015. No. 40-41. with. 379/

11. On the organizational and legal basis for the fight against organized crime: Law of Ukraine of June 30, 1993, No. 3341-XII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3341-12> (application date 27.11.2018).

12. On the organization of the activities of the bodies of pre-trial investigation of the National Police of Ukraine: Order of the State Enterprise of Ukraine dated July 6, 2017, No. 570.

13. Chasova T.O. Features of interaction between investigators and operational units of the ATS during the investigation of crimes in the field of public procurement Theory and practice of jurisprudence. 2014. Issue 2 (6). Pp. 1-11.

Надійшла до редакції 12 грудня 2018 р.

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

**Науково-інформаційний вісник Університету Короля Данила: Журнал.
Серія Право – Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-
Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2018. –
Вип. 6 (18). – 207 с.**

Головний редактор – **А. І. Луцький**
Відповідальні редактори – **С. О. Короєд**
М. І. Луцький

Відповідальна за випуск – **Л. Б. Федик**
Дизайн – **І. В. Гребенюк**
Комп'ютерна верстка – **І. Г. Петрів**
Коректор – **І. В. Данилюк**

Підписано до друку 28.12.2018 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний. Віддруковано на ризографі
Ум. друк. арк. 18. Тираж 150. Зам. № 57

Редакційно-видавничий відділ
ПВНЗ Університету Короля Данила

76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35
Тел.: (0342) 77-18-45
E-mail: redakcijafup@gmail.com
Сторінка в Інтернеті: <http://visnyk.iful.edu.ua/>